നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

പഞ്ചപകരണ-മൂലടീകാ

ധാതുകഥാപകരണ-മൂലടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ

ധാതുകഥാപകരണം ദേസേന്തോ ഭഗവാ യസ്മിം സമയേ ദേസേസി, തം സമയം ദസ്സേതും, വിഭങ്ഗാനന്തരം ദേസിതസ്സ പകരണസ്സ ധാതുകഥാഭാവം ദസ്സേതും വാ **"അട്ഠാരസഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ബലവിധമനവിസയാതിക്കമനവസേന ദേവപുത്തമാരസ്സ, അപ്പവത്തികരണവസേന കിലേസാഭിസങ്ഖാരമാരാനം, സമുദയപ്പഹാനപരിഞ്ഞാവസേന ഖന്ധമാരസ്സ, മച്ചുമാരസ്സ ച ബോധിമൂലേ ഏവ ഭഞ്ജിതത്താ പരൂപനിസ്സയരഹിതം നിരതിസയം തം ഭഞ്ജനം ഉപാദായ ഭഗവാ ഏവ "മാരഭഞ്ജനോ"തി ഥോമിതോ. തത്ഥ മാരേ അഭഞ്ജേസി, മാരഭഞ്ജനം വാ ഏതസ്സ, ന പരരാജാദിഭഞ്ജനന്തി **മാരഭഞ്ജനോ**. മഹാവിക്കന്തോ മഹാവീരിയോതി **മഹാവീരോ**.

ഖന്ധാദയോ അരണന്താ ധമ്മാ സഭാവട്ഠേന ധാതുയോ, അഭിധമ്മകഥാധിട്ഠാനട്ഠേന വാതി കത്വാ തേസം കഥനതോ ഇമസ്സ പകരണസ്സ **ധാതുകഥാ**തി അധിവചനം. യദിപി അഞ്ഞേസു ച പകരണേസു തേ സഭാവാ കഥിതാ, ഏത്ഥ പന തേസം സബ്ബേസം സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദീസു ചുദ്ദസസു നയേസു ഏകേകസ്മിം കഥിതത്താ സാതിസയം കഥനന്തി ഇദമേവ ഏവംനാമകം. ഏകദേസകഥനമേവ ഹി അഞ്ഞത്ഥ കതന്തി. ഖന്ധായതനധാതൂഹി വാ ഖന്ധാദീനം അരണന്താനം സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദയോ നയാ വുത്താതി തത്ഥ മഹാവിസയാനം ധാതൂനം വസേന ധാതൂഹി കഥാ **ധാതുകഥാ**തി ഏവം അസ്സ നാമം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ദ്വിധാ തിധാ ഛധാ അട്ഠാരസധാതി അനേകധാ ധാതുഭേദം പകാസേസീതി **ധാതുഭേദപ്പകാസനോ**തി. **തസ്സത്ഥ**ന്തി തസ്സാ ധാതുകഥായ അത്ഥം. അ-കാരേ ആ-കാരസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. "യം ധാതുകഥ"ന്തി വാ ഏത്ഥ പകരണന്തി വചനസേസോ സത്തന്നം പകരണാനം കമേന വണ്ണനായ പവത്തത്താതി തേന യോജനം കത്വാ തസ്സ പകരണസ്സ അത്ഥം **തസ്സത്ഥ**ന്തി അ-കാരലോപോ വാ. **ത**ന്തി തം ദീപനം സുണാഥ, **തം** വാ അത്ഥം തംദീപനവചനസവനേന ഉപധാരേഥാതി അത്ഥോ. **സമാഹിതാ**തി നാനാകിച്ചേഹി അവിക്ഖിത്തചിത്താ, അത്തനോ ചിത്തേ ആഹിതാതി വാ അത്ഥോ.

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. മാതികാവണ്ണനാ

൧. നയമാതികാവണ്ണനാ

൧. കോ പനേതസ്സ പകരണസ്സ പരിച്ഛേദോതി? ന സോ ഇധ വത്തബ്ബോ, **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) പകരണപരിച്ഛേദോ വുത്തോ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചുദ്ദസവിധേന വിഭത്തന്തി വുത്ത"**ന്തി. ഖന്ധാദീനം ദേസനാ നീയതി പവത്തീയതി ഏതേഹി, ഖന്ധാദയോ ഏവ വാ നീയന്തി ഞായന്തി ഏതേഹി പകാരേഹീതി നയാ, നയാനം മാതികാ ഉദ്ദേസോ, നയാ ഏവ വാ മാതികാതി **നയമാതികാ**. **ഏതേസം പദാനം മൂലഭൂതത്താതി** ''മൂലമാതികാ''തി വത്തബ്ബാനം സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദീനം ചുദ്ദസന്നം പദാനം ഖന്ധാദിധമ്മവിഭജനസ്സ ഇമസ്സ പകരണസ്സ മൂലഭൂതത്താ നിസ്സയഭൂതത്താതി അത്ഥോ.

൨. അബ്ഭന്തരമാതികാവണ്ണനാ

൨. ''പഞ്ചക്ഖന്ധാ''തിആദീഹി രൂപക്ഖന്ധാദിപദാനി ദസ്സിതാനി, പടിച്ചസമുപ്പാദവചനേന ച യേസു ദ്വാദസസു അങ്ഗേസു പച്ചേകം പടിച്ചസമുപ്പാദസദ്ദോ വത്തതി, തദത്ഥാനി ദ്വാദസ പദാനി ദസ്സിതാനീതി തേസം തഥാദസ്സിതാനം സരൂപേനേവ ദസ്സിതാനം ഫസ്സാദീനഞ്ച പദാനം വസേന ആഹ **"പഞ്ചവീസാധികേന പദസതേനാ"**തി. തത്ഥ കമ്മുപപത്തികാമഭവാദീനം ഇധ വിഭത്താനം ഭാവനഭവനഭാവേന ഭവേ വിയ സോകാദീനം ജരാമരണസ്സ വിയ അനിട്ഠത്താ തന്നിദാനദുക്ഖഭാവേന ച ജരാമരണേ അന്തോഗധതായ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദ്വാദസപദതാ ദട്ഠബ്ബാ. ഏത്ഥ ച പാളിയം ഭിന്ദിത്വാ അവിസ്സജ്ജിതാനമ്പി സതിപട്ഠാനാദീനം ഭിന്ദിത്വാ ഗഹണം കരോന്തോ തേസം ഭിന്ദിത്വാപി വിസ്സജ്ജിതബ്ബതം ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം.

നയമാതികാദികാ ലക്ഖണമാതികന്താ മാതികാ പകരണന്തരാസാധാരണതായ ധാതുകഥായ മാതികാ നാമ, തസ്സാ അബ്ഭന്തരേ വുത്തോ വിഭജിതബ്ബാനം ഉദ്ദേസോ അബ്ഭന്തരമാതികാ നാമാതി ഇമമത്ഥം പകാസേന്തോ **"അയഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏവം അവത്വാ**തി യഥാ ''സബ്ബാപി...പേ॰... മാതികാ''തി അയം ധാതുകഥാമാതികതോ ബഹിദ്ധാ വുത്താ, ഏവം അവത്വാതി അത്ഥോ. **ധാതുകഥായ അബ്ഭന്തരേയേവാ**തി ച ധാതുകഥാമാതികായ അബ്ഭന്തരേയേവാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തദാവേണികമാതികാഅബ്ഭന്തരേ ഹി ഠപിതാ തസ്സായേവ അബ്ഭന്തരേ ഠപിതാതി വുത്താ . അഥ വാ **ഏവം അവത്വാ**തി യഥാ ''സബ്ബാപി...പേ॰... മാതികാ''തി ഏതേന വചനേന ധാതുകഥാതോ ബഹിഭൂതാ കുസലാദിഅരണന്താ മാതികാ പകരണന്തരഗതാ വുത്താ, ഏവം അവത്വാതി അത്ഥോ. **ധാതുകഥായ അബ്ഭന്തരേയേവാ**തി ച ഇമസ്സ പകരണസ്സ അബ്ഭന്തരേ ഏവ സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ ഠപിതത്താതി അത്ഥോ. സബ്ബസ്സ അഭിധമ്മസ്സ മാതികായ അസങ്ഗഹിതത്താ വികിണ്ണഭാവേന **പകിണ്ണകതാ** വേദിതബ്ബാ.

൩. നയമുഖമാതികാവണ്ണനാ

൩. നയാനം പവത്തിദ്വാരഭൂതാ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹവിയോഗീസഹയോഗീധമ്മാ നയമുഖാനീതി തേസം ഉദ്ദേസോ **നയമുഖമാതികാ**. ചുദ്ദസപി ഹി സങ്ഗഹാസങ്ഗഹസമ്പയോഗവിപ്പയോഗാനം വോമിസ്സകതാവസേന പവത്താതി യേഹി തേ ചത്താരോപി ഹോന്തി, തേ ധമ്മാ ചുദ്ദസന്നമ്പി നയാനം മുഖാനി ഹോന്തീതി. തത്ഥ സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദാദീസു സച്ചാദീഹിപി യഥാസമ്ഭവം

സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ യദിപി വുത്തോ, സോ പന സങ്ഗാഹകഭൂതേഹി തേഹി വുത്തോ, ന സങ്ഗഹഭൂതേഹി, സോപി ‘‘ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ ആയതനസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ’’തിആദിനാ പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബധമ്മുദ്ധാരേ തത്ഥാപി ഖന്ധാദീഹേവ സങ്ഗഹേഹി നിയമേത്വാ വുത്തോ, തസ്മാ **‘‘തീഹി സങ്ഗഹോ, തീഹി അസങ്ഗഹോ’’**തി വുത്തം. പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബധമ്മുദ്ധാരേപി പന പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേസു ച രൂപക്ഖന്ധാദീനം അരണന്താനം യഥാസമ്ഭവം സമ്പയോഗവിപ്പയോഗാ ചതൂഹേവ ഖന്ധേഹി ഹോന്തീതി **‘‘ചതൂഹി സമ്പയോഗോ, ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ’’**തി വുത്തം.

നനു ച വിപ്പയോഗോ രൂപനിബ്ബാനേഹിപി ഹോതി, കസ്മാ ‘‘ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ’’തി വുത്തന്തി? രൂപനിബ്ബാനേഹി ഭവന്തസ്സപി ചതൂഹേവ ഭാവതോ. ന ഹി രൂപം രൂപേന നിബ്ബാനേന വാ വിപ്പയുത്തം ഹോതി, നിബ്ബാനം വാ രൂപേന, ചതൂഹേവ പന ഖന്ധേഹി ഹോതീതി ചതുന്നം ഖന്ധാനം രൂപനിബ്ബാനേഹി വിപ്പയോഗോപി വിപ്പയുജ്ജമാനേഹി ചതൂഹി ഖന്ധേഹി നിയമിതോ തേഹി വിനാ വിപ്പയോഗാഭാവതോ. സോ ചായം വിപ്പയോഗോ അനാരമ്മണസ്സ, അനാരമ്മണഅനാരമ്മണമിസ്സകേഹി മിസ്സകസ്സ ച ന ഹോതി, അനാരമ്മണസ്സ പന മിസ്സകസ്സ ച സാരമ്മണേന, സാരമ്മണസ്സ സാരമ്മണേന അനാരമ്മണേന മിസ്സകേന ച ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

൪. ലക്ഖണമാതികാവണ്ണനാ

൪. സങ്ഗഹോയേവ **സങ്ഗഹനയോ. സഭാഗോ. വിസഭാഗോതി** ഏതസ്സ ‘‘തീഹി സങ്ഗഹോ, തീഹി അസങ്ഗഹോ’’തി ഏതേന, ‘‘ചതൂഹി സമ്പയോഗോ, ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ’’തി ഏതേനപി വിസും യോജനാ കാതബ്ബാ. തേന സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ ച സഭാഗോ വിസഭാഗോ ച ഭാവോ, തഥാ സമ്പയോഗോ വിപ്പയോഗോ ചാതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതി. യസ്സ വാ സങ്ഗഹോ ച അസങ്ഗഹോ ച, സോ ധമ്മോ സഭാഗോ വിസഭാഗോ ച, തഥാ യസ്സ സമ്പയോഗോ വിപ്പയോഗോ ച, സോപി സഭാഗോ വിസഭാഗോ ചാതി. തത്ഥ യേന രൂപക്ഖന്ധോ…പേ॰… മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ധമ്മാ ഗണനം ഗച്ഛന്തി, സോ രുപ്പനാദികോ സമാനഭാവോ സങ്ഗഹേ സഭാഗതാ, ഏകുപ്പാദാദികോ സമ്പയോഗേ വേദിതബ്ബോ.

൫. ബാഹിരമാതികാവണ്ണനാ

൫. ഏവം ധാതുകഥായ മാതികതോ ബഹി ഠപിതത്താതി ‘‘സബ്ബാപി…പേ॰… മാതികാ’’തി ഏതേന ഠപനാകാരേന ബഹി പിട്ഠിതോ ഠപിതത്താതി അത്ഥോ. ഏതേന വാ ഠപനാകാരേന കുസലാദീനം അരണന്താനം ഇധ അട്ഠപേത്വാ ധാതുകഥായ മാതികതോ ബഹി പകരണന്തരമാതികായ ഇമസ്സ പകരണസ്സ മാതികാഭാവേന ഠപിതത്താ തഥാ പകാസിതത്താതി അത്ഥോ.

സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോതിആദീസു സങ്ഗഹോ ഏകവിധോവ, സോ കസ്മാ ‘‘ചതുബ്ബിധോ’’തി വുത്തോതി? സങ്ഗഹോതി അത്ഥം അവത്വാ അനിദ്ധാരിതത്ഥസ്സ സദ്ദസ്സേവ വുത്തത്താ. **സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോതിആദീസു** സദ്ദേസു സങ്ഗഹസദ്ദോ താവ അത്തനോ അത്ഥവസേന ചതുബ്ബിധോതി അയഞ്ഹേത്ഥത്ഥോ. അത്ഥോപി വാ അനിദ്ധാരിതവിസേസോ സാമഞ്ഞേന

ഗഹേതബ്ബത്തം പത്തോ “സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ”തിആദീസു “സങ്ഗഹോ”തി വുത്തോതി ന കോചി ദോസോ. നിദ്ധാരിതേ ഹി വിസേസേ തസ്സ ഏകവിധതാ സിയാ, ന തതോ പുബ്ബേതി. ജാതിസദ്ദസ്സ സാപേക്ഖസദ്ദത്താ “ജാതിയാ സങ്ഗഹോ”തി വുത്തേ “അത്തനോ ജാതിയാ”തി വിഞ്ഞായതി സമ്ബന്ധാരഹസ്സ അഞ്ഞസ്സ അവുത്തത്താതി **ജാതിസങ്ഗഹോതി** രൂപകണ്ഡേ വുത്തോ സജാതിസങ്ഗഹോ വുത്തോ ഹോതി.

ഏത്ഥ നയമാതികായ “സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ, സമ്പയോഗോ വിപ്പയോഗോ”തി ഇമേ ദ്വേ പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബധമ്മവിസേസം അനിദ്ധാരേത്വാ സാമഞ്ഞേന ധമ്മാനം പുച്ഛനവിസ്സജ്ജനനയഉദ്ദേസാ, അവസേസാ നിദ്ധാരേത്വാ. “സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിത”ന്തി ഹി “സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതം അസങ്ഗഹിത”ന്തി വത്തബ്ബേ ഏകസ്സ അസങ്ഗഹിതസദ്ദസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന സങ്ഗഹിതവിസേസവിസിട്ഠോ യോ അസങ്ഗഹിതോ ധമ്മവിസേസോ, തന്നിസ്സിതോ അസങ്ഗഹിതതാസങ്ഖാതോ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനനയോ ഉദ്ദിട്ഠോ ഹോതി, “സങ്ഗഹിതേനാ”തി ച വിസേസനേ കരണവചനം ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ തതിയാദീസു ദസമാവസാനേസു നയുദ്ദേസേസു ഛട്ഠവജ്ജേസു. തേസുപി ഹി വുത്തനയേന ദ്വീഹി ദ്വീഹി പദേഹി പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബധമ്മവിസേസനിദ്ധാരണം കത്വാ തത്ഥ തത്ഥ അന്തിമപദസദ്ദിസേന തതിയപദേന പുച്ഛനവിസ്സജ്ജനനയാ ഉദ്ദിട്ഠാതി. തത്ഥ ചതുത്ഥപഞ്ചമേസു കത്തുഅത്ഥേ കരണനിദ്ദേസോ, സത്തമാദീസു ച ചതൂസു സഹയോഗേ ദട്ഠബ്ബോ, ന ദുതിയതതിയേസു വിയ സമാനാധികരണേ വിസേസനേ. തത്ഥ ഹി സഭാവന്തരേന സഭാവന്തരസ്സ വിസേസനം കതം, ഏതേസു ധമ്മന്തരേന ധമ്മന്തരസ്സാതി. ഏകാദസമാദീസു പന ചതൂസു ആദിപദേനേവ ധമ്മവിസേസനിദ്ധാരണം കത്വാ ഇതരേഹി പുച്ഛനവിസ്സജ്ജനനയാ ഉദ്ദിട്ഠാ. വിസേസനേ ഏവ ചേത്ഥ കരണവചനം ദട്ഠബ്ബം. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനഞ്ഹി നിസ്സയഭൂതാ ധമ്മാ സങ്ഗഹിതതാദിവിസേസേന കരണഭൂതേന സമ്പയുത്തവിപ്പയുത്താദിഭാവം അത്തനോ വിസേസേന്തീതി.

വികപ്പതോതി വിവിധകപ്പനതോ, വിഭാഗതോതി അത്ഥോ. **സന്നിട്ഠാനവസേനാതി** അധിമോക്ഖസമ്പയോഗവസേന. സന്നിട്ഠാനവസേന വുത്താ ച സബ്ബേ ച ചിത്തുപ്പാദാ സന്നിട്ഠാനവസേന **വുത്തസബ്ബചിത്തുപ്പാദാ,** തേസം സാധാരണവസേനാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അധിമോക്ഖോ ഹി സന്നിട്ഠാനവസേന വുത്താനം ചിത്തുപ്പാദാനം സാധാരണവസേന വുത്തോ, ഇതരേ സബ്ബേസന്തി. തത്ഥ സാധാരണാ പസടാ പാകടാ ചാതി ആദിതോ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാ, തസ്മാ തേസം സങ്ഗഹാദിപരിഗ്ഗഹത്ഥം ഉദ്ദേസോ കതോ, അസാധാരണാപി പന പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാവാതി തേസു മഹാവിസയേന അഞ്ഞേസമ്പി സങ്ഗഹാദിപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേതും അധിമോക്ഖോ ഉദ്ദിട്ഠോ. “സന്നിട്ഠാനവസേന വുത്താ”തി ച **ധമ്മസങ്ഗഹവണ്ണനായം പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ** ച വചനം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സന്നിട്ഠാനവസേന യേ വുത്താ, തേസം സബ്ബേസം സാധാരണതോതി പന അത്ഥേ സതി സാധാരണാസാധാരണേസു വത്തബ്ബേസു യോ അസാധാരണേസു മഹാവിസയോ അധിമോക്ഖോ, തസ്സ വസേന വുത്തസബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണതോ ഫസ്സാദയോ സബ്ബസാധാരണാതി

അധിമോക്ഖോ ച അസാധാരണേസു മഹാവിസയോതി കത്വാ വുത്തോ അഞ്ഞസ്സ താദിസസ്സ അഭാവാതി അയമധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ.

ജീവിതിന്ദ്രിയം പനേത്ഥ രൂപമിസ്സകത്താ ന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം, ചിത്തേകഗ്ഗതാ പന അസമാധിസഭാവാ സാമഞ്ഞസദ്ദേനേവ സാമഞ്ഞവിസേസസദ്ദേഹി ച സമാധിസഭാവാ വിസേസസദ്ദവചനീയം അഞ്ഞം ബ്യാപേതബ്ബം നിവത്തേതബ്ബഞ്ച നത്ഥീതി അനഞ്ഞബ്യാപകനിവത്തകസാമഞ്ഞവിസേസദീപനതോ തസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഭേദദീപകേഹി വത്തബ്ബാ, ന സുഖാദിസഭാവാ വേദനാ വിയ വുത്തലക്ഖണവിപരീതേഹി സാമഞ്ഞവിസേസസദ്ദേഹേവ, തസ്മാ ''ചിത്തേകഗ്ഗതാ''തി അയം സാമഞ്ഞസദ്ദോ സമാധിസഭാവേ വിസേസസദ്ദനിരപേക്ഖോ പവത്തമാനോ സയമേവ വിസേസസദ്ദമാപജ്ജിത്വാ അസമാധിസഭാവമേവ പകാസേയ്യ, ഇതരോ ച സമാധിസഭാവമേവാതി ദ്വിധാ ഭിന്നാ ചിത്തേകഗ്ഗതാ അസാധാരണാ ചേവ അപ്പവിസയാ ചാതി ഇധ ഉദ്ദേസം ന അരഹതി. അഭിന്നാപി വാ ഫസ്സാദീനം വിയ പാകടത്താഭാവതോ അഞ്ഞധമ്മനിസ്സയേന വത്തബ്ബതോ ച സാ ജീവിതഞ്ച ന അരഹതീതി ന ഉദ്ദിട്ഠാതി.

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. പഠമനയോ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹപദവണ്ണനാ

൧. ഖന്ധപദവണ്ണനാ

൬. ഖന്ധായതനധാതുയോമഹന്തരേ അഭിഞ്ഞേയ്യധമ്മഭാവേന വുത്താ, തേസം പന സഭാവതോ അഭിഞ്ഞാതാനം ധമ്മാനം പരിഞ്ഞേയ്യതാദിവിസേസദസ്സനത്ഥം സച്ചാനി, അധിപതിയാദികിച്ചവിസേസദസ്സനത്ഥം ഇന്ദ്രിയാദീനി ച വുത്താനീതി സച്ചാദിവിസേസോ വിയ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹവിസേസോ ച അഭിഞ്ഞേയ്യനിസ്സിതോ വുച്ചമാനോ സുവിഞ്ഞേയ്യോ ഹോതീതി **''തീഹി സങ്ഗഹോ. തീഹി അസങ്ഗഹോ''തി നയമുഖമാതികാ ഠപിതാ**തി വേദിതബ്ബാ. ഏവഞ്ച കത്വാ ''ചതൂഹീ''തി വുത്താ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗാ ച അഭിഞ്ഞേയ്യനിസ്സയേന ഖന്ധാദീഹേവ പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജിതാതി. **രൂപക്ഖന്ധോ ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി യേ ധമ്മാ ''രൂപക്ഖന്ധോ''തി വുച്ചന്തി, തേസം പഞ്ചസു ഖന്ധേസു രൂപക്ഖന്ധഭാവേന സഭാഗതാ ഹോതീതി രൂപക്ഖന്ധഭാവസങ്ഖാതേന, രൂപക്ഖന്ധവചനസങ്ഖാതേന വാ ഗണനേന സങ്ഗഹം ഗണനം ദസ്സേതി. തേനാഹ **''യഞ്ഹി കിഞ്ചീ''**തിആദി. **രൂപക്ഖന്ധോ**തി ഹി സങ്ഗഹിതബ്ബധമ്മോ ദസ്സിതോ. യേന സങ്ഗഹേന സങ്ഗയ്ഹതി, തസ്സ സങ്ഗഹസ്സ ദസ്സനം ''ഏകേന ഖന്ധേനാ''തി വചനം. പഞ്ചസു ഖന്ധഗണനേസു ഏകേന ഖന്ധഗണനേന ഗണിതോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. യസ്മാ ച ഖന്ധാദിവചനേഹി സങ്ഗഹോ വുച്ചതി, തസ്മാ ഉപരി ''ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ''തിആദിം വക്ഖതീതി.

അസങ്ഗഹനയനിദ്ദേസേതി ഇദം ''സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ''തി ഏതസ്സേവ നയസ്സ ഏകദേസനയഭാവേന വുത്തം, ന നയന്തരതായാതി ദട്ഠബ്ബം.

രൂപക്ഖന്ധമൂലകായേവ ചേത്ഥ ദുകതികചതുക്കാ ദസ്സിതാതി എതേന വേദനാക്ഖന്ധമൂലകാ പുരിമേന യോജിയമാനേ വിസേസോ നത്ഥീതി പച്ഛിമേഹേവ യോജേതബ്ബാ തയോ ദുകാ ദ്വേ തികാ ഏകോ ചതുക്കോ, സഞ്ഞാക്ഖന്ധമൂലകാ ദ്വേ ദുകാ ഏകോ തികോ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധമൂലകോ ഏകോ ദുകോതി ഏതേ ലബ്ഭന്തീതി ദസ്സേതി. തേസം പന ഭേദതോ പഞ്ചകപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനന്തരം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബം സംഖിത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, വുത്തനയേന വാ സക്കാ ഞാതുന്തി പാളിം ന ആരോപിതന്തി.

ആയതനപദാദിവണ്ണനാ

൪൦. യസ്മാ ച ദുകതികേസൂതി യദിപി ഏകകേപി സദിസം വിസ്സജ്ജനം, ഏകകേ പന സദിസവിസ്സജ്ജനാനം ചക്ഖുന്ദ്രിയസോതിന്ദ്രിയസുഖിന്ദ്രിയാദീനം ദുകാദീസു അസദിസവിസ്സജ്ജനം ദിട്ഠം. ന ഹേത്ഥ ചക്ഖുസോതചക്ഖുസുഖിന്ദ്രിയദുകാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസദിസവിസ്സജ്ജനം, നാപി ദുകേഹി തികസ്സ, ഇധ പന ദുക്ഖസമുദയദുക്ഖമഗ്ഗദുകാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം തികേന ച സദിസം വിസ്സജ്ജനന്തി ദുകതികേസ്വേവ സദിസവിസ്സജ്ജനതം സമുദയാനന്തരം മഗ്ഗസച്ചസ്സ വചനേ കാരണം വദതി.

൹. പടിച്ചസമുപ്പാദവണ്ണനാ

൹൧. ''പുച്ഛം അനാരഭിത്വാ അവിജ്ജാ ഏകേന ഖന്ധേന, അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ ഏകേന ഖന്ധേനാ''തി ലിഖിതബ്ബേപി പമാദവസേന ''അവിജ്ജാ ഏകേന ഖന്ധേനാ''തി ഇദം ന ലിഖിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. സരൂപേകസേസം വാ കത്വാ അവിജ്ജാവചനേന അവിജ്ജാവിസ്സജ്ജനം ദസ്സിതന്തി. **സബ്ബമ്പി വിപാകവിഞ്ഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ വിപാകഗ്ഗഹണേന വിസേസനം ന കാതബ്ബം. കുസലാദീനമ്പി ഹി വിഞ്ഞാണാനം ധാതുകഥായം സങ്ഖാരപച്ചയാവിഞ്ഞാണാദിപദേഹി സങ്ഗഹിതതാ വിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ ''വിപാകാ ധമ്മാ''തി ഇമസ്സ വിസ്സജ്ജനാസദിസേന തേസം വിസ്സജ്ജനേന ദസ്സിതാ, ഇധ ച നാമരൂപസ്സ ഏകാദസഹായതനേഹി സങ്ഗഹവചനേന അകമ്മജാനമ്പി സങ്ഗഹിതതാ വിഞ്ഞായതീതി.

൭൧. ജായമാനപരിപച്ചമാനഭിജ്ജമാനാനം ജായമാനാദിഭാവമത്തത്താ ജാതിജരാമരണാനി പരമത്ഥതോ വിനിബ്ഭുജ്ജിത്വാ അനുപലബ്ഭമാനാനി പരമത്ഥാനം സഭാവമത്തഭൂതാനി, താനി രൂപസ്സ നിബ്ബത്തിപാകഭേദഭൂതാനി രുപ്പനഭാവേന ഗയ്ഹന്തീതി രൂപക്ഖന്ധധമ്മസഭാഗാനി, അരൂപാനം പന നിബ്ബത്തിആദിഭൂതാനി രൂപകലാപജാതിആദീനി വിയ സഹുപ്പജ്ജമാനചതുക്ഖന്ധകലാപനിബ്ബത്തിആദിഭാവതോ ഏകേകഭൂതാനി വേദിയനസഞ്ജാനനവിജാനനേഹി ഏകന്തപരമത്ഥികിച്ചേഹി അഗയ്ഹമാനാനി സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണേന അനേകന്തപരമത്ഥികിച്ചേന ഗയ്ഹന്തീതി സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മസഭാഗാനി, തഥാ ദുവിധാനിപി താനി ചക്ഖായതനാദീഹി ഏകന്തപരമത്ഥകിച്ചേഹി അഗയ്ഹമാനാനി നിസ്സത്തട്ഠേന ധമ്മായതനധമ്മധാതുധമ്മേഹി സഭാഗാനി, തേന തേഹി ഖന്ധാദീഹി സങ്ഗയ്ഹന്തീതി **''ജാതി ദ്വീഹി ഖന്ധേഹീ''**തിആദിമാഹ.

പഠമനയസങ്ഗഹാസങ്ഗഹപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയനയോ സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൧൭൧. സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ യം തം ഉദ്ദേസേ അസങ്ഗഹിതതായ പുച്ഛിതബ്ബം വിസ്സജ്ജിതബ്ബഞ്ച സങ്ഗഹിതതാവിസിട്ഠം അസങ്ഗഹിതം ധമ്മജാതം നിദ്ധാരിതം, തദേവ താവ ദസ്സേന്തോ **"ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ"**തി ആഹ. സബ്ബത്ഥ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹസാമഞ്ഞാനം നിച്ചം വിസേസാപേക്ഖത്താ ഭേദനിസ്സിതത്താ ച പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനം സവിസേസാവ ഖന്ധാദിഗണനാ സുദ്ധാ. തത്ഥ സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതവചനമത്തേന ധമ്മവിസേസസ്സ നിദ്ധാരിതത്താ തീസു സങ്ഗഹേസു ഏകേന ദ്വീഹി വാ യേ സങ്ഗഹിതാ ഹുത്വാ അഞ്ഞേഹി അസങ്ഗഹിതാ, തേയേവ ധമ്മാ "ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ"തി ഏത്തകേനേവ ദസ്സേതബ്ബാ സിയും, തേസം പന ഏവംവിധാനം അസമ്ഭവാ നയമാതികായ ച അബ്ഭന്തരബാഹിരമാതികാപേക്ഖത്താ ഉദ്ദേസേപി യം യം രൂപക്ഖന്ധാദീസു അരണന്തേസു സങ്ഗാഹകം, തം തം അപേക്ഖിത്വാ സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതം നിദ്ധാരിതന്തി വിഞ്ഞായതീതി തേന തേന സങ്ഗാഹകേന യഥാനിദ്ധാരിതം ധമ്മം നിയമേത്വാ ദസ്സേതും **"ചക്ഖായതനേനാ"**തിആദിമാഹ. യത്ഥ ഹി പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബധമ്മവിസേസനിദ്ധാരണം നത്ഥി, തസ്മിം പഠമനയേ ഛട്ഠനയേ ച പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബഭാവേന, ഇതരേസു ച യം യം പുച്ഛിതബ്ബവിസ്സജ്ജിതബ്ബം നിദ്ധാരിതം, തസ്സ തസ്സ നിയാമകഭാവേന രൂപക്ഖന്ധാദയോ അരണന്താ ഉദ്ദിട്ഠാതി.

തത്ഥ "ചക്ഖായതനേന...പേ॰... ഫോട്ഠബ്ബധാതുയാ"തി കത്തുഅത്ഥേ കരണനിദ്ദേസോ ദട്ഠബ്ബോ, "ഖന്ധസങ്ഗഹേന ആയതനസങ്ഗഹേന ധാതുസങ്ഗഹേനാ"തി കരണത്ഥേ. ഏത്ഥ ച യേന യേന സങ്ഗാഹകേന ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേസു തേന തേന സങ്ഗഹേതബ്ബാസങ്ഗഹേതബ്ബം അഞ്ഞം അത്ഥി, തം തദേവ സങ്ഗാഹകാസങ്ഗാഹകഭാവേന ഉദ്ധടം. രൂപക്ഖന്ധേന പന ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹേതബ്ബോ അഞ്ഞോ ധമ്മോ നത്ഥി, തഥാ വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി , ന ച സോ ഏവ തസ്സ സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ വാ ഹോതി. യഞ്ച "രൂപക്ഖന്ധോ ഏകേന ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതോ"തി വുത്തം, തഞ്ച ന തസ്സേവ തേന സങ്ഗഹിതതം സന്ധായ വുത്തം, രൂപക്ഖന്ധഭാവേന പന രൂപക്ഖന്ധവചനേന വാ ഗഹിതതം സന്ധായ വുത്തന്തി പകാസിതോയമത്ഥോ.

യദി ച സോ ഏവ തേന സങ്ഗയ്ഹേയ്യ, സങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ - "വേദനാക്ഖന്ധേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ ആയതനസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ ധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, തേ ധമ്മാ തീഹി ഖന്ധേഹി ഏകേനായതനേന സത്തഹി ധാതൂഹി സമ്പയുത്താ"തിആദി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച വുത്തം, തസ്മാ യഥാ ചിത്തം ചിത്തേന സമ്പയുത്തം വിപ്പയുത്തഞ്ച ന ഹോതി, ഏവം രൂപക്ഖന്ധോ രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതോ അസങ്ഗഹിതോ ച ന ഹോതി, തഥാ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി. ന ഹി സോ ഏവ തസ്സ സഭാഗോ വിസഭാഗോ ചാതി. തേനേവ ന ഏകദേസോ വിയ സമുദായസ്സ,

സമുദായോ ഏകദേസാനം സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ ച. യഥാ രൂപക്ഖന്ധോ ചക്ഖായതനാദീനം, ധമ്മായതനം വേദനാക്ഖന്ധാദീനം, സരണാ ധമ്മാ ചതുന്നം ഖന്ധാനം. സമുദായന്തോഗധാനഞ്ഹി ഏകദേസാനം ന വിഭാഗോ അത്ഥി, യേന തേ സമുദായസ്സ സമുദായോ ച തേസം സഭാഗോ വിസഭാഗോ ച സിയാതി, തഥാ ന സമുദായോ ഏകദേസസഭാഗവിസഭാഗാനം സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ ച. യഥാ ധമ്മായതനം സുഖുമരൂപസഭാഗസ്സ വേദനാദിവിസഭാഗസ്സ ച രൂപക്ഖന്ധേകദേസസ്സ ഖന്ധസങ്ഗഹേന, ജീവിതിന്ദ്രിയം രൂപാരൂപജീവിതസഭാഗവിസഭാഗസ്സ രൂപക്ഖന്ധേകദേസസ്സ സങ്ഖാരക്ഖന്ധേകദേസസ്സ ച ജീവിതവജ്ജസ്സ ഖന്ധസങ്ഗഹേനേവ. ന ഹി ഏകദേസസഭാഗം സമുദായസഭാഗം, നാപി ഏകദേസവിസഭാഗം സമുദായവിസഭാഗന്തി, തസ്മാ സതിപി അത്തതോ അത്തനി അന്തോഗധതോ അത്തേകദേസസഭാഗതോ ച അഞ്ഞസ്സ അസങ്ഗാഹകത്തേ സങ്ഗാഹകത്തമേവ ഏതേസം നത്ഥി, യേന സങ്ഗഹിതസ്സ അസങ്ഗാഹകാ സിയുന്തി സങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ഏവ ഏവരൂപാനം അഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം.

യം പന "ധമ്മായതനം അസങ്ഖതം ഖന്ധതോ ഠപേത്വാ ചതൂഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിത"ന്തി (ധാതു॰ ൨൭), "ചക്ഖായതനഞ്ച സോതായതനഞ്ച ഏകേന ഖന്ധേന സങ്ഗഹിത"ന്തി (ധാതു॰ ൨൩) ച വുത്തം, ന തേന ഏകദേസാനം സമുദായസങ്ഗാഹകത്തം, സമുദായസ്സ ച ഏകദേസസങ്ഗാഹകത്തം ദസ്സേതി, ചതുക്ഖന്ധഗണനഭേദേഹി പന ധമ്മായതനസ്സ ഗണേതബ്ബാഗണേതബ്ബഭാവേന പഞ്ചധാ ഭിന്നതം, ചക്ഖായതനാദീനം ഏകക്ഖന്ധഗണനേന ഗണേതബ്ബതായ ഏകവിധതഞ്ച ദസ്സേതി. സങ്ഗാഹകാസങ്ഗാഹകനിരപേക്ഖാനം ഗണേതബ്ബാഗണേതബ്ബാനം തംതംഗണനേഹി ഗണനദസ്സനമത്തമേവ ഹി പഠമനയോ കമ്മകരണമത്തസബ്ഭാവാ, ദുതിയാദയോ പന സങ്ഗാഹകാസങ്ഗാഹകേഹി സങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതാനം അഗണനാദിദസ്സനാനി കത്തുകരണകമ്മത്തയസബ്ഭാവാ . തഥാ പഠമനയേ തഥാ തഥാ ഗണേതബ്ബാഗണേതബ്ബഭാവസങ്ഖാതോ തംതംഖന്ധാദിഭാവാഭാവോ സഭാഗവിസഭാഗതാ , ദുതിയാദീസു യഥാനിദ്ധാരിതധമ്മദസ്സനേ സങ്ഗാഹകസങ്ഗഹേതബ്ബാനം സമാനക്ഖന്ധാദിഭാവോ സഭാഗതാ, തദഭാവോ ച വിസഭാഗതാ. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേസു തംതംഖന്ധാദിഭാവാഭാവോ ഏവാതി അയമേതേസം വിസേസോതി.

സമുദയസച്ചസുഖിന്ദ്രിയസദിസാനി പന തേഹി സങ്ഗഹേതബ്ബമേവ അത്ഥി, ന സങ്ഗഹിതം അസങ്ഗഹേതബ്ബന്തി അസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ന ഉദ്ധടാനി. ദുക്ഖസച്ചസദിസാനി തേഹി വിസഭാഗസമുദായഭൂതേഹി അനേകക്ഖന്ധേഹി ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹേതബ്ബം, ഇതരേഹി അസങ്ഗഹേതബ്ബഞ്ച നത്ഥീതി സങ്ഗാഹകത്താസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ. ഏവം സങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ അസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ഉഭയാഭാവതോ ച യഥാവുത്തസദിസാനി അനുദ്ധരിത്വാ സങ്ഗാഹകത്താസങ്ഗാഹകത്തഭാവതോ ചക്ഖായതനാദീനേവ ഉദ്ധടാനീതി വേദിതബ്ബാനി. തത്ഥ "ചക്ഖായതനേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ"തി ചക്ഖായതനവജ്ജാ രൂപധമ്മാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ, ന രൂപക്ഖന്ധോതി. ന ഹി ഏകദേസോ സമുദായസങ്ഗാഹകോതി ദസ്സിതമേതന്തി.

അട്ഠകഥായം പന **ഖന്ധപദേനാ**തി ഖന്ധപദസങ്ഗഹേനാതി അത്ഥോ, ന സങ്ഗാഹകേനാതി. "കേനചി സങ്ഗാഹകേനാ"തി ഇദം പന ആനേത്വാ വത്തബ്ബം. **തം പന രൂപക്ഖന്ധാദീസു ന യുജ്ജതീ**തി തം വിസ്സജ്ജനം രൂപക്ഖന്ധാദീസു സങ്ഗാഹകേസു ന യുജ്ജതീതി അത്ഥോ. **രൂപക്ഖന്ധേന ഹി… പേ॰… സങ്ഗഹിതോ**തി ഏതേന നയേന ചക്ഖായതനേന രൂപക്ഖന്ധോവ സങ്ഗഹിതോ, സോ ച അഡ്ഢേകാദസഹി ആയതനധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥീതി ഏവം ചക്ഖായതനാദീനിപി ന ഗഹേതബ്ബാനീതി ആപജ്ജതീതി ചേ? നാപജ്ജതി. ന ഹി അഞ്ഞമത്തനിവാരണം ഏവസദ്ദസ്സ അത്ഥോ, അഥ ഖോ സങ്ഗാഹകതോ അഞ്ഞനിവാരണം. **സോ ചാ**തിആദി ച ന നിരപേക്ഖവചനം, അഥ ഖോ സങ്ഗാഹകാപേക്ഖന്തി. കഥം? **രൂപക്ഖന്ധേന ഹി രൂപക്ഖന്ധോവ സങ്ഗഹിതോ**തി യഥാ ചക്ഖായതനേന ചക്ഖായതനതോ അഞ്ഞമ്പി ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതം അത്ഥി, യം ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതം ഹോതി, ന ഏവം രൂപക്ഖന്ധേന രൂപക്ഖന്ധതോ അഞ്ഞം ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതം അത്ഥി, യം ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതം സിയാ, രൂപക്ഖന്ധേന പന രൂപക്ഖന്ധോവ ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ യുത്തോ. സിയാ പനേതം "സോ ഏവ രൂപക്ഖന്ധോ രൂപക്ഖന്ധേന ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതോ ഹോതൂ"തി, തം നിവാരേന്തോ ആഹ **"സോ ച അഡ്ഢേകാദസഹി ആയതനധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥീ"**തി . ഏത്ഥ ച "രൂപക്ഖന്ധേനാ"തി ആനേത്വാ വത്തബ്ബം. തത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ വാ തദേകദേസാനം വാ ചക്ഖാദീനം ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി സങ്ഗാഹകോ അസങ്ഗാഹകോ ച ന ഹോതീതി ഇമിനാ പരിയായേന അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവോ വുത്തോതി യുജ്ജതി, ന രൂപക്ഖന്ധേന രൂപക്ഖന്ധസ്സ തദേകദേസാനം വാ അഡ്ഢേകാദസഹി ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി സങ്ഗഹിതതായ. ന ഹി സാ സങ്ഗഹിതതാ അത്ഥി. യദി സിയാ, സങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ രൂപക്ഖന്ധോപി ഉദ്ധരിതബ്ബോ സിയാ. തേന ഹി തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി രൂപക്ഖന്ധോ തദേകദേസോ വാ സങ്ഗഹിതാ സിയും, അത്ഥി ച തേസം വിപ്പയുത്തതാതി.

ഏവം അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവതോ ഏതാനി, അഞ്ഞാനി ചാതി ഏത്ഥാപി ചക്ഖായതനാദീഹി വിയ ഏതേഹി അഞ്ഞേഹി ച സങ്ഗഹിതാനം അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവതോ ഏതാനി അഞ്ഞാനി ച യഥാ വാ തഥാ വാ ഏതാനി വിയ അയുജ്ജമാനവിസ്സജ്ജനത്താ ഏവരൂപാനി പദാനി സങ്ഗാഹകഭാവേന ന ഗഹിതാനീതി അധിപ്പായോ.

തത്ഥ യം വുത്തം "രൂപക്ഖന്ധേന ഹി രൂപക്ഖന്ധോവ സങ്ഗഹിതോ"തി, തം തേനേവ തസ്സ സങ്ഗഹിതത്താസങ്ഗഹിതത്താഭാവദസ്സനേന നിവാരിതം. യഞ്ഹേത്ഥ അഗ്ഗഹണേ കാരണം വുത്തം, തഞ്ച സതിപി സങ്ഗഹിതത്തേ അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവതോതി വിഞ്ഞായമാനം സമുദയസച്ചാദീസു യുജ്ജേയ്യ സതി തേഹി സങ്ഗഹിതേ തദസങ്ഗഹിതത്താഭാവതോ. രൂപക്ഖന്ധാദീഹി പന സങ്ഗഹിതമേവ നത്ഥി, കുതോ തസ്സ അസങ്ഗഹിതതാ ഭവിസ്സതി, തസ്മാ സങ്ഗാഹകത്താഭാവോ ഏവേത്ഥ അഗ്ഗഹണേ കാരണന്തി യുത്തം. സങ്ഗഹിതത്താഭാവേന അസങ്ഗഹിതത്തം യദിപി രൂപക്ഖന്ധാദിനാ അത്തനോ അത്തനി അന്തോഗധസ്സ അത്തേകദേസസഭാഗസ്സ ച നത്ഥി, അഞ്ഞസ്സ

പന അത്ഥീതി ന ദുക്ഖസച്ചാദീസു വിയ ഉഭയാഭാവോ ചേത്ഥ അഗ്ഗഹണേ കാരണം ഭവിതും യുത്തോതി. ധമ്മായതനജീവിതിന്ദ്രിയാദീനഞ്ച ഖന്ധചതുക്കദുകാദിസങ്ഗാഹകത്തേ സതി ന തേസം സങ്ഗഹിതാനം തേഹി ധമ്മായതനജീവിതിന്ദ്രിയാദീഹി ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതതാ നത്ഥീതി അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവോ അനേകന്തികോ, തസ്മാ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ അഗ്ഗഹിതാനം അഗ്ഗഹണേ, ഗഹിതാനഞ്ച ഗഹണേ കാരണം വേദിതബ്ബന്തി.

അനിദസ്സനം പുനദേവ സപ്പടിഘന്തി ഏത്ഥ **അനിദസ്സനന്തി** ഏതേന "സനിദസ്സനസപ്പടിഘ"ന്തി ഏത്ഥ വുത്തേന സപ്പടിഘസദ്ദേന സദ്ധിം യോജേത്വാ അനിദസ്സനസപ്പടിഘാ ദസ്സിതാ. **പുനദേവാതി** ഏതേന തഥേവ അവിസിട്ഠം സനിദസ്സനപദം നിവത്തേത്വാ ഗണ്ഹന്തോ സനിദസ്സനദുകപദം ദസ്സേതി. "ചക്ഖായതനേന ചക്ഖായതനമേവേകം സങ്ഗഹിത"ന്തി ഇദം ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി "ചക്ഖായതനേന ചക്ഖായതനം ആയതനസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിത"ന്തി ച "അസങ്ഗഹിത"ന്തി ച വത്തബ്ബന്തി ദസ്സിതോയം നയോതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ തസ്സേവ സമുദായേകദേസാനഞ്ച സങ്ഗാഹകസങ്ഗഹിതന്തി വചനേസു അസങ്ഗാഹകഅസങ്ഗഹിതന്തി വചനേസു ച തദവത്തബ്ബതാ യോജേതബ്ബാ. അസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ഏവ ഹി ചക്ഖായതനാദീനി ചക്ഖായതനാദീഹി അസങ്ഗഹിതാനീതി ന വുച്ചന്തി, ന സങ്ഗാഹകത്താഭാവതോതി.

ദുതിയനയസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ന. തതിയനയോ അസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൧൭൯. അസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ രൂപക്ഖന്ധേന ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതേസു വേദനാദീനം തിണ്ണം ഖന്ധാനം നിബ്ബാനസ്സ ച സുഖുമരൂപേന സഹ ആയതനധാതുസഭാഗത്തേ സതിപി ന സുഖുമരൂപമേവ രൂപക്ഖന്ധോതി രൂപക്ഖന്ധേന ആയതനധാതുസഭാഗത്തം നത്ഥി, തസ്മാ ന തേന താനി ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി സങ്ഗഹിതാനി. ന കേവലം സങ്ഗഹിതാനേവ, അസങ്ഗഹിതാനിപി തേന താനി തേഹി സങ്ഗഹേഹി ന ഹോന്തേവ തദേകദേസേന സുഖുമരൂപേന ആയതനധാതുസഭാഗത്താ, സങ്ഗഹിതാഭാവോ ഏവ പന ഇധാധിപ്പേതോ, വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധചക്ഖായതനാദീഹി പന അസങ്ഗഹിതാ ന തേ തേഹി കഥഞ്ചി സമ്മിസ്സാതി സബ്ബഥാ തേ തേഹി ന സങ്ഗഹിതാ. ദുക്ഖസച്ചാദീഹി ച പഞ്ചക്ഖന്ധസമുദായഭൂതേഹി ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതം നിബ്ബാനം രൂപക്ഖന്ധേന വിയ ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി സങ്ഗഹിതം തേഹി ന ഹോതി, തസ്മാ സങ്ഗാഹകത്താഭാവതോ ഏവ ഏവരൂപാനം അസങ്ഗാഹകഭാവേന അഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം, സനിബ്ബാനപഞ്ചക്ഖന്ധസമുദായഭൂതാനം പന അബ്യാകതധമ്മാദീനം അസങ്ഗാഹകത്താഭാവതോവ. ന ഹി തം കഞ്ചി അത്ഥി, യസ്സ തേ ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗാഹകാ സിയും, ന ച അത്തനോ ഏകദേസോ അത്തേകദേസസഭാഗോ ച അത്തനാ അസങ്ഗഹിതോ ഹോതീതി അത്തനാ അസങ്ഗഹിതസങ്ഗാഹകത്താ പന വേദനാക്ഖന്ധാദീനം ഗഹണം കതന്തി.

യം പന അട്ഠകഥായം വുത്തം **“യേ ധമ്മായതനേന സങ്ഗഹിതാ”**തി, തം ന സക്കാ വത്തും. ധമ്മായതനേന ഹി ന കോചി ധമ്മോ കേനചി സങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതോ അത്ഥി വിസഭാഗക്ഖന്ധനിബ്ബാനസമുദായത്താ , ഖന്ധസങ്ഗഹേന സയമേവ അത്തനോ സങ്ഗാഹകം ന ഹോതീതി ആയതനധാതുസങ്ഗഹേഹി ച സങ്ഗാഹകത്താഭാവതോതി ദസ്സിതോയം നയോതി ഏതസ്സ ധമ്മായതനഗണനേന ഗണിതാതി അത്ഥോ. **യാനി…പേ॰… ഗഹിതാനീ**തി ഏതേന വിഞ്ഞാണസമ്മിസ്സം ധമ്മായതനേകദേസം ദീപേന്താനി ഇദ്ധിപാദാദിപദാനി, ഓളാരികരൂപസമ്മിസ്സം ദീപേന്താനി രൂപക്ഖന്ധാദിപദാനി, സബ്ബേന സബ്ബം ധമ്മായതനം അദീപേന്താനി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധചക്ഖായതനാദിപദാനി, സകലധമ്മായതനദീപകാനി ധമ്മായതനാദിപദാനി ച വജ്ജേത്വാ ധമ്മായതനേകദേസം അഞ്ഞായതനേന അസമ്മിസ്സം ദീപേന്താനി ഗഹിതാനീതി ദസ്സേതി.

തതിയനയഅസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

४. ചതുത്ഥനയോ സങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൯൬. സങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ യസ്മാ യഥാ ദുതിയതതിയനയാ തിണ്ണം സങ്ഗഹാനം സങ്ഗഹണാസങ്ഗഹണപ്പവത്തിവിസേസേന “സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതം, അസങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹിത”ന്തി ച ഉദ്ദിട്ഠാ, നേവം ചതുത്ഥപഞ്ചമാ. സങ്ഗഹണപ്പവത്തിയാ ഏവ ഹി സങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹിതം ഉദ്ദിട്ഠം, അസങ്ഗഹണപ്പവത്തിയാ ഏവ ച അസങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതന്തി, തസ്മാ സങ്ഗഹണപ്പവത്തിവിസേസവിരഹേ സങ്ഗഹിതധമ്മാസങ്ഗഹിതധമ്മവിസേസേ നിസ്സിതാ ഏതേ ദ്വേ നയാതി ഏത്ഥ കേനചി സങ്ഗഹിതേന ധമ്മവിസേസേന പുന സങ്ഗഹിതോ ധമ്മവിസേസോ സങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹിതോ സങ്ഗഹിതതായ പുച്ഛിതബ്ബോ വിസ്സജ്ജിതബ്ബോ ച, തമേവ താവ യഥാനിദ്ധാരിതം ദസ്സേന്തോ **“സമുദയസച്ചേന യേ ധമ്മാ ഖന്ധ…പേ॰… സങ്ഗഹിതാ, തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ ഖന്ധ…പേ॰… സങ്ഗഹിതാ”**തി ആഹ. ഏത്ഥ ച യേ തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി ന സങ്ഗാഹകാ രൂപക്ഖന്ധവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധധമ്മായതനദുക്ഖസച്ചാദീനി വിയ, യേ ച ദ്വീഹായതനധാതുസങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗാഹകാ ചക്ഖായതനാദീനി വിയ, യേ ച ഏകേന ഖന്ധസങ്ഗഹേനേവ ധാതുസങ്ഗഹേനേവ ച ന സങ്ഗാഹകാ വേദനാദിക്ഖന്ധനിരോധസച്ചജീവിതിന്ദ്രിയാദീനി വിയ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതാദയോ വിയ ച, തേ ധമ്മാ സങ്ഗാഹകത്താഭാവസബ്ഭാവാ സങ്ഗാഹകഭാവേന ന ഉദ്ധടാ, തീഹിപി പന സങ്ഗഹേഹി യേ സങ്ഗാഹകാ, തേ സങ്ഗാഹകത്താഭാവാഭാവതോ ഇധ ഉദ്ധടാ. തേഹി സങ്ഗഹിതാപി ഹി ഏകന്തേന അത്തനോ സങ്ഗാഹകസ്സ സങ്ഗാഹകാ ഹോന്തി, യസ്സ പുന സങ്ഗഹോ പുച്ഛിതബ്ബോ വിസ്സജ്ജിതബ്ബോ ചാതി.

അട്ഠകഥായം പന **സകലേന ഹി ഖന്ധാദിപദേനാ**തി സകലവാചകേന രൂപക്ഖന്ധാദിപദേനാതി അത്ഥോ. യം പനേതം വുത്തം “യം അത്തനോ സങ്ഗാഹകം സങ്ഗണ്ഹിത്വാ പുന തേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛേയ്യാ”തി, തം തേന ഖന്ധാദിപദേനാതി ഏവം അയോജേത്വാ തം അഞ്ഞം സങ്ഗഹിതം നാമ നത്ഥീതി ഏവം ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി യേന യം സങ്ഗഹിതം, തേനേവ

തസ്സ സങ്ഗഹോ പുച്ഛിതോ വിസ്സജ്ജിതോ, ന ച തസ്സേവ, അഥ ഖോ തേന സങ്ഗഹിതസ്സാതി. യഥാ വേദനാ സദ്ദോ ച ഖന്ധോ ആയതനഞ്ച, ന ഏവം സുഖുമരൂപം, തം പന ഖന്ധായതനാനം ഏകദേസോവ, തസ്മാ ''സുഖുമരൂപേകദേസം വാ''തി അവത്വാ **"സുഖുമരൂപം വാ"**തി വുത്തം. സബ്ബത്ഥ ച അഞ്ഞേന അസമ്മിസ്സന്തി യോജേതബ്ബം. യമ്പി ചേതം വുത്തം ''തദേവ യേഹി ധമ്മേഹി ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹിതം, തേ ധമ്മേ സന്ധായാ''തി, തമ്പി തഥാ ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി സങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹിതസ്സ സങ്ഗഹിതേന സങ്ഗഹോ ഏത്ഥ പുച്ഛിതോ വിസ്സജ്ജിതോ ച, അഥ ഖോ സങ്ഗഹോവ, തസ്മാ **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി ഏകേന ഖന്ധഗണനേനാതി അയമേവേത്ഥ അത്ഥോ, ന സങ്ഗാഹകേനാതി. ന ഹി ഏകോ ഖന്ധോ അത്തനോ ഏകദേസസ്സ സങ്ഗാഹകോതി.

ചതുത്ഥനയസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചമനയോ അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൧൯൩. അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേപി വുത്തനയേനേവ യഥാനിദ്ധാരിതധമ്മദസ്സനം വേദിതബ്ബം. ഏത്ഥ ച സസുഖുമരൂപവിഞ്ഞാണസഹിതധമ്മസമുദായാ യേ തേ ദുക്ഖസച്ചഅനിദസ്സനഅപ്പടിഘഅചേതസികാനുപാദാസദിസാ സതിപി ഏകേന ദ്വീഹി വാ സങ്ഗഹേഹി കേസഞ്ചി അസങ്ഗാഹകത്തേ തീഹിപി അസങ്ഗഹേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ പരിപുണ്ണസങ്ഗഹാസങ്ഗാഹകാ ന ഹോന്തി, അബ്യാകതധമ്മസദിസാ കേനചി സങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹേതബ്ബഭാവതോ അസങ്ഗാഹകാ ഏവ ന ഹോന്തി, തേന തേ അസങ്ഗാഹകഭാവേന ന ഉദ്ധടാ, ഇതരേ പന തബ്ബിപരിയായേന ഉദ്ധടാതി.

യം പന അട്ഠകഥായം **"താദിസേന ഹി പദേന നിബ്ബാനം ഖന്ധസങ്ഗഹമത്തം ന ഗച്ഛേയ്യാ"**തി വുത്തം, തം ദുക്ഖസച്ചം സന്ധായ വുത്തം. അനിദസ്സനഅപ്പടിഘേസു പന അസങ്ഗാഹകേസു നിബ്ബാനം അന്തോഗധം, ന ച തദേവ തസ്സ അസങ്ഗാഹകന്തി. **സദിസവിസ്സജ്ജനാനം വസേന സമോധാനേത്വാ കതേഹി സദ്ധി**ന്തി ഏവം കതേഹി ദുതിയപഞ്ഹാദീഹി സദ്ധിം പഠമപഞ്ഹനാമരൂപപഞ്ഹാദയോ സബ്ബേപി ചതുത്തിംസ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **യം പുച്ഛായ ഉദ്ധടം പദം, തദേവാ**തി രൂപക്ഖന്ധാദിവിസേസകപദം വദതി, ന നിദ്ധാരിതേ പുച്ഛിതബ്ബധമ്മേ. തേ ഹി ലക്ഖണതോ ദസ്സിതാ, ന പദേന സരൂപതോതി. തത്ഥ **തദേവാ**തി ഏവ-സദ്ദേന ന തം കദാചി സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതം ന ഹോതീതി ഉദ്ധടസ്സേവ അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതഭാവേ നിയതതം അഞ്ഞസ്സ ച അനിയതതം ദസ്സേതീതി വേദിതബ്ബം. **"തദേവ യേഹി അസങ്ഗഹിത"**ന്തി ഏത്ഥ ഹി ''നിയമതോ''തി സക്കാ വചനസേസോ യോജേതുന്തി. അഥ വാ **തദേവാ**തി പുച്ഛായ ഉദ്ധടമേവ ഏവംപകാരമേവ ഹുത്വാ **യേഹി അസങ്ഗഹിത**ന്തി തസ്സ പുച്ഛായ ഉദ്ധടഭാവേന ഏവം അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതഭാവനിയമനത്ഥോ ഏവ-സദ്ദോ, ന അഞ്ഞസ്സ അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതതാനിവാരണത്ഥോതി ദട്ഠബ്ബോ. പുച്ഛായ ഉദ്ധടഞ്ഹി അഞ്ഞസഹിതം അസഹിതഞ്ച അസങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതം ഹോതി. രൂപക്ഖന്ധാദീനി ഹി അഞ്ഞസഹിതാനി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാദീനി അസഹിതാനീതി.

അവസേസാ സങ്ഗഹിതാതി ഇദം അവസേസാ അസങ്ഗഹിതാ ന ഹോന്തീതി ഏവം ദട്ഠബ്ബം. **തേഹിപി വിഞ്ഞാണധമ്മേഹി തേ രൂപധമ്മാവ തീഹി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതാ**തി പുച്ഛായ ഉദ്ധടാ തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗാഹകാ ഹുത്വാ അസങ്ഗഹിതാതി അധിപ്പായോ. അനുദ്ധടാ വേദനാദയോപി ഹി അസങ്ഗഹിതാ ഏവാതി. ഏത്ഥ ച പഠമേ നയേ വേദനാദയോപി വിഞ്ഞാണേന അസങ്ഗഹിതാതി വുത്താ, ദുതിയേ രൂപധമ്മാവാതി അയം വിസേസോ. **വേദനാദയോ ഹി രൂപവിഞ്ഞാണേഹേവ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ**തി ഓളാരികരൂപേഹി വിഞ്ഞാണേന ച തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതാതി അത്ഥോ. രൂപേകദേസോ ഹി ഏത്ഥ രൂപഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോതി.

൧൬൭. ചതുത്ഥപഞ്ഹേ **ചക്ഖായതനം വേദനാദീഹി ചതൂഹീ**തി ഏത്ഥ **ചക്ഖായതന**ന്തി ഏതേന പുച്ഛായ ഉദ്ധടം അസങ്ഗാഹകം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. ചക്ഖായതനേന പന അസങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതാനി ദസ ഓളാരികായതനാനി ന ചക്ഖായതനമേവാതി. **"രൂപഞ്ച ധമ്മായതന"**ന്തിആദിനായേഹി ധമ്മേഹി തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതം തം വിഞ്ഞാണമേവ ഹോതി, അസങ്ഗഹിതേന തേന അസങ്ഗഹിതഞ്ച വിഞ്ഞാണവജ്ജം സബ്ബം തേവ ധമ്മേ ഉദാനേതി. സദിസവിസ്സജ്ജനാ ഹി ഏകതോ ഉദാനേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാ. തത്ഥ പഠമേന രൂപക്ഖന്ധേന സദിസവിസ്സജ്ജനേസു ഏകതോ ഉദാനേത്വാ ദസ്സിതേസു അഞ്ഞേ വിസദിസവിസ്സജ്ജനാ നയദാനേന ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തേനാഹ **"രൂപഞ്ച ധമ്മായതനന്തി...പേ॰... അഞ്ഞേനാകാരേന സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സിതാ"**തി. തത്ഥ **ദ്വേ ഭവാ**തി അസഞ്ഞേകവോകാരഭവാ. **ദ്വേ**തി ബാഹിരുപാദാധമ്മേ ഏവ സന്ധായ വുത്തം. യേന അസങ്ഗാഹകേന അസങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതം പുച്ഛിതബ്ബം വിസ്സജ്ജിതബ്ബഞ്ച പരിച്ഛിജ്ജതി, സോ രൂപക്ഖന്ധാദികോ തസ്സ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനഞ്ച നിസ്സയഭാവതോ **"വിസയോ"**തി വുത്തോ, യഥാദസ്സിതസ്സ പന ഉദ്ദാനസ്സ നയദാനമത്തത്താ **"നയോ"**തി വുത്തം. ''ദ്വേവീസനയോ ചാ''തിപി പാഠോ, ദ്വേവീസപദികോ ഏസ നയോ ചാതി അത്ഥോ.

പഞ്ചമനയഅസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഛട്ഠനയോ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദവണ്ണനാ

൨൨൭. സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദേ **യം ലബ്ഭതി, യഞ്ച ന ലബ്ഭതി, തം സബ്ബം പുച്ഛായ ഗഹിത**ന്തി ഇദം ന രൂപക്ഖന്ധാദീനി പദാനി സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ സമ്പയോഗപദം വിപ്പയോഗപദഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം. രൂപക്ഖന്ധാദീസു ഹി യം ധമ്മായതനാദിപദം ന ലബ്ഭതി, തം പുച്ഛായപി ന ഗഹിതം. സമ്പയോഗപദം പന രൂപക്ഖന്ധാദീസു അലബ്ഭമാനമ്പി ''രൂപക്ഖന്ധോ കതിഹി...പേ॰... സമ്പയുത്തോ''തി ഏവം പുച്ഛായ ഗഹിതം, വേദനാക്ഖന്ധാദീസു ലബ്ഭമാനം, വിപ്പയോഗപദം പന സബ്ബത്ഥ ലബ്ഭമാനമേവാതി. **രൂപധമ്മാനം പന രൂപേന നിബ്ബാനേന വാ, നിബ്ബാനസ്സ ച രൂപേന സദ്ധിം സമ്പയോഗോ നാമ നത്ഥീ**തി ഏകുപ്പാദാദിസഭാഗതായ അഭാവതോ സമ്പയോഗം നിവാരേന്തേന സാ ഏവ ഏകുപ്പാദാദിതാ ഏതേസം വിസഭാഗതാതി തദഭാവതോ വിപ്പയോഗോപി നിവാരിതോ ഏവ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ. ചതൂസു ഹി ഖന്ധേസു വിജ്ജമാനാ ഏകുപ്പാദാദിതാ തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം സഭാഗതാ ഹോതി രൂപനിബ്ബാനേഹി തേസം തേഹി ച രൂപനിബ്ബാനാനം വിസഭാഗതാ ച, ന ച രൂപേകദേസസ്സ

നിബ്ബാനസ്സ വാ സാ ഏകുപ്പാദാദിതാ അത്ഥി, യാ രൂപേകദേസേന രൂപേകദേസനിബ്ബാനാനം നിബ്ബാനേന ച രൂപസ്സ വിസഭാഗതാ സിയാ. തേനേവ **“ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ”**തി വുത്തന്തി.

സത്തസു വിഞ്ഞാണധാതൂസു ഏകായപി അവിപ്പയുത്തേതി യഥാ രൂപഭവോ തീഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി, നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മാ പഞ്ചഹി, അവിതക്കഅവിചാരാ ഏകായ വിപ്പയുത്തേ അനാരമ്മണമിസ്സകേ ധമ്മേ ദീപേന്തി, ഏവം അദീപേത്വാ ഏകായപി വിപ്പയുത്തേ അഹോന്തേ സത്തഹിപി സമ്പയുത്തേ സത്തപി വാ താ ദീപേന്തീതി അധിപ്പായോ. **അവിപ്പയുത്തേ**തി ഹി യേ വിപ്പയുത്താ ന ഹോന്തി, തേ ധമ്മേതി വുത്തം ഹോതി, ന സമ്പയുത്തേതി. തേന യാനി താഹി സമ്പയുത്തേ ദീപേന്തി ധമ്മായതനാദിപദാനി, യാനി ച സമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഭാവേഹി നവത്തബ്ബം ദീപേന്തി അചേതസികാദിപദാനി, യാനി ച സമ്പയുത്തനവത്തബ്ബാനി ദീപേന്തി ദുക്ഖസച്ചാദിപദാനി, തേസം സബ്ബേസം അനാരമ്മണമിസ്സകധമ്മദീപകാനം അഗ്ഗഹണം വുത്തം ഹോതി. ന ഹി അനാരമ്മണമിസ്സകസബ്ബവിഞ്ഞാണധാതുതംസമ്പയുത്തതദുഭയസമുദായാനം ഖന്ധായതനധാതൂസു കേനചി സമ്പയോഗോ വിപ്പയോഗോ വാ അത്ഥീതി.

യദി ഏവം വിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ ‘‘കുസലേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ’’തി ന വത്തബ്ബം. അകുസലാബ്യാകതാ ഹി അനാരമ്മണമിസ്സോഭയധമ്മാതി? ന, യഥാവുത്തസമുദായാനം ഖന്ധാദീഹേവ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗാഭാവവചനതോ. ഖന്ധാദയോ ഹി തദേകദേസാ തദേകദേസഞ്ഞസമുദായാ ച, സമുദായേകദേസാനഞ്ച വിഭാഗാഭാവതോ ന സഭാഗവിസഭാഗതാ അത്ഥി, തേന തേസം ഖന്ധാദീഹി സമ്പയോഗവിപ്പയോഗാഭാവോ ഹോതി. കുസലാ പന ധമ്മാ അകുസലാബ്യാകതേഹി വിഭത്താ, തേ ച കുസലേഹി, ന തേസം സമുദായേകദേസഭാവോ തദേകദേസഞ്ഞസമുദായഭാവോ വാ, തസ്മാ ഖന്ധാദീനി അനാമസിത്വാ വിപ്പയുത്തതാമത്തേന യഥാനിദ്ധാരിതധമ്മദസ്സനേ കുസലേഹി ഇതരേസം, ഇതരേഹി ച കുസലാനം വിപ്പയോഗോ ന ന ഹോതി വിസഭാഗതാസബ്ഭാവതോതി തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയുത്തതാ വുത്താ. ഏസ നയോ സബ്ബേസു ഏവരൂപേസു.

ഉദ്ദാനേ പന **അട്ഠാരസ തതോ പരേ**തി ഇദം ‘‘സോളസാ’’തി വത്തബ്ബം, **തേവീസ**ന്തി ഇദഞ്ച ‘‘ഏകവീസ’’ന്തി. സബ്ബത്ഥ ച കാലസന്താനഭേദരഹിതാരഹിതബഹുധമ്മസമോധാനാനം സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനധമ്മധാതൂനം ഏകദേസാ സമുദയസച്ചവേദനാക്ഖന്ധാദയോ ഏകദേസസമ്മിസ്സാ ച ഇദ്ധിപാദാദയോ അനാരമ്മണേഹി അസമ്മിസ്സാ രൂപക്ഖന്ധാദയോ ച സാരമ്മണേഹി അസമ്മിസ്സാ സമ്പയോഗീവിപ്പയോഗീഭാവേന സമാനകാലസന്താനേഹി ച ഏകദേസന്തരേഹി വിഭത്താ ഏവ ഗഹിതാതി തേഹി തേ കേഹിചി ഏകദേസന്തരേഹി വിഭത്തേഹി യഥായോഗം സമ്പയോഗം വിപ്പയോഗഞ്ച ലഭന്തി. അത്ഥി ഹി തേസം ഏകുപ്പാദാദിതാ സഭാഗതാ വിസഭാഗതാ ചാതി. തേന തത്ഥ തത്ഥ ‘‘ഏകേന ഖന്ധേന ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ കേഹിചി സമ്പയുത്താ’’ന്തി ച, ‘‘ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ കേഹിചി വിപ്പയുത്താ’’ന്തി ച വുത്തം. ഭിന്നകാലസമുദായാ ഏവ പന വേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാ വത്തമാനാ ച ഏകേകധമ്മാ ഏവ, തസ്മാ

തേസം സമാനകാലസ്സ വിഭജിതബ്ബസ്സ അഭാവതോ ന സുഖിന്ദ്രിയാദീനി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ വിഭാഗം കരോന്തി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതാദയോ ച വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ മനായതനസ്സ ച. തേന ''സുഖിന്ദ്രിയം ഏകേന ഖന്ധേന കേഹിചി വിപ്പയുത്ത''ന്തി, ''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു ഏകേന ഖന്ധേന ഏകേനായതനേന കേഹിചി വിപ്പയുത്താ''തി ച ഏവമാദി ന വുത്തം, ഖന്ധായതനവിഭാഗവിരഹിതമ്പി പന വിഞ്ഞാണം ധാതുവിഭാഗേന വിഭത്തമേവ വുത്തന്തി ''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണധാതു സോളസഹി ധാതൂഹി വിപ്പയുത്താ''തി വുത്തം, ഏവമേവം ഇന്ദ്രിയവിഭാഗേന വിഭത്താനം സുഖിന്ദ്രിയാദീനം ''സുഖിന്ദ്രിയേന യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ''തിആദീസു യഥായോഗം വിപ്പയോഗോ ദട്ഠബ്ബോ, നാവിഭത്തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധസ്സാതി.

൨൩൯. യഥാ തംസമ്പയോഗീഭാവം സന്ധായ ''സമുദയസച്ചം തീഹി ഖന്ധേഹി സമ്പയുത്ത''ന്തി വുത്തം, ഏവം തംവിപ്പയോഗീഭാവം സന്ധായ ''തീഹി ഖന്ധേഹി വിപ്പയുത്ത''ന്തി കസ്മാ ന വുത്തന്തി ചേ? അവിഭാഗേഹി തേഹി വിപ്പയോഗവചനസ്സ അയുത്തത്താ. വിഭാഗേ ഹി സതി സമുദയസച്ചം സുഖദുക്ഖദോമനസ്സിന്ദ്രിയേഹി മനോവിഞ്ഞാണധാതുതോ അഞ്ഞവിഞ്ഞാണധാതൂഹി വിപ്പയുത്തന്തി യുത്തം വത്തും വിഭാഗേനേവ വിസഭാഗതായ സങ്ഗഹിതത്താ, വിഭാഗരഹിതേഹി പന വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി ന യുത്തം, തേഹി വിജ്ജമാനേഹി വിജ്ജമാനസ്സ സമുദയസ്സ വിസഭാഗഭാവാഭാവതോ. യഞ്ഹി അനുപ്പന്നാ ധമ്മാ വിയ ആമട്ഠകാലഭേദം ന ഹോതി സങ്ഖതം ഉദ്ധരിതബ്ബം, തം പച്ചുപ്പന്നഭാവം നിസ്സായ സമ്പയോഗീവിപ്പയോഗീഭാവേന ഉദ്ധരീയതി, തഞ്ച വിഭാഗരഹിതേഹി ഖന്ധാദീഹി സങ്ഖതേഹി പച്ചുപ്പന്നഭാവമേവ നിസ്സായ അനാമട്ഠകാലഭേദേ അത്ഥിതായ ഏവ നിസ്സിതബ്ബത്താ. അവിജ്ജമാനസ്സ ഹി അവിജ്ജമാനേന, അവിജ്ജമാനസ്സ ച വിജ്ജമാനേന, വിജ്ജമാനസ്സ ച അവിജ്ജമാനേന സമ്പയോഗോ നത്ഥി, വിപ്പയോഗോ പന അവിജ്ജമാനതാദീപകേ ഭേദേ ഗഹിതേ തേനേവ വിസഭാഗതാപി ഗഹിതാ ഏവാതി ഹോതി . ഭേദേ പന അഗ്ഗഹിതേ തേന തേന ഗഹണേന വിസഭാഗതായ അഗ്ഗഹിതത്താ സതി സഭാഗത്തേ വിജ്ജമാനതായ ഏവ ധമ്മാനം സഭാഗസ്സ പരിച്ഛിന്ദനതോ വിജ്ജമാനതാ ദസ്സിതാതി ഏകുപ്പാദാദിഭാവസങ്ഖാതാ സഭാഗതാപി ഗഹിതാ ഏവ ഹോതി. തസ്സാ ച ഗഹിതത്താ സമ്പയോഗോവ ലബ്ഭതി, ന വിപ്പയോഗോ, തസ്മാ സമുദയസച്ചം വേദനാക്ഖന്ധാദീഹി സമ്പയുത്തത്തേന വുത്തം, ന വിപ്പയുത്തത്തേനാതി. ഏസ നയോ മഗ്ഗസച്ചാദീസുപീതി.

൨൪൨. **''ദുതിയജ്ഝാനവിചാരഞ്ഹി ഠപേത്വാ സേസാ അവിതക്കവിചാരമത്താ''**തി അട്ഠകഥാവചനം യേ പധാനാ വിതക്കോ വിയ കോട്ഠാസന്തരചിത്തുപ്പാദേസു അലീനാ, തേ ഏവ ഇധ അവിതക്കവിചാരമത്താതി അധിപ്പേതാതി ദസ്സേതി. തേനേവ ഹി അനന്തരനയേ സമുദയസച്ചേന സമാനഗതികാ ന സവിതക്കസവിചാരേഹീതി തേ ന ഗഹിതാ. ദസമോസാനനയേസു ച തേഹി വിപ്പയുത്തേഹി വിപ്പയുത്താനം തേഹി വിപ്പയുത്താനഞ്ച സോളസഹി ധാതൂഹി വിപ്പയോഗോ അട്ഠാരസസങ്ഗഹിതോ ച വുത്തോ. വിതക്കസഹിതേസുപി പന തേസു ഗഹിതേസു സബ്ബേപി തേ വിചാരേന സമ്പയുത്താതി ''ഏകേന ഖന്ധേന കേഹിചി സമ്പയുത്താ''തി സക്കാ വത്തും. സോ ഹി സമുദായോ വിചാരം വജ്ജേത്വാ അഞ്ഞേന കേനചി സമ്പയുത്തോ ന ഹോതി. ന ഹി തദേകദേസസ്സ വിതക്കസ്സ വിചാരതോ

അഞ്ഞേന സമ്പയോഗോ സമുദായസ്സ ഹോതി. യഥാ നാനാചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഇദ്ധിപാദാനം സമുദായസ്സ ഇദ്ധിപാദസ്സ ഏകദേസാനം തീഹി ഖന്ധേഹി സമ്പയോഗോ സമുദായസ്സ ന ഹോതി, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബം. യഥാ പന തേസു ഏകോപി വേദനാസഞ്ഞാക്ഖന്ധേഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേകദേസേന ച അസമ്പയുത്തോ നാമ നത്ഥീതി സമുദായസ്സ തേഹി സമ്പയുത്തതാ വുത്താ, ഏവമിധാപി വിചാരേന അസമ്പയുത്തസ്സ അവിതക്കവിചാരമത്തസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ സമുദായസ്സ തേന സമ്പയുത്തതാ ന ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി അവിതക്കവിചാരമത്താനം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകാദീനം വിയ സമ്പയുത്തതാ ന വത്തബ്ബാ. യഥാ ഹി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകേസു കേചി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേകദേസേന മോഹേന സമ്പയുത്താ, കേചി അസമ്പയുത്താതി ന സമുദായോ തേന സമ്പയുത്തോ, നാപി അഞ്ഞോ കോചി ധമ്മോ അത്ഥി, യേന സോ സമുദായോ സമ്പയുത്തോ സിയാതി "ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകാ ധമ്മാ സമ്പയുത്താതി നത്ഥീ"തി വുത്തം, ഏവം ഭാവനായപഹാതബ്ബഹേതുകസഹേതുകാദയോപി. ന പനേവം യേന അവിതക്കവിചാരമത്തസമുദായോ സമ്പയുത്തോ സിയാ, തം നത്ഥി അവിതക്കവിചാരമത്തേസു കസ്സചി വിചാരേന അസമ്പയുത്തസ്സ അഭാവാ, തസ്മാ തേ "സമ്പയുത്താ"തി ന ന വത്തബ്ബാതി. സബ്ബത്ഥ ച ഏകധമ്മേപി കേഹിചീതി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ സങ്ഖായ അനിയമിതത്താ കതോതി വേദിതബ്ബോ.

ഛട്ഠനയസമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തമനയോ സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൦൩. സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ രൂപക്ഖന്ധാദയോ തേഹി സമ്പയുത്താഭാവതോ ന ഗഹിതാ. സമുദയസച്ചാദീനി സതിപി തേഹി സമ്പയുത്തേ, സമ്പയുത്തേഹി ച വിപ്പയുത്തേ സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്താനം ഖന്ധാദീഹി വിപ്പയോഗാഭാവതോ. ന ഹി സമുദയസച്ചേന സമ്പയുത്തേഹി ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേഹി വിപ്പയുത്താനം തതോ അഞ്ഞധമ്മാനം ഖന്ധാദീസു കേനചി വിപ്പയോഗോ അത്ഥി. നനു ച തേ ഏവ ചിത്തുപ്പാദാ ചത്താരോ ഖന്ധാ അഡ്ഢദുതിയാനി ആയതനാനി അഡ്ഢദുതിയാ ധാതുയോ ച ഹോന്തീതി തേഹി വിപ്പയോഗോ വത്തബ്ബോതി? ന, തദഞ്ഞധമ്മാനം ഖന്ധാദിഭാവതോ. ന ഹി തേ ഏവ ധമ്മാ ചത്താരോ ഖന്ധാ, അഥ ഖോ തേ ച തതോ അഞ്ഞേ ച, തഥാ അഡ്ഢദുതിയായതനധാതുയോപി. ന ച തദഞ്ഞസമുദായേഹി അഞ്ഞേ വിപ്പയുത്താ ഹോന്തി സമുദായേകദേസാനം ഏകദേസഞ്ഞസമുദായാനഞ്ച വിപ്പയോഗാഭാവതോ. ഏസ നയോ മഗ്ഗസച്ചസുഖിന്ദ്രിയാദീസു. അവിതക്കവിചാരമത്തേസുപി നിരവസേസേസു അധിപ്പേതേസു തേസം സവിതക്കസവിചാരസമാനഗതികത്താ അഗ്ഗഹണേ കാരണം ന ദിസ്സതി.

അട്ഠകഥായം പന **ഏവരൂപാനീ**തി യഥാ രൂപക്ഖന്ധേ വിസ്സജ്ജനം ന യുജ്ജതി, ഏവം യേസു അഞ്ഞേസുപി ന യുജ്ജതി, താനി വിസ്സജ്ജനസ്സ അയോഗേന "ഏവരൂപാനീ"തി വുത്താനി, ന സമ്പയുത്താഭാവേനാതി ദട്ഠബ്ബം. **യാനി പന പദാനി ധമ്മധാതുയാ സമ്പയുത്തേ ധമ്മേ ദീപേന്തീ**തി ഏതേന വേദനാക്ഖന്ധാദിപദാനി ദസ്സേതി, **വിഞ്ഞാണഞ്ച അഞ്ഞേന അസമ്മിസ്സ**ന്തി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധമനായതനാദിപദാനി. തഥ **അഞ്ഞേന അസമ്മിസ്സ**ന്തി

അസമ്പയുത്തേന അസമ്മിസ്സന്തി അത്ഥോ. അദുക്ഖമസുഖായവേദനായസമ്പയുത്തപദാനിപി ഹി സമ്പയുത്തേഹി സമ്മിസ്സവിഞ്ഞാണദീപകാനി ഇധ ഗഹിതാനീതി. ഏതേന ച ലക്ഖണേന ഏവരൂപാനേവ ഗഹിതാനീതി ദസ്സേതി, ന ഏവരൂപാനി ഗഹിതാനേവാതി സമുദയസച്ചാദിഇദ്ധിപാദാദിപദാനം അസങ്ഗഹിതത്താ. "അഥ ഫസ്സസത്തകം ചിത്തം സഹ യുത്തപദേഹി സത്താ"തി പുരാണപാഠോ, അയം പന ഊനോതി കത്വാ **"അഥ ഫസ്സസത്തകം, തികേ തയോ സത്ത മഹന്തരേ ചാ"**തി പാഠോ കതോ.

൩൦൯. **പുച്ഛായ ഉദ്ധടപദേനേവ സദ്ധിം വിപ്പയുത്താനം വസേനാതി** ഇദം പുച്ഛായ ഉദ്ധടപദേന സമ്പയുത്തേഹി വിപ്പയുത്താ തേന സദ്ധിം വിപ്പയുത്താ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം. പാളിഉദ്ദാനഗാഥായം **ദ്വേ ച മനേന യുത്താ, വിതക്കവിചാരണാതി** മനോധാതുയാ ഏകന്തസമ്പയുത്താ ദ്വേ വിതക്കവിചാരാതി സവിതക്കപദം സവിചാരപദഞ്ച ദസ്സേതി.

സത്തമനയസമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അട്ഠമനയോ വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൧൭. വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ രൂപക്ഖന്ധാദീഹി വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തമേവ യഥാനിദ്ധാരിതം നത്ഥീതി "രൂപക്ഖന്ധേന യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേഹി ധമ്മേഹി യേ ധമ്മാ സമ്പയുത്താ"തി അവത്വാ **"രൂപക്ഖന്ധേന യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേ ധമ്മാ കതിഹി ഖന്ധേഹി...പേ॰... സമ്പയുത്താതി നത്ഥീ"**തി വുത്തം. തേന രൂപക്ഖന്ധേന വിപ്പയുത്താനം കേനചി ഖന്ധാദിനാ സമ്പയോഗാഭാവതോ യഥാനിദ്ധാരിതം വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തമേവ നത്ഥി, കുതോ തസ്സ പുന ഖന്ധാദീഹി സമ്പയുത്തതാതി ദസ്സേതി.

അട്ഠമനയവിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നവമനയോ സമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൧൯. സമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനായം **യംഖന്ധാദിവസേനാതി** സമാസപദം ഇദം ദട്ഠബ്ബം, യസ്സ ഖന്ധാദിനോ വസേനാതി അത്ഥോ. **തസ്സേവാതി** ച തസ്സേവ ഖന്ധാദിനോതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യം ഇധ സമ്പയുത്തം വുത്തം, തം രൂപക്ഖന്ധാദീസു അരണന്തേസു യേന വേദനാക്ഖന്ധാദിനാ സമ്പയുത്തം, പുന തസ്സേവ വേദനാക്ഖന്ധാദിനോ ഖന്ധാദീഹി സമ്പയോഗം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം . തഞ്ഹി അത്തനാ സമ്പയുത്തേന സമ്പയുത്തത്താ "സമ്പയുത്തേന സമ്പയുത്ത"ന്തി നിദ്ധാരിതന്തി. **രൂപേന വാതി** ഏതേന നിരോധസച്ചഅപ്പച്ചയഅസങ്ഖതേഹിപി അയോഗോ വുത്തോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ, തഥാ **രൂപമിസ്സകേഹി വാതി** ഏതേന അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയാദീഹി നിബ്ബാനമിസ്സകേഹിപി. വക്ഖതി ഹി **"നിബ്ബാനം പന സുഖുമരൂപഗതികമേവാ"**തി. **സബ്ബാരൂപക്ഖന്ധസങ്ഗാഹകേഹീതി** വത്തമാനാനമേവ സമ്പയോഗോ ലബ്ഭതീതി വത്തമാനേസു ഏകമ്പി ധമ്മം അനപനേത്വാ അവികലചതുക്ഖന്ധസങ്ഗാഹകേഹി അരൂപഭവാദീഹീതി അത്ഥോ. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപോ - യേ സമ്പയോഗം ന ലഭന്തി രൂപക്ഖന്ധാദയോ, തേ സബ്ബേ ന ഗഹിതാ, ഇതരേ ച വേദനാക്ഖന്ധാദയോ സബ്ബേ ഗഹിതാതി.

നവമനയസമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദസമനയോ വിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൭൩. വിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ അഗ്ഗഹിതേസു ധമ്മായതനാദിധമ്മാ അനാരമ്മണമിസ്സകസബ്ബചിത്തുപ്പാദഗതധമ്മഭാവതോ തേഹി വിപ്പയുത്തസ്സ അഭാവാ ന ഗഹിതാ, ദുക്ഖസച്ചചതുമഹാഭവഅബ്യാകതാദിധമ്മാ തേഹി വിപ്പയുത്തേഹി വിപ്പയുത്താനം ഖന്ധാദീഹി വിപ്പയോഗാഭാവതോതി അയം വിസേസോ വേദിതബ്ബോതി.

ദസമനയവിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഏകാദസമനയോ സങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൪൦൯. ഏകാദസമനയവണ്ണനായം **"തേ ച സേസേഹി തീഹി ഖന്ധേഹി ഏകേന മനായതനേന സത്തഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹീ"**തി ഏതേസം പദാനം **"സമ്പയുത്താ നാമാ"**തി ഏതേന സഹ സമ്ബന്ധോ. "കേഹിചീ"തി ഏതസ്സ പനത്ഥം ദസ്സേതും **"സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു ച ഠപേത്വാ തണ്ഹ"**ന്തി ഏതേന "തേ ചാ"തി വുത്തേ സമുദയസച്ചേന ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതധമ്മേ വിസേസേത്വാ തേസം ഏവ വിസേസിതാനം അത്തവജ്ജേഹി സേസേഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ തണ്ഹായ ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു ച തണ്ഹായ വേദനാസഞ്ഞാക്ഖന്ധേഹി സമ്പയോഗാരഹേഹി സമ്പയുത്തതം സന്ധായാഹ **"സേസേഹി സമ്പയുത്തത്താ കേഹിചി സമ്പയുത്താ നാമാ"**തി.

ഏകാദസമനയസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ദ്വാദസമനയോ സമ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൪൧൭. ദ്വാദസമനയേ ച നവമനയേ വിയ സമ്പയോഗാരഹാവ ലബ്ഭന്തീതി ആഹ **"തേയേവ ഉദ്ധടാ"**തി.

ദ്വാദസമനയസമ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. തേരസമനയോ അസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൪൨൪. തേരസമനയവണ്ണനായം യേഹി തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതം വിഞ്ഞാണമേവ ഹോതി, തേ പാളിയം "രൂപഞ്ച ധമ്മായതന"ന്തിആദിഉദ്ദാനഗാഥായ ദസ്സിതാ ബാവീസ ധമ്മാ **"രൂപക്ഖന്ധേന സദിസപഞ്ഹാ ധമ്മാ"**തി വുത്താ. യേഹി പന തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതാനി അരൂപഭവേന വിയ ഓളാരികായതനാനേവ ഹോന്തി, തേ വുത്താവസേസാ സബ്ബേ ഇധ ഉദ്ധടാ **"അരൂപഭവേന സദിസാ"**തി വുത്താ. **സേസാ**തി സേസാ പഞ്ചമനയേ ആഗതാ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ സതിപി അസങ്ഗാഹകത്തേ ഇധ വിസ്സജ്ജനം ന രുഹന്തീതി ന ഉദ്ധടാ. യേ പന അസങ്ഗാഹകാ ഏവ ന ഹോന്തി ദുക്ഖസച്ചാദിധമ്മാ, തേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യഥാ പന വേദനാക്ഖന്ധാദയോ ന രുഹന്തി, തം ദസ്സേതും **"വേദനാക്ഖന്ധേന ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തേസഞ്ച സമ്പയോഗോ നാമ നത്ഥീതി**

രൂപാരൂപധമ്മാനം അസമ്പയോഗേഹി വോമിസ്സതായ സമ്പയോഗോ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

യദി പന തേ കദാചി അസബ്ബവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയുത്താ അരൂപധമ്മാ രൂപധമ്മാ ച സിയും, ന തേസം വിപ്പയോഗോ നത്ഥീതി "വിപ്പയോഗോ ച നത്ഥീ"തി ന വുത്തം, ന വേദനാക്ഖന്ധേന അസങ്ഗഹിതാനം വിപ്പയോഗസ്സ അത്ഥിതായാതി വേദിതബ്ബം. ഉഭയാഭാവതോ ഹി വേദനാക്ഖന്ധാദയോ ഇധ ന രുഹന്തീതി. ഏവം പനേത്ഥ സിയാ "വേദനാക്ഖന്ധേന ഹി ഖന്ധാദിവസേന അനാരമ്മണമിസ്സകാ സത്തവിഞ്ഞാണധാതുധമ്മാ അസങ്ഗഹിതാ ഹോന്തി, തേസഞ്ച സമ്പയോഗോ വിപ്പയോഗോ ച നത്ഥീ"തി. അനാരമ്മണസഹിതാനഞ്ഹി സബ്ബവിഞ്ഞാണധാതൂനം സബ്ബവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയുത്താനം തദുഭയധമ്മാനഞ്ച വേദനാക്ഖന്ധാദിവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാദിചക്ഖായതനാദീഹി തീഹിപി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതാനം സമ്പയോഗവിപ്പയോഗാഭാവോ അരുഹണേ കാരണം. ജാതിവിപ്പയോഗഭൂമികാലസന്താനവിപ്പയോഗതോ ചതുബ്ബിധോ വിപ്പയോഗോ. തത്ഥ **ജാതിവിപ്പയോഗോ** "കുസലാ ധമ്മാ, അകുസലാ ധമ്മാ"തിആദി, **ഭൂമിവിപ്പയോഗോ** "കാമാവചരാ, രൂപാവചരാ"തിആദി, **കാലവിപ്പയോഗോ** "അതീതാ ധമ്മാ, അനാഗതാ ധമ്മാ"തിആദി, **സന്താനവിപ്പയോഗോ** "അജ്ഝത്താ ധമ്മാ, ബഹിദ്ധാ ധമ്മാ"തിആദി. ഏവം വിപ്പയോഗോ ചതുധാ വേദിതബ്ബോ.

തേരസമനയഅസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ചുദ്ദസമനയോ വിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൪൨൦. ചുദ്ദസമനയേ ധമ്മായതനാദീനം അനാരമ്മണമിസ്സകസബ്ബചിത്തുപ്പാദഗതധമ്മഭാവതോ വിപ്പയോഗസ്സ അരുഹണം ദട്ഠബ്ബം. ജാതിആദിത്തയസ്സ ചേത്ഥ ധമ്മസഭാവമത്തത്താ ന കഥഞ്ചി സമ്പയോഗോ വിപ്പയോഗോ ച രുഹതി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധധമ്മാനം സബ്ബധമ്മസമോധാനത്താ, അനിദസ്സനഅപ്പടിഘാദീനം അനാരമ്മണമിസ്സകസബ്ബചിത്തുപ്പാദത്താ. ദുക്ഖസച്ചാദിധമ്മാവ ഇധ തേഹി വിപ്പയുത്താനം സങ്ഗഹാസങ്ഗഹസബ്ഭാവാ ഗഹിതാതി.

പാളിഉദ്ദാനഗാഥായം **സമുച്ഛേദേ ന ലബ്ഭന്തീ**തി പരിയോസാനേ നയേ ന ലബ്ഭന്തീതി അത്ഥോ. **മോഘപുച്ഛകേന ചാ**തി അലബ്ഭമാനാ ച തേ മോഘപുച്ഛകേന ഹേതുനാ ന ലബ്ഭന്തി തേസം പുച്ഛായ മോഘത്താതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ **മോഘപുച്ഛകോ** അട്ഠമോ നയോ, തേന ച സഹ ഓസാനനയേ ഏതേ ധമ്മാ വിപ്പയോഗസ്സപി അഭാവാ സബ്ബഥാപി ന ലബ്ഭന്തീതി അത്ഥോ.

ചുദ്ദസമനയവിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധാതുകഥാപകരണ-മൂലടീകാ സമത്താ.

പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിപകരണ-മൂലടീകാ

൧. മാതികാവണ്ണനാ

൧. ധമ്മസങ്ഗഹേ തികദുകവസേന സങ്ഗഹിതാനം ധമ്മാനം വിഭങ്ഗേ ഖന്ധാദിവിഭാഗം ദസ്സേത്വാ തഥാസങ്ഗഹിതവിഭത്താനം ധാതുകഥായ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദിപ്പഭേദം വത്വാ യായ പഞ്ഞത്തിയാ തേസം സഭാവതോ ഉപാദായ ച പഞ്ഞാപനം ഹോതി, തം പഭേദതോ ദസ്സേതും **"ഛ പഞ്ഞത്തിയോ"**തിആദിനാ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി ആരദ്ധാ. തത്ഥ യേ ധമ്മേ പുബ്ബാപരിയഭാവേന പവത്തമാനേ അസഭാവസമൂഹവസേന ഉപാദായ "പുഗ്ഗലോ, ഇത്ഥീ, പുരിസോ, ദേവോ, മനുസ്സോ"തിആദികാ **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി** ഹോതി, തേസം അഞ്ഞേസഞ്ച ബാഹിരരൂപനിബ്ബാനാനം സസഭാവസമൂഹസസഭാവഭേദവസേന പഞ്ഞാപനാ സഭാവപഞ്ഞത്തീതി **ഖന്ധപഞ്ഞത്തി**ആദികാ പഞ്ചവിധാ വേദിതബ്ബാ. തായ ധമ്മസങ്ഗഹാദീസു വിഭത്താ **സഭാവപഞ്ഞത്തി** സബ്ബാപി സങ്ഗഹിതാ ഹോതി. പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി പന **അസഭാവപഞ്ഞത്തി**. തായ ച സമയവിമുത്താദിപ്പഭേദായ സത്തസന്താനഗതേ പരിഞ്ഞേയ്യാദിസഭാവധമ്മേ ഉപാദായ പവത്തിതോ പധാനായ "വിഹാരോ മഞ്ചോ"തിആദികാ ച സബ്ബാ **അസഭാവപഞ്ഞത്തി** സങ്ഗഹിതാ ഹോതി.

ഏത്താവതാ ച പഞ്ഞത്തി നാമ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി ച. താ ഏവ ഹി വോമിസ്സാ ഇതരാ ചതസ്സോതി. തസ്മാ താസം ദസ്സനേന ഇമസ്മിം പകരണേ സബ്ബാ പഞ്ഞത്തിയോ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. ഖന്ധാദിപഞ്ഞത്തീസു പന ഛസു അഞ്ഞത്ഥ അദസ്സിതപ്പഭേദം ഇധേവ ച ദസ്സിതപ്പഭേദം പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിം ഉപാദായ ഇമസ്സ പകരണസ്സ **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തീ**തി നാമം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **യേ ധമ്മേ ഇധ പഞ്ഞപേതുകാമോ**തി പഞ്ഞത്തിയാ വത്ഥുഭാവേന ദസ്സേതുകാമോതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ഏതസ്മിം പകരണേ പഞ്ഞാപനം കരോതി, വത്ഥൂഹി പന പഞ്ഞത്തിയോ ദസ്സേതീതി.

ഖന്ധാതി പഞ്ഞാപനാതി ഇദം ഖന്ധാതി രൂപം പഥവീതിആദികാ സബ്ബാപി സാമഞ്ഞപ്പഭേദപഞ്ഞാപനാ നാമ ഹോതി, തം സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **പഞ്ഞാപനാ**തി ഏതസ്സ പന **ദസ്സനാ ഠപനാ**തി ഏതേ ദ്വേ അത്ഥാ, തേസം **പകാസനാ നിക്ഖിപനാ**തി. തത്ഥ "രൂപക്ഖന്ധോ...പേ॰... അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം സമയവിമുത്തോ"തിആദിനാ ഇദമേവംനാമകം ഇദമേവംനാമകന്തി തംതംകോട്ഠാസികകരണം ബോധനമേവ നിക്ഖിപനാ, ന പഞ്ഞപേതബ്ബാനം മഞ്ചാദീനം വിയ ഠാനസമ്ബന്ധകരണം. യോ പനായം "നാമപഞ്ഞത്തി ഹി ദസ്സേതി ച ഠപേതി ചാ"തി കത്തുനിദ്ദേസോ കതോ, സോ ഭാവഭൂതായ കരണഭൂതായ വാ നാമപഞ്ഞത്തിയാ തേസം തേസം ധമ്മാനം ദിട്ഠതായ ഠപിതതായ ച തംനിമിത്തതം സന്ധായ കതോതി വേദിതബ്ബോ.

വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീതിആദിനാ വചനേന പാളിയം അനാഗതതം സന്ധായ **"പാളിമുത്തകേനാ"**തിആദിമാഹ. **കുസലാകുസലസ്സേവാ**തി കുസലാകുസലസ്സ വിയ. **വിജ്ജമാനസ്സാ**തി ഏതസ്സ അത്ഥോ സതോതി, തസ്സ അത്ഥോ **സമ്ഭൂതസ്സാ**തി. **വിജ്ജമാനസ്സ സതോ**തി വാ വിജ്ജമാനഭൂതസ്സാതി അത്ഥോ.

തമേവത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സമ്ഭൂതസ്സാ”**തി. തേന അവിജ്ജമാനഭാവം പടിക്ഖിപതി. **തഥാ അവിജ്ജമാനസ്സാ**തി യഥാ കുസലാദീനി അകുസലാദിസഭാവതോ, ഫസ്സാദയോ ച വേദനാദിസഭാവതോ വിനിവത്തസഭാവാനി വിജ്ജന്തി, തഥാ അവിജ്ജമാനസ്സ യേ ധമ്മേ ഉപാദായ ‘‘ഇത്ഥീ, പുരിസോ’’തി ഉപലദ്ധി ഹോതി, തേ അപനേത്വാ തേഹി വിനിവത്തസ്സ ഇത്ഥിആദിസഭാവസ്സ അഭാവതോ അസമ്ഭൂതസ്സാതി അത്ഥോ. യം പനേതസ്സ ‘‘തേനാകാരേന അവിജ്ജമാനസ്സ അഞ്ഞേനാകാരേന വിജ്ജമാനസ്സാ’’തി അത്ഥം കേചി വദന്തി, തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പഞ്ഞത്തിദുകേ വുത്തമേവ. അവിജ്ജമാനേപി സഭാവേ ലോകനിരുത്തിം അനുഗന്ത്വാ അനഭിനിവേസേന ചിത്തേന ‘‘ഇത്ഥീ, പുരിസോ’’തി ഗഹണസബ്ഭാവാ **“ലോകനിരുത്തിമത്തസിദ്ധസ്സാ”**തി ആഹ. സാഭിനിവേസേന പന ചിത്തേന ഗയ്ഹമാനം പഞ്ചമസച്ചാദികം ന സഭാവതോ, നാപി സങ്കേതേന സിദ്ധന്തി **“സബ്ബാകാരേനപി അനുപലബ്ഭനേയ്യ”**ന്തി വുത്തം. **താസു ഇമസ്മിം…പേ॰… ലബ്ഭന്തീ**തി ഇമസ്മിം പകരണേ സരൂപതോ തിസ്സന്നം ആഗതതം സന്ധായ വുത്തം.

യഥാവുത്തസ്സ പന അട്ഠകഥാനയസ്സ അവിരോധേന ആചരിയവാദാ യോജേതബ്ബാ, തസ്മാ **പഞ്ഞപേതബ്ബട്ഠേന ചേസാ പഞ്ഞത്തീ**തി ഏതസ്സ സഭാവതോ അവിജ്ജമാനത്താ പഞ്ഞപേതബ്ബമത്തട്ഠേന പഞ്ഞത്തീതി അത്ഥോ. പഞ്ഞപേതബ്ബമ്പി ഹി സസഭാവം തജ്ജപരമത്ഥനാമലാഭതോ ന പരതോ ലഭിതബ്ബം പഞ്ഞത്തിനാമം ലഭതി, നിസഭാവം പന സഭാവാഭാവതോ ന അത്തനോ സഭാവേന നാമം ലഭതീതി. സത്തോതിആദികേന നാമേന പഞ്ഞപിതബ്ബമത്തട്ഠേന പഞ്ഞത്തീതി നാമം ലഭതി, നിസഭാവാ ച സത്താദയോ. ന ഹി സസഭാവസ്സ രൂപാദീഹി ഏകത്തേന അഞ്ഞത്തേന വാ അനുപലബ്ഭസഭാവതാ അത്ഥീതി.

കിരീടം മകുടം, തം അസ്സ അത്ഥീതി **കിരീടീ**. ഏതസ്മിഞ്ച ആചരിയവാദേ അനൂനേന ലക്ഖണേന ഭവിതബ്ബന്തി സബ്ബസമോരോധോ കാതബ്ബോ. ദുതിയം തതിയന്തി ഏവംപകാരാ ഹി ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി ഉപനിക്ഖിത്തകപഞ്ഞത്തി ച സങ്ഖാതബ്ബപ്പധാനത്താ ഛപി പഞ്ഞത്തിയോ ഭജതീതി യുത്തം വത്തും, ഇതരാ ച യഥായോഗം തം തം പഞ്ഞത്തിന്തി. ദുതിയം തതിയം ദ്വേ തീണീതിആദി പന സങ്ഖാ നാമ കാചി നത്ഥീതി താസം ഉപാദാസന്തതിപഞ്ഞത്തീനം അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവം, ഇതരാസഞ്ച ഉപനിധാപഞ്ഞത്തീനം യഥാനിദസ്സിതാനം അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവം മഞ്ഞമാനോ ആഹ **“സേസാ അവിജ്ജമാനപക്ഖഞ്ചേവ അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപക്ഖഞ്ച ഭജന്തീ”**തി. ദുതിയം തതിയം ദ്വേ തീണീതിആദീനം ഉപനിധാഉപനിക്ഖിത്തകപഞ്ഞത്തീനം അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവമേവ മഞ്ഞതി. യഞ്ഹി പഠമാദികം അപേക്ഖിത്വാ യസ്സ ചേകാദികസ്സ ഉപനിക്ഖിപിത്വാ പഞ്ഞാപീയതി, തഞ്ച സങ്ഖാനം കിഞ്ചി നത്ഥീതി. തഥാ സന്തതിപഞ്ഞത്തിയാ ച. ന ഹി അസീതി ആസീതികോ ച വിജ്ജമാനോതി.

ഏകച്ചാ ഭൂമിപഞ്ഞത്തീതി കാമാവചരാദിപഞ്ഞത്തിം സന്ധായാഹ. കാമാവചരാദീ ഹി സഭാവധമ്മാതി അധിപ്പായോ. കാമോതി പന ഓകാസേ ഗഹിതേ അവിജ്ജമാനേനവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി ഏസാ ഭവിതും അരഹതി,

കമ്മനിബ്ബത്തക്ഖന്ധേസു ഗഹിതേസു വിജ്ജമാനേനവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. യഥാ പന വചനസങ്ഖാതായ വചനസമുട്ഠാപകചേതനാസങ്ഖാതായ വാ കിരിയായ ഭാണകോതി പുഗ്ഗലസ്സ പഞ്ഞത്തി വിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിപക്ഖം ഭജതി, ഏവം കിസോ ഥൂലോതി രൂപായതനസങ്ഖാതേന സണ്ഠാനേന പുഗ്ഗലാദീനം പഞ്ഞാപനാ വിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി ഭവിതും അരഹതി. സണ്ഠാനന്തി വാ രൂപായതനേ അഗ്ഗഹിതേ അവിജ്ജമാനേനഅവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. രൂപം ഫസ്സോതിആദികാ പന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി രുപ്പനാദികിച്ചവസേന കിച്ചപഞ്ഞത്തിയം, പച്ചത്തധമ്മനാമവസേന പച്ചത്തപഞ്ഞത്തിയം വാ അവരോധേതബ്ബാ. വിജ്ജമാനാവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീസു ച വുത്താസു താസം വോമിസ്സതാവസേന പവത്താ ഇതരാപി വുത്തായേവ ഹോന്തീതി അയമ്പി ആചരിയവാദോ സബ്ബസങ്ഗാഹകോതി ദട്ഠബ്ബോ.

൨. **"യാവതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"**തിആദികസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"യത്തകേന പഞ്ഞാപനേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യാവതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ**തി യാവതാ രൂപക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തി, ഏത്താവതാ ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തി, ഏവം പാളിയോജനം കത്വാ സങ്ഖേപപ്പഭേദവസേന അയം അത്ഥോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. **"യാവതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ"**തി, **"ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തീ"**തി ഹി ഇമസ്സ അത്ഥോ **"യത്തകേന പഞ്ഞാപനേന സങ്ഖേപതോ പഞ്ചക്ഖന്ധാതി വാ"**തി ഏതേന ദസ്സിതോ, **"യാവതാ രൂപക്ഖന്ധോ"**തിആദികസ്സ പന **"പഭേദതോ രൂപക്ഖന്ധോ"**തിആദികേനാതി. തത്ഥ **രൂപക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ**തി പഭേദനിദസ്സനമത്തമേതം. തേന അവുത്തോപി സബ്ബോ സങ്ഗഹിതോ ഹോതീതി **"തത്രാപി രൂപക്ഖന്ധോ കാമാവചരോ"**തിആദി വുത്തം. അയം വാ ഏത്ഥ പാളിയാ അത്ഥയോജനാ - ''യാവതാ''തി ഇദം സബ്ബേഹി പദേഹി യോജേത്വാ യത്തകാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, തത്തകാ ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തി. യത്തകോ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം തപ്പഭേദാനഞ്ച രൂപക്ഖന്ധാദീനം പഭേദോ, തത്തകോ ഖന്ധാനം ഖന്ധപഞ്ഞത്തിയാ പഭേദോതി പകരണന്തരേ വുത്തേന വത്ഥുഭേദേന ഖന്ധപഞ്ഞത്തിയാ പഭേദം ദസ്സേതി. ഏസ നയോ **"യാവതാ ആയതനാന"**ന്തിആദീസുപി.

൩. **ഏകദേസേനേവാ**തി ഉദ്ദേസമത്തേനേവാതി അത്ഥോ.

മാതികാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഝാനങ്ഗാനേവ വിമോക്ഖോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **"വിമോക്ഖസഹജാതേന നാമകായേനാ"**തി. **യേന ഹി സദ്ധി**ന്തിആദിനാ പഠമം സമങ്ഗിഭാവത്ഥം വിവരതി. **ഫസ്സേനപി ഫുട്ഠായേവ നാമാ**തി ഏതേന ''അപിചേസാ''തിആദിനാ വുത്തം ദുതിയം സമ്ഫസ്സേന ഫുസനത്ഥം, ഇതരേഹി ഇതരേ കാരണത്ഥേ. സമങ്ഗിഭാവഫുസനകാരണഭാവാ ഹി ഫുസനാതി വുത്താതി. പുനപി പഠമത്ഥമേവ ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യത്താ വിവരന്തോ **"തത്രാസ്സാ"**തിആദിമാഹ. **ഠപേത്വാ താനി അങ്ഗാനി സേസാ**

അതിരേകപണ്ണാസധമ്മാതി ഏത്ഥ വേദനാസോമനസ്സിന്ദ്രിയാനി സങ്ഗഹിതാനീതി ആഹ **"ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തീ"**തി. ഏവം സതി വേദനാസോമനസ്സിന്ദ്രിയേഹി സുഖസ്സ ഫുസിതബ്ബത്താ തിണ്ണഞ്ച തേസം അനഞ്ഞത്താ തേനേവ തസ്സ ഫുസനാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, വേദയിതാധിപതിയട്ഠേഹി ഉപനിജ്ഝായനഭാവപടിലാഭസ്സ വുത്തത്താ. അഥ വാ **ഠപേത്വാ താനി അങ്ഗാനീ**തി അങ്ഗാനം ബഹുത്താ ബഹുവചനം. തേസു പന പച്ചേകമ്പി യോജനാ കാതബ്ബാ "വിതക്കം ഠപേത്വാ"തിആദിനാ. തഥ "സുഖം ഠപേത്വാ"തി ഇമിസ്സാ യോജനായ സേസാ തയോ ഖന്ധാ ഹോന്തി, ഇതരാസു ചത്താരോതി. സബ്ബയോജനാസു ച തയോ അന്തോ കത്വാ **"ചത്താരോ ഖന്ധാ ഹോന്തീ"**തി വുത്തം.

൨. യോ അസമയവിമോക്ഖേന ഏകച്ചേഹി ആസവേഹി വിമുത്തോ അസമയവിമോക്ഖൂപനിസ്സയലാഭേന ച സാതിസയേന സമയവിമോക്ഖേന, സോ ഏവ **സമയവിമുത്തോ**. സോ ഹി തേന വിമുത്തോ ഝാനലാഭീ സേക്ഖോ രൂപാരൂപഭവതോ അപുനരാവട്ടകോ കാമരാഗാദീഹി തഥാവിമുത്തോവ ഹോതീതി സമയവിമുത്തപഞ്ഞത്തിം ലദ്ധും അരഹതി. പുഥുജ്ജനോ പന ഝാനലാഭീ പുനരാവട്ടകധമ്മോ പുന കാമരാഗാദിസമുദാചാരഭാവതോ വിമുത്തോ നാമ ന ഹോതീതി സമയവിമുത്തപഞ്ഞത്തിം നാരഹതി, തേന സോ "സമയവിമുത്തോ"തി ന വുത്തോ. അരഹതോ പന അപരിക്ഖീണാ ആസവാ നത്ഥി, യതോ വിമുച്ചേയ്യ. ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരമത്താ ഹി തസ്സ അട്ഠ വിമോക്ഖാതി. തസ്മാ തസ്സ ന അട്ഠ വിമോക്ഖാ സമയവിമുത്തപഞ്ഞത്തിഭാവസ്സ അസമയവിമുത്തപഞ്ഞത്തിഭാവസ്സ വാ കാരണം. തദകാരണഭാവമേവ ദസ്സേതും **"ന ഹേവ ഖോ…പേ॰… വിഹരതീ"**തി വുത്തം, ന സുക്ഖവിപസ്സകസ്സേവ അസമയവിമുത്തഭാവം ദസ്സേതുന്തി ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബോപി ഹി അരഹാ അസമയവിമുത്തോതി. **ബാഹിരാന**ന്തി ലോകുത്തരതോ ബഹിഭൂതാനം, ലോകിയാനന്തി അത്ഥോ.

൩. അരൂപക്ഖന്ധനിബ്ബാനമത്തവാചകോ അരൂപസദ്ദോ ന ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം **"രൂപതോ അഞ്ഞ"**ന്തിആദി വുത്തം. **ചിത്തമഞ്ജൂസ**ന്തി സമാധിം. അഭിഞ്ഞാദീനഞ്ഹി ധമ്മാനം പാദകഭാവേന സമാധി മഞ്ജൂസാസദിസോ ഹോതി. **അദ്ധാനം ഫരിതു**ന്തി ദീഘകാലം ബ്യാപേതും, പവത്തേതുന്തി അത്ഥോ. **"സമ്മജ്ജിതബ്ബ"**ന്തി ചിന്തേത്വാ തത്ഥ ആദരസ്സ അകതത്താ വത്തഭേദോതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം വത്തഭേദമത്തേന നട്ഠാ പന സമാപത്തി കാമച്ഛന്ദാദീഹി നട്ഠാ വിയ ന കിഞ്ചേന പച്ചാഹരിതബ്ബാ ഹോതി മന്ദപാരിപന്ഥകത്താ, തസ്മാ വത്തസമിതകരണമത്തേനേവ പച്ചാഹരിതബ്ബത്താ **"അപ്പേന്തോവ നിസീദീ"**തി ആഹ.

൪. **അത്തനോ അനുരൂപേന പമാദേന വീതിനാമേന്തോനമ്പി സമാപത്തി ന കുപ്പതീ**തി പരിഹീനോ നാമ ന ഹോതി, തസ്മിം തസ്മിം ബ്യാസങ്ഗേ പടിസംഹടമത്തേ സമാപജ്ജിതും സമത്ഥതായാതി അധിപ്പായോ. "കിസ്സ പന, ഭന്തേ, ഖീണാസവസ്സ ഭിക്ഖുനോ ലാഭസക്കാരസിലോകോ അന്തരായായാതി? യാ ഹിസ്സ സാ, ആനന്ദ, അകുപ്പാ ചേതോവിമുത്തി, നാഹം തസ്സാ ലാഭസക്കാരസിലോകം അന്തരായായ വദാമി. യേ ച ഖ്വസ്സ, ആനന്ദ, അപ്പമത്തസ്സ ആതാപിനോ പഹിതത്തസ്സ വിഹരതോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരാ

അധിഗതാ, തേസാഹമസ്സ ലാഭസക്കാരസിലോകം അന്തരായായ വദാമീ''തി **സുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൨.൧൭൯) പന സമയേന സമയം ആപജ്ജനേന പരിഹരിതബ്ബാനം സമാപത്തിസുഖവിഹാരാനം തസ്മിം തസ്മിം ബ്യാസങ്ഗകാലേ അനിപ്ഫത്തിതോ ലാഭസക്കാരസിലോകോ അന്തരായോതി വുത്തോതി അധിപ്പായേനസ്സ തേന അവിരോധോ വേദിതബ്ബോ.

൫. **ധമ്മാനം...പേ॰... പീതി** എത്ഥ ''ധമ്മേഹീ''തി വത്തബ്ബം. ഇധ ഹി താഹി സമാപത്തീഹി പരിഹായേയ്യാതി ധമ്മേഹി പുഗ്ഗലസ്സ പരിഹാനമ്പി അപരിഹാനമ്പി വുത്തം. തത്ഥ ച പുഗ്ഗലസ്സ പമാദമാഗമ്മ താ സമാപത്തിയോ കുപ്പേയ്യുന്തി ധമ്മാനം കുപ്പനം അകുപ്പനഞ്ച വുത്തം, പുഗ്ഗലസ്സ പന പരിഹാനധമ്മാനമേവ വിനാസോതി വചനനാനത്തമത്തേന വചനത്ഥനാനത്തമത്തേന വാ പരിയായന്തരതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

൭-൮. **ചേതനാ** സമാപത്തിചേതനാ തദായൂഹനാ ച. **അനുരക്ഖണാ** സമാപത്തിഉപകാരാനുപകാരപരിഗ്ഗാഹികാ പഞ്ഞാസഹിതാ സതി. താഹി ചേതിയമാനഅനുരക്ഖിയമാനസമാപത്തീനം ഭബ്ബാ ചേതനാഭബ്ബാ അനുരക്ഖണാഭബ്ബാ.

൧൦. **പുഥുജ്ജനഗോത്ത**ന്തി പുഥുജ്ജനസിക്ഖം, പുഥുജ്ജനഗതാ തിസ്സോ സിക്ഖാ അതിക്കന്താതി അത്ഥോ. താ ഹി സംയോജനത്തയാനുപച്ഛേദേന ''പുഥുജ്ജനസിക്ഖാ''തി വുച്ചന്തീതി.

൧൧. അരഹത്തമഗ്ഗട്ഠോ ച വട്ടഭയതോ പഞ്ചുബ്ബേഗേന ഉബ്ബിജ്ജന്തോ ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനേഹി ഉപരതോതി ഭയൂപരതോ നാമാതി ആഹ **''സത്ത സേക്ഖാ ഭയൂപരതാ''**തി.

൧൨. ഭവങ്ഗപഞ്ഞാവിരഹിതാ ''വിപാകാവരണേന സമന്നാഗതാ''തി ഇമിനാ ഗഹിതാതി തിഹേതുകപടിസന്ധികാ കേചി ''ദുപ്പഞ്ഞാ''തി ഇമിനാ ഗയ്ഹന്തീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **''അപ്പടിലദ്ധമഗ്ഗഫലൂപനിസ്സയാ''**തി. പഞ്ഞായ ഹി വിനാ ന തദുപനിസ്സയോ അത്ഥീതി.

൧൩. യത്ഥ നിയതാനിയതവോമിസ്സാ പവത്തി അത്ഥി, തത്ഥേവ നിയതധമ്മാ ഹോന്തീതി ഉത്തരകുരൂസു തദഭാവാ നിയതോ നാമ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **''യാ പന ഉത്തരകുരുകാന''**ന്തിആദിമാഹ.

൧൯. തേരസസു സീസേസു പലിബോധസീസാദീനി പവത്തസീസഞ്ച പരിയാദിയിതബ്ബാനി, അധിമോക്ഖസീസാദീനി പരിയാദകാനി, പരിയാദകഫലം ഗോചരസീസം. തഞ്ഹി വിസയജ്ഝത്തഫലവിമോക്ഖോതി. പരിയാദകസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഫലസ്സ ച ആരമ്മണം സങ്ഖാരസീസം സങ്ഖാരവിവേകഭൂതോ നിരോധോതി പരിയാദിയിതബ്ബാനം പരിയാദകഫലാരമ്മണാനം സഹ വിയ സംസിദ്ധിദസ്സനേന സമസീസിഭാവം ദസ്സേതും **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൧.൮൭) തേരസ സീസാനി വുത്താനി. ഇധ പന ''അപുബ്ബം അചരിമം ആസവപരിയാദാനഞ്ച ഹോതി ജീവിതപരിയാദാനഞ്ചാ''തി വചനതോ തേസു കിലേസപവത്തസീസാനമേവ വസേന യോജനം കരോന്തോ **''തത്ഥ കിലേസസീസ''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ പവത്തസീസമ്പി വട്ടതോ വുട്ഠഹന്തോ മഗ്ഗോ ചുതിതോ ഉദ്ധം അപ്പവത്തികരണവസേന യദിപി പരിയാദിയതി ,

യാവ പന ചുതി, താവ പവത്തിസബ്ഭാവതോ **"പവത്തസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ചുതിചിത്തം പരിയാദിയതീ"**തി ആഹ. കിലേസപരിയാദാനേന പന അത്തനോ അനന്തരം വിയ നിപ്ഫാദേതബ്ബാ പച്ചവേക്ഖണവാരാ ച കിലേസപരിയാദാനസ്സേവ വാരാതി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. "വിമുത്തസ്മിം വിമുത്തമിതി ഞാണം ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൭൮; സം॰ നി॰ ൩.൧൨, ൧൪) വചനതോ ഹി പച്ചവേക്ഖണപരിസമാപനേന കിലേസപരിയാദാനം സമാപിതം നാമ ഹോതി. തം പന പരിസമാപനം യദി ചുതിചിത്തേന ഹോതി, തേനേവ ജീവിതപരിസമാപനഞ്ച ഹോതീതി ഇമായ വാരചുതിസമതായ കിലേസപരിയാദാനജീവിതപരിയാദാനാനം അപുബ്ബാചരിമതാ ഹോതീതി ആഹ **"വാരസമതായാ"**തി. **ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ പരിനിബ്ബായതീ**തി ഏത്ഥ പരിനിബ്ബാനചിത്തമേവ ഭവങ്ഗോതരണഭാവേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൧൭. **മഹാപയോഗോ**തി മഹാകിരിയോ വിപത്തികരണമഹാമേഘുട്ഠാനാകാരവിനാസോ. **തിട്ഠേയ്യാ**തി വിനാസോ നപ്പവത്തേയ്യാതി അത്ഥോ.

൧൮. **അരണീയത്താ**തി പയിരുപാസിതബ്ബത്താ.

൨൦. യായ കതകിച്ചതാ ഹോതി, തായ അഗ്ഗവിജ്ജായ അധിഗതായ തേവിജ്ജതാഭാവോ നിപ്പരിയായതാ, സാ ച ആഗമനവസേന സിദ്ധാ സാതിസയാ തേവിജ്ജതാതി ആഹ **"ആഗമനീയമേവ ധുര"**ന്തി.

൨൨. **തത്ഥ ചാ**തി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപ്പത്തിയാ ആധാരഭാവേ വാ. തത്ഥേവ ഹി സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ നാമ ഹോതീതി.

൨൩. **അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസൂ**തി ച അനനുസ്സുതേസു സച്ചേസൂതി അത്ഥോ.

൨൪. "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദികേ (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൮; ൩.൩൧൨; പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯; ധ॰ സ॰ ൨൪൮) നിരോധസമാപത്തിഅന്തേ അട്ഠ വിമോക്ഖേ വത്വാ "യതോ ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു ഇമേ അട്ഠ വിമോക്ഖേ കായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തി. അയം വുച്ചതി, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ"തി യദിപി മഹാനിദാനസുത്തേ വുത്തം, തം പന ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസേട്ഠവസേന വുത്തന്തി ഇധ കീടാഗിരിസുത്തവസേന സബ്ബഉഭതോഭാഗവിമുത്തസങ്ഗഹത്ഥം **"അട്ഠ സമാപത്തിയോ സഹജാതനാമകായേന പടിലഭിത്വാ വിഹരതീ"**തി ആഹ. കീടാഗിരിസുത്തേ ഹി "ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചോ പുഗ്ഗലോ യേ തേ സന്താ വിമോക്ഖാ അതിക്കമ്മ രൂപേ ആരുപ്പാ, തേ കായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തി. അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പുഗ്ഗലോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൨) അരൂപസമാപത്തിവസേന ചത്താരോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്താ വുത്താ, ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസേട്ഠോ ച വുത്തലക്ഖണോപപത്തിതോതി. കായസക്ഖിമ്ഹിപി ഏസേവ നയോ.

പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീതി ന ആസവാ പഞ്ഞായ പസ്സന്തി, ദസ്സനകാരണാ പന പരിക്ഖീണാ ദിസ്വാ പരിക്ഖീണാതി

വുത്താ. ദസ്സനായത്തപരിക്ഖയത്താ ഏവ ഹി ദസ്സനം പുരിമകിരിയാ ഹോതീതി. **നാമനിസ്സിതകോ ഏസോതി** ഏസോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ രൂപതോ മുച്ചിത്വാ നാമം നിസ്സായ ഠിതോ പുന തതോ മുച്ചനതോ "നാമനിസ്സിതകോ"തി വത്വാ തസ്സ ച സാധകം സുത്തം വത്വാ "കായദ്വയതോ സുവിമുത്തത്താ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ"തി ആഹാതി അത്ഥോ. സുത്തേ ഹി ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനലാഭിനോ ഉപസീവബ്രാഹ്മണസ്സ ഭഗവതാ നാമകായാ വിമുത്തോതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോതി മുനി അക്ഖാതോതി.

പഠമത്ഥേരവാദേ ദ്വീഹി ഭാഗേഹി വിമുത്തോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ, **ദുതിയത്ഥേരവാദേ** ഉഭതോ ഭാഗതോ വിമുത്തോതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോതി, **തതിയത്ഥേരവാദേ** ദ്വീഹി ഭാഗേഹി ദ്വേ വാരേ വിമുത്തോതി അയമേതേസം വിസേസോ. തത്ഥ **വിമുത്തോതി** കിലേസേഹി വിമുത്തോ, കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദനേഹി വാ കായദ്വയതോ വിമുത്തോതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അരൂപാവചരം പന നാമകായതോ ച വിമുത്തന്തി** നീവരണസങ്ഖാതനാമകായതോ വിമുത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. തഞ്ഹി നീവരണദൂരീഭാവേന നാമകായതോ രൂപതണ്ഹാവിക്ഖമ്ഭനേന രൂപകായതോ ച വിമുത്തത്താ ഏകദേസേന ഉഭതോഭാഗവിമുത്തം നാമ ഹോതീതി അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ പാദകഭൂതം ഉഭതോഭാഗവിമുത്തനാമലാഭസ്സ കാരണം ഭവിതും യുത്തന്തി അധിപ്പായോ.

൨൫. **ഏതേസു ഹി ഏകോപി അട്ഠവിമോക്ഖലാഭീ ന ഹോതീതി** ഉഭതോഭാഗവിമുത്തഭാവസ്സ കാരണഭൂതം രൂപകായതോ വിമുത്തം ഏകമ്പി വിമോക്ഖം അനധിഗതോതി അധിപ്പായോ. അരൂപാവചരേസു ഹി ഏകമ്പി അധിഗതോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തഭാവകാരണപടിലാഭതോ അട്ഠവിമോക്ഖേകദേസേന തേന തംനാമദാനേ സമത്ഥേന "അട്ഠവിമോക്ഖലാഭീ"ത്വേവ വുച്ചതി. തേനാഹ **"അരൂപാവചരജ്ഝാനേസു പനാ"**തിആദി.

൨൬. **ഫുട്ഠന്തം സച്ഛികരോതീതി** ഫുട്ഠാനം അന്തോ ഫുട്ഠന്തോ, ഫുട്ഠാനം അരൂപാവചരജ്ഝാനാനം അനന്തരോ കാലോതി അധിപ്പായോ. അച്ചന്തസംയോഗേ ചേത്ഥ ഉപയോഗവചനം ദട്ഠബ്ബം. ഫുട്ഠാനന്തരകാലമേവ സച്ഛികരോതി സച്ഛികാതബ്ബോപായേനാതി വുത്തം ഹോതി. "ഏകമന്തം നിസീദീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭) വിയ ഭാവനപുംസകം വാ ഏതം. യോ ഹി അരൂപജ്ഝാനേന രൂപകായതോ നാമകായേകദേസതോ ച വിക്ഖമ്ഭനവിമോക്ഖേന വിമുത്തോ, തേന നിരോധസങ്ഖാതോ വിമോക്ഖോ ആലോചിതോ പകാസിതോ വിയ ഹോതി, ന പന കായേന സച്ഛികതോ. നിരോധം പന ആരമ്മണം കത്വാ ഏകച്ചേസു ആസവേസു ഖേപിതേസു തേന സോ സച്ഛികതോ ഹോതി, തസ്മാ സോ സച്ഛികാതബ്ബം നിരോധം യഥാആലോചിതം നാമകായേന സച്ഛികരോതീതി **കായസക്ഖീതി** വുച്ചതി, ന തു വിമുത്തോതി ഏകച്ചാനം ആസവാനം അപരിക്ഖീണത്താ.

൨൭. **ദിട്ഠത്താ പത്തോതി** ഏതേന ചതുസച്ചദസ്സനസങ്ഖാതായ ദിട്ഠിയാ നിരോധസ്സ പത്തതം ദീപേതി. "ദിട്ഠന്തം പത്തോ"തി വാ പാഠോ, ദസ്സനസങ്ഖാതസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരം പത്തോതി വുത്തം ഹോതി. പഠമഫലതോ പട്ഠായ ഹി യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗാ ദിട്ഠിപ്പത്തോതി.

൨൭. ഇമം പന നയം "നോ"തി പടിക്ഖിപിത്വാതി ഏത്ഥ ദിട്ഠിപ്പത്തസദ്ധാവിമുത്തഭാവപ്പത്താനം പഞ്ഞാനാനത്തം വുത്തം, ന പന യേന വിസേസേന സോ വിസേസോ പത്തോ, സോ വുത്തോതി ഇമം ദോസം ദിസ്വാ പടിക്ഖേപോ കതോതി ദട്ഠബ്ബോ. **ആഗമട്ഠകഥാസൂ**തി ച വചനേന ആഗമനീയനാനത്തസന്നിട്ഠാനമേവ ഥിരം കരോതീതി വേദിതബ്ബം. **സദ്ദഹന്തോ വിമുത്തോ**തി ഏതേന സബ്ബഥാ അവിമുത്തസ്സപി സദ്ധാമത്തേന വിമുത്തഭാവം ദസ്സേതി. **സദ്ധാവിമുത്തോ**തി വാ സദ്ധായ അധിമുത്തോതി അത്ഥോ.

൨൯. പഞ്ഞം വാഹേതീതി പഞ്ഞം സാതിസയം പവത്തേതീതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞാ ഇമം പുഗ്ഗലം വഹതീ**തി നിബ്ബാനാഭിമുഖം ഗമേതീതി അത്ഥോ.

൩൧. ഏവം മഗ്ഗക്ഖണേപീതി അയം അപി-സദ്ദോ കസ്മാ വുത്തോ, നനു അരിയേന അട്ഠങ്ഗികേന മഗ്ഗേന സമന്നാഗതോ മഗ്ഗക്ഖണേ ഏവ ഹോതീതി തദാ ഏവ സോതാപന്നോ നാമാതി ആപന്നന്തി? നാപന്നം . മഗ്ഗേന ഹി അത്തനാ സദിസസ്സ അട്ഠങ്ഗികസ്സ വാ സത്തങ്ഗികസ്സ വാ ഫലസ്സ സോതോതി നാമം ദിന്നന്തി തേനപി സമന്നാഗതസ്സ സോതാപന്നഭാവതോ, സോതേന വാ മഗ്ഗേന പവത്തേതും അപരിഹീനേന ഫലട്ഠോപി സമന്നാഗതോ ഏവ നാമ, ന ച തേന പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ വിയ സോതോ സമാപജ്ജിയമാനോ, തസ്മാ സമാപന്നസോതത്താ പഠമഫലതോ പട്ഠായ "സോതാപന്നോ"തി വത്തും യുത്തോ. വുത്തഞ്ഹി "യേ കേചി, ഭിക്ഖവേ, മയി അവേച്ചപ്പസന്നാ, സബ്ബേ തേ സോതാപന്നാ. തേസം സോതാപന്നാനം പഞ്ചന്നം ഇധ നിട്ഠാ, പഞ്ചന്നം ഇധ വിഹായ നിട്ഠാ"തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൬൪). തത്ഥ ദുതിയഫലട്ഠാദീനം വിസും നാമം അത്ഥീതി പഠമഫലട്ഠോ ഏവ ഇതരേഹി വിസേസിയമാനോ "സോതാപന്നോ"തി വത്തും യുത്തോതി സോ ഏവ ഇധാധിപ്പേതോ. **പടിലദ്ധമഗ്ഗേന ബുജ്ഝതീ**തി ഏതേന പടിലദ്ധമഗ്ഗസ്സ ചതുസച്ചപച്ചവേക്ഖണാദീനം ഉപനിസ്സയഭാവം ദസ്സേതി. സമ്ബോധി പരം അയനം നിസ്സയോ ഏതസ്സാതി ഹി **സമ്ബോധിപരായണോ**തി. ദുതിയേനത്ഥേന സമ്ബോധി പരം അയനം ഗതി ഏതസ്സാതി **സമ്ബോധിപരായണോ**.

൩൨. കേവലേന കുലസദ്ദേന മഹാകുലമേവ വുച്ചതീതി ആഹ **"മഹാഭോഗകുലേസുയേവ നിബ്ബത്തതീതി അത്ഥോ"**തി.

൩൩. ഖന്ധബീജം നാമ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം. **ഇഹട്ഠകനിജ്ഝാനികവസേനേവ ഇമസ്മിം ഠാനേ കഥിതാ**തി സജ്ഝാനകോ അജ്ഝത്തസംയോജനസമുച്ഛേദേ അകതേപി അനാഗാമിസഭാഗോ അനാവത്തിധമ്മോ ഇധ ഗണനൂപഗോ ന ഹോതി, ഹേട്ഠാ ഉപരി ച സംസരണകോ കാമഭവഗതോ ഹീനജ്ഝാനകോ ഇധ ഗണനൂപഗോതി അധിപ്പായോ.

൩൪. യം വത്തബ്ബന്തി "ദ്വീഹി കാരണേഹി തനുഭാവോ വേദിതബ്ബോ"തിആദി യം വത്തബ്ബം സിയാതി അത്ഥോ.

൩൬. ഉപപന്നം വാ സമനന്തരാതി ഉപപന്നം വാ ഏതേന പുഗ്ഗലേന ഹോതി, അഥ സമനന്തരാ അരിയമഗ്ഗം സഞ്ജനേതി. **അപ്പത്തം വാ വേമജ്ഝം ആയുപ്പമാണ**ന്തി ആയുപ്പമാണം തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വേമജ്ഝം അപ്പത്തം ഹോതി, ഏത്ഥന്തരേ അരിയമഗ്ഗം സഞ്ജനേതീതി അയമേത്ഥ പാളിഅത്ഥോ. അട്ഠകഥായം

പന “അപ്പത്വാ പബ്ബതം നദീ”തി വിയ **ആയുപ്പമാണം വേമജ്ഝം അപ്പത്തം വാ ഹുത്വാ**തി പരസദ്ദയോഗേ പരതോ ഭൂതോ ഹുത്വാ സദ്ദോ വചനസേസഭൂതോ പയുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

൩൭. ഉപഹച്ചാതി ഏതസ്സ ഉപഗന്ത്വാതി അത്ഥോ, തേന വേമജ്ഝാതിക്കമോ കാലകിരിയോപഗമനഞ്ച സങ്ഗഹിതം ഹോതി. തേന വുത്തം **“അതിക്കമിത്വാ വേമജ്ഝ”**ന്തിആദി.

൪൦. ഉദ്ധംവാഹിഭാവേനാതി ഉദ്ധം വഹതീതി ഉദ്ധംവാഹീ, തണ്ഹാസോതം വട്ടസോതം വാ, തസ്സ ഭാവോ, തേന ഉദ്ധംവാഹിഭാവേനാതി വുത്തം ഹോതി. അവിഹേസു ഉദ്ധംസോതോ യദിപി തത്ഥ പരിനിബ്ബായീ ന ഹോതി, യത്ഥ വാ തത്ഥ വാ ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായതു, പരിനിബ്ബായിനോ പന തസ്സ അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിതാ സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിതാ ച അത്ഥീതി തത്ഥ ദസ അനാഗാമിനോ വുത്താ, ഏവം അതപ്പാദീസുപി. **അനുപഹച്ചതലാ**തി അപ്പത്തതലാ. അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീനം ലഹുസാലഹുസഗതികാ ഏവ പരിത്തവിപുലതിണകട്ഠഝാപകപപ്പടികാസദിസതാ വേദിതബ്ബാ, ന ഉപ്പജ്ജിത്വാവ നിബ്ബായനകാദീഹി അധിമത്തതാ വിയ സമുദ്ദം പത്വാ നിബ്ബായനകതോ അനധിമത്തതാ വിയ ച അന്തരാ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീഹി ഉദ്ധംസോതതോ ച അധിമത്താനധിമത്തതാ. തേ ഏവ ഹി അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോതി. **തതോ മഹന്തതരേ**തി വചനം തിണകട്ഠഝാപനസമത്ഥപപ്പടികാദസ്സനത്ഥം, ന അധിമത്ത നാധിമത്തദസ്സനത്ഥന്തി.

നോ ചസ്സ നോ ച മേ സിയാതി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദികം ഹേതുപഞ്ചകം നോ ച അസ്സ, വിഞ്ഞാണാദികം ഇദം ഫലപഞ്ചകം വത്തമാനം നോ ച മേ സിയാതി അത്ഥോ. തേന അതീതഭവസംസിദ്ധിതോ ദുക്ഖസമുദയതോ ഇമസ്സ ദുക്ഖസ്സ പവത്തിദസ്സനതോ പച്ചയസമുദയട്ഠേന ഖന്ധാനം ഉദയദസ്സനപടിപത്തി വുത്താ ഹോതി. **ന ഭവിസ്സതി, ന മേ ഭവിസ്സതീ**തി യദി ഏതരഹി ഹേതുപഞ്ചകം ന ഭവിസ്സതി, അനാഗതേ ഫലപഞ്ചകം ന മേ ഭവിസ്സതീതി അത്ഥോ. ഏതേന പച്ചയനിരോധട്ഠേന വയദസ്സനപടിപത്തി വുത്താ ഹോതി, ഏതരഹി അനാഗതേ ച അത്തത്തനിയനിവാരണവസേന സുഞ്ഞതാപടിപത്തി വാ ചതൂഹിപി വുത്താ. **യദത്ഥീ**തി യം അത്ഥി. **ഭൂത**ന്തി സസഭാവം നിബ്ബത്തം വാ യഥാദിട്ഠഉദയബ്ബയം യഥാദിട്ഠസുഞ്ഞതം വാ ഖന്ധപഞ്ചകം പരികപ്പിതഇത്ഥിപുരിസസത്താദിഭാവരഹിതം നാമരൂപമത്തന്തി അത്ഥോ. വിവട്ടാനുപസ്സനായ വിവട്ടമാനസോ തം ഭൂതം പജഹാമീതി **ഉപേക്ഖം പടിലഭതി,** സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണേന ഉപേക്ഖകോ ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി.

ഭവേ ന രജ്ജതി, സമ്ഭവേ ന രജ്ജതീതി അവിസിട്ഠേ വിസിട്ഠേ ച ഭവേ ന രജ്ജതീതി കേചി വദന്തി. പച്ചുപ്പന്നോ പന ഭവോ **ഭവോ,** അനാഗതോ ജാതിയാ ഗഹണേന ഗഹിതോ **സമ്ഭവോ**തി വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ **ഭവോ**തി ഭൂതമേവ വുച്ചതി, **സമ്ഭവോ** തദാഹാരോ, തസ്മിം ദ്വയേ ന രജ്ജതീതി സേക്ഖപടിപത്തിം ദസ്സേതി . ഭൂതേ ഹി സസമ്ഭവേ ച വിരാഗോ സേക്ഖപടിപത്തി. യഥാഹ “ഭൂതമിദന്തി, ഭന്തേ, യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതി, ഭൂതമിദന്തി യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ ദിസ്വാ ഭൂതസ്സ നിബ്ബിദായ വിരാഗായ നിരോധായ പടിപന്നോ ഹോതി. തദാഹാരസമ്ഭവന്തി യഥാഭൂതം... പേ... ദിസ്വാ തദാഹാരസമ്ഭവസ്സ നിബ്ബിദായ...പേ... പടിപന്നോ ഹോതി.

തദാഹാരനിരോധായ യം ഭൂതം, തം നിരോധധമ്മന്തി യഥാഭൂതം...പേ॰... ദിസ്വാ നിരോധധമ്മസ്സ നിബ്ബിദായ വിരാഗായ നിരോധായ പടിപന്നോ ഹോതി. ഏവം ഖോ, ഭന്തേ, സേക്ഖോ ഹോതീ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൩൧). **അഥുത്തരീ**തി അഥ ഏവം അരജ്ജമാനോ ഉത്തരി സന്തം പദം നിബ്ബാനം അനുക്കമേന മഗ്ഗപഞ്ഞായ സമ്മാ പസ്സതി, തഞ്ച ഖ്വസ്സ പദം ന സബ്ബേന സബ്ബം സച്ഛികതം ചതുത്ഥമഗ്ഗേനേവ സച്ഛികാതബ്ബസ്സ തസ്സ തേന അസച്ഛികതത്താ.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬൫. കസ്സചി കിലേസസ്സ അവിക്ഖമ്ഭിതത്താ കസ്സചി കഥഞ്ചി അവിമുത്തോ കാമഭവോ അജ്ഝത്തഗ്ഗഹണസ്സ വിസേസപച്ചയോതി അജ്ഝത്തം നാമ. തത്ഥ ബന്ധനം അജ്ഝത്തസംയോജനം, തേന സമ്പയുത്തോ **അജ്ഝത്തസംയോജനോ**.

൮൫. കാരണേന വിനാ പവത്തഹിതചിത്തോ **അകാരണവച്ഛലോ**. അനാഗതമ്പി പയോജനം അപേക്ഖമാനോ പുരിമഗ്ഗഹിതം തം കതം ഉപാദായ കതഞ്ഞൂ ഏവ നാമ ഹോതി, ന പുബ്ബകാരീതി ആഹ **"കരിസ്സതി മേ"**തിആദി. **തമോജോതിപരായണോ** പുഞ്ഞഫലം അനുപജീവന്തോ ഏവ പുഞ്ഞാനി കരോതീതി **"പുബ്ബകാരീ"**തി വുത്തോ. **"ഇണം ദേമീ"തി സഞ്ഞം കരോതീ**തി ഏവംസഞ്ഞം അകരോന്തോപി കരോന്തോ വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൮൬. അച്ഛമംസം ലഭിത്വാ സൂകരമംസന്തി ന കുക്കുച്ചായതീതി അച്ഛമംസന്തി ജാനന്തോപി സൂകരമംസന്തി ന കുക്കുച്ചായതി, മദ്ദിത്വാ വീതിക്കമതീതി വുത്തം ഹോതി.

൯൦. തിത്തോതി നിട്ഠിതകിച്ചതായ നിരുസ്സുക്കോ.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൧. സേസസംവരഭേദേനാതി മനോസംവരഭേദേന, സതിസംവരാദിഭേദേന വാ. **അകുസലസീലസമന്നാഗമേനാ**തി ''കതമേ ച ഥപതി അകുസലാ സീലാ? അകുസലം കായകമ്മം അകുസലം വചീകമ്മം പാപകോ ആജീവോ''തി വുത്തേഹി സമന്നാഗമേന. **തസ്സ ഹി...പേ॰... ഏവം സാസങ്കസമാചാരോ ഹോതീ**തി ഏവം സാസങ്കോ സമാചാരോ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൯൪. സമാനവിസയാനം പുഗ്ഗലാനം വിസേസദസ്സനവസേന **"കായസക്ഖീ"**തിആദികം വുത്തം.

൧൦൭. സമാധി വാ ആദീതി ലോകുത്തരധമ്മോ ഹി പരമത്ഥതോ സാസനന്തി തദത്ഥോ പാദകസമാധി തസ്സ ആദി വുത്തോ, തദാസന്നത്താ **വിപസ്സനാ,** തസ്സ മൂലേകദേസത്താ **മഗ്ഗോ**.

൧൦൮. **ഉച്ഛങ്ഗോ വിയ ഉച്ഛങ്ഗപഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ ദട്ഠബ്ബോ**തി ഉച്ഛങ്ഗസദിസപഞ്ഞതായ ഏവ പഞ്ഞാ വിയ പുഗ്ഗലോപി ഉച്ഛങ്ഗോ വിയ ഹോതി, തസ്മിം ധമ്മാനം അചിരട്ഠാനതോതി അധിപ്പായേന വുത്തം. വക്ഖതി ഹി **"ഉച്ഛങ്ഗസദിസപഞ്ഞോതിഅത്ഥോ"**തി.

൧൦൯. യഥാ ച ഉച്ഛങ്ഗസദിസാ പഞ്ഞാ, ഏവം നിക്കുജ്ജകുമ്ഭസദിസാ പഞ്ഞാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബോ, തഥ ധമ്മാനം അനവട്ഠാനതോ.

൧൧൧. ചിരട്ഠാനതോ ഥിരട്ഠാനതോ ച പാസാണലേഖസദിസാ പരാപരാധനിബ്ബത്താ കോധലേഖാ യസ്സ സോ പാസാണലേഖൂപമസമന്നാഗതോ **പാസാണലേഖൂപമോ**തി വുത്തോ, ഏവം ഇതരേപി.

൧൧൮. സുതാദിവത്ഥുരഹിതോ തുച്ഛമാനോ നളോ വിയാതി "നളോ"തി വുച്ചതി, സോ ഉഗ്ഗതോ നളോ ഏതസ്സാതി **ഉന്നളോ**.

൧൨൨. "സീലകഥാ ച നോ ഭവിസ്സതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തം സീലകഥാഭവനം പഠമാരമ്ഭോപി ദുസ്സീലേന സഹ ന ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **നേവ സീലകഥാ ഹോതീ"**തി.

൧൨൧. തത്ഥ തത്ഥാതി തസ്മിം തസ്മിം അനുഗ്ഗഹേതബ്ബേ പഞ്ഞായ സോധേതബ്ബേ ച വഡ്ഢേതബ്ബേ ച അധികസീലം നിസ്സായ ഉപ്പന്നപഞ്ഞായ അനുഗ്ഗണ്ഹാതി നാമാതി അത്ഥോ.

൧൨൪. ഗൂഥകൂപോ വിയ ദുസ്സീല്യന്തി ഏതേന ദുസ്സീല്യസ്സ ഗൂഥസദിസത്തമേവ ദസ്സേതി.

൧൩൦. നോ ച സമ്മാ പഞ്ഞപേതും സക്കോന്തീതി യേഭുയ്യേന ന സക്കോന്തീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം, ഉപ്പന്നേ തഥാഗതേ തസ്മിം അനാദരിയം കത്വാ സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതും വായമന്തസ്സ അസമത്ഥഭാവം വാ. **തിത്ഥിയാ** വാ പൂരണാദയോ അധിപ്പേതാ.

തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൧. പരേന കതം ദുസ്സീല്യം ആണത്തിയാ അത്തനാ ച പയോഗേന കതന്തി ആണത്തിയാ പാപസ്സ ദായാദോ **"തതോ ഉപഡ്ഢസ്സ ദായാദോ"**തി വുത്തോ.

൧൪൭. അയന്തി "തേസു പഠമോ"തിആദികം നയം വദതി.

൧൪൮. ദേസനായ ധമ്മാനം ഞാണസ്സ ആപാഥഭാവസമ്പാദനം **ഞാണുഗ്ഘാടനം. സഹ ഉദാഹടവേലായാ**തി ഉദാഹടവേലായ സദ്ധിം തസ്മിം കാലേ അനതിക്കന്തേ ഏവാതി അത്ഥോ.

൧൪൯. തന്തി അനന്തരവചനം വദതി. "കതമോ ലോകോ"തി വുത്തേ "പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ"തി മഹന്തം അത്ഥം സങ്ഗഹിത്വാ ഠിതവചനം

അത്ഥയുത്തം. ലുജ്ജതീതി ലോകോതി **കാരണയുത്തം**.

൧൧൭. **സഹിതാസഹിതസ്സാതി** സഹിതാസഹിതേതി അത്ഥോ, സഹിതാസഹിതസ്സ പരിച്ഛിന്ദനേതി വാ . **ദ്വേയേവാതി** ദുതിയചതുത്ഥായേവ. ദേസകസാവകസമ്പത്തിയാ ബോധേതും സമത്ഥതായ **സഭാവധമ്മകഥികാ,** സച്ചധമ്മകഥികാതി അത്ഥോ.

൧൧൮. കുസലധമ്മേഹി ചിത്തസ്സ വാസനാഭാവനാ **വാസധുരം. അയം പാപപുഗ്ഗലോതി** ചതുത്ഥോ വുത്തോ, ന പഠമോ. പഠമോ ഹി അവിസംവാദേതുകാമോ വേരഞ്ജബ്രാഹ്മണസദിസോ അധിപ്പേതോതി.

൧൧൯. **പുഗ്ഗലേപി അരിയാനം അഭിക്കമനാദിസദിസതാതി** പുഗ്ഗലേ അഭിക്കമനാദീനം അരിയാനം അഭിക്കമനാദിസദിസതാതി അത്ഥോ, അരിയാനം അഭിക്കമനാദിനാ പുഗ്ഗലസ്സ സദിസതാതി വാ സദിസാഭിക്കമനാദിതാതി അത്ഥോ.

൧൨൨. ദുസ്സീലം ''ദുസ്സീലോ''തി വദന്തോ **ഭൂതം ഭാസതി** നാമ. പാണാതിപാതേന ദുസ്സീലം അദിന്നാദാനേന ദുസ്സീലോതി അവത്വാ പാണാതിപാതേനേവാതി വദന്തോ **തച്ഛം ഭാസതി** നാമ. യമിദം ''കാലേനാ''തി വുത്തം, തത്ര തസ്മിം വചനേ, യോ ''കാലേന ഭണതീ''തി വുത്തോ, സോ കീദിസോതി ദസ്സനത്ഥം ''കാലഞ്ഞൂ ഹോതീ''തിആദി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **''യമിദം കാലേനാതി വുത്തം, തത്ര യോ പുഗ്ഗലോ''**തിആദിമാഹ.

൧൨൩. **ആഗമനവിപത്തി** നാമ കമ്മം, **പുബ്ബുപ്പന്നപച്ചയവിപത്തി** സുക്കസോണിതം. പവത്തേ, പവത്തസ്സ വാ പച്ചയാ **പവത്തപച്ചയാ,** ആഹാരാദയോ. ജോതേതീതി **ജോതി,** ആലോകോ. കുലസമ്പത്തിയാദീഹി ജോതമാനോ ച ജോതി വിയാതി **ജോതി**.

൧൩൧. പഹീനാവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണാപി യേഹി കിലേസേഹി വിമുത്തോ അവിമുത്തോ ച, തേസം ദസ്സനവസേന വിമുത്തിദസ്സനമേവ ഹോതീതി ആഹ **''വിമുത്തിഞാണദസ്സനം ഏകൂനവീസതിവിധം പച്ചവേക്ഖണഞാണ''**ന്തി.

൧൩൮. **യാനി കാനിചി തന്താവുതാന**ന്തി തന്താവുതാനം വത്ഥാനം യാനി കാനിചി വത്ഥാനീതി വുത്തം ഹോതി. സായം തതിയം അസ്സാതി **സായതതിയോ**. അനുയുഞ്ജനം **അനുയോഗോ**. തം **അനുയുത്തോതി** ഉപയോഗവചനം ദട്ഠബ്ബം, ഭാവനപുംസകം വാ.

൧൩൯. **തത്ഥ സിക്ഖനഭാവേനാതി** സിക്ഖായ സാജീവേ ച സിക്ഖനഭാവേന. **സിക്ഖം പരിപൂരേന്തോതി** സീലസംവരം പരിപൂരേന്തോ. **സാജീവഞ്ച അവീതിക്കമന്തോതി** ''നാമകായോ പദകായോ നിരുത്തികായോ ബ്യഞ്ജനകായോ''തി വുത്തം സിക്ഖാപദം ഭഗവതോ വചനം അവീതിക്കമന്തോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ഇദമേവ ച ദ്വയം ''സിക്ഖന''ന്തി വുത്തം. തത്ഥ സാജീവാനതിക്കമോ സിക്ഖാപാരിപൂരിയാ പച്ചയോ. തതോ ഹി യാവ മഗ്ഗാ സംവരപാരിപൂരീ ഹോതീതി. **വിനാസനഭാവതോതി** ഹിംസനഭാവതോ. **ഹലിദ്ദിരാഗോ വിയ ന ഥിരകഥോ ഹോതീതി** ഏത്ഥ കഥായ അട്ഠിതഭാവേന ഹലിദ്ദിരാഗസദിസതാ വേദിതബ്ബാ, ന പുഗ്ഗലസ്സ.

൧൭൯. **ദാരുമാസകോതി യേ വോഹാരം ഗച്ഛന്തീതി ഇതി**-സദ്ദേന ഏവംപകാരേ ദസ്സേതി. **അഞ്ഞം ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞസ്സ പരിവത്തന**ന്തി ദസഗ്ഘനകം വത്ഥയുഗം ദസ്സേത്വാ തസ്സ അജാനന്തസ്സ പഞ്ചഗ്ഘനകസ്സ ദാനം.

൧൮൧. **അവികിണ്ണസുഖ**ന്തി രൂപാദീസു സുഭാദിപരികപ്പനവസേന അവിസടസുഖം.

൧൮൩. ഖന്ധധമ്മേസു അനിച്ചാദിവസേന പവത്താ വിപസ്സനാ മഗ്ഗഫലലാഭേന പടിലദ്ധാ നാമ ഹോതി തദലാഭേന അനവട്ഠാനതോതി മഗ്ഗഫലലാഭീ ഏവ ''അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാലാഭീ''തി വുത്തോ, മഗ്ഗഫലഞാണമേവ ച അധികപഞ്ഞാഭാവതോ ചതുസച്ചധമ്മേ സബ്ബധമ്മസ്സ വരേ നിബ്ബാനേ ഏവ വാ വിസിട്ഠദസ്സനഭാവതോ ച **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ**തി ദട്ഠബ്ബാ.

൧൮൯. **സുതേന അനുപപന്നോ**തി യഥാസുതേന വാ അത്ഥേന വാ ന സമന്നാഗതോതി അത്ഥോ.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯൧. പഠമപഞ്ചകേ ഉദ്ദേസേനേവ പുഗ്ഗലവിഭാഗോ വിഞ്ഞായതീതി യഥാ തേസു പടിപജ്ജിതബ്ബം , തായ പടിപത്തിയാ തേ വിഭജന്തോ **''തത്ര യ്വായ''**ന്തിആദിമാഹ. **ആരമ്ഭസദ്ദോ**തി ആരമ്ഭകിരിയാവാചകോ സദ്ദോതി അത്ഥോ. ഫലുപ്പത്തിയാ മഗ്ഗകിച്ചം നിട്ഠിതം ഹോതീതി **''മഗ്ഗകിച്ചവസേന ഫലമേവ വുത്ത''**ന്തി ആഹ. **ആയാചനസാധൂ**തി ന പസംസനാദിസാധൂതി അത്ഥോ.

൧൯൨. ആദിതോ ധേയ്യം ഠപേതബ്ബം **ആധേയ്യം,** ദസ്സനസവനപടിവചനദാനവസേന മുഖേന വിയ പവത്തം ഗഹണം **മുഖ**ന്തി ദട്ഠബ്ബം. തം മുഖം ആധേയ്യം, ഗഹണത്ഥം പകതിമുഖമേവ വാ ആധേയ്യം യസ്സ സോ **ആധേയ്യമുഖോ,** അവിചാരേത്വാ ആദികഥായ ഏവ ഠപിതഗഹണോതി വുത്തം ഹോതി.

൧൯൪. **രജഗ്ഗസ്മി**ന്തി രജഗ്ഗഭാവേ.

൧൯൯. ഗവാ ഖീരം അഗ്ഗമക്ഖായതീതി ന ഏവം സമ്ബന്ധോ, ഉപ്പത്തിതോ പന പഞ്ച ഗോരസേ ദസ്സേത്വാ തേസു സപ്പിമണ്ഡസ്സ അഗ്ഗഭാവദസ്സനത്ഥം **''ഗവാ ഖീര''**ന്തിആദി വുത്തം. തേനാഹ **''ഗാവിതോ ഖീരം നാമ ഹോതീ''**തിആദി.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൨. ഛക്കേ ഏകന്തതോ പാകടാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാദയോ തേ യഥാവുത്തഗുണാ പുഗ്ഗലാതി ദസ്സേന്തോ **''സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ തേന ദട്ഠബ്ബോ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തേനാ**തി സാമം സച്ചാഭിസമയോ തത്ഥ ച

സബ്ബഞ്ഞുതപ്പത്തിബലേസു ച വസിഭാവപ്പത്തീതി ഏതേന സബ്ബേന സമുദിതേന. ‘‘സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനാ’’തി പന വുത്തേ സബ്ബമിദം സങ്ഗഹിതം ഹോതി സാമം സച്ചാഭിസമയേന ബലേസു ച വസിഭാവപ്പത്തിയാ ച വിനാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ അഭാവാ, തസ്മാ അട്ഠകഥായം **‘‘സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനാ’’**തി ഏത്തകമേവ വുത്തം. തത്ഥ **അനാചരിയകേന അത്തനാ ഉപ്പാദിതേനാ**തി വചനേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ സാചരിയകത്തം പരതോ ഉപ്പത്തിഞ്ച പടിസേധേതി, ന സാചരിയകം പരേഹി ഉപ്പാദിതഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. ന ഹി തം താദിസം നിവാരേതബ്ബം അത്ഥീതി.

ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൩. സദ്ധാ നാമ സാധുലദ്ധികാതി ഉമ്മുജ്ജതീതി ഏതേന കുസലേസു ധമ്മേസു അന്തോഗധാ, ബോധിപക്ഖിയധമ്മേസു വാ അധിമോക്ഖഭൂതാ സദ്ധാ സാധൂതി ഉമ്മുജ്ജമാനം കുസലം ദസ്സേതി, ഏവം **ഹിരീ**യാദീസു ച. **കുസലേസു ധമ്മേസൂ**തി ഏത്ഥ ഭുമ്മനിദ്ദേസോ തദന്തോഗധതായ തദുപകാരതായ വാ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച **ഉമ്മുജ്ജതി സാഹു സദ്ധാ കുസലേസു ധമ്മേസൂ**തിആദിനാ സദ്ധാദീനം ഉമ്മുജ്ജനപഞ്ഞായ സദ്ധാദീനം ഉപ്പത്തിം ദസ്സേതി. തേനേവ **‘‘തസ്സ സാ സദ്ധാ നേവ തിട്ഠതീ’’**തിആദി വുത്തം. **‘‘സാഹു സദ്ധാ കുസലേസു ധമ്മേസൂ’’**തി വാ ഉമ്മുജ്ജനസ്സ ഉപകാരകം ആനിസംസദസ്സനം വത്വാ **‘‘ഉമ്മുജ്ജതീ’’**തി ഏതേന സദ്ധാസങ്ഖാതമേവ ഉമ്മുജ്ജനം ദസ്സിതന്തി വേദിതബ്ബം. **ചങ്കവാരേ**തി രജകാനം ഖാരപരിസാവനേ. ഏകകമ്മനിബ്ബത്താ പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിസന്തതി ഏകോ ചിത്തവാരോതി ചുതിതോ അനന്തരോ യഥാഗഹിതോ ദുതിയോ ഹോതീതി ആഹ **‘‘ദുതിയചിത്തവാരേനാ’’**തി. ഉമ്മുജ്ജിത്വാ ഠിതാദയോ ചത്താരോ തായ തായ ജാതിയാ അരഹത്തം അസച്ഛികരോന്താ അനേകേ പുഗ്ഗലാ വേദിതബ്ബാ, സച്ഛികരോന്തോ പന ഏകോപി പുബ്ബഭാഗേ തതിയപുഗ്ഗലാദിഭാവം ആപജ്ജിത്വാ അന്തേ സത്തമപുഗ്ഗലോ ഹോതീതി.

സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൯. പഞ്ചന്നം ഇധ നിട്ഠാ, പഞ്ചന്നം ഇധ വിഹായ നിട്ഠാതി ഏത്ഥ യേ സോതാപന്നാദയോ രൂപാരൂപഭവേ ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേ ഇധ വിഹായ നിട്ഠാപക്ഖം ഭജമാനാപി അജ്ഝത്തസംയോജനാനം അസമുച്ഛിന്നത്താ പുഥുജ്ജനസാധാരണേ ച ഠാനേ ഉപപത്തിയാ ന ഗഹിതാ. അസാധാരണട്ഠാനുപ്പത്തിവസേന പന അന്തരാപരിനിബ്ബായീആദയോ ഏവ ‘‘ഇധ വിഹായ നിട്ഠാ’’തി വുത്താതി വേദിതബ്ബാതി.

ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിപകരണ-മൂലടീകാ സമത്താ.

കഥാവത്ഥുപകരണ-മൂലടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

കഥാനം വത്ഥുഭാവതോതി കഥാസമുദായസ്സ പകരണസ്സ അത്തനോ ഏകദേസാനം ഓകാസഭാവം വദതി. സമുദായേ ഹി ഏകദേസാ അന്തോഗധാതി. യേന പകാരേന സങ്ഖേപേന അദേസയി, തം ദസ്സേന്തോ **"മാതികാഠപനേനേവ ഠപിതസ്സാ"**തി ആഹ.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ

അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായീതി പരിനിബ്ബാനമേവ പരിനിബ്ബാനസ്സ പരിനിബ്ബാനന്തരതോ വിസേസനത്ഥം കരണഭാവേന വുത്തം. യായ വാ നിബ്ബാനധാതുയാ അധിഗതായ പച്ഛിമചിത്തം അപ്പടിസന്ധികം ജാതം, സാ തസ്സ അപ്പടിസന്ധിവൂപസമസ്സ കരണഭാവേന വുത്താതി. **ദുബ്ബലപക്ഖ**ന്തി ന കാളാസോകം വിയ ബലവന്തം, അഥ ഖോ ഏകമണ്ഡലികന്തി വദന്തി. ധമ്മവാദീഅധമ്മവാദീവിസേസജനനസമത്ഥായ പന പഞ്ഞായ അഭാവതോ ദുബ്ബലതാ വുത്താ. **തേസംയേവാ**തി ബാഹുലിയാനമേവ , ബഹുസ്സുതികാതിപി നാമം. **ഭിന്നകാ**തി മൂലസങ്ഗീതിതോ മൂലനികായതോ വാ ഭിന്നാ, ലദ്ധിയാ സുത്തന്തേഹി ലിങ്ഗാകപ്പേഹി ച വിസദിസഭാവം ഗതാതി അത്ഥോ.

മൂലസങ്ഗഹന്തി പഞ്ചസതികസങ്ഗീതിം. **അഞ്ഞത്ര സങ്ഗഹിതാ**തിആദീസു ദീഘാദീസു അഞ്ഞത്ര സങ്ഗഹിതതോ സുത്തന്തരാസിതോ തം തം സുത്തം നിക്കഡ്ഢിത്വാ അഞ്ഞത്ര അകരിംസൂതി വുത്തം ഹോതി. സങ്ഗഹിതതോ വാ അഞ്ഞത്ര അസങ്ഗഹിതം സുത്തം അഞ്ഞത്ര കത്ഥചി അകരിംസു, അഞ്ഞം വാ അകരിംസൂതി അത്ഥോ. **അത്ഥം ധമ്മഞ്ചാ**തി പാളിയാ അത്ഥം പാളിഞ്ച. **വിനയേ നികായേസു ച പഞ്ചസൂ**തി വിനയേ ച അവസേസപഞ്ചനികായേസു ച.

"ദ്വേപാനന്ദ , വേദനാ വുത്താ മയാ പരിയായേനാ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൮൯) **പരിയായദേസിതം**. ഉപേക്ഖാവേദനാ ഹി സന്തസ്മിം പണീതേ സുഖേ വുത്താ ഭഗവതാതി അയഞ്ഹേത്ഥ പരിയായോ. "തിസ്സോ ഇമാ, ഭിക്ഖവേ, വേദനാ സുഖാ ദുക്ഖാ ഉപേക്ഖാ വേദനാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൯-൨൫൦) **നിപ്പരിയായദേസിതം**. വേദനാസഭാവോ ഹി തിവിധോതി അയമേത്ഥ നിപ്പരിയായതാ. "സുഖാപി വേദനാ അനിച്ചാ സങ്ഖതാ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൨൩) **നീതത്ഥം**. "യം കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖ"ന്തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൩൨) **നേയ്യത്ഥം**. "തീഹി, ഭിക്ഖവേ, ഠാനേഹി ജമ്ബുദീപകാ മനുസ്സാ ഉത്തരകുരുകേ ച മനുസ്സേ അധിഗ്ഗണ്ഹന്തി ദേവേ ച താവതിംസേ"തിആദികം (അ॰ നി॰ ൯.൨൧) **അഞ്ഞം സന്ധായ ഭണിതം** ഗഹേത്വാ **അഞ്ഞം അത്ഥം ഠപയിംസു**. "നത്ഥി ദേവേസു ബ്രഹ്മചരിയവാസോ"തിആദികം (കഥാ॰ ൨൭൦) സുത്തഞ്ച അഞ്ഞം സന്ധായ ഭണിതം അത്ഥഞ്ച അഞ്ഞം ഠപയിംസൂതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. "അത്ഥേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ"തിആദി (പു॰ പ॰ മാതികാ ൪.൨൪) **ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ** സഞ്ഹസുഖുമം സുഞ്ഞതാദി**അത്ഥം ബഹും വിനാസയും**.

വിനയഗമ്ഭീരന്തി വിനയേ ഗമ്ഭീരഞ്ച ഏകദേസം ഛഡ്ഡേത്വാതി അത്ഥോ. കിലേസവിനയേന വാ ഗമ്ഭീരം ഏകദേസം സുത്തം ഛഡ്ഡേത്വാതി അത്ഥോ. **പതിരൂപ**ന്തി അത്തനോ അധിപ്പായാനുരൂപം **സുത്തം,** സുത്തപതിരൂപകം വാ അസുത്തം. ഏകച്ചേ അട്ഠകഥാകണ്ഡമേവ വിസ്സജ്ജിംസു, ഏകച്ചേ സകലം അഭിധമ്മപിടകന്തി ആഹ **"അത്ഥുദ്ധാരം അഭിധമ്മം ഛപ്പകരണ"**ന്തി. കഥാവത്ഥുസ്സ സവിവാദത്തേപി അവിവാദാനി ഛപ്പകരണാനി പഠിതബ്ബാനി സിയും, താനി നപ്പവത്തന്തീതി ഹി ദസ്സനത്ഥം **"ഛപ്പകരണ"**ന്തി വുത്തന്തി. തതിയസങ്ഗീതിതോ വാ പുബ്ബേ പവത്തമാനാനം വസേന **"ഛപ്പകരണ"**ന്തി വുത്തം . **അഞ്ഞാനീ**തി അഞ്ഞാനി അഭിധമ്മപകരണാദീനി. **നാമ**ന്തി യം ബുദ്ധാദിപടിസംയുത്തം ന ഹോതി മഞ്ജുസിരീതിആദികം, തം നികായനാമം. **ലിങ്ഗ**ന്തി നിവാസനപാരുപനാദിവിസേസകതം സണ്ഠാനവിസേസം. സിക്കാദികം **പരിക്ഖാരം. ആകപ്പോ** ഠാനാദീസു അങ്ഗട്ഠപനവിസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. **കരണ**ന്തി ചീവരസിബ്ബനാദികിച്ചവിസേസോ.

സങ്കന്തികസ്സപികേന നികായേന വാദേന വാ ഭിന്നാ **സങ്കന്തികാ**തി അത്ഥോ. **സങ്കന്തികാനം** ഭേദാ **സുത്തവാദീ അനുപുബ്ബേന ഭിജ്ജഥ** ഭിജ്ജിംസൂതി അത്ഥോ. **ഭിന്നവാദേനാ**തി ഭിന്നാ വാദാ ഏതസ്മിന്തി ഭിന്നവാദോ, തേന അഭിന്നേന ഥേരവാദേന സഹ അട്ഠാരസ ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **ഭിന്നവാദേനാ**തി വാ ഭിന്നായ ലദ്ധിയാ അട്ഠാരസ ഹോന്തി, തേ സബ്ബേപി സഹാതി അത്ഥോ. **ഥേരവാദാനമുത്തമോ**തി ഏത്ഥ **ഥേര**-ഇതി അവിഭത്തികോ നിദ്ദേസോ. ഥേരാനം അയന്തി ഥേരോ. കോ സോ? വാദോ. ഥേരോ വാദാനമുത്തമോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

ഉപ്പന്നേ വാദേ സന്ധായ **"പരപ്പവാദമഥന"**ന്തി ആഹ. ആയതിം ഉപ്പജ്ജനകവാദാനം പടിസേധനലക്ഖണഭാവതോ **"ആയതിലക്ഖണ"**ന്തി വുത്തം.

നിദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗോ

൧. പുഗ്ഗലകഥാ

൧. സുദ്ധസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧. മായായ അമണിആദയോ മണിആദിആകാരേന ദിസ്സമാനാ ''മായാ''തി വുത്താ. അഭൂതേന മണിഉദകാദിആകാരേന ഗയ്ഹമാനാ മായാമരീചിആദയോ അഭൂതഞ്ഞേയ്യാകാരത്താ അസച്ചികട്ഠാ. യോ തഥാ ന ഹോതി, സോ സച്ചികട്ഠോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"മായാ…പേ॰… ഭൂതത്ഥോ"**തി. അനുസ്സവാദിവസേന ഗയ്ഹമാനോ തഥാപി ഹോതി അഞ്ഞഥാപീതി താദിസോ ഞേയ്യോ ന പരമത്ഥോ, അത്തപച്ചക്ഖോ പന പരമത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അനുസ്സവാ…പേ॰… ഉത്തമത്ഥോ"**തി.

ഛലവാദസ്സാതി അത്ഥീതി വചനസാമഞ്ഞേന അത്ഥീതി വുത്തേഹി രൂപാദീഹി സാമഞ്ഞവചനസ്സാതി അധിപ്പായോ. ''സോ സച്ചി…പേ॰… ലദ്ധിം

ഗഹേത്വാ ആമന്താതി പടിജാനാതീ''തി വചനതോ പന ''ഛലവാദസ്സാ''തി ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി ലദ്ധി ഛലന്തി. **ഓകാസം അദദമാനോതി** പതിട്ഠം പച്ഛിന്ദന്തോ. യദി സച്ചികട്ഠേന ഉപലബ്ഭതി, രൂപാദയോ വിയ ഉപലബ്ഭേയ്യ, തഥാ അനുപലബ്ഭനീയതോ ന തവ വാദോ തിട്ഠതീതി നിവത്തേന്തോതി അധിപ്പായോ. **തം സന്ധായാതി** ''യോ സച്ചികട്ഠോ''തി ഏത്ഥ വുത്തോ യോ സച്ചികട്ഠോ, സോ സപ്പച്ചയാദിഭാവേന ദീപിതോ ''രൂപഞ്ച ഉപലബ്ഭതീ''തിആദീസു ആഗതോ ധമ്മപ്പഭേദോതി ദസ്സേതി.

''തേന സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ''തി വത്വാ **''തേനാകാരേനാ''**തി വദതോ അയമധിപ്പായോ - സച്ചികട്ഠപരമത്ഥാകാരേന ഉപലബ്ഭമാനം സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന ഉപലബ്ഭമാനം നാമ ഹോതീതി. അഞ്ഞഥാ തതോതി തസ്സ തേനാകാരേനാതി വത്തബ്ബം സിയാ. കോ പനേതിസ്സാ പുരിമപുച്ഛായ ച വിസേസോതി? പുരിമപുച്ഛായ സത്തപഞ്ഞാസവിധോ ധമ്മപ്പഭേദോ യഥാ ഭൂതേന സഭാവത്ഥേന ഉപലബ്ഭതി, ഏവം പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി വുത്തം. ഇധ പന ഭൂതസഭാവത്ഥേന ഉപലബ്ഭമാനോ സോ ധമ്മപ്പഭേദോ യേന രുപ്പനാദിസപ്പച്ചയാദിആകാരേന ഉപലബ്ഭതി, കിം തേനാകാരേന പുഗ്ഗലോപി ഉപലബ്ഭതീതി ഏസ വിസേസോ. യഥാ പന രൂപം വിയ ഭൂതസഭാവത്ഥേന ഉപലബ്ഭമാനാ വേദനാ ന രുപ്പനാകാരേന ഉപലബ്ഭതി, ഏവം ധമ്മപ്പഭേദോ വിയ ഭൂതസഭാവത്ഥേന ഉപലബ്ഭമാനോ പുഗ്ഗലോ ന രുപ്പനാദിസപ്പച്ചയാദിആകാരേന ഉപലബ്ഭതീതി സക്കാ പരവാദിനാ വത്തുന്തി അചോദനീയം ഏതം സിയാ. അവജാനനഞ്ച തസ്സ യുത്തന്തി നിഗ്ഗഹോ ച ന കാതബ്ബോ. ധമ്മപ്പഭേദതോ പന അഞ്ഞസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അസിദ്ധത്താ ധമ്മപ്പഭേദാകാരേനേവ ചോദേതി. അവജാനനേനേവ നിഗ്ഗഹം ദസ്സേതി. അനുജാനനാവജാനനപക്ഖാ സാമഞ്ഞവിസേസേഹി പടിഞ്ഞാപടിക്ഖേപപക്ഖാ അനുലോമപടിലോമപക്ഖാ പഠമദുതിയനയാതി അയമേതേസം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

''തേന വത രേ വത്തബ്ബേ''തി വദന്തോ വത്തബ്ബസ്സ അവചനേ ദോസം പാപേതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **''നിഗ്ഗഹസ്സ പാപിതത്താ''**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **''ഏവമേതം നിഗ്ഗഹസ്സ ച അനുലോമപടിലോമതോ ചതുന്നം പാപനാരോപനഞ്ച വുത്തത്താ ഉപലബ്ഭതീതിആദികം അനുലോമപഞ്ചകം നാമാ''**തി വുത്തം, അനുലോമപടിലോമതോ പന ദ്വീഹി ഠപനാഹി സഹ സത്തകേന ഭവിതബ്ബം, തംവജ്ജനേ വാ കാരണം വത്തബ്ബം. യം പന വക്ഖതി ''ഠപനാ നാമ പരവാദീപക്ഖസ്സ ഠപനതോ 'അയം തവ ദോസോ'തി ദസ്സേതും ഠപനമത്തമേവ ഹോതി, ന നിഗ്ഗഹസ്സ വാ പടികമ്മസ്സ വാ പാകടഭാവകരണ''ന്തി (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൨). തേനാധിപ്പായേന ഇധാപി ഠപനാദ്വയം വജ്ജേതി. യഥാ പന തത്ഥ പടികമ്മപഞ്ചകഭാവം അവത്വാ പടികമ്മചതുക്കഭാവം വക്ഖതി, ഏവമിധാപി നിഗ്ഗഹചതുക്കഭാവോ വത്തബ്ബോ സിയാ. സുദ്ധികനിഗ്ഗഹസ്സ പന നിഗ്ഗഹപ്പധാനത്താ ഉദ്ദേസഭാവേന വുത്തോ നിഗ്ഗഹോവ വിസും വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. യേ പന ''അയഥാഭൂതനിഗ്ഗഹത്താ തത്ഥ പടികമ്മം വിസും ന വുത്ത''ന്തി വദന്തി, തേസം ദുതിയേ വാദമുഖേ നിഗ്ഗഹചതുക്കഭാവോ പടികമ്മപഞ്ചകഭാവോ ച ആപജ്ജതി.

൨. **അത്തനാ അധിപ്പേതം സച്ചികട്ഠമേവാ**തി സമ്മുതിസച്ചം സന്ധായാതി അധിപ്പായോ. വക്ഖതി ഹി “സുദ്ധസമ്മുതിസച്ചം വാ പരമത്ഥമിസ്സകം വാ സമ്മുതിസച്ചം സന്ധായ ‘യോ സച്ചികട്ഠോ’തി പുന അനുയോഗോ പരവാദിസ്സാ”തി (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൩). തത്ഥ യദി പരവാദിനാ അത്തനാ അധിപ്പേതസച്ചികട്ഠോ സമ്മുതിസച്ചം, സമ്മുതിസച്ചാകാരേന പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി വദന്തേന സമാനലദ്ധികോ നപ്പടിസേധിതബ്ബോ, കഥാ ഏവായം നാരഭിതബ്ബാ. അഥ സകവാദിനാ അത്തനാ ച അധിപ്പേതസച്ചികട്ഠംയേവ സന്ധായ പരവാദീ **“യോ സച്ചികട്ഠോ”തിആദിമാഹാ**തി അയമത്ഥോ. സകവാദിനാ സമ്മുതിസച്ചംയേവ സച്ചികട്ഠോതി അധിപ്പേതന്തി ആപജ്ജതി. യദി ഉഭയം അധിപ്പേതം, പുന “സമ്മുതിസച്ചപരമത്ഥസച്ചാനി വാ ഏകതോ കത്വാപി ഏവമാഹാ”തി ന വത്തബ്ബം സിയാതി. യദി ച ദ്വേപി സച്ചാനി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥാ, സച്ചികട്ഠേകദേസേന ഉപലദ്ധിം ഇച്ഛന്തേന “പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ”തിആദി അനുയോഗോ ന കാതബ്ബോ, ന ച സച്ചികട്ഠേകദേസേന അനുയോഗോ യുത്തോ. ന ഹി വേദയിതാകാരേന ഉപലബ്ഭമാനാ വേദനാ രുപ്പനാകാരേന ഉപലബ്ഭതീതി അനുയുഞ്ജിതബ്ബാ, ന ച പരവാദീ രുപ്പനാദിസഭാവം പുഗ്ഗലം ഇച്ഛതി, അഥ ഖോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥമേവാതി. പരമത്ഥസച്ചതോ അഞ്ഞസ്മിം സച്ചികട്ഠേ വിജ്ജമാനേ നാസ്സ പരമത്ഥസച്ചതാ അനുയുഞ്ജിതബ്ബാ. അസച്ചികട്ഠേ സച്ചികട്ഠവോഹാരം ആരോപേത്വാ തം സന്ധായ പുച്ഛതീതി വദന്താനം വോഹരിതസച്ചികട്ഠസ്സ അത്തനാ അധിപ്പേതസച്ചികട്ഠതാ ന യുത്താ. വോഹരിതപരമത്ഥസച്ചികട്ഠാനഞ്ച ദ്വിന്നം സച്ചികട്ഠഭാവേ വുത്തനയോവ ദോസോ. സമ്മുതിസച്ചാകാരേന ഉപലബ്ഭമാനഞ്ച ഭൂതസഭാവത്ഥേന ഉപലബ്ഭേയ്യ വാ ന വാ. യദി ഭൂതസഭാവത്ഥേന ഉപലബ്ഭതി, പുഗ്ഗലോപി ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാതി അനുജാനന്തോ നാനുയുഞ്ജിതബ്ബോ. അഥ ന ഭൂതസഭാവത്ഥേന, തംവിനിമുത്തോ സമ്മുതിസച്ചസ്സ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥാകാരോ ന വത്തബ്ബോ അസിദ്ധത്താ. വക്ഖതി ച “യഥാ രൂപാദയോ പച്ചത്തലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന അത്ഥി, ന ഏവം പുഗ്ഗലോ”തി. തസ്മാ മഗ്ഗിതബ്ബോ ഏത്ഥ അധിപ്പായോ.

ദ്വിന്നം സച്ചാനന്തി ഏത്ഥ സച്ചദ്വയാകാരേന അനുപലബ്ഭനീയതോ അനുഞ്ഞേയ്യമേതം സിയാ, ന വാ കിഞ്ചി വത്തബ്ബം. യഥാ ഹി ഏകദേസേന പരമത്ഥാകാരേന അനുപലബ്ഭനീയതാ അനുജാനനസ്സ ന കാരണം, ഏവം ഏകദേസേന സമ്മുതിയാകാരേന ഉപലബ്ഭനീയതാ പടിക്ഖേപസ്സ ചാതി മഗ്ഗിതബ്ബോ ഏത്ഥാപി അധിപ്പായോ. **നുപലബ്ഭതീതി വചനസാമഞ്ഞമത്ത**ന്തി നുപലബ്ഭതീതി ഇദമേവ വചനം അനുഞ്ഞാതം പടിക്ഖിത്തഞ്ചാതി ഏതം ഛലവാദം നിസ്സായാതി അധിപ്പായോ. യഥാ **ഉപലബ്ഭതീ**തി ഏതസ്സേവ അനുജാനനപടിക്ഖേപേഹി അഹം നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ, ഏവം **നുപലബ്ഭതീ**തി ഏതസ്സേവ അനുജാനനപടിക്ഖേപേഹി ത്വന്തി ഏവം സമ്ഭവന്തസ്സ സാമഞ്ഞേന അസമ്ഭവന്തസ്സ കപ്പനം പനേത്ഥ ഛലവാദോ ഭവിതും അരഹതി. തേന നുപലബ്ഭതീതി വചനസാമഞ്ഞമത്തം ഛലവാദസ്സ കാരണത്താ “ഛലവാദോ”തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. വചനസാമഞ്ഞമത്തഞ്ച ഛലവാദഞ്ച നിസ്സായാതി വാ അത്ഥോ. ഠപനാ നിഗ്ഗഹപ്പടികമ്മാനം പാകടഭാവകരണം ന ഹോതീതി ഇദം വിചാരേതബ്ബം. ന ഹി പക്ഖട്ഠപനേന വിനാ പുരിമം അനുജാനിത്വാ പച്ഛിമസ്സ അവജാനനം, പച്ഛിമം വാ അവജാനന്തസ്സ പുരിമാനുജാനനം മിച്ഛാതി സക്കാ ആരോപേതുന്തി.

൩. തവാതി, പടിജാനന്തന്തി ച പച്ചത്തേ സാമിഉപയോഗവചനാനീതി അധിപ്പായേന **"ത്വംയേവ പടിജാനന്തോ"**തി ആഹ.

൪-൭. ചതൂഹി പാപനാരോപനാഹി നിഗ്ഗഹസ്സ ഉപനീതത്താതി "ദുന്നിഗ്ഗഹിതാ ച ഹോമ, ഹഞ്ചീ"തിആദിനാ തയാ മമ കതോ നിഗ്ഗഹോ, മയാ തവ കതോ നിഗ്ഗഹോ വിയ മിച്ഛാതി ഏവം തേന അനുലോമപഞ്ചകേ ചതൂഹി പാപനാരോപനാഹി കതസ്സ നിഗ്ഗഹസ്സ തേന നിയാമേന ദുക്കടഭാവസ്സ അത്തനാ കതനിഗ്ഗഹേന സഹ ഉപനീതത്താ അനിഗ്ഗഹഭാവസ്സ വാ ഉപഗമിതത്താതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവമേവ **തേന ഹി യം നിഗ്ഗണ്ഹാസി ഹഞ്ചി...പേ॰... ഇദം തേ മിച്ഛാ**തി ഏതസ്സ അനിഗ്ഗഹഭാവനിഗമനസ്സേവ നിഗ്ഗമനചതുക്കതാ വേദിതബ്ബാ.

അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ

൩-൧൧. "അത്തനോ ലദ്ധിം നിസ്സായ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സാ"തി വത്വാ പുന **"പരമത്ഥവസേന പുഗ്ഗലസ്സ അഭാവതോ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സാ"**തി വുത്തം. തത്രായം പടിക്ഖേപോ അത്തനോ ലദ്ധിയാ യദി കതോ, പരമത്ഥതോ അഞ്ഞേന സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി അയമസ്സ ലദ്ധീതി ആപജ്ജതി. തഥാ ച സതി നായം സമ്മുതിസച്ചവസേന ഉപലദ്ധിം ഇച്ഛന്തേന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ. അഥ അത്തനോ ലദ്ധിം നിഗ്ഗൂഹിത്വാ പരസ്സ ലദ്ധിവസേന പടിക്ഖിപതി, പുരിമപടിഞ്ഞായ അവിരോധിതത്താ ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ. ന ഹി അത്തനോ ച പരസ്സ ച ലദ്ധിം വദന്തസ്സ ദോസോ ആപജ്ജതീതി. അത്തനോ പന ലദ്ധിയാ പടിജാനിത്വാ പരലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപന്തേന അത്തനോ ലദ്ധിം ഛഡ്ഡേത്വാ പരലദ്ധി ഗഹിതാ ഹോതീതി നിഗ്ഗഹേതബ്ബോതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ സിയാ.

പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സുദ്ധസച്ചികട്ഠവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഓകാസസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൧. സബ്ബത്ഥാതി സബ്ബസ്മിം സരീരേതി അയമത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സരീരം സന്ധായാ"**തി. **തത്ഥാതി** തസ്മിം സംഖിത്തപാഠേ. **യസ്മാ സരീരം സന്ധായ "സബ്ബത്ഥ ന ഉപലബ്ഭതീ"തി വുത്തേ സരീരതോ ബഹി ഉപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി, തസ്മാ പച്ചനീകേ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സാതി** ഏതേന ന കേനചി സഭാവേന പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി. ന ഹി കേനചി സഭാവേന ഉപലബ്ഭമാനസ്സ സരീരതദഞ്ഞാവിമുത്തോ ഉപലദ്ധിഓകാസോ അത്ഥീതി.

൩. കാലസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൨. പുരിമപച്ഛിമജാതികാലഞ്ചാതി മജ്ഝിമജാതികാലേ ഉപലബ്ഭമാനസ്സ തസ്സേവ പുരിമപച്ഛിമജാതികാലേസു ഉപലദ്ധിം സന്ധായാതി അധിപ്പായോ. **സേസം പഠമനയേ വുത്തസദിസമേവാ**തി ഇമേസു തീസു പഠമേ ''സബ്ബത്ഥാ''തി ഏതസ്മിം നയേ വുത്തസദിസമേവ, കിം തം? പാഠസ്സ സംഖിത്തതാതി അത്ഥോ. ഇധാപി ഹി യസ്മാ ''സബ്ബദാ ന ഉപലബ്ഭതീ''തി വുത്തേ ഏകദാ ഉപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി, തസ്മാ പച്ചനീകേ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സാതി യോജേതബ്ബന്തി.

൪. അവയവസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൩. തതിയനയേ ച യസ്മാ **''സബ്ബേസു ന ഉപലബ്ഭതീ''തി വുത്തേ ഏകസ്മിം ഉപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി, തസ്മാ പച്ചനീകേ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സാ**തി യോജേതബ്ബം. തേനാഹ **''താദിസമേവാ''**തി.

ഓകാസാദിസച്ചികട്ഠോ

൨. പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ

൧൪. തഥ അനുലോമപഞ്ചകസ്സാതിആദിമ്ഹി അനുലോമപഞ്ചകന്തി നിഗ്ഗഹപഞ്ചകം, പച്ചനീകന്തി ച പടികമ്മം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ അനുലോമപഞ്ചകസ്സ ''സബ്ബത്ഥ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ''തിആദികസ്സ അത്ഥോ ''സബ്ബത്ഥ പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ''തിആദിപാളിം സംഖിപിത്വാ ആഗതേ സരൂപേന അവുത്തേ ''യസ്മാ സരീരം സന്ധായാ''തിആദിനാ (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൧൧) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ, പച്ചനീകസ്സ ച ''സബ്ബത്ഥ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ''തിആദികസ്സ പടികമ്മകരണവസേന വുത്തസ്സ അത്ഥോ പടികമ്മാദിപാളിം സംഖിപിത്വാ ആദിമത്തദസ്സനേന ആഗതേ ''പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ''തിആദിമ്ഹി അനുലോമേ ''സബ്ബത്ഥാതി സരീരം സന്ധായ അനുയോഗോ സകവാദിസ്സാ''തിആദിനാ (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൧൧) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. അഥ വാ **തത്ഥാ**തി യം ആരദ്ധം, തസ്മിന്തി ഏവം അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ **തത്ഥ** തേസു തീസു മുഖേസൂതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. അനുലോമപഞ്ചകമൂലകാ ചേത്ഥ സബ്ബാനുലോമപച്ചനീകപഞ്ചകപാളി അനുലോമപഞ്ചകസ്സ പാളീതി വുത്താ, തഥാ പച്ചനീകാനുലോമപഞ്ചകപാളി ച പച്ചനീകസ്സ പാളീതി. തം സംഖിപിത്വാ പടികമ്മവസേന ആഗതേ സരൂപേന അവുത്തേ ''പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ''തിആദികേ പച്ചനീകേ ''ഉപലബ്ഭതീ''തിആദികേ അനുലോമേ ച അത്ഥോ ഹേട്ഠാ സുദ്ധികസച്ചികട്ഠേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോതി വുത്തം ഹോതി.

സച്ചികട്ഠവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുദ്ധികസംസന്ദനവണ്ണനാ

൧൭-൨൭. രൂപാദീഹി സദ്ധിം സച്ചികട്ഠസംസന്ദനന്തി സച്ചികട്ഠസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ രൂപാദീഹി സദ്ധിം സംസന്ദനം, സച്ചികട്ഠേ വാ രൂപാദീഹി സദ്ധിം പുഗ്ഗലസ്സ

സംസന്ദനന്തി അധിപ്പായോ. **പുഗ്ഗലോ രൂപഞ്ചാതി** ച-കാരസ്സ സമുച്ചയത്ഥത്താ **യഥാ രൂപ**ന്തി ഏവം നിദസ്സനവസേന വുത്തോ അത്ഥോ വിചാരേതബ്ബോ. രൂപാദീഹി അഞ്ഞോ അനഞ്ഞോ ച പുഗ്ഗലോ ന വത്തബ്ബോതി ലദ്ധി **സമയോ**. ''അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര''ന്തി അബ്യാകതമേതം ഭഗവതാ''തിആദികം (സം॰ നി॰ ൪.൪൧൬) **സുത്തം**. അനുഞ്ഞായമാനേ തദുഭയവിരോധോ ആപജ്ജതീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **''സമയസുത്തവിരോധം ദിസ്വാ''**തി.

ധമ്മതോതി പാളിതോ. ''പടികമ്മചതുക്കാദീനി സംഖിത്താനി. പരവാദീ…പേ॰… ദസ്സിതാനീ''തി വദന്തേഹി **പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതി…പേ॰… ആജാനാഹി പടികമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ **ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ**ന്തി പാഠോ ദിട്ഠോ ഭവിസ്സതി. **അഞ്ഞത്തം പടിജാനാപനത്ഥ**ന്തി യഥാ മയാ അഞ്ഞത്തം വത്തബ്ബം, തഥാ ച തയാപി തം വത്തബ്ബന്തി അഞ്ഞത്തപടിഞ്ഞായ ചോദനത്ഥന്തി അത്ഥോ. **സമ്മുതിപരമത്ഥാനം ഏകത്തനാനത്തപഞ്ഹസ്സ ഠപനീയത്താ**തി അബ്യാകതത്താതി അത്ഥോ. യദി ഠപനീയത്താ പടിക്ഖിപിതബ്ബം, പരേനപി ഠപനീയത്താ ലദ്ധിമേവ നിസ്സായ പടിക്ഖേപോ കതോതി സോപി ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ സിയാ. പരോ പന പുഗ്ഗലോതി കഞ്ചി സഭാവം ഗഹേത്വാ തസ്സ ഠപനീയത്തം ഇച്ഛതി, സതി ച സഭാവേ ഠപനീയതാ ന യുത്താതി നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ. സമ്മുതി പന കോചി സഭാവോ നത്ഥി. തേനേവസ്സ ഏകത്തനാനത്തപഞ്ഹസ്സ ഠപനീയതം വദന്തോ ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോതി സകവാദിനാ പടിക്ഖേപോ കതോതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ യുത്തോ.

സുദ്ധികസംസന്ദനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഓപമ്മസംസന്ദനവണ്ണനാ

൨൭-൩൫. ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞേന അഞ്ഞത്തപുച്ഛാ ചാതി ഇദഞ്ച ദിന്നം സമാനതാ നോ അഞ്ഞത്തസ്സ കാരണം യുത്തം, അഥ ഖോ വിസും അത്തനോ സഭാവേന സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന ഉപലബ്ഭനീയതാതി വിചാരേതബ്ബം. ''ഏകവീസാധികാനീ''തി പുരിമപാഠോ, **വീസാധികാനീ**തി പന പഠിതബ്ബം.

൩൬-൫൨. ''അത്ഥി പുഗ്ഗലോ''തി സുത്തം അനുജാനാപേന്തേന ഉപലദ്ധി അനുജാനിതാ ഹോതീതി മഞ്ഞമാനോ ആഹ **''ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞം ആരോപേത്വാ''**തി. **വീസാധികാനി നവ പടികമ്മപഞ്ചകസതാനി ദസ്സിതാനീ**തി ഏതേന സുദ്ധികസംസന്ദനേപി ''ആജാനാഹി പടികമ്മ''മിച്ചേവ പാഠോതി വിഞ്ഞായതി. യഞ്ച വാദമുഖേസു സുദ്ധികസച്ചികട്ഠേ ''പടികമ്മചതുക്ക''ന്തി വുത്തം, തമ്പി ''പടികമ്മപഞ്ചക''ന്തി.

ഓപമ്മസംസന്ദനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ചതുക്കനയസംസന്ദനവണ്ണനാ

൪൧-൬൭. ഏകധമ്മതോപി അഞ്ഞത്തം അനിച്ഛന്തോ രൂപാദിഏകേകധമ്മവസേന നാനുയുഞ്ജിതബ്ബോ. സമുദായതോ ഹി അയം അഞ്ഞത്തം അനിച്ഛന്തോ ഏകദേസതോ അനഞ്ഞത്തം പടിക്ഖിപന്തോ ന നിഗ്ഗഹാരഹോ സിയാതി ഏതം വചനോകാസം നിവത്തേതും **''അയഞ്ച അനുയോഗോ''**തിആദിമാഹ. **സകല**ന്തി സത്തപഞ്ഞാസവിധോ ധമ്മപ്പഭേദോ

പുഗ്ഗലോതി വാ പരമത്ഥസച്ചം പുഗ്ഗലോതി വാ ഏവം സകലം സന്ധായാതി അത്ഥോ. ഏവം സകലം പരമത്ഥം ചിന്തേത്വാ തന്തിവസേന അനുയോഗലക്ഖണസ്സ ഠപിതത്താ സകലപരമത്ഥതോ ച അഞ്ഞസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അഭാവാ സച്ചികട്ഠേന പുഗ്ഗലേന തതോ അഞ്ഞേന ന ഭവിതബ്ബന്തി ''രൂപം പുഗ്ഗലോ''തി ഇമം പഞ്ഹം പടിക്ഖിപന്തസ്സ നിഗ്ഗഹാരോപനം യുത്തന്തി അത്ഥോ.

സഭാഗവിനിബ്ഭോഗതോതി രൂപതോ അഞ്ഞസഭാഗത്താതി വുത്തം ഹോതി. **സബ്ബധമ്മാ**തി രൂപവജ്ജേ സബ്ബധമ്മേ വദതി. ''രൂപസ്മിം പുഗ്ഗലോ''തി ഏത്ഥ നിസ്സയവിനാസേ വിനാസാപത്തിഭയേന പടിക്ഖിപതീതി അധിപ്പായേനാഹ **''ഉച്ഛേദദിട്ഠിഭയേന ചേവാ''**തി. തീസു പന **സമയവിരോധേന** പടിക്ഖേപോ അധിപ്പേതോ. ന ഹി സോ സക്കായദിട്ഠിം ഇച്ഛതി, അപിച സസ്സതദിട്ഠിഭയേന പടിക്ഖിപതീതി യുത്തം വത്തും. സക്കായദിട്ഠീസു ഹി പഞ്ചേവ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയോ, സേസാസസ്സതദിട്ഠിയോതി. **അഞ്ഞത്ര രൂപാ**തി ഏത്ഥ ച രൂപവാ പുഗ്ഗലോതി അയമത്ഥോ സങ്ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ചതുക്കനയസംസന്ദനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച സംസന്ദനകഥാവണ്ണനാ.

൫. ലക്ഖണയുത്തിവണ്ണനാ

൪൭. പച്ചനീകാനുലോമേതി ഇദം യം വക്ഖതി ''ഛലവസേന പന വത്തബ്ബം 'ആജാനാഹി പടികമ്മ'ന്തിആദീ''തി (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൪൭), തേന പന ന സമേതി. പച്ചനീകാനുലോമേ ഹി പച്ചനീകേ ''ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ''ന്തി വത്തബ്ബം, ന പന ''പടികമ്മ''ന്തി.

ലക്ഖണയുത്തിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. വചനസോധനവണ്ണനാ

൪൮-൪൯. പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി പദദ്വയസ്സ അത്ഥതോ ഏകത്തേതി ഏത്ഥ തദേവ ഏകത്തം പരേന സമ്പടിച്ഛിതം അസമ്പടിച്ഛിതന്തി വിചാരേതബ്ബമേതം. പുഗ്ഗലസ്സ ഹി അവിഭജിതബ്ബതം, ഉപലബ്ഭതീതി ഏതസ്സ വിഭജിതബ്ബതം വദന്തോ വിഭജിതബ്ബാവിഭജിതബ്ബത്ഥാനം ഉപലബ്ഭതിപുഗ്ഗല-സദ്ദാനം കഥം അത്ഥതോ ഏകത്തം സമ്പടിച്ഛേയ്യാതി? യഥാ ച വിഭജിതബ്ബാവിഭജിതബ്ബത്ഥാനം ഉപലബ്ഭതി-രൂപ-സദ്ദാനം തം വിഭാഗം വദതോ രൂപം കിഞ്ചി ഉപലബ്ഭതി, കിഞ്ചി ന ഉപലബ്ഭതീതി അയം പസങ്ഗോ നാപജ്ജതി, ഏവം ഏതസ്സപി യഥാവുത്തവിഭാഗം വദതോ യഥാആപാദിതേന പസങ്ഗേന ന ഭവിതബ്ബന്തി മഗ്ഗിതബ്ബോ ഏത്ഥ അധിപ്പായോ.

൫൦. ''സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സൂ''തി (സു॰ നി॰ ൧൧൨൫) ഏതേന അത്ഥതോ പുഗ്ഗലോ നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **''നത്ഥീതിപി വുത്ത''**ന്തി.

വചനസോധനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ

൩൧-൩൩. രൂപകായാവിരഹം സന്ധായ **"രൂപകായസബ്ഭാവതോ"**തി ആഹ. "രൂപിനോ വാ അരൂപിനോ വാ"തി (ഇതിവു॰ ൯൦) സുത്തേ ആഗതപഞ്ഞത്തിം സന്ധായ **"തഥാരൂപായ ച പഞ്ഞത്തിയാ അത്ഥിതായാ"**തി. **വീതരാഗസബ്ഭാവതോ**തി കാമീഭാവസ്സ അനേകന്തികത്താ കാമധാതുയാ ആയത്തത്താഭാവതോ ച "കാമീ"തി ന വത്തബ്ബോതി പടിക്ഖിപതീതി അധിപ്പായോ.

൩൭. കായാനുപസ്സനായാതി കാരണവചനമേതം, കായാനുപസ്സനായ കാരണഭൂതായ ഏവംലദ്ധികത്താതി അത്ഥോ. **ആഹച്ച ഭാസിത**ന്തി "അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീരന്തി അബ്യാകതമേതം മയാ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൨൨) ആഹച്ച ഭാസിതം.

പഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഗതിഅനുയോഗവണ്ണനാ

൩൯-൭൨. "ദസ്സേന്തോ 'തേന ഹി പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീ'തിആദിമാഹാ"തി വുത്തം, "ദസ്സേന്തോ 'ന വത്തബ്ബം പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീ'തിആദിമാഹാ"തി പന ഭവിതബ്ബം, ദസ്സേത്വാതി വാ വത്തബ്ബം.

൯൧. യേന രൂപസങ്ഖാതേന സരീരേന സദ്ധിം ഗച്ഛതീതി ഏത്ഥ "രൂപേന സദ്ധിം ഗച്ഛതീ"തി വദന്തേന "രൂപം പുഗ്ഗലോ"തി അനനുഞ്ഞാതത്താ യേനാകാരേന തം ജീവം തം സരീരന്തി ഇദം ആപജ്ജതി , സോ വത്തബ്ബോ. **അസഞ്ഞൂപപത്തിം സന്ധായാ**തി നിരയൂപഗസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അസഞ്ഞൂപഗസ്സ അരൂപൂപഗസ്സ ച അന്തരാഭവം ന ഇച്ഛതീതി ചുതിതോ അനന്തരം ഉപപത്തിം സന്ധായാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യേ പന ചുതികാലേ ഉപപത്തികാലേ ച അസഞ്ഞൂപപത്തികാലേ ച അസഞ്ഞസത്തേസു സഞ്ഞാ അത്ഥീതി ഗഹേത്വാ അസഞ്ഞൂപഗസ്സ ച അന്തരാഭവം ഇച്ഛേയ്യും, തേസം അന്തരാഭവഭാവതോ "അസഞ്ഞൂപപത്തി അവേദനാ"തി ന സക്കാ വത്തുന്തി.

൯൨. അവേദനോതിആദീസു തദഞ്ഞന്തി സഞ്ഞഭവതോ അഞ്ഞം അസഞ്ഞാനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനുപപത്തിം. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനേപി ഹി ന വത്തബ്ബം സഞ്ഞാ അത്ഥീതി ഇച്ഛന്തി.

൯൩. യസ്മാ രൂപാദിധമ്മേ വിനാ പുഗ്ഗലോ നത്ഥീതി ഇന്ധനുപാദാനോ അഗ്ഗി വിയ ഇന്ധനേന രൂപാദിഉപാദാനോ പുഗ്ഗലോ രൂപാദിനാ വിനാ നത്ഥീതി ലദ്ധിവസേന വദതി.

ഗതിഅനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ

൯൭. നീലം രൂപം ഉപാദായ നീലോതിആദീസൂതി "നീലം രൂപം ഉപാദായ നീലകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ പഞ്ഞത്തീ"തി ഏത്ഥ യോ പുട്ഠോ നീലം ഉപാദായ നീലോതി, തദാദീസൂതി അത്ഥോ.

൱൮. ഛേകട്ഠം സന്ധായാതി ഛേകട്ഠം സന്ധായ വുത്തം, ന കുസലപഞ്ഞത്തിം. ''കുസലം വേദനം ഉപാദായാ''തി മഞ്ഞമാനോ പടിജാനാതീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൧൧൨. ഇദാനി …പേ… ദസ്സേതും ''യഥാ രുക്ഖ''ന്തിആദിമാഹാതി പുബ്ബപക്ഖം ദസ്സേത്വാ ഉത്തരമാഹാതി വുത്തം ഹോതി.

൧൧൩. ''യസ്സ രൂപം സോ രൂപവാ''തി ഉത്തരപക്ഖേ വുത്തം വചനം ഉദ്ധരിത്വാ **''യസ്മാ''**തിആദിമാഹ.

൧൧൬. ചിത്താനുപസ്സനാവസേനാതി ചിത്താനുപസ്സനാവസേന പരിദീപിതസ്സ സരാഗാദിചിത്തയോഗസ്സ വസേനാതി അധിപ്പായോ.

൧൧൮. യേനാതി ചക്ഖുന്തി ''യേനാ''തി വുത്തം കരണം ചക്ഖുന്തി അത്ഥോ. **ചക്ഖുമേവ രൂപം പസ്സതീ**തി വിഞ്ഞാണനിസ്സയഭാവൂപഗമനമേവ ചക്ഖുസ്സ ദസ്സനം നാമ ഹോതീതി സന്ധായ വദതി.

ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. പുരിസകാരാനുയോഗവണ്ണനാ

൧൨൩. കരണമത്തന്തി കമ്മാനം നിപ്ഫാദകപ്പയോജകഭാവേന പവത്താ ഖന്ധാ.

൧൨൪. പുരിമകമ്മേന വിനാ പുഗ്ഗലസ്സ ജാതി, ജാതസ്സ ച വിജ്ജട്ഠാനാദീസു സമ്മാ മിച്ഛാ വാ പവത്തി നത്ഥീതി സന്ധായ **''പുരിമകമ്മമേവ തസ്സാ''**തിആദിമാഹ.

൧൨൬. കമ്മവട്ടസ്സാതി ഏത്ഥ കമ്മകാരകസ്സ യോ കാരകോ, തേനപി അഞ്ഞം കമ്മം കാതബ്ബം, തസ്സ കാരകേനപി അഞ്ഞന്തി ഏവം കമ്മവട്ടസ്സ അനുപച്ഛേദം വദന്തി. പുഗ്ഗലസ്സ കാരകോ കമ്മസ്സ കാരകോ ആപജ്ജതീതി വിചാരേതബ്ബമേതം. മാതാപിതൂഹി ജനിതതാദിനാ തസ്സ കാരകം ഇച്ഛന്തസ്സ കമ്മകാരകാനം കാരകപരമ്പരാ ആപജ്ജതീതി ഇദഞ്ച വിചാരേതബ്ബം.

൧൩൦. സുത്തവിരോധഭയേനാതി ''സോ കരോതി സോ പടിസംവേദയതീതി ഖോ, ബ്രാഹ്മണ, അയമേകോ അന്തോ''തിആദീഹി (സം॰ നി॰ ൨.൪൬) വിരോധഭയാ.

൧൩൧. ''ഇധ നന്ദതി പേച്ച നന്ദതീ''തി (ധ॰ പ॰ ൧൮) വചനതോ കമ്മകരണകാലേ വിപാകപടിസംവേദനകാലേ ച സോയേവാതി പടിജാനാതീതി അധിപ്പായോ. **സയംകതം സുഖദുക്ഖ**ന്തി ച പുട്ഠോ ''കിം നു ഖോ, ഭോ ഗോതമ, സയംകതം സുഖം ദുക്ഖന്തി? മാ ഹേവം കസ്സപാ''തിആദിസുത്തവിരോധാ (സം॰ നി॰ ൨.൧൮) പടിക്ഖിപതി.

൧൩൬. ലദ്ധിമത്തമേവേതന്തി സോയേവേകോ നേവ സോ ഹോതി ന അഞ്ഞോതി ഇദം പന നത്ഥേവ, തസ്മാ ഏവംവാദിനോ അസയംകാരന്തിആദി ആപജ്ജതീതി അധിപ്പായോ. **അപി ചാ**തിആദിനാ ഇദം ദസ്സേതി - ന പരസ്സ

ഇച്ഛാവസേനേവ ''സോ കരോതീ''തിആദി അനുയോഗോ വുത്തോ, അഥ ഖോ ''സോ കരോതീ''തിആദീസു ഏകം അനിച്ഛന്തസ്സ ഇതരം, തഞ്ച അനിച്ഛന്തസ്സ അഞ്ഞം ആപന്നന്തി ഏവം കാരകവേദകിച്ഛായ ഠത്വാ ''സോ കരോതീ''തിആദീസു തം തം അനിച്ഛായ ആപന്നവസേനാപീതി. അഥ വാ ന കേവലം ''സോ കരോതീ''തിആദീനം സബ്ബേസം ആപന്നത്താ, അഥ ഖോ ഏകേകസ്സേവ ച ആപന്നത്താ അയം അനുയോഗോ കതോതി ദസ്സേതി. **പുരിമനയേനേവാ**തി ഏതേന ''ഇധ നന്ദതീ''തിആദി സബ്ബം പടിജാനനാദികാരണം ഏകതോ യോജേതബ്ബന്തി ദസ്സേതി.

പുരിസകാരാനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കല്യാണവഗ്ഗോ നിട്ഠിതോ.

൧൪. അഭിഞ്ഞാനുയോഗവണ്ണനാ

൧൪൩. **അഭിഞ്ഞാനുയോഗാദിവസേന അരഹത്തസാധനാ**തി ഏത്ഥ ''നനു അത്ഥി കോചി ഇദ്ധിം വികുബ്ബതീ''തി അഭിഞ്ഞാഅനുയോഗോ ച ''ഹഞ്ചി അത്ഥി കോചി ഇദ്ധിം വികുബ്ബതീ''തി ഠപനാ ച ''തേന വത രേ''തിആദി പാപനാ ച ആദിസദ്ദസങ്ഗഹിതോ അത്ഥോവ ദട്ഠബ്ബോ. ആസവക്ഖയഞാണം പനേത്ഥ അഭിഞ്ഞാ വുത്താതി തദഭിഞ്ഞാവതോ അരഹതോ സാധനം **''അരഹത്തസാധനാ''**തി ആഹ. അരഹതോ ഹി സാധനാ തബ്ഭാവസ്സ ച സാധനാ ഹോതിയേവാതി.

അഭിഞ്ഞാനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫-൧൭. ഞാതകാനുയോഗാദിവണ്ണനാ

൨൦൪. **തഥാരൂപസ്സാ**തി തതിയകോടിഭൂതസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അഭാവാതി അധിപ്പായോ. ഏവം പന പടിക്ഖിപന്തോ അസച്ചികട്ഠം തതിയകോടിഭൂതം പുഗ്ഗലം വദേയ്യാതി താദിസം പുഗ്ഗലം ഇച്ഛന്തോ ഹി സുത്തേന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ സിയാ. കസ്മാ? **തഥാരൂപസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അഭാവതോ**തി, തഥാരൂപസ്സ കസ്സചി സഭാവസ്സ അഭാവതോ പടിക്ഖേപാരഹത്താ അത്തനോ ലദ്ധിം നിഗൂഹിത്വാ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സാതി അയമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഞാതകാനുയോഗാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. പടിവേധാനുയോഗാദിവണ്ണനാ

൨൧൭. **പരിഗ്ഗഹിതവേദനോ**തി വചനേന അപരിഗ്ഗഹിതവേദനസ്സ ''സുഖിതോസ്മി, ദുക്ഖിതോസ്മീ''തി ജാനനം പജാനനം നാമ ന ഹോതീതി ദസ്സേതി യോഗാവചരസ്സ സുഖുമാനമ്പി വേദനാനം പരിച്ഛേദനസമത്ഥതഞ്ച.

൨൨൨. **ലക്ഖണവചന**ന്തി രൂപബ്ഭന്തരഗമനം സഹരൂപഭാവോ, ബഹിദ്ധാ നിക്ഖമനം വിനാരൂപഭാവോതി അധിപ്പായോ.

൨൩൭. **ഇമാ ഖോ**തി ഓളാരികോ അത്തപടിലാഭോ മനോമയോ അത്തപടിലാഭോ അരൂപോ അത്തപടിലാഭോതി ഇമാ ലോകസ്സ സമഞ്ഞാ,

യാഹി തഥാഗതോ വോഹരതി അപരാമസം, യോ സച്ചോ മോഘോ വാ സിയാ, തസ്മിം അനുപലബ്ഭമാനേപി അത്തനി തദനുപലബ്ഭതോയേവ പരാമാസം അത്തദിട്ഠിം അനുപ്പാദേന്തോ ലോകേ അത്തപടിലാഭോതി പവത്തവോഹാരവസേനേവ വോഹരതീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച പച്ചത്തസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന പുഗ്ഗലസ്സ അത്ഥിതം പടിക്ഖിപിത്വാ ലോകവോഹാരേന അത്ഥിതം വദന്തേന പുഗ്ഗലോതി കോചി സഭാവോ നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി. സതി ഹി തസ്മിം അത്തനോ സഭാവേനേവ അത്ഥിതാ വത്തബ്ബാ സിയാ, ന ലോകവോഹാരേനാതി. ഇമിനാ പന യഥാ സമേതി, യഥാ ച പരാമാസോ ന ഹോതി, ഏവം ഇതോ പുരിമാ ച അത്ഥവണ്ണനാ യോജേതബ്ബാ.

ലോകസമ്മുതികാരണന്തി യസ്മാ ലോകസമ്മുതിവസേന പവത്തം, തസ്മാ സച്ചന്തി വുത്തം ഹോതി. **തഥലക്ഖണ**ന്തി തഥകാരണം. യസ്മാ ധമ്മാനം തഥതായ പവത്തം, തസ്മാ സച്ചന്തി ദസ്സേതി.

പടിവേധാനുയോഗാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുഗ്ഗലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പരിഹാനികഥാ

൧. വാദയുത്തിപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ

൨൬൫. ''ദ്വേമേ , ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സേക്ഖസ്സ ഭിക്ഖുനോ പരിഹാനായ സംവത്തന്തീ''തി (അ॰ നി॰ ൨.൧൯൭) ഇദം സുത്തം അരഹതോ പരിഹാനിലദ്ധിയാ ന നിസ്സയോ, അഥ ഖോ അനാഗാമിആദീനം പരിഹാനിലദ്ധിയാ, തസ്മാ **അരഹതോപി പരിഹാനിം ഇച്ഛന്തീ**തി ഏത്ഥ പി-സദ്ദേന അനാഗാമിസ്സപി സകദാഗാമിസ്സപീതി യോജേതബ്ബം.

''തതിയസ്മിമ്പി മുദിന്ദ്രിയാവ അധിപ്പേതാ. തേസഞ്ഹി സബ്ബേസമ്പി പരിഹാനി ന ഹോതീതി തസ്സ ലദ്ധീ''തി പുരിമപാഠോ, മുദിന്ദ്രിയേസ്വേവ പന അധിപ്പേതേസു പരിക്ഖേപോ ന കാതബ്ബോ സിയാ, കതോ ച, തസ്മാ **''തതിയസ്മിമ്പി തിക്ഖിന്ദ്രിയാവ അധിപ്പേതാ. തേസഞ്ഹി സബ്ബേസമ്പി പരിഹാനി ന ഹോതീതി തസ്സ ലദ്ധീ''**തി പഠന്തി.

അയോനിസോ അത്ഥം ഗഹേത്വാതി സോതാപന്നോയേവ നിയതോതി വുത്തോതി സോയേവ ന പരിഹായതി, ന ഇതരേതി അത്ഥം ഗഹേത്വാ. ''ഉപരിമഗ്ഗത്ഥായാ''തി വുത്തം അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ നിയതോതി സോതാപത്തിഫലാ ന പരിഹായതീതി ഏതമത്ഥം ഗണ്ഹീതി പന വദന്തി.

വാദയുത്തിപരിഹാനികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അരിയപുഗ്ഗലസംസന്ദനപരിഹാനിവണ്ണനാ

൨൬൭. യം പനേത്ഥാതിആദിമ്ഹി ദസ്സനമഗ്ഗഫലേ ഠിതസ്സ അനന്തരം അരഹത്തപ്പത്തിം, തതോ പരിഹായിത്വാ തത്ഥ ച ഠാനം ഇച്ഛന്തോ പുന വായാമേന തദനന്തരം അരഹത്തപ്പത്തിം ന ഇച്ഛതീതി വിചാരേതബ്ബമേതം.

൨൬൨. അവസിപ്പത്തോ ഝാനലാഭീതി സേക്ഖോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. പുഥുജ്ജനോ പന വസിപ്പത്തോ അവസിപ്പത്തോ ച സമയവിമുത്തഅസമയവിമുത്തതന്തിയാ അഗ്ഗഹിതോ, ഭജാപിയമാനോ പന സമാപത്തിവിക്ഖമ്ഭിതാനം കിലേസാനം വസേന സമയവിമുത്തഭാവം ഭജേയ്യാതി വുത്തോതി.

അരിയപുഗ്ഗലസംസന്ദനപരിഹാനിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സുത്തസാധനപരിഹാനിവണ്ണനാ

൨൬൫. ഉത്തമഹീനഭേദോ ''തത്ര യായം പടിപദാ സുഖാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ, സാ ഉഭയേനേവ പണീതാ അക്ഖായതീ''തിആദിസുത്തവസേന (ദീ॰ നി॰ ൩.൱൬൨) വുത്തോ. ''ദിട്ഠം സുതം മുത''ന്തി ഏത്ഥ വിയ മുതസദ്ദോ പത്തബ്ബം വദതീതി ആഹ **''ഫുസനാരഹ''**ന്തി.

൨൬൭. അപ്പത്തപരിഹാനായ ചേവ സംവത്തന്തി യഥാകതസന്നിട്ഠാനസ്സ സമയവിമുത്തസ്സാതി അധിപ്പായോ.

സുത്തസാധനപരിഹാനിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പരിഹാനികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ബ്രഹ്മചരിയകഥാ

൧. സുദ്ധബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ

൨൬൯. ''പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവേ ഉപാദായ തദുപരീ''തി വുത്തം, ''തീഹി, ഭിക്ഖവേ, ഠാനേഹീ''തി (അം॰ നി॰ ൯.൨൧) പന സുത്തസ്സ വചനേന ഹേട്ഠാപി മഗ്ഗഭാവനമ്പി ന ഇച്ഛന്തീതി വിഞ്ഞായതി.

൨൭൦. ''ഗിഹീനഞ്ചേവ ഏകച്ചാനഞ്ച ദേവാനം മഗ്ഗപടിലാഭം സന്ധായ പടിക്ഖേപോ തസ്സേവാ''തി വുത്തം, ''യത്ഥ നത്ഥീ''തി പന ഓകാസവസേന പുട്ഠോ പുഗ്ഗലവസേന തസ്സ പടിക്ഖേപോ ന യുത്തോ. യദി ച തസ്സായം അധിപ്പായോ, സകവാദിനാ സമാനാധിപ്പായത്താ ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ.

൨൭൧. ഏകന്തരികപഞ്ഹാതി പരവാദീസകവാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം പഞ്ഹന്തരികാ പഞ്ഹാ.

സുദ്ധബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സംസന്ദനബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ

൨൭൩. രൂപാവചരമഗ്ഗേന ഹി സോ ഇധവിഹായനിട്ഠോ നാമ ജാതോതി ഇദം ''ഇധ ഭാവിതമഗ്ഗോ ഹി അനാഗാമീ ഇധവിഹായനിട്ഠോ നാമ ഹോതീ''തിആദികേന ലദ്ധികിത്തനേന കഥം സമേതീതി വിചാരേതബ്ബം. പുബ്ബേ പന അനാഗാമീ ഏവ അനാഗാമീതി വുത്തോ, ഇധ ഝാനാനാഗാമിസോതാപന്നാദികോതി അധിപ്പായോ. ഇധ അരഹത്തമഗ്ഗം

ഭാവേത്വാ ഇധേവ ഫലം സച്ഛികരോന്തം ‘‘ഇധപരിനിബ്ബായീ’’തി വദതി, ഇധ പന മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ തത്ഥ ഫലം സച്ഛികരോന്തം ‘‘തത്ഥപരിനിബ്ബായീ അരഹാ’’തി.

സംസന്ദനബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഓധിസോകഥാവണ്ണനാ

൨൩൪. **ഓധിസോ ഓധിസോതി** ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **‘‘ഏകദേസേന ഏകദേസേനാ’’**തി ആഹ.

ഓധിസോകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ജഹതികഥാവണ്ണനാ

൧. നസുത്താഹരണകഥാവണ്ണനാ

൨൩൭. കിച്ചസബ്ഭാവന്തി തീഹി പഹാതബ്ബസ്സ പഹീനതം. തം പന കിച്ചം യദി തേനേവ മഗ്ഗേന സിജ്ഝതീതി ലദ്ധി, പുഥുജ്ജനകാലേ ഏവ കാമരാഗബ്യാപാദാ പഹീനാതി ലദ്ധീതി ഏതം ന സമേതി, തസ്മാ പുഥുജ്ജനകാലേ പഹീനാനമ്പി ദസ്സനമഗ്ഗേ ഉപ്പന്നേ പുന കദാചി അനുപ്പത്തിതോ തിണ്ണം മഗ്ഗാനം കിച്ചം സമ്ഭവതീതി അധിപ്പായോ.

നസുത്താഹരണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജഹതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സബ്ബമത്ഥീതികഥാ

൧. വാദയുത്തിവണ്ണനാ

൨൩൮. സബ്ബസ്മിം സരീരേ സബ്ബന്തി സിരസി പാദാ പച്ഛതോ ചക്ഖൂനീതി ഏവം സബ്ബം സബ്ബത്ഥ അത്ഥീതി അത്ഥോ. **സബ്ബസ്മിം കാലേതി** ബാലകാലേ യുവതാ, വുഡ്ഢകാലേ ബാലതാ, ഏവം സബ്ബസ്മിം കാലേ സബ്ബം. **സബ്ബേനാകാരേനാതി** നീലാകാരേന പീതം, പീതാകാരേന ലോഹിതന്തി ഏവം. **സബ്ബേസു ധമ്മേസൂതി** ചക്ഖുസ്മിം സോതം, സോതസ്മിം ഘാനന്തി ഏവം. **അയുത്തന്തി** യോഗരഹിതം വദതി, തം പന ഏകസഭാവം. കഥം പന ഏകസഭാവസ്സ യോഗരഹിതതാതി തം ദസ്സേന്തോ **‘‘നാനാസഭാവാനഞ്ഹീ’’**തിആദിമാഹ. ഭിന്നഞ്ഹി നാനാസഭാവാനം അങ്ഗുലീനം മേണ്ഡകാനം വാ അഞ്ഞമഞ്ഞയോഗോ ഹോതി, ന ഏകസ്സേവ സതോ, തസ്മാ യോ നാനാസഭാവേസു ഹോതി യോഗോ, തേന രഹിതം ഏകസഭാവം അയോഗന്തി വുത്തം. **ഇദം പുച്ഛതീതി** പരവാദീദിട്ഠിയാ മിച്ഛാദിട്ഠിഭാവം ഗഹേത്വാ ഉപ്പന്നായ അത്തനോ ദിട്ഠിയാ സമ്മാദിട്ഠിഭാവോ അത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി.

വാദയുത്തിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കാലസംസന്ദനവണ്ണനാ

൨൭൭. **അതീതാനാഗതം പഹായ പച്ചുപ്പന്നരൂപമേവ അപ്പിയം അവിഭജിതബ്ബം കരിത്വാ**തി പച്ചുപ്പന്നസദ്ദേന രൂപസദ്ദേന ചാതി ഉഭോഹിപി പച്ചുപ്പന്നരൂപമേവ വത്തബ്ബം കത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **പഞ്ഞത്തിയാ അവിഗതത്താ**തി ഏതേന ഇദം വിഞ്ഞായതി "ന രൂപപഞ്ഞത്തി വിയ വത്ഥപഞ്ഞത്തി സഭാവപരിച്ഛിന്നേ പവത്താ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, അഥ ഖോ പുബ്ബാപരിയവസേന പവത്തമാനം രൂപസമൂഹം ഉപാദായ പവത്താ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, തസ്മാ വത്ഥഭാവസ്സ ഓദാതഭാവവിഗമേ വിഗമാവത്തബ്ബതാ യുത്താ, ന പന രൂപഭാവസ്സ പച്ചുപ്പന്നഭാവവിഗമേ"തി.

കാലസംസന്ദനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വചനസോധനവണ്ണനാ

൨൭൮. **അനാഗതം വാ പച്ചുപ്പന്നം വാ ഹുത്വാ ഹോതീതി വുത്തന്തി** ഏത്ഥ അനാഗതം അനാഗതം ഹുത്വാ പുന പച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം ഹുത്വാ ഹോതീതി, തഥാ പച്ചുപ്പന്നം പച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം പുബ്ബേ അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ഹോതീതി ഹുത്വാ ഹോതീതി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **കിം തേ തമ്പി ഹുത്വാ ഹോതീ**തി തബ്ഭാവാവിഗമതോ ഹുത്വാഹോതിഭാവാനുപരമം അനുപച്ഛേദം പുച്ഛതീതി അധിപ്പായോ യുത്തോ. **ഹുത്വാ ഭൂതസ്സ പുന ഹുത്വാ അഭാവതോ**തി അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നഭൂതസ്സ പുന അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നാഭാവതോ.

യസ്മാ തന്തി തം ഹുത്വാ ഭൂതം പച്ചുപ്പന്നം യസ്മാ അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം "ഹുത്വാ ഹോതീ"തി സങ്ഖ്യം ഗതം, തസ്മാ ദുതിയമ്പി "ഹുത്വാ ഹോതീ"തി വചനം അരഹതീതി പടിജാനാതീതി അധിപ്പായോ. ഏവം പന ധമ്മേ ഹുത്വാഹോതിഭാവാനുപരമം വദന്തസ്സ അധമ്മേ സസവിസാണേ നഹുത്വാന ഹോതിഭാവാനുപരമോ ആപജ്ജതീതി അധിപ്പായേന **"അഥ ന"**ന്തിആദിമാഹ.

പടിക്ഖിത്തനയേനാതി കാലനാനത്തേന. **പടിഞ്ഞാതനയേനാ**തി അത്ഥാനാനത്തേന. അത്ഥാനാനത്തം ഇച്ഛന്തോപി പന അനാഗതസ്സ പച്ചുപ്പന്നേ വുത്തം ഹോതിഭാവം, പച്ചുപ്പന്നസ്സ ച അനാഗതേ വുത്തം ഹുത്വാഭാവം കഥം പടിജാനാതീതി വിചാരേതബ്ബം. അത്ഥാനാനത്തമേവ ഹി തേന അനുഞ്ഞായതി, ന അനാഗതേ പച്ചുപ്പന്നഭാവോ, പച്ചുപ്പന്നേ വാ അനാഗതഭാവോതി. **പുരിമം പടിക്ഖിത്തപഞ്ഹം പരിവത്തിത്വാ**തി അനുഞ്ഞാതപഞ്ഹസ്സ ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീതി ദോസോ വുത്തോതി അവുത്തദോസം അതിക്കമ്മ പടിക്ഖിത്തപഞ്ഹം പുന ഗഹേത്വാ തേന ചോദേതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച അത്ഥാനാനത്തേന ഹുത്വാഹോതീതി അനുജാനന്തസ്സ ദോസോ കാലനാനത്തായേവ അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നന്തി പടിക്ഖേപേന കഥം ഹോതീതി? തസ്സേവ അനുജാനനപടിക്ഖേപതോതി അധിപ്പായോ.

ഏകേകന്തി അനാഗതമ്പി ന ഹുത്വാ ന ഹോതി പച്ചുപ്പന്നമ്പീതി തദുഭയം ഗഹേത്വാ **"ഏകേകം ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ"**തി വുത്തം, ന ഏകേകമേവ ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീതി. ഏസ നയോ പുരിമസ്മിം **"ഏകേകം ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീ"**തി വചനേപി. അനാഗതസ്സ ഹി "ഹുത്വാ ഹോതീ"തി നാമം പച്ചുപ്പന്നസ്സ ചാതി ദ്വേപി നാമാനി സങ്ഗഹേത്വാ "ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീ"തി ചോദിതം, തഥാ "ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ"തി ചാതി അധിപ്പായോ . **സബ്ബതോ അന്ധകാരേന പരിയോനദ്ധോ വിയാതി** ഏതേന അപരിയോനദ്ധേന പടിജാനിതബ്ബം സിയാതി ദസ്സേതി. ഏത്ഥ ച പുരിമനയേ ഹുത്വാ ഭൂതസ്സ പുന ഹുത്വാഹോതിഭാവോ ചോദിതോ, ദുതിയനയേ അനാഗതാദീസു ഏകേകസ്സ ഹുത്വാഹോതിനാമതാതി അയം വിസേസോ.

വചനസോധനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അതീതഞാണാദികഥാവണ്ണനാ

൨൬൦. പുന പുട്ഠോ...പേ॰... അത്ഥിതായ പടിജാനാതീതി ഏത്ഥ **പച്ചുപ്പന്നം ഞാണം തേനാതി** ഏതേന അനുവത്തമാനാപേക്ഖനവചനേന കഥം വുച്ചതീതി വിചാരേതബ്ബം.

അതീതഞാണാദികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അരഹന്താദികഥാവണ്ണനാ

൨൬൫. യുത്തിവിരോധോ അരഹതോ സരാഗാദിഭാവേ പുഥുജ്ജനേന അനാനത്തം ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ അഫലതാതി ഏവമാദികോ ദട്ഠബ്ബോ.

അരഹന്താദികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പദസോധനകഥാവണ്ണനാ

൨൬൭. തേന കാരണേനാതി അതീതഅത്ഥിസദ്ദാനം ഏകത്ഥത്താ അത്ഥിസദ്ദത്ഥസ്സ ച നാതീതഭാവതോ "അതീതം നാതീതം, നാതീതഞ്ച അതീതം ഹോതീ"തി വുത്തം ഹോതി. ഏത്ഥ പന അതീതാദീനം അത്ഥിതം വദന്തസ്സ പരവാദിസ്സേവായം ദോസോ യഥാ ആപജ്ജതി, ന പന "നിബ്ബാനം അത്ഥീ"തി വദന്തസ്സ സകവാദിസ്സ, തഥാ പടിപാദേതബ്ബം.

പദസോധനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സബ്ബമത്ഥീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഏകച്ചംഅത്ഥീതികഥാ

൧. അതീതാദിഏകച്ചകഥാവണ്ണനാ

൨൭൮. തിണ്ണം രാസീനന്തി അവിപക്കവിപാകവിപക്കവിപാകഅവിപാകാനം. വോഹാരവസേന അവിപക്കവിപാകാനം അത്ഥിതം വദന്തോ കഥം

ചോദേതബ്ബോതി വിചാരേതി ‘‘കമ്മുപചയം ചിത്തവിപ്പയുത്തം സങ്ഖാരം ഇച്ഛന്തീ’’തി.

ഏകച്ചംഅത്ഥീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ

൩൬൫. ലോകുത്തരഭാവം പുച്ഛനത്ഥായാതി ലോകിയലോകുത്തരായ സമ്മാസതിയാ സതിപട്ഠാനത്താ, ലോകുത്തരായയേവ വാ പരമത്ഥസതിപട്ഠാനത്താ തസ്സാ വസേന ലോകുത്തരഭാവം പുച്ഛനത്ഥായാതി അത്ഥോ. **പഭേദപുച്ഛാവസേനാ**തി ലോകിയലോകുത്തരസതിപട്ഠാനസമുദായഭൂതസ്സ സതിപട്ഠാനസ്സ പഭേദാനം പുച്ഛാവസേന.

സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഹേവത്ഥികഥാവണ്ണനാ

൩൬൮. അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താതി അവത്തബ്ബുത്തരേന ഉപേക്ഖിതബ്ബേന പതിട്ഠാപിതത്താതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഹേവത്ഥികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. പരൂപഹാരവണ്ണനാ

൩൭൩. അധിമാനികാനം സുക്കവിസ്സട്ഠിദസ്സനം വിചാരേതബ്ബം. തേ ഹി സമാധിവിപസ്സനാഹി വിക്ഖമ്ഭിതരാഗാവ, ബാഹിരകാനമ്പി ച കാമേസു വീതരാഗാനം സുക്കവിസ്സട്ഠിയാ അഭാവോ വുത്തോതി. അധിമാനികപുബ്ബാ പന അധിപ്പേതാ സിയും.

൩൭൭. വചസായയത്ഥേതി നിച്ഛയത്ഥേ, ‘‘കിം കാരണാ’’തി പന കാരണസ്സ പുച്ഛിതത്താ ബ്രഹ്മചരിയകഥായം വിയ കാരണത്ഥേതി യുത്തം.

പരൂപഹാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വചീഭേദകഥാവണ്ണനാ

൩൯൮. വചീഭേദകഥായം **ലോകുത്തരം പഠമജ്ഝാനം സമാപന്നോ**തി പഠമമഗ്ഗം സന്ധായ വദതി, യസ്മാ സോ ദുക്ഖന്തി വിപസ്സതി, തസ്മാ ദുക്ഖമിച്ചേവ വാചം ഭാസതി, ന സമുദയോതിആദീനീതി അധിപ്പായോ.

൩൯൭. യേന തം സദ്ദം സുണാതീതി ഇദം വചീസമുട്ഠാപനക്ഖണേ ഏവ ഏതം സദ്ദം സുണാതീതി ഇച്ഛിതേ ആരോപിതേ വാ യുജ്ജതി.

൩൩൭. ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ വചീഭേദം ഇച്ഛതോ പരസ്സ അഭിഭൂസുത്താഹരണേ അധിപ്പായോ വത്തബ്ബോ.

വചീഭേദകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ചിത്തട്ഠിതികഥാവണ്ണനാ

൩൩൮. ചിത്തട്ഠിതികഥായം **ചുല്ലാസീതി…പേ॰… ആദിവചനവസേനാ**തി ആരുപ്പേയേവ ഏവം യാവതായുകട്ഠാനം വുത്തം, ന അഞ്ഞത്ഥാതി കത്വാ പടിക്ഖിപതീതി അധിപ്പായോ. ഏതേന പന ''ന ത്വേവ തേപി തിട്ഠന്തി, ദ്വീഹി ചിത്തസമോഹിതാ''തി (മഹാനി॰ ൧൦; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ഏകകമാതികാ...) ദുതിയാപി അഡ്ഢകഥാ പസ്സിതബ്ബാ. പുരിമായ ച വസ്സസതാദിട്ഠാനാനുഞ്ഞായ അവിരോധോ വിഭാവേതബ്ബോ. **മുഹുത്തം മുഹുത്ത**ന്തി പഞ്ഹോ സകവാദിനാ പുച്ഛിതോ വിയ വുത്തോ, പരവാദിനാ പന പുച്ഛിതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

ചിത്തട്ഠിതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ

൩൩൯. അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥായം **അഥവാതി**ആദിനാ ഇദം ദസ്സേതി - ചതുന്നം ഞാണാനം ഏകമഗ്ഗഭാവതോ ന ഏകമഗ്ഗസ്സ ബഹുഭാവാപത്തി, അനുപുബ്ബേന ച സോതാപത്തിമഗ്ഗം ഭാവേതീതി ഉപപന്നന്തി പടിജാനാതീതി.

൩൪൪. **തദാ**തി ദസ്സനേ പരിനിട്ഠിതേ.

൩൪൮. **അട്ഠഹി ഞാണേഹീ**തി ഏത്ഥ പടിസമ്ഭിദാഞാണേഹി സഹ അട്ഠസു ഗഹിതേസു നിരുത്തിപടിഭാനപടിസമ്ഭിദാഹി സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയാ കഥം ഹോതീതി വിചാരേതബ്ബം.

അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വോഹാരകഥാവണ്ണനാ

൩൪൭. വോഹാരകഥായം **ഉദാഹു സോതാദീനിപീ**തി ഏകന്തലോകിയേസു വിസയവിസയീസു വിസയസ്സേവ ലോകുത്തരഭാവോ, ന വിസയീനന്തി നത്ഥേത്ഥ കാരണം. യഥാ ച വിസയീനം ലോകുത്തരഭാവോ അസിദ്ധോ, തഥാ വിസയസ്സ സദ്ദായതനസ്സ. തത്ഥ യഥാ അസിദ്ധലോകുത്തരഭാവസ്സ തസ്സ ലോകുത്തരതാ, ഏവം സോതാദീനം ആപന്നാതി കിന്തി താനിപി ലോകുത്തരാനീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യദി ലോകുത്തരേ പടിഹഞ്ഞേയ്യ, ലോകുത്തരോ സിയാതി അത്ഥോ ന ഗഹേതബ്ബോ. ന ഹി ലോകുത്തരേ പടിഹഞ്ഞതീതി പരികപ്പിതേപി സദ്ദസ്സ ലോകുത്തരഭാവോ അത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **''ലോകിയേന ഞാണേനാ''**തി ഉദ്ധടം, **''വിഞ്ഞാണേനാ''**തി പന പാളി, തഞ്ച വിഞ്ഞാണം സോതസമ്ബന്ധേന സോതവിഞ്ഞാണന്തി വിഞ്ഞായതീതി. **അനേകന്തതാ**തി ലോകിയേന ഞാണേന ജാനിതബ്ബതോ ലോകിയോതി ഏതസ്സ ഹേതുസ്സ ലോകിയേ ലോകുത്തരേ ച സമ്ഭവതോ അനേകന്തഭാവോ സിയാതി അധിപ്പായോ.

വോഹാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. നിരോധകഥാവണ്ണനാ

൩൭൩. ദ്വേ ദുക്ഖസച്ചാനി ന ഇച്ഛതീതി യേസം ദ്വിന്നം ദ്വീഹി നിരോധേഹി ഭവിതബ്ബം, താനി ദ്വേ ദുക്ഖസച്ചാനി ന ഇച്ഛതീതി വുത്തം ഹോതി. **യേ പടിസങ്ഖായ ലോകുത്തരേന ഞാണേന അനിരുദ്ധാ**തിആദിനാ പടിസങ്ഖായ വിനാ നിരുദ്ധാ അസമുദാചരണസങ്ഖാരാ അപ്പടിസങ്ഖാനിരുദ്ധാതി ദസ്സേതി , ന ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭങ്ഗാതി. തേന അപ്പടിസങ്ഖാനിരോധോ ച അസമുദാചരണനിരോധോതി ദസ്സിതം ഹോതി.

നിരോധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. തതിയവഗ്ഗോ

൧. ബലകഥാവണ്ണനാ

൩൭൪. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തം അസാധാരണന്തി യഥാ നിദ്ദേസതോ വിത്ഥാരതോ സബ്ബം സബ്ബാകാരം ഠാനാട്ഠാനാദിം അജാനന്താപി ''അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ കഞ്ചി സങ്ഖാരം നിച്ചതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ''തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൧.൨൬൮) ഠാനാട്ഠാനാനി ഉദ്ദേസതോ സങ്ഖേപതോ സാവകാ ജാനന്തി, ന ഏവം ''ആസയം ജാനാതി അനുസയം ജാനാതീ''തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൩) ഉദ്ദേസമത്തേനപി ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തം ജാനന്തീതി **''അസാധാരണ''**ന്തി ആഹ. ഥേരേന പന സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖമുദുഭാവജാനനമത്തം സന്ധായ ''സത്താനം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തം യഥാഭൂതം പജാനാമീ''തി (പടി॰ മ॰ ൨.൪൪) വുത്തം, ന യഥാവുത്തം ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണം തഥാഗതബലന്തി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ. **''ഉദ്ദേസതോ ഠാനാട്ഠാനാദിമത്തജാനനവസേന പടിജാനാതീ''**തി വുത്തം, ഏവം പന പടിജാനന്തേന **''തഥാഗതബലം സാവകസാധാരണ''**ന്തി ഇദമ്പി ഏവമേവ പടിഞ്ഞാതം സിയാതി കഥമയം ചോദേതബ്ബോ സിയാ.

൩൭൭. സേസേസു പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ ഠാനാട്ഠാനഞാണാദീനം സാധാരണാസാധാരണത്താ തത്ഥ സാധാരണപക്ഖം സന്ധായാതി അധിപ്പായോ.

ബലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അരിയന്തികഥാവണ്ണനാ

൩൭൯. സങ്ഖാരേ സന്ധായ പടിജാനന്തസ്സ ദ്വിന്നം ഫസ്സാനം സമോധാനം കഥം ആപജ്ജതി യഥാവുത്തനയേനാതി വിചാരേതബ്ബം. പരികപ്പനവസേന ആരോപേത്വാ ഠപേതബ്ബതായ സത്തോ ''പണിധീ''തി വുത്തോ. സോ പന ഏകസ്മിമ്പി ആരോപേത്വാ ന ഠപേതബ്ബോതി ഏകസ്മിമ്പി ആരോപേത്വാ ഠപേതബ്ബേന തേന രഹിതതാ വുത്താ.

അരിയന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വിമുച്ചമാനകഥാവണ്ണനാ

൩൫൫. ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിയാ വിമുത്തം ചിത്തം മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ വിമുച്ചമാനം നാമ ഹോതീതി ഏതിസ്സാ ലദ്ധിയാ കോ ദോസോതി വിചാരേതബ്ബം. യദി വിപ്പകതനിദ്ദേസേ ദോസോ, തത്രാപി തേന വിമുച്ചമാനതായ **"വിമുത്തം വിമുച്ചമാന"**ന്തി വുത്തം. സതി ച ദോസേ ഉപ്പാദക്ഖണേ വിമുത്തം, വയക്ഖണേ വിമുച്ചമാനന്തി വിമുത്തവിമുച്ചമാനവചനസ്സ ന ചോദേതബ്ബം സിയാ, അഥ ഖോ വിമുച്ചമാനവചനമേവാതി. ഏകദേസേന, ഏകദേസേ വാ വിമുച്ചമാനസ്സ ച വിമുത്തകിരിയായ ഏകദേസോ വിസേസനം ഹോതീതി **"ഭാവനപുംസക"**ന്തി വുത്തം. **കടാദയോ**തി കടപടാദയോ. **ഏകേനേവ ചിത്തേന**ാതി ഏകേനേവ ഫലചിത്തേനാതി അധിപ്പായോ.

വിമുച്ചമാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അട്ഠമകകഥാവണ്ണനാ

൩൫൭. അനുലോമഗോത്രഭുക്ഖണേപി അസമുദാചരന്താ മഗ്ഗക്ഖണേപി പഹീനാ ഏവ നാമ ഭവേയ്യുന്തി ലദ്ധി ഉപ്പന്നാതി അധിപ്പായേന **അനുലോമഗോത്രഭുഗ്ഗഹണം** കരോതി.

അട്ഠമകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൩൬൧. ഇന്ദ്രിയാനി പടിലഭതി അപ്പടിലദ്ധിന്ദ്രിയത്താ അനിന്ദ്രിയഭൂതാനി സദ്ധാദീനി നിയ്യാനികാനി ഭാവേന്തോ ഇന്ദ്രിയാനി പടിലഭതി, ന പന ഇന്ദ്രിയാനി ഭാവേന്തോതി അധിപ്പായോ.

അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ദിബ്ബചക്ഖുകഥാവണ്ണനാ

൩൬൮. ഉപത്ഥദ്ധന്തി യഥാ വിസയാനുഭാവഗോചരേഹി വിസിട്ഠം ഹോതി, തഥാ പച്ചയഭൂതേന കതബലാധാനന്തി അത്ഥോ. **തംമത്തമേവാ**തി പുരിമം മംസചക്ഖുമത്തമേവ ധമ്മുപത്ഥദ്ധം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **അനാപാഥഗത**ന്തി മംസചക്ഖുനാ ഗഹേതബ്ബട്ഠാനം ആപാഥം നാഗതം. ഏത്ഥ ച വിസയസ്സ ദീപകം ആനുഭാവഗോചരാനമേവ അസദിസതം വദന്തോ യാദിസോ മംസചക്ഖുസ്സ വിസയോതി വിസയഗ്ഗഹണം ന വിസയവിസേസദസ്സനത്ഥം, അഥ ഖോ യാദിസേ വിസയേ ആനുഭാവഗോചരവിസേസാ ഹോന്തി, താദിസസ്സ രൂപവിസയസ്സ ദസ്സനത്ഥന്തി ദീപേതി, സദിസസ്സ വാ വിസയസ്സ ആനുഭാവഗോചരവിസേസോവ വിസേസം.

ന ച മംസചക്ഖുമേവ ദിബ്ബചക്ഖൂതി ഇച്ഛതീതി ധമ്മുപത്ഥദ്ധകാലേ പുരിമം മംസചക്ഖുമേവാതി ന ഇച്ഛതീതി അധിപ്പായോ. **മംസചക്ഖുസ്സ ഉപ്പാദോ**

മഗ്ഗോതി മംസചക്ഖുപച്ചയതാദസ്സനത്ഥമേവ വുത്തം, ന തേന അനുപാദിന്നതാസാധനത്ഥം. **രൂപാവചരികാന**ന്തി രൂപാവചരജ്ഝാനപച്ചയേന ഉപ്പന്നാനി മഹാഭൂതാനി രൂപാവചരികാനീതി സോ ഇച്ഛതീതി അധിപ്പായോ. ഏസ നയോ **"അരൂപാവചരികാന"**ന്തി ഏത്ഥാപി. **അരൂപാവചരക്ഖണേ രൂപാവചരചിത്തസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖിപതീ**തി തസ്മിംയേവ ഖണേ രൂപാവചരം ഹുത്വാ അരൂപാവചരം ന ജാതന്തി പടിക്ഖിപതീതി അധിപ്പായോ.

൩൭൪. കിഞ്ചാപി ദിബ്ബചക്ഖുനോ ധമ്മുപത്ഥദ്ധസ്സ പഞ്ഞാചക്ഖുഭാവം ന ഇച്ഛതി, യേന തീണി ചക്ഖൂനി ധമ്മുപത്ഥമ്ഭേന ചക്ഖുന്തരഭാവം വദതോ ഭവേയ്യുന്തി അധിപ്പായോ.

ദിബ്ബചക്ഖുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. യഥാകമ്മൂപഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ

൩൭൭. ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ യഥാകമ്മൂപഗേ സത്തേ പജാനാതീതി യഥാകമ്മൂപഗതഞാണസ്സ ഉപനിസ്സയേ ദിബ്ബചക്ഖുമ്ഹി കരണനിദ്ദേസോ കതോ, ന യഥാകമ്മൂപഗതജാനനകിച്ചകേ. തംകിച്ചകേയേവ പന പരോ കരണനിദ്ദേസം മഞ്ഞതീതി ആഹ **"അയോനിസോ ഗഹേത്വാ"**തി. **യഥാകമ്മൂപഗതഞാണമേവ ദിബ്ബചക്ഖുന്തി ലദ്ധീ**തി ഇമിനാ വചനേന ദിബ്ബചക്ഖുമേവ യഥാകമ്മൂപഗതഞാണന്തി ഏവം ഭവിതബ്ബം. **ഏവ**-സദ്ദോ ച അട്ഠാനേ ഠിതോ ദിബ്ബചക്ഖുസദ്ദസ്സ പരതോ യോജേതബ്ബോ. യഥാകമ്മൂപഗതഞാണസ്സ ഹി സോ ദിബ്ബചക്ഖുതോ അത്ഥന്തരഭാവം നിവാരേതി. ന ഹി ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ യഥാകമ്മൂപഗതഞാണതോതി.

യഥാകമ്മൂപഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സംവരകഥാവണ്ണനാ

൩൭൯. ചാതുമഹാരാജികാനം സംവരാസംവരസബ്ഭാവോ ആടാനാടിയസുത്തേന പകാസിതോതി **"താവതിംസേ ദേവേ ഉപാദായാ"**തി ആഹ. ഏവം സതി സുഗതികഥായം ''താവതിംസേ സങ്ഗഹിതാനം പുബ്ബദേവാനം സുരാപാനം, സക്കദേവാനം സുരാപാനനിവാരണം സുയ്യതി, തം തേസം സുരാപാനം അസംവരോ ന ഹോതീ''തി വത്തബ്ബം ഹോതി.

സംവരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ചതുത്ഥവഗ്ഗോ

൧. ഗിഹിസ്സ അരഹാതികഥാവണ്ണനാ

൩൮൭. ഗിഹിസംയോജനസമ്പയുത്തതായാതി ഏതേന ഗിഹിഛന്ദരാഗസമ്പയുത്തതായ ഏവ **"ഗിഹീ"**തി വുച്ചതി, ന ബ്യഞ്ജനമത്തേനാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി.

ഗിഹിസ്സ അരഹാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഉപപത്തികഥാവണ്ണനാ

൩൮൭. അയോനിസോതി ഓപപാതികോ ഹോതി, തത്ഥ തസ്സായേവൂപപത്തിയാ പരിനിബ്ബായീതി അത്ഥം ഗഹേത്വാതി അധിപ്പായോ.

ഉപപത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൩൯൩. സമന്നാഗതകഥായം പത്തിം സന്ധായ പടിജാനന്തോ ചതൂഹി ഖന്ധേഹി വിയ സമന്നാഗമം ന വദതീതി തസ്സ ചതൂഹി ഫസ്സാദീഹി സമന്നാഗമപ്പസങ്ഗോ യഥാ ഹോതി, തം വത്തബ്ബം.

സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉപേക്ഖാസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൩൯൭. ഇമിനാവ നയേനാതി ''തത്ഥ ദ്വേ സമന്നാഗമാ''തിആദി സബ്ബം യോജേതബ്ബം. തത്ഥ പത്തിധമ്മോ നാമ രൂപാവചരാദീസു അഞ്ഞതരഭൂമിം പഠമജ്ഝാനാദിവസേന പാപുണന്തസ്സ പഠമജ്ഝാനാദീനം പടിലാഭോ. നിരുദ്ധേസുപി പഠമജ്ഝാനാദീസു അനിരുജ്ഝനതോ ചിത്തവിപ്പയുത്തോ സങ്ഖാരോ, യേന സുപന്തോ സജ്ഝായാദിപസുതോ ച തേഹി സമന്നാഗതോതി വുച്ചതീതി വദന്തി.

ഉപേക്ഖാസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ബോധിയാബുദ്ധോതികഥാവണ്ണനാ

൩൯൮. തസ്മാതി യഥാവുത്തസ്സ ഞാണദ്വയസ്സ ബോധിഭാവതോ. തം അഗ്ഗഹേത്വാ പത്തിധമ്മവസേന നത്ഥിതായ ബോധിയാ സമന്നാഗതോ ബുദ്ധോതി യേസം ലദ്ധി, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ ച അനുയോഗോ ച സകവാദിസ്സാതി യോജനാ ദട്ഠബ്ബാ.

ബോധിയാബുദ്ധോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ലക്ഖണകഥാവണ്ണനാ

൪൦൨. ബോധിസത്തമേവ സന്ധായ വുത്തന്തി ലക്ഖണസമന്നാഗതേസു അബോധിസത്തേ ഛഡ്ഡേത്വാ ബോധിസത്തമേവ ഗഹേത്വാ ഇദം സുത്തം വുത്തം, ന ബോധിസത്തതോ അഞ്ഞോ ലക്ഖണസമന്നാഗതോ നത്ഥീതി. നാപി സബ്ബേസം ലക്ഖണസമന്നാഗതാനം ബോധിസത്തതാ, തസ്മാ അസാധകന്തി അധിപ്പായോ.

ലക്ഖണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നിയാമോക്കന്തികഥാവണ്ണനാ

൪൩. ഠപേത്വാ പാരമീപൂരണന്തി പാരമീപൂരണേനേവ തേ ‘‘ബോധിയാ നിയതാ നരാ’’തി വുച്ചന്തീതി ദസ്സേതി. **കേവലഞ്ഹി ന**ന്തിആദിനാ ച ന നിയാമകസ്സ നാമ കസ്സചി ഉപ്പന്നത്താ ബ്യാകരോന്തീതി ദസ്സേതി.

നിയാമോക്കന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ

൪൧൩. നിപ്പരിയായേനേവാതി അവസിട്ഠസ്സ പഹാതബ്ബസ്സ അഭാവാ ‘‘സബ്ബസംയോജനപ്പഹാന’’ന്തി ഇമം പരിയായം അഗ്ഗഹേത്വാ അരഹത്തമഗ്ഗേന പജഹനതോ ഏവാതി ഗണ്ഹാതീതി വുത്തം ഹോതി. **അപ്പഹീനസ്സ അഭാവാ**തി അവസിട്ഠസ്സ പഹാതബ്ബസ്സ അഭാവാ **പടിജാനാതീ**തി വദന്തി, തഥാ **‘‘അനവസേസപ്പഹാന’’**ന്തി ഏത്ഥാപി. ഏവം സതി തേന അത്തനോ ലദ്ധിം ഛഡ്ഡേത്വാ സകവാദിസ്സ ലദ്ധിയാ പടിഞ്ഞാതന്തി ആപജ്ജതി.

സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഞ്ചമവഗ്ഗോ

൧. വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ

൪൧൪. ഫലഞാണം ന ഹോതീതി **‘‘വിമുത്താനീ’’തി വാ** തദങ്ഗവിമുത്തിയാദിഭാവതോ മഗ്ഗേന പഹീനാനം പുന അനുപ്പത്തിതോ ച **‘‘അവിമുത്താനീ’’തി വാ** ന വത്തബ്ബാനീതി അധിപ്പായോ. ഗോത്രഭുഞാണഞ്ചേത്ഥ വിപസ്സനാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അസേഖഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൨൧. ന പനേതം അസേഖന്തി ഏതേന അസേഖവിസയത്താ അസേഖമേവ ഞാണന്തി പരസ്സ ലദ്ധി, ന പന അസേഖസ്സാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി.

അസേഖഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിപരീതകഥാവണ്ണനാ

൪൨൪. ന പഥവീയേവാതി ലക്ഖണപഥവീയേവ, സസമ്ഭാരപഥവീയേവ വാ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **അനിച്ചേ നിച്ച**ന്തി**ആദിവിപരിയേസോ പന വിപരീതഞാണം നാമാ**തി അഞ്ഞാണേപി ഞാണവോഹാരം ആരോപേത്വാ വദതീതി ദട്ഠബ്ബം.

വിപരീതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിയാമകഥാവണ്ണനാ

൪൨൬-൪൩൧. ഞാണം അത്ഥി, യം സച്ചാനുലോമം മഗ്ഗഞാണാനുഗതികം പസ്സന്തോ ഭഗവാ "ഭബ്ബോ"തി ജാനാതീതി ലദ്ധി. **പഠമപഞ്ഹമേവ ചതുത്ഥം കത്വാ**തി ഏത്ഥ "നിയതസ്സ അനിയാമഗമനായാ"തി വിപരീതാനുയോഗതോ പഭുതി ഗണേത്വാ "ചതുത്ഥ"ന്തി ആഹ.

നിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പടിസമ്ഭിദാകഥാവണ്ണനാ

൪൩൨-൪൩൩. യംകിഞ്ചി അരിയാനം ഞാണം, സബ്ബം ലോകുത്തരമേവാതി ഗണ്ഹന്തേനപി സബ്ബം ഞാണം പടിസമ്ഭിദാതി ന സക്കാ വത്തും. അനരിയാനമ്പി ഹി ഞാണം ഞാണമേവാതി . തസ്സ വാ ഞാണതം ന ഇച്ഛതീതി വത്തബ്ബം. **പഥവീകസിണസമ്മുതിയം സമാപത്തിഞാണം സന്ധായാ**തി അനരിയസ്സ ഏതം ഞാണം സന്ധായാതി അധിപ്പായോ സിയാ.

പടിസമ്ഭിദാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സമ്മുതിഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൩൪-൪൩൭. സച്ചന്തി വചനസാമഞ്ഞേന ഉഭയസ്സപി സച്ചസാമഞ്ഞതം ഗഹേത്വാ വദതീതി ദസ്സേന്തോ **"തഥാ"**തിആദിമാഹ.

സമ്മുതിഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ചിത്താരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൪൩൮-൪൩൯. ഫസ്സസ്സ ഫുസനലക്ഖണം മനസികരോതോതി ഏതേന പുരിമാ വത്തബ്ബപടിഞ്ഞാ അനുപദധമ്മമനസികാരതോ അഞ്ഞം സമുദായമനസികാരം സന്ധായ കതാതി ദസ്സേതി.

ചിത്താരമ്മണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അനാഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൪൦-൪൪൦. സബ്ബസ്മിമ്പീതി "പാടലിപുത്തസ്സ ഖോ"തിആദിനാ അനാഗതേ ഞാണന്തി വുത്തന്തി അനാഗതഭാവസാമഞ്ഞേന അനന്തരാനാഗതേപി ഞാണം ഇച്ഛന്തീതി വുത്തം ഹോതി.

അനാഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. പടുപ്പന്നഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൪൧-൪൪൨. വചനം നിസ്സായാതി അത്ഥതോ ആപന്നം വചനം, അനുജാനനവചനം വാ നിസ്സായ. **സന്തതിം സന്ധായാ**തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനാനം ഭങ്ഗതോ അനുപസ്സനാസന്തതിം സന്ധായാതി അധിപ്പായോ.

പടുപ്പന്നഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഫം. ഫലഞാണകഥാവണ്ണനാ

ർന-ർർർ. ബുദ്ധാനം വിയാതി യഥാ ബുദ്ധാ സബ്ബപ്പകാരഫലപരോപരിയത്തജാനനവസേന അത്തനോ ഏവ ച ബലേന ഫലം ജാനന്തി, ഏവന്തി വുത്തം ഹോതി.

ഫലഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാപണ്ണാസകോ സമത്തോ.

ന്ന. ഛട്ഠവഗ്ഗോ

ഫ. നിയാമകഥാവണ്ണനാ

ർർ൧-ർർ൨. അനിയതോ നാമ ന ഹോതീതി യഥാ മിച്ഛത്തനിയതസ്സ ഭവന്തരേ അനിയതം നാമ ഹോതി, ഏവം ഏതസ്സ കദാചിപി അനിയതതാ ന ഹോതീതി യോ നിയാമോ, സോ അസങ്ഖതോതി അധിപ്പായോ.

നിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

** വ. പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാവണ്ണനാ**

ർ൧ഫ. കാരണട്ഠേന ഠിതതാതി കാരണഭാവോയേവ. ഏതേന ച ധമ്മാനം കാരണഭാവോ **ധമ്മട്ഠിതതാ**തി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതി. തഥാ **"ധമ്മനിയാമതാ"**തി ഏത്ഥാപി.

പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ന. സച്ചകഥാവണ്ണനാ

ർ൧വ-ർ൧ർ. വത്ഥുസച്ചന്തി ജാതിയാദി കാമതണ്ഹാദി സമ്മാദിട്ഠിആദി ച. ബാധനപഭവനിയ്യാനികലക്ഖണേഹി **ലക്ഖണസച്ചം** ബാധനാദി.

സച്ചകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. നിരോധസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ

ർ൧൨-ർ൧ൻ. കരിയമാനാ കരീയതീതി അരൂപക്ഖന്ധാനം പവത്തമാനാനം സമഥവിപസ്സനാനുക്കമേന അപ്പവത്തി സാധീയതീതി അത്ഥോ. **സങ്ഖതാസങ്ഖതലക്ഖണാനം പന അഭാവേനാ**തി വദന്തോ സഭാവധമ്മതം പടിസേധേതി. **വോദാനഞ്ച** വുട്ഠാനപരിയായോവ. **അസങ്ഖതഭാവേ കാരണം ന ഹോതി** സഭാവധമ്മത്താസാധകത്താതി അധിപ്പായോ.

നിരോധസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛട്ഠവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സത്തമവഗ്ഗോ

൧. സങ്ഗഹിതകഥാവണ്ണനാ

൪൭൧-൪൭൨. സങ്ഗഹിതാതി സമ്ബന്ധാ.

സങ്ഗഹിതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സമ്പയുത്തകഥാവണ്ണനാ

൪൭൩-൪൭൪. നാനത്തവവത്ഥാനം നത്ഥീതി വദന്തോ ''തിലമ്ഹി തേലം അനുപവിട്ഠ''ന്തി വചനമേവ ന യുജ്ജതീതി ''ന ഹേവ''ന്തി പടിക്ഖിത്തന്തി ദസ്സേതി.

സമ്പയുത്തകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ചേതസികകഥാവണ്ണനാ

൪൭൫-൪൭൭. ഫസ്സാദീനം ഏകുപ്പാദതാദിവിരഹിതാ സഹജാതതാ നത്ഥീതി ആഹ **''സമ്പയുത്തസഹജാതതം സന്ധായാ''**തി.

ചേതസികകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ദാനകഥാവണ്ണനാ

൪൭൮. ദേയ്യധമ്മവസേന ചോദേതുന്തി യദി ചേതസികോവ ധമ്മോ ദാനം, ''ദിയ്യതീതി ദാന''ന്തി ഇമിനാപി അത്ഥേന ചേതസികസ്സേവ ദാനഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചോദേതുന്തി അത്ഥോ.

൪൭൯. അനിട്ഠഫലന്തി**ആദി അചേതസികസ്സ ധമ്മസ്സ ദാനഭാവദീപനത്ഥം വുത്ത**ന്തി ഫലദാനഭാവദീപനത്ഥം ന വുത്തന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **അനിട്ഠഫല**ന്തിആദിനാ അചേതസികസ്സ ധമ്മസ്സ ഫലദാനം വുത്തം വിയ ഹോതി, ന ദാനഭാവോ, തന്നിവാരണത്ഥഞ്ചേതമാഹാതി. ഏവഞ്ച കത്വാ അനന്തരമേവാഹ **''ന ഹി അചേതസികോ അന്നാദിധമ്മോ ആയതിം വിപാകം ദേതീ''**തി. **ഇട്ഠഫലഭാവനിയമനത്ഥ**ന്തി ദേയ്യധമ്മോ വിയ കേനചി പരിയായേന അനിട്ഠഫലതാ ദാനസ്സ നത്ഥി, ഏകന്തം പന ഇട്ഠഫലമേവാതി നിയമനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

ഇതരേനാതി ''ദിയ്യതീതി ദാന''ന്തി ഇമിനാ പരിയായേന. **ന പന ഏകേനത്ഥേനാ**തി ''ദേയ്യധമ്മോവ ദാന''ന്തി ഇമം സകവാദീവാദം നിവത്തേതും ''സദ്ധാ ഹിരിയ''ന്തിആദികം സുത്തസാധനം പരവാദീവാദേ യുജ്ജതി, ''ഇധേകച്ചോ അന്നം ദേതീ''തിആദികഞ്ച, ''ചേതസികോവ ധമ്മോ ദാന''ന്തി ഇമം നിവത്തേതും ''ചേതസികോ ധമ്മോ ദാന''ന്തി ഇമം പന സാധേതും ''സദ്ധാ ഹിരിയ''ന്തിആദികം സകവാദീവാദേ യുജ്ജതി, ''ഇധേകച്ചോ അന്നം ദേതീ''തിആദികം വാ ''ദേയ്യധമ്മോ ദാന''ന്തി സാധേതുന്തി ഏവം നിവത്തനസാധനത്ഥനാനത്തം സന്ധായ ''ന പന ഏകേനത്ഥേനാ''തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ യഥാ പരവാദീവാദേ ച സുത്തസാധനത്ഥം ''ന വത്തബ്ബം

ചേതസികോ ധമ്മോ ദാന''ന്തി പുച്ഛായം ചേതസികോവാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, തഥാ ''ന വത്തബ്ബം ദേയ്യധമ്മോ ദാന''ന്തി പുച്ഛായ ച ദേയ്യധമ്മോവാതി . **ദേയ്യധമ്മോ ഇട്ഠഫലോതി ഇട്ഠഫലാഭാവമത്തമേവ പടിക്ഖിത്ത**ന്തി എത്ഥ ''ഇട്ഠഫലഭാവമത്തമേവ പടിക്ഖിത്ത''ന്തി പാഠേന ഭവിതബ്ബന്തി . ''ഇട്ഠഫലാഭാവമത്തമേവ ദിസ്വാ പടിക്ഖിത്ത''ന്തി വാ വത്തബ്ബം. **സങ്കരഭാവമോചനത്ഥ**ന്തി ചേതസികസ്സ ദാതബ്ബട്ഠേന ദേയ്യധമ്മസ്സ ച ഇട്ഠഫലട്ഠേന ദാനഭാവമോചനത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി.

ദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

൪൮൯. പരിഭോഗമയം നാമ ചിത്തവിപ്പയുത്തം പുഞ്ഞം അത്ഥീതി ലദ്ധി. തഞ്ഹി തേ സന്ധായ പരിഭോഗമയം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി വദന്തീതി അധിപ്പായോ.

൪൯൫. **തസ്സാപി വസേനാ**തി തസ്സാപി ലദ്ധിയാ വസേന. പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം വിയ എതേസമ്പി സമോധാനം സിയാതി പടിജാനാതീതി വദന്തി. പഞ്ചവിഞ്ഞാണഫസ്സാദീനമേവ പന സമോധാനം സന്ധായ പടിജാനാതീതി അധിപ്പായോ.

൪൯൭. **അപരിഭുത്തേപീ**തി ഇമിനാ ''പടിഗ്ഗാഹകോ പടിഗ്ഗഹേത്വാ ന പരിഭുഞ്ജതി ഛഡ്ഡേതീ''തിആദികം ദസ്സേതി. അപരിഭുത്തേ ദേയ്യധമ്മേ പുഞ്ഞഭാവതോ പരിഭോഗമയം പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീതി അയം വാദോ ഹീയതി. തസ്മിഞ്ച ഹീനേ സകവാദീവാദോ ബലവാ. ചാഗചേതനായ ഏവ ഹി പുഞ്ഞഭാവോ ഏവം സിദ്ധോ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. അപരിഭുത്തേപി ദേയ്യധമ്മേ പുഞ്ഞഭാവേ ചാഗചേതനായ ഏവ പുഞ്ഞഭാവോതി ആഹ **''സകവാദീവാദോവ ബലവാ''**തി.

പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഇതോദിന്നകഥാവണ്ണനാ

൪൯൮-൫൦൦. **തേനേവ യാപേന്തീ**തി തേനേവ ചീവരാദിനാ യാപേന്തി, തേനേവ വാ ചീവരാദിദാനേന യാപേന്തി, സയംകതേന കമ്മുനാ വിനാപീതി അധിപ്പായോ. **ഇമിനാ കാരണേനാ**തി യദി യം ഇതോ ചീവരാദി ദിന്നം, ന തേന യാപേയ്യും, കഥം അനുമോദേയ്യും...പേ... സോമനസ്സം പടിലഭേയ്യുന്തി ലദ്ധിം പതിട്ഠപേന്തസ്സപീതി വുത്തം ഹോതി.

ഇതോദിന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പഥവീകമ്മവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൫൦൧. **ഫസ്സോ സുഖവേദനീയാദിഭേദോ ഹോതീ**തി ഫസ്സേന സബ്ബമ്പി കമ്മവിപാകം ദസ്സേത്വാ പുന അത്തവജ്ജേഹി സമ്പയോഗദസ്സനത്ഥം **''സോ ച സഞ്ഞാദയോ ചാ''**തിആദി വുത്തം. **അത്ഥി ച നേസ**ന്തി സാവജ്ജനേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിസഹജാതധമ്മേ സന്ധായ വുത്തം. **യോ തത്ഥ**

ഇട്ഠവിപാകോ, തസ്സ പത്ഥനാതി ഇട്ഠവിപാകേ ഏവ പത്ഥനം കത്വാ കമ്മം കരോന്തീതി കമ്മൂപനിസ്സയഭൂതമേവ പത്ഥനം ദസ്സേതി, പച്ചുപ്പന്നവേദനാപച്ചയം വാ തണ്ഹം ഉപാദാനാദിനിബ്ബത്തനവസേന ദുക്ഖസ്സ പഭാവിതം. **മൂലതണ്ഹാതി** പച്ചുപ്പന്നവിപാകവട്ടനിബ്ബത്തകകമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതം പുരിമതണ്ഹം, കമ്മസഹായം വാ വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതം.

൪൯൩. സകസമയവസേന ച ചോദനായ പയുജ്ജമാനതം ദസ്സേതും **"തേസഞ്ച ലദ്ധിയാ"**തിആദിമാഹ.

൪൯൪. പടിലാഭവസേനാതി കമ്മേ സതി പഥവിയാദീനം പടിലാഭോ ഹോതീതി കമ്മം തംസംവത്തനികം നാമ ഹോതീതി ദസ്സേതി.

പഥവീകമ്മവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ജരാമരണംവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൪൯൬. സമ്പയോഗലക്ഖണാഭാവാതി ''ഏകാരമ്മണാ''തി ഇമസ്സ സമ്പയോഗലക്ഖണസ്സ അഭാവാതി അധിപ്പായോ.

൪൯൭. പരിയായോ നത്ഥീതി സകവാദിനാ അത്തനാ വത്തബ്ബതായ പരിയായോ നത്ഥീതി അബ്യാകതാനം ജരാമരണസ്സ വിപാകനിവാരണത്ഥം **അബ്യാകതവസേന പുച്ഛാ ന കതാതി** ദസ്സേതി.

൪൯൮. അപരിസുദ്ധവണ്ണതാ ജരായേവാതി കേചി, തം **അകുസലകമ്മം കമ്മസമുട്ഠാനസ്സാതി**ആദിനാ രൂപസ്സേവ ദുബ്ബണ്ണതാദസ്സനേന സമമേവാതി.

ജരാമരണംവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അരിയധമ്മവിപാകകഥാവണ്ണനാ

൫൦൦. വട്ടന്തി കമ്മാദിവട്ടം.

അരിയധമ്മവിപാകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വിപാകോവിപാകധമ്മധമ്മോതികഥാവണ്ണനാ

൫൦൧. തപ്പച്ചയാപീതി യസ്സ വിപാകസ്സ വിപാകോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതി തപ്പച്ചയാപി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭൂതതോപീതി അധിപ്പായോ. **സോ ഹീതി**ആദിനാ പുരിമപടിഞ്ഞായ ഇമസ്സ ചോദനസ്സ കാരണഭാവം ദസ്സേതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാദീസു പച്ചയട്ഠേനാതി ആദി**-സദ്ദേന സഹജാതാദിപച്ചയേ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ തേസു തേന തേന പച്ചയഭാവേനാതി ദസ്സേതി.

വിപാകോവിപാകധമ്മധമ്മോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അട്ഠമവഗ്ഗോ

൫. ഛഗതികഥാവണ്ണനാ

൦൩൫-൦൩൪. വണ്ണോതി വണ്ണനിഭാ സണ്ഠാനഞ്ച വുച്ചതീതി ആഹ **"സദിസരൂപസണ്ഠാനാ"**തി.

ഛഗതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അന്തരാഭവകഥാവണ്ണനാ

൦൩൬. അതിദൂരസ്സ അന്തരിതസ്സ പത്തബ്ബസ്സ ദേസസ്സ ദസ്സനതോ **ദിബ്ബചക്ഖുകോ വിയ**. ആകാസേന പഥവന്തരട്ഠാനാനി ഭിന്ദിത്വാ ഗമനതോ **ഇദ്ധിമാ വിയ. ന സഹധമ്മേനാ**തി യദി സോ ഭവാനം അന്തരാ ന സിയാ, ന നാമ അന്തരാഭവോതി പടിക്ഖേപേ കരണം നത്ഥീതി അധിപ്പായോ.

൦൩൭. തത്ഥ ജാതിജരാമരണാനി ചേവ ചുതിപടിസന്ധിപരമ്പരഞ്ച അനിച്ഛന്തോതി ഏതേന ചുതിഅനന്തരം അന്തരാഭവം ഖന്ധാതി, വത്തമാനാ ജാതീതി, മാതുകുച്ഛിമേവ പവിട്ഠാ അന്തരധായമാനാ മരണന്തി ന ഇച്ഛതി.

൦൩൯. യഥാ കാമഭവാദീസു തത്ഥ തത്ഥേവ പുനപ്പുനം ചവിത്വാ ഉപപത്തിവസേന ചുതിപടിസന്ധിപരമ്പരാ ഹോതി, ഏവം തം തത്ഥ ന ഇച്ഛതീതി ദസ്സേതി.

അന്തരാഭവകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കാമഗുണകഥാവണ്ണനാ

൦൫൦. കാമഭവസ്സ കമനട്ഠേന കാമഭവഭാവോ സബ്ബേപി കാമാവചരാ ഖന്ധാദയോ കാമഭവോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ദട്ഠബ്ബോ. ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാനമേവ പന കാമഭവഭാവോ ധാതുകഥായം ദസ്സിതോ, ന കമനട്ഠേന കാമഭവഭാവോ. **"പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, കാമഗുണാ"തി വചനമത്തം നിസ്സായാ**തി പഞ്ചേവ കാമകോട്ഠാസാ "കാമോ"തി വുത്താതി **കാമധാതൂ**തിവചനം ന അഞ്ഞസ്സ നാമന്തി ഇമിനാ അധിപ്പായേനേവം വചനമത്തം നിസ്സായാതി അത്ഥോ.

കാമഗുണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. രൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ

൫൦൪-൫൦൭. രൂപധാതുകഥായം **രൂപധാതൂ**തി വചനതോ രൂപീധമ്മേഹേവ രൂപധാതുയാ ഭവിതബ്ബന്തി ലദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ. സുത്തേസു "തയോമേ ഭവാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫) പരിച്ഛിന്നഭൂമിയോവ **ഭൂമിപരിച്ഛേദോ,** "ഹേട്ഠതോ അവീചിനിരയം പരിയന്തം കരിത്വാ"തിആദികമ്മപരിച്ഛിന്ദനമ്പി (വിഭ॰ ൧൦൧൮) വദന്തി.

രൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അരൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ

൭൩-൭൭. ഇമിനാവുപായേനാതി യഥാ ഹി പുരിമകഥായം രൂപിനോ ധമ്മാ അവിസേസേന “രൂപധാതൂ”തി വുത്താ, ഏവമിധാപി അരൂപിനോ ധമ്മാ അവിസേസേന “അരൂപധാതൂ”തി വുത്താതി തത്ഥ വുത്തനയോ ഇധാപി സമാനോതി അധിപ്പായോ.

അരൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. രൂപധാതുയാആയതനകഥാവണ്ണനാ

൭൯. ഘാനനിമിത്താനിപീതി ഇദം ഘാനാദിനിമിത്താനിപീതി വത്തബ്ബം. **നിമിത്ത**ന്തി ഘാനാദീനം ഓകാസഭാവേന ഉപലക്ഖിതം തഥാവിധസണ്ഠാനം രൂപസമുദായമാഹ.

രൂപധാതുയാആയതനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അരൂപേരൂപകഥാവണ്ണനാ

൮൪-൮൫. സുഖുമരൂപം അത്ഥി, യതോ നിസ്സരണം തം ആരുപ്പന്തി അധിപ്പായോ.

അരൂപേരൂപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. രൂപംകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ

൮൭-൯൭. പകപ്പയമാനാതി ആയൂഹമാനാ, സമ്പയുത്തേസു അധികം ബ്യാപാരം കുരുമാനാതി അത്ഥോ. **പുരിമവാരേ**തി “യംകിഞ്ചി അകുസലേന ചിത്തേന സമുട്ഠിതം രൂപം, സബ്ബം തം അകുസല”ന്തി ഇമം പഞ്ഹം വദതി.

രൂപംകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ജീവിതിന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൧൦൦. അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയന്തിപഞ്ഹേ “അത്ഥി അരൂപീനം ധമ്മാനം ആയൂ”തിആദികം പഞ്ഹം അന്തം ഗഹേത്വാ വദതി. **അരൂപധമ്മാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തം ജീവിതിന്ദ്രിയസന്താനം നാമ അത്ഥീതി ഇച്ഛതീ**തി ഏത്ഥ രൂപാരൂപധമ്മാനം തം ഇച്ഛന്തോ അരൂപധമ്മാനം ഇച്ഛതീതി വത്തും യുത്തോതി “അരൂപധമ്മാന”ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൧൦൧. സത്തസന്താനേ രൂപിനോ വാ ധമ്മാ ഹോന്തൂതിആദിനാപി തമേവ ജീവിതിന്ദ്രിയസന്താനം വദതീതി വേദിതബ്ബം.

൧൦൪. പുബ്ബാപരഭാഗം സന്ധായാതി സമാപത്തിയാ ആസന്നഭാവതോ തദാപി സമാപന്നോയേവാതി അധിപ്പായോ.

൧൦൭-൧൦൮. ദ്വേ ജീവിതിന്ദ്രിയാനീതി “പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സാ”തി പുരിമപാഠോ. “പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സാ”തി പച്ഛിമപാഠോ, സോ യുത്തോ.

ജീവിതിന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. കമ്മഹേതുകഥാവണ്ണനാ

൫൯൩. സേസന്തി പാണാതിപാതാദികമ്മസ്സ ഹേതൂതി ഇതോ പുരിമം സോതാപന്നാദിഅനുയോഗം വദതി. **ഹന്ദ ഹീതി** പരവാദിസ്സേവേതം സമ്പടിച്ഛനവചനന്തി സമ്പടിച്ഛാപേതുന്തി ന സക്കാ വത്തും, ''കതമസ്സ കമ്മസ്സ ഹേതൂ''തി പന സകവാദീ തം സമ്പടിച്ഛാപേതും വദതീതി യുജ്ജേയ്യ, സമ്പടിച്ഛാപേതുന്തി പന പക്ഖം പടിജാനാപേതുന്തി അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ പരവാദീ അത്തനോ ലദ്ധിം സകവാദിം ഗാഹാപേതുന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

കമ്മഹേതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നവമവഗ്ഗോ

൧. ആനിസംസദസ്സാവീകഥാവണ്ണനാ

൫൯൭. വിഭാഗദസ്സനത്ഥന്തി വിസഭാഗദസ്സനത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി. നാനാചിത്തവസേന പടിജാനന്തസ്സ അധിപ്പായമദ്ദനം കഥം യുത്തന്തി വിചാരേതബ്ബം. ആരമ്മണവസേന ഹി ദസ്സനദ്വയം സഹ വദന്തസ്സ തദഭാവദസ്സനത്ഥം ഇദം ആരദ്ധന്തി യുത്തന്തി. **അനുസ്സവവസേനാതി**ആദിനാ ന കേവലം അനിച്ചാദിആരമ്മണമേവ ഞാണം വിപസ്സനാ, അഥ ഖോ ''അനുപ്പാദോ ഖേമ''ന്തിആദികം നിബ്ബാനേ ആനിസംസദസ്സനഞ്ചാതി ദീപേതി.

ആനിസംസദസ്സാവീകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അമതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൫൯൯. സുത്തഭയേനാതി ''പാരിമം തീരം ഖേമം അപ്പടിഭയന്തി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, നിബ്ബാനസ്സേതം അധിവചന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) അസംയോജനിയാദിഭാവം സന്ധായ ഖേമാദിഭാവോ വുത്തോതി ഏവമാദിനാ സുത്തഭയേനാതി ദട്ഠബ്ബം.

അമതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. രൂപംസാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൦൨-൬൦൩. ആരമ്മണത്ഥസ്സ വിഭാഗദസ്സനത്ഥന്തി പച്ചയട്ഠോ ഓലുബ്ഭട്ഠോതി ഏവം വിഭാഗേ വിജ്ജമാനേ പച്ചയോലുബ്ഭാനം വിസേസാഭാവം കപ്പേത്വാ അകപ്പേത്വാ വാ സപ്പച്ചയത്താ ഓലുബ്ഭാരമ്മണേനപി സാരമ്മണമേവാതി ന ഗഹേതബ്ബന്തി ദസ്സനത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി.

രൂപംസാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അനുസയാഅനാരമ്മണാതികഥാവണ്ണനാ

൫൪൬-൫൪൭. അപ്പഹീനത്താവ അത്ഥീതി വുച്ചതി, ന പന വിജ്ജമാനത്താതി അധിപ്പായോ.

അനുസയാഅനാരമ്മണാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഞാണംഅനാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ

൫൪൯-൫൦. തസ്സ ഞാണസ്സാതി മഗ്ഗഞാണസ്സാതി വദന്തി.

ഞാണംഅനാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വിതക്കാനുപതിതകഥാവണ്ണനാ

൫൬൨. അവിസേസേനേവാതി ആരമ്മണസമ്പയോഗേഹി ദ്വീഹിപീതി അത്ഥോ.

വിതക്കാനുപതിതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദകഥാവണ്ണനാ

൫൬൩. സബ്ബസോതി സവിതക്കചിത്തേസു സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ വാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“അന്തമസോ മനോധാതുപവത്തികാലേപീ”**തി. **വിതക്കവിപ്ഫാരമത്ത**ന്തി വിതക്കസ്സ പവത്തിമത്തന്തി അധിപ്പായോ.

വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നയഥാചിത്തസ്സവാചാതികഥാവണ്ണനാ

൫൬൫. അനാപത്തീതി വിസംവാദനാധിപ്പായസ്സ അഭാവാ മുസാവാദോ ന ഹോതീതി വുത്തം.

നയഥാചിത്തസ്സവാചാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. അതീതാനാഗതസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൫൬൮-൫൭൦. താസൂതി താസു പഞ്ഞത്തീസു. സമന്നാഗമപഞ്ഞത്തിയാ **സമന്നാഗതോതി വുച്ചതി,** പടിലാഭപഞ്ഞത്തിയാ **ലാഭീതി വുച്ചതി. സമന്നാഗതോതി വുച്ചതി** അയം സമന്നാഗമപഞ്ഞത്തി നാമ. **ലാഭീതി വുച്ചതി** അയം പടിലാഭപഞ്ഞത്തി നാമാതി വാ അധിപ്പായോ യോജേതബ്ബോ.

അതീതാനാഗതസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നവമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദസമവഗ്ഗോ

൧. നിരോധകഥാവണ്ണനാ

൭൧-൨. ഭവങ്ഗചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേന സഹേവാതിആദിം വദന്തേന കിരിയഖന്ധാനം ഭങ്ഗക്ഖണേന സഹ ഉപപത്തേസിയാ ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ച വത്തബ്ബം, തഥാ ഉപപത്തേസിയാനം ഭങ്ഗക്ഖണേന സഹ ഉപപത്തേസിയാ, കിരിയാനം ഭങ്ഗക്ഖണേന സഹ കിരിയാതി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം കിരിയാചതുക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേന ഗഹണം. **ഞാണന്തി** മഗ്ഗഞാണം യുത്തം.

നിരോധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സമഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൭൩. തം ലക്ഖണന്തി ‘‘ഛ വിഞ്ഞാണാ’’തി അവത്വാ ‘‘പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ ഉപ്പന്നവത്ഥുകാ’’തിആദിനാ വുത്തം ലക്ഖണം. ‘‘ഛ വിഞ്ഞാണാ’’തി അവചനം പനേത്ഥ ‘‘നോ ച വത രേ വത്തബ്ബേ’’തിആദിവചനസ്സ കാരണന്തി അധിപ്പേതം.

൭൭. ലോകിയോതി വിപസ്സനാമഗ്ഗമാഹ. **യം തത്ഥ അനിമിത്ത**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിക്ഖണേ യം അനിമിത്തം ഗണ്ഹന്തോ ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീതി വുത്തോ, തദേവ സുഞ്ഞതന്തി അധിപ്പായോ.

പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സമഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പഞ്ചവിഞ്ഞാണാസാഭോഗാതികഥാവണ്ണനാ

൮൪-൮൫. കുസലാകുസലവസേന നമീതി കുസലാകുസലഭാവേന നമിത്വാ പവത്തീതി വുത്തം ഹോതി. സാ പന ആരമ്മണപ്പകാരഗ്ഗഹണം യേന അലോഭാദീഹി ലോഭാദീഹി ച സമ്പയോഗോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ ‘‘സുഖമിതി ചേതസോ അഭോഗോ’’തിആദീസു വിയ.

പഞ്ചവിഞ്ഞാണാസാഭോഗാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദ്വീഹിസീലേഹീതികഥാവണ്ണനാ

൮൭-൮൮. ഖണഭങ്ഗനിരോധം, ന അപ്പവത്തിനിരോധം, സീലവീതിക്കമനിരോധം വാ. **വീതിക്കമം വിയാ**തി യഥാ വീതിക്കമേ കതേ ദുസ്സീലോ, ഏവം നിരുദ്ധേപീതി ഏവം വീതിക്കമേന നിന്നാനം സല്ലക്ഖേന്തോതി അത്ഥോ.

ദ്വീഹിസീലേഹീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സീലംഅചേതസികന്തികഥാവണ്ണനാ

൯൦-൯൮. യേന സോ സീലവായേവ നാമ ഹോതീതി യേന ചിത്തവിപ്പയുത്തേന ഠിതേന ഉപചയേന അകുസലാബ്യാകതചിത്തസമങ്ഗീ സീലവായേവ നാമ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **സേസമേത്ഥ ‘‘ദാനം അചേതസിക’’ന്തി കഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബ**ന്തി വുത്തം, സാ പന കഥാ മഗ്ഗിതബ്ബാ.

സീലംഅചേതസികന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സമാദാനഹേതുകഥാവണ്ണനാ

൫൯൮-൬൦൦. സമാദാനഹേതുകഥായം \൧൦൦ **പുരിമകഥാസദിസമേവാ**തി പരിഭോഗകഥേകദേസസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ.

സമാദാനഹേതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. അവിഞ്ഞത്തിദുസ്സീല്യന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൦൧-൬൦൪. ആണത്തിയാ ച പാണാതിപാതാദീസു അങ്ഗപാരിപൂരിന്തി ഏകസ്മിം ദിവസേ ആണത്തസ്സ അപരസ്മിം ദിവസേ പാണാതിപാതം കരോന്തസ്സ തദാ സാ ആണത്തി വിഞ്ഞത്തിം വിനായേവ അങ്ഗം ഹോതീതി **അവിഞ്ഞത്തി ദുസ്സീല്യ**ന്തി അധിപ്പായോ.

അവിഞ്ഞത്തിദുസ്സീല്യന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയോ പണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൧൧. ഏകാദസമവഗ്ഗോ

൪. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൬൧൪-൬൧൭. ഞാണകഥായം **സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാന**ന്തി പുബ്ബേ **ഞാണംഅനാരമ്മണന്തികഥായം** (കഥാ൦ ൭൭൨ ആദയോ) വുത്തേഹി അന്ധകേഹി അഞ്ഞേ ഇധ മഹാസങ്ഘികാ ഭവേയ്യും. **യദി അഞ്ഞാണേ വിഗതേ**തിആദിനാ രാഗവിഗമോ വിയ വീതരാഗപഞ്ഞത്തിയാ അഞ്ഞാണവിഗമോ ഞാണീപഞ്ഞത്തിയാ കാരണന്തി ദസ്സേതി. ന ഹി ഞാണം അസ്സ അത്ഥീതി ഞാണീ, അഥ ഖോ അഞ്ഞാണീപടിപക്ഖതോ ഞാണീതി . **യസ്മാ ഞാണപടിലാഭേനാ**തി ഏത്ഥ ച ഞാണപടിലാഭേന അഞ്ഞാണസ്സ വിഗതത്താ സോ ഞാണീതി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഇദംദുക്ഖന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൧൮-൬൨൦. ഇതരോ പന സകസമയേതി പരവാദീ അത്തനോ സമയേതി അത്ഥോ.

ഇദംദുക്ഖന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഇദ്ധിബലകഥാവണ്ണനാ

൬൨൧-൬൨൪. കമ്മസ്സ വിപാകവസേന വാതി നിരയംവ സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ ഹി അബ്ബുദാദിപരിച്ഛേദോ താദിസസ്സ കമ്മവിപാകസ്സ വസേന വുത്തോ. **വസ്സഗണനായ വാ**തി മനുസ്സേ ചാതുമഹാരാജികാദിദേവേ ച സന്ധായ.

തേസഞ്ഹി അസങ്ഖ്യേയമ്പി കാലം വിപാകദാനസമത്ഥം കമ്മം വസ്സഗണനായ പരിച്ഛിജ്ജതീതി.

ഇദ്ധിബലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സമാധികഥാവണ്ണനാ

൬൨൫-൬൨൬. **സമാധാനട്ഠേനാ**തി സമം ഠപനട്ഠേന സമാധി നാമ ചേതസികന്തരം അത്ഥീതി അഗ്ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ. **ഛലേനാ**തി ഏകചിത്തക്ഖണികത്തേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ച ഝാനചിത്തസ്സ ച ന കോചി വിസേസോതി ഏതേന സാമഞ്ഞമത്തേനാതി അധിപ്പായോ.

സമാധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ധമ്മട്ഠിതതാകഥാവണ്ണനാ

൬൨൭. **അനന്തരപച്ചയതഞ്ചേവാ**തി അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം അനന്തരപച്ചയോ അവിജ്ജായ യാ ഠിതതാ തതോ ഹോതി, തായ ഠിതതായ അനന്തരപച്ചയഭാവസങ്ഖാതാ ഠിതതാ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. അനന്തരപച്ചയഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭാവരഹിതസ്സ ഏകസ്സ പച്ചയസ്സ ദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേന ഹി സബ്ബോ താദിസോ പച്ചയോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതഞ്ചാ**തി അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ, സങ്ഖാരാ ച അവിജ്ജായ. തത്ഥ അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയഭാവസങ്ഖാതായ ഠിതതായ സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവസങ്ഖാതാ ഠിതതാ ഹോതി, തസ്സാ ച ഇതരാതി അധിപ്പായോ.

ധമ്മട്ഠിതതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അനിച്ചതാകഥാവണ്ണനാ

൬൨൫. **രൂപാദയോ വിയ പരിനിപ്ഫന്നാ**തി രൂപാദീഹി സഹ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝനതോ പരിനിപ്ഫന്നാതി അത്ഥോ. **അനിച്ചതാവിഭാഗാനുയുഞ്ജനവസേനാ**തി തീസു ദണ്ഡേസു ദണ്ഡവോഹാരോ വിയ തീസു ലക്ഖണേസു അനിച്ചതാവോഹാരോ ഹോതീതി തസ്സാ വിഭാഗാനുയുഞ്ജനവസേനാതി വദന്തി.

അനിച്ചതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകാദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ദ്വാദസമവഗ്ഗോ

൧. സംവരോകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൩൦-൬൩൨. **വിപാകദ്വാര**ന്തി ഭവങ്ഗമനം വദതി. **കമ്മദ്വാര**ന്തി കുസലാകുസലമനം.

സംവരോകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കമ്മകഥാവണ്ണനാ

൬൩൩-൬൩൭. അബ്യാകതം സന്ധായ പടിക്ഖേപോതി സകസമയലക്ഖണേന പടിക്ഖേപോ കതോതി വദന്തി. അവിപാകചേതനായ സരൂപേന ദസ്സിതായ സവിപാകാപി ദസ്സിതായേവ നാമ ഹോതീതി മഞ്ഞമാനോ ആഹ **“സവിപാകാവിപാകചേതനം സരൂപേന ദസ്സേതു”**ന്തി.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സദ്ദോവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൬൩൮-൬൩൯. കമ്മസമുട്ഠാനാ അരൂപധമ്മാവാതിആദിനാ കമ്മസമുട്ഠാനേസു ചക്ഖാദീസുപി വിപാകവോഹാരോ നത്ഥി, കോ പന വാദോ അകമ്മസമുട്ഠാനേ സദ്ദേതി ദസ്സേതി.

സദ്ദോവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സളായതനകഥാവണ്ണനാ

൬൩൯-൬൪൦. തസ്മാ വിപാകോതി അവിസേസേന സളായതനം വിപാകോതി യേസം ലദ്ധീതി വുത്തം ഹോതി.

സളായതനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സത്തക്ഖത്തുപരമകഥാവണ്ണനാ

൬൪൧-൬൪൫. സത്തക്ഖത്തുപരമതാനിയതോതി സത്തക്ഖത്തുപരമതായ നിയതോ. **ഇമം വിഭാഗ**ന്തി ഇമം വിസേസം. **ത്വം പനസ്സ നിയാമം ഇച്ഛസീ**തി അവിനിപാതധമ്മതാഫലപ്പത്തീഹി അഞ്ഞസ്മിം സത്തക്ഖത്തുപരമഭാവേ ച നിയാമം ഇച്ഛസീതി അത്ഥോ.

ആനന്തരിയാഭാവന്തി യേന സോ ധമ്മാഭിസമയേന ഭബ്ബോ നാമ ഹോതി, തസ്സ ആനന്തരിയകമ്മസ്സ അഭാവന്തി അത്ഥോ, പുഗ്ഗലസ്സ വാ ആനന്തരിയഭാവസ്സ അഭാവന്തി. കിം പന സോ അന്തരാധമ്മം അഭിസമിസ്സതീതി? കേചി വദന്തി ‘‘സത്തക്ഖത്തുപരമോ സത്തമം ഭവം നാതിക്കമതി, ഓരതോ പന നത്ഥി പടിസേധോ’’തി. അപരേ ‘‘യോ ഭഗവതാ ഞാണബലേന ബ്യാകതോ, തസ്സ അന്തരാ അഭിസമയോ നാമ നത്ഥി, തഥാപി ഭവനിയാമസ്സ കസ്സചി അഭാവാ ഭബ്ബോതി വുച്ചതി. യഥാ കുസലാ അഭിഞ്ഞാചേതനാ കദാചി വിപാകം അദദമാനാപി സതി കാരണേ ദാതും ഭബ്ബതായ വിപാകധമ്മധമ്മാ നാമ, തഥാ ഇന്ദ്രിയാനം മുദുതായ സത്തക്ഖത്തുപരമോ, ന നിയാമസബ്ഭാവാ നാപി ഭഗവതാ ബ്യാകതത്താ, ന ച ഇന്ദ്രിയമുദുതാ അഭബ്ബതാകരോ ധമ്മോതി ന സോ അഭബ്ബോ നാമ. അഭബ്ബതാകരധമ്മാഭാവതോ ചേത്ഥ അഭബ്ബതാ പടിസേധിതാ, ന പന അന്തരാ അഭിസമേതും ഭബ്ബതാ വുത്താ. യദി ച സത്തക്ഖത്തുപരമോ അന്തരാ അഭിസമേയ്യ, കോലംകോലോ സിയാ’’തി. വിസേസം പന അകത്വാ ഭബ്ബസഭാവതായ ഭബ്ബോതി വത്തും യുത്തം. **ന ഭവനിയാമകം കിഞ്ചീ**തി ഏത്ഥ പസ്സിത്വാതി വചനസേസോ, ബ്യാകരോതീതി വാ സമ്ബന്ധോ.

സത്തക്ഖത്തുപരമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദ്വാദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. തേരസമവഗ്ഗോ

൧. കപ്പട്ഠകഥാവണ്ണനാ

൬൫൪-൬൫൭. കപ്പട്ഠകഥായം **ഹേട്ഠാ**തി ഇദ്ധിബലകഥായം.

കപ്പട്ഠകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അനന്തരാപയുത്തകഥാവണ്ണനാ

൬൬൦-൬൬൧. അനന്തരാപയുത്തകഥായം ആനന്തരിയം പയുത്തം ഏതേനാതി **അനന്തരാപയുത്തോ**തി ആനന്തരിയേ അനന്തരാസദ്ദം ആരോപേത്വാ അട്ഠകഥായം അത്ഥോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. ''അനന്തരപയുത്തോ''തിപി പാളി ദിസ്സതി.

അനന്തരാപയുത്തകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിയതസ്സനിയാമകഥാവണ്ണനാ

൬൬൨-൬൬൪. **സേസാ തേഭൂമകധമ്മാ അനിയതാ നാമാ**തി ഏത്ഥ അപ്പത്തനിയാമാനം ധമ്മേ സന്ധായ **''തേഭൂമകധമ്മാ''**തി ആഹ. ഏതേവ ഹി സന്ധായ **''തേഹി സമന്നാഗതോപി അനിയതോയേവാ''**തി വുത്തന്തി. ഇതി ഇമം വോഹാരമത്തം ഗഹേത്വാ ''നിയതോ ബോധിസത്തോ പച്ഛിമഭവികോ ഭബ്ബോ ധമ്മം അഭിസമേതും ഓക്കമിതു''ന്തി അധിപ്പായേന ''നിയാമം ഓക്കമതീ''തി യേസം ലദ്ധീതി അത്ഥയോജനാ. ഏവം പന വോഹാരമത്തസബ്ഭാവോ ''നിയതോ''തി വചനസ്സ, ധമ്മം അഭിസമേതും ഭബ്ബതാ ച ''നിയാമം ഓക്കമതീ''തി വചനസ്സ കാരണഭാവേന വുത്താ ഹോതി, ഭബ്ബതായേവ പന ഉഭയസ്സപി കാരണന്തി യുത്തം. **അഞ്ഞേനാ**തി യദി നിയതോ നിയാമം ഓക്കമേയ്യ, മിച്ഛത്തനിയതോ സമ്മത്തനിയാമം, സമ്മത്തനിയതോ വാ മിച്ഛത്തനിയാമം ഓക്കമേയ്യ, ന ച തം അത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ.

നിയതസ്സനിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അസാതരാഗകഥാവണ്ണനാ

൬൭൪. അസാതരാഗകഥായം **''അഹോ വത മേ ഏതദേവ ഭവേയ്യാ''തി രജ്ജനാ**തി ഇമിനാ ഏവം പവത്തമാനോയേവ ലോഭോ ഇധ ''രാഗോ''തി അധിപ്പേതോ, ന അഞ്ഞഥാതി ദസ്സേതി.

൬൭൬. **സുത്തേ പനാ**തി ഏതസ്സ ''അധിപ്പായോ''തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ.

അസാതരാഗകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ധമ്മതണ്ഹാഅബ്യാകതാതികഥാവണ്ണനാ

൬൭൬-൬൮. **യസ്മാ ധമ്മതണ്ഹാതി വുത്താ, തസ്മാ അബ്യാകതാതി** കുസലേസു ധമ്മേസു ലോകുത്തരേസു വാ സബ്ബേസു തണ്ഹാ ''ധമ്മതണ്ഹാ''തി ഗഹേത്വാ യസ്മാ സാ തണ്ഹാ, തസ്മാ കുസലാ ന ഹോതി, യസ്മാ പന ധമ്മേ പവത്താ, തസ്മാ അകുസലാ ന ഹോതീതി അബ്യാകതാതി ലദ്ധീതി ദസ്സേതി. **തീഹി കോട്ഠാസേഹി ഛപി തണ്ഹാ സംഖിപിത്വാ ദസ്സിതാ,** തസ്മാ ധമ്മതണ്ഹാപി കാമതണ്ഹാദിഭാവതോ ന അബ്യാകതാതി അധിപ്പായോ.

ധമ്മതണ്ഹാഅബ്യാകതാതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ചുദ്ദസമവഗ്ഗോ

൧. കുസലാകുസലപടിസന്ദഹനകഥാവണ്ണനാ

൬൮൬-൬൯൦. **തന്തി** കുസലം അകുസലഞ്ചാതി വിസും സമ്ബന്ധോ ദട്ഠബ്ബോ. **തം** ഉഭയന്തി വാ വചനസേസോ. **പടിസന്ദഹതീ**തി ഘടേതി, അനന്തരം ഉപ്പാദേതീതി വുത്തം ഹോതി.

കുസലാകുസലപടിസന്ദഹനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സളായതനുപ്പത്തികഥാവണ്ണനാ

൬൯൧-൬൯൨. കേചി വാദിനോ ''അങ്കുരേ സാഖാവിടപാദിസമ്പന്നാനം രുക്ഖാദീനം ബീജമത്തം ആവിഭാവം ഗച്ഛതീ''തി വദന്തീതി തേസം വാദം നിദസ്സനം കരോന്തോ ആഹ **''സമ്പന്നസാഖാവിടപാന''**ന്തിആദി.

സളായതനുപ്പത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അനന്തരപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൬൯൩-൬൯൭. **ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി സോതവിഞ്ഞാണന്തി** ഏത്ഥ ''ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതീ''തി അനന്തരുപ്പത്തിം സല്ലക്ഖേന്തോപി ന സോ ചക്ഖുമ്ഹി രൂപാരമ്മണം സോതവിഞ്ഞാണം ഇച്ഛതി, അഥ ഖോ സോതമ്ഹിയേവ സദ്ദാരമ്മണന്തി അനന്തരൂപലദ്ധിവസേന ആപന്നത്താ ''പടിജാനാതീ''തി യുത്തം വത്തും.

അനന്തരപച്ചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അരിയരൂപകഥാവണ്ണനാ

൬൯൮-൬൯൯. സമ്മാവാചാദി രൂപം മഗ്ഗോ ചാതി ഇച്ഛന്തോ **''അരിയരൂപ''**ന്തിപി വദതി.

അരിയരൂപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അഞ്ഞോഅനുസയോതികഥാവണ്ണനാ

൩൦൦-൩൦൧. ''സരാഗോതിആദി പന തസ്മിം സമയേ രാഗസ്സ അപ്പഹീനത്താ സരാഗോതി വത്തബ്ബത''ന്തി പുരിമപാഠോ, **''സാനുസയോതിആദി പന തസ്മിം സമയേ അനുസയസ്സ അപ്പഹീനത്താ സാനുസയോതി വത്തബ്ബത''**ന്തി പച്ഛിമപാഠോ, സോ യുത്തോ. സോ ഹി **ന അനുസയപരിയുട്ഠാനാനം അഞ്ഞത്തം, തസ്മാ തം അസാധക**ന്തി ഏതേന സമേതീതി.

അഞ്ഞോഅനുസയോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പരിയുട്ഠാനംചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ

൩൦൨. യസ്മാ അനിച്ചാദിതോ മനസികരോതോപി രാഗാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ച തേ വിപസ്സനായ സമ്പയുത്താ, തസ്മാ പരിയുട്ഠാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തി ലദ്ധീതി അധിപ്പായോ.

പരിയുട്ഠാനംചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ

൩൦൩-൩൦൪. തിവിധായാതി കിലേസവത്ഥുഓകാസവസേന, കാമരാഗകാമവിതക്കകാമാവചരധമ്മവസേന വാ തിവിധായ. **കിലേസകാമവസേനാ**തി കിലേസകാമഭൂതകാമധാതുഭാവേനാതി വുത്തം ഹോതി. **അധിപ്പായം അസല്ലക്ഖേന്തോ**തി രൂപധാതുസഹഗതവസേന അനുസേതീതി, രൂപധാതുധമ്മേസു അഞ്ഞതരഭാവേന രൂപധാതുപരിയാപന്നോതി ച പുച്ഛിതഭാവം അസല്ലക്ഖേന്തോതി അത്ഥോ.

പരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ

൩൦൬-൩൦൮. ദിട്ഠിഗതം ''സസ്സതോ ലോകോതി ഖോ, വച്ഛ, അബ്യാകതമേത''ന്തി സസ്സതാദിഭാവേന അകഥിതത്താ ''അബ്യാകത''ന്തി വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഏത്ഥ പന ന ദിട്ഠിഗതം ''അബ്യാകത''ന്തി വുത്തം, അഥ ഖോ ''ഠപനീയോ ഏസോ പഞ്ഹോ''തി ദസ്സിതം, തസ്മാ സബ്ബഥാപി ദിട്ഠിഗതം ''അബ്യാകത''ന്തി ന വത്തബ്ബന്തി യുത്തം.

അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ

൩൦൯-൩൧൦. തസ്മാതി യസ്മാ ദിട്ഠിരാഗാനം സമാനേ വിക്ഖമ്ഭനഭാവേപി ''വീതരാഗോ''തി വുച്ചതി, ന പന ''വിഗതദിട്ഠികോ''തി, തസ്മാ ദിട്ഠി ലോകിയപരിയാപന്നാ ന ഹോതീതി അത്ഥം വദന്തി. രൂപദിട്ഠിയാ അഭാവാ പന കാമധാതുപരിയാപന്നായ ദിട്ഠിയാ ഭവിതബ്ബം. യദി ച പരിയാപന്നാ സിയാ, തഥാ ച സതി കാമരാഗോ വിയ ഝാനലാഭിനോ ദിട്ഠിപി വിഗച്ഛേയ്യാതി ''വിഗതദിട്ഠികോ''തി വത്തബ്ബോ സിയാ, ന ച വുച്ചതി, തസ്മാ അപരിയാപന്നാ ദിട്ഠി. ന ഹി സാ തസ്സ അവിഗതാ ദിട്ഠി കാമരാഗോ വിയ കാമദിട്ഠി യേന കാമധാതുയാ പരിയാപന്നാ സിയാതി വദതീതി വേദിതബ്ബം.

അപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചുദ്ദസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. പന്നരസമവഗ്ഗോ

൧. പച്ചയതാകഥാവണ്ണനാ

൭൧൧-൭൧൩. **തസ്മാ പച്ചയതാ വവത്ഥിതാ**തി ഹേതുപച്ചയഭൂതസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭാവാദിനാ വിയ അധിപതിപച്ചയതാദിനാ ച ന ഭവിതബ്ബന്തി ഹേതുപച്ചയഭാവോയേവേതസ്സ വവത്ഥിതോ ഹോതീതി അത്ഥോ.

പച്ചയതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൭൧൪-൭൧൫. **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോവ ഗഹിതോ** "നനു അവിജ്ജാ സങ്ഖാരേന സഹജാതാ"തി വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. **സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞഅത്ഥിഅവിഗതസമ്പയുത്തവസേനാ**തി ഏത്ഥ നിസ്സയോ കമഭേദേന അത്ഥിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോ ഹോതീതി ന വുത്തോ, കമ്മാഹാരാ അസാധാരണതായാതി വേദിതബ്ബാ. വക്ഖതി ഹി "തീണി ഉപാദാനാനി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ വിയ തണ്ഹായ പച്ചയാ ഹോന്തീ"തി (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൭൧൪-൭൧൫), തസ്മാ ഉപാദാനേഹി സമാനാ ഏവേത്ഥ സങ്ഖാരാനം പച്ചയതാ ദസ്സിതാതി.

അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ

൭൩൨. തതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥായം **സേസസത്തേ സന്ധായാ**തി നിരോധസമാപന്നതോ അഞ്ഞേ യേസം നിരോധസമാപത്തിയാ ഭവിതബ്ബം, തേ പഞ്ചവോകാരസത്തേ സന്ധായാതി അധിപ്പായോ, അസഞ്ഞസത്താനമ്പി ച സഞ്ഞുപ്പാദാ ചുതിം ഇച്ഛന്തീതി സേസസബ്ബസത്തേ സന്ധായാതി വാ. **സരീരപകതി**ന്തി തഥാരൂപോ അയം കായോ, യഥാരൂപേ കായേ പാണിസമ്ഫസ്സാപി കമന്തീതിആദികം.

൭൩൩-൭൩൪. **സുത്തവിരോധോ സിയാ**തി ഇദം പരവാദിം സമ്പടിച്ഛാപേത്വാ വത്തബ്ബം.

തതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അസഞ്ഞസത്തുപികാകഥാവണ്ണനാ

൭൩൫. **സഞ്ഞാവിരാഗവസേന പവത്തഭാവനാ അസഞ്ഞസമാപത്തിപീ**തി ലദ്ധികിത്തനേ സഞ്ഞാവിരാഗവസേന പവത്തഭാവനം ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തിം "അസഞ്ഞസമാപത്തീ"തി അഗ്ഗഹേത്വാ സാപി അസഞ്ഞിതാ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തിയേവ നാമാതി പരസ്സ ലദ്ധീതി

ദസ്സേതി. **യസ്മാ അസഞ്ഞസമാപത്തിം സമാപന്നസ്സ അലോഭാദയോ അത്ഥീതി** ഏത്ഥ സകസമയസിദ്ധാ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തി ''അസഞ്ഞസമാപത്തീ''തി വുത്താ.

൭൩൩. സഞ്ഞാവിരാഗവസേന സമാപന്നത്താ അസഞ്ഞിതാ, ന സഞ്ഞായ അഭാവതോതി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തിമേവ സന്ധായ വദതി.

അസഞ്ഞസത്തുപികാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. കമ്മൂപചയകഥാവണ്ണനാ

൭൩൪-൭൩൯. കമ്മേന സഹജാതോതി പഞ്ഹേസു ''കമ്മൂപചയം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ചിത്തവിപ്പയുത്തം സന്ധായ പടിജാനാതീ''തി കത്ഥചി പാഠോ, ''ചിത്തസമ്പയുത്തം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ചിത്തവിപ്പയുത്തം സന്ധായ പടിജാനാതീ''തി അഞ്ഞത്ഥ. ഉഭയമ്പി വിചാരേതബ്ബം.

൭൪൧. തസ്മാതി തിണ്ണമ്പി ഏകക്ഖണേ സബ്ഭാവതോ തിണ്ണം ഫസ്സാനഞ്ച സമോധാനാ ച ഏകത്തം പുച്ഛതീതി അധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ.

കമ്മൂപചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പന്നരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയോ പണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൧൬. സോളസമവഗ്ഗോ

൩. സുഖാനുപ്പദാനകഥാവണ്ണനാ

൭൪൭-൭൪൮. സുഖാനുപ്പദാനകഥായം **യം ഏവരൂപ**ന്തി യം നേവത്തനോ, ന പരേസം, ന തസ്സ, ഏവരൂപം നാമ അനുപ്പദിന്നം ഭവിതും ന അരഹതി അഞ്ഞസ്സ അസക്കുണേയ്യത്താതി ലദ്ധിമത്തേന പടിജാനാതി, ന യുത്തിയാതി അധിപ്പായോ.

സുഖാനുപ്പദാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അധിഗയ്ഹമനസികാരകഥാവണ്ണനാ

൭൪൯-൭൫൦. തംചിത്തതായാതി തദേവ ആരമ്മണഭൂതം ചിത്തം ഏതസ്സാതി തംചിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ തംചിത്തതാ, തായ തംചിത്തതായ. തം വാ ആലമ്ബകം ആലമ്ബിതബ്ബഞ്ച ചിത്തം തംചിത്തം, തസ്സ ഭാവോ തസ്സേവ ആലമ്ബകആലമ്ബിതബ്ബതാ തംചിത്തതാ, തായ ചോദേതുന്തി അത്ഥോ.

അധിഗയ്ഹമനസികാരകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. രൂപംരൂപാവചരാരൂപാവചരന്തികഥാവണ്ണനാ

൩൬൮-൩൭൦. രൂപംരൂപാവചരാരൂപാവചരന്തികഥായം **ഹേട്ഠാതി** ചുദ്ദസമവഗ്ഗേ **ആഗതപരിയാപന്നകഥായം** (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൩൬൯-൩൭൪). ‘‘സമാപത്തേസിയ’’ന്തിആദി വുത്തനയമേവ. യഞ്ചേത്ഥ ‘‘അത്ഥി രൂപം അരൂപാവചര’’ന്തി അരൂപാവചരകമ്മസ്സ കതത്താ രൂപം വുത്തം, തത്ഥ ച യം വത്തബ്ബം, തം അട്ഠമവഗ്ഗേ **അരൂപേരൂപകഥായം** (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ൪൭൮-൪൭൯) വുത്തനയമേവാതി.

രൂപംരൂപാവചരാരൂപാവചരന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സോളസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. സത്തരസമവഗ്ഗോ

൧. അത്ഥിഅരഹതോപുഞ്ഞൂപചയകഥാവണ്ണനാ

൩൭൯-൩൭൪. **ചിത്തം അനാദിയിത്വാതി** ‘‘കിരിയചിത്തേന ദാനാദിപവത്തിസബ്ഭാവതോ’’തി വുത്തം കിരിയചിത്തം അബ്യാകതം അനാദിയിത്വാതി അത്ഥോ.

അത്ഥിഅരഹതോപുഞ്ഞൂപചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നത്ഥിഅരഹതോഅകാലമച്ചൂതികഥാവണ്ണനാ

൩൭൦. **അയോനിസോ ഗഹേത്വാതി** അലദ്ധവിപാകവാരാനമ്പി കമ്മാനം ബ്യന്തീഭാവം ന വദാമീതി അത്ഥം ഗഹേത്വാതി അധിപ്പായോ. കേചി പന ‘‘കമ്മാനം വിപാകം അപ്പടിസംവിദിത്വാ പുഗ്ഗലസ്സ ബ്യന്തീഭാവം ന വദാമീതി ഏവം അയോനിസോ അത്ഥം ഗഹേത്വാ’’തി വദന്തി.

൩൭൧. **താവ ന കമതീതി ലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപതീതി** താവ ന കമതി, തതോ പരം കമതീതി ലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപതീതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ കിര ‘‘സതി ജീവിതേ ജീവിതാവസേസേ ജീവിതാ വോരോപേതീ’’തി വചനതോ അത്തനോ ധമ്മതായ മരന്തം കോട്ടേന്തസ്സ വാ സീസം വാ ഛിന്ദന്തസ്സ നത്ഥി പാണാതിപാതോതി ആചരിയാ വദന്തി. പാണോ പാണസഞ്ഞിതാ വധകചിത്തഉപക്കമമരണേസു വിജ്ജമാനേസുപി ന തേന ഉപക്കമേന മതോതി നത്ഥി പാണാതിപാതോതി അധിപ്പായോ. ഏവം പന മരന്തേന തേന ഏകചിത്തവാരമ്പി ധമ്മതാമരണതോ ഓരതോ ന മതോതി ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യമേതം.

നത്ഥിഅരഹതോഅകാലമച്ചൂതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സബ്ബമിദംകമ്മതോതികഥാവണ്ണനാ

൩൭൪. **ബീജതോ അങ്കുരസ്സേവാതി** യഥാ അങ്കുരസ്സ അബീജതോ നിബ്ബത്തി നത്ഥി, തഥാ പച്ചുപ്പന്നപവത്തസ്സപി അകമ്മതോ കമ്മവിപാകതോ നിബ്ബത്തി നത്ഥി, തം സന്ധായ പടിക്ഖിപതീതി അധിപ്പായോ. **ദേയ്യധമ്മവസേന ദാനഫലം പുച്ഛതീതി** ദേയ്യധമ്മവസേന യായ ചേതനായ തം ദേതി, തസ്സ ദാനസ്സ ഫലം പുച്ഛതി, ന ദേയ്യധമ്മസ്സാതി വുത്തം ഹോതി.

സബ്ബമിദംകമ്മതോതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഇന്ദ്രിയബദ്ധകഥാവണ്ണനാ

൭൭൭. വിനാപി അനിച്ചത്തേനാതി "യാവ ദുക്ഖാ നിരയാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) വിയ ദുക്ഖാരമ്മണത്തേനപി ദുക്ഖം വത്തബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

ഇന്ദ്രിയബദ്ധകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. നവത്തബ്ബംസങ്ഘോദക്ഖിണംവിസോധേതീതികഥാവണ്ണനാ

൭൯൩-൭൯൪. നവത്തബ്ബംസങ്ഘോദക്ഖിണംവിസോധേതീതികഥായം **ന ച താനി ദക്ഖിണം വിസോധേതും സക്കോന്തീ**തി യഥാ പുഗ്ഗലോ സീലപരിസോധനാദീനി കത്വാ നിരോധമ്പി സമാപജ്ജിത്വാ വിസോധേതും സക്കോതി, ന ഏവം മഗ്ഗഫലാനീതി അധിപ്പായോ, അപ്പടിഗ്ഗഹണതോതി വാ.

നവത്തബ്ബംസങ്ഘോദക്ഖിണംവിസോധേതീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൮൦൦-൮൦൧. ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥായം **വിസുജ്ഝേയ്യാ**തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"മഹപ്ഫലാ ഭവേയ്യാ"**തി ആഹ. **ദായകസ്സേവ ചിത്തവിസുദ്ധി വിപാകദായികാ ഹോതീ**തി പടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖാ പടിഗ്ഗാഹകേന പച്ചയഭൂതേന വിനാ ദായകേനേവ മഹാവിപാകചേതനത്തം ആപാദികാ, പടിഗ്ഗാഹകനിരപേക്ഖാ വിപാകദായികാ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ കാരകോതി യദി ദായകസ്സ ദാനചേതനാ നാമ പടിഗ്ഗാഹകേന കതാ ഭവേയ്യ, യുത്തരൂപം സിയാ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ലദ്ധികിത്തനേ "ദായകേന ദാനം ദിന്നം, പടിഗ്ഗാഹകേന വിപാകോ നിബ്ബത്തിതോതി അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ കാരകോ ഭവേയ്യാ"തി വുത്തന്തി? സച്ചമേതം, പടിഗ്ഗാഹകേന വിപാകനിബ്ബത്തനമ്പി പന ദാനചേതനാനിബ്ബത്തനേന യദി ഭവേയ്യ, ഏവം സതി അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ കാരകോതി യുത്തരൂപം സിയാതി അധിപ്പായോ.

ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്തരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. അട്ഠാരസമവഗ്ഗോ

൧. മനുസ്സലോകകഥാവണ്ണനാ

൮൦൨-൮൦൩. അയോനിസോതി "തുസിതപുരം സന്ധായാ"തിആദികം ഗഹണം സന്ധായാഹ.

മനുസ്സലോകകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ധമ്മദേസനാകഥാവണ്ണനാ

൮൪-൮൫. തസ്സ ച ദേസനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ സയമേവ ച ആയസ്മതാ ആനന്ദത്ഥേരേന ദേസിതോതി വദതി.

ധമ്മദേസനാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഝാനസങ്കന്തികഥാവണ്ണനാ

൮൧൩-൮൧൫. ഝാനസങ്കന്തികഥായം **ഉപ്പടിപാടിയാ**തി പഠമജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ വിതക്കവിചാരാ ആദീനവതോ മനസികാതബ്ബാ, തതോ ദുതിയജ്ഝാനേന ഭവിതബ്ബന്തി ഏവം യോ ഉപചാരാനം ഝാനാനഞ്ച അനുക്കമോ, തേന വിനാതി അത്ഥോ.

ഝാനസങ്കന്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഝാനന്തരികകഥാവണ്ണനാ

൮൧൭-൮൧൯. ഝാനന്തരികാ നാമ ഏസാതി പഠമജ്ഝാനാദീസു അഞ്ഞതരഭാവാഭാവതോ ന ഝാനം, അഥ ഖോ ദക്ഖിണപുബ്ബാദിദിസന്തരികാ വിയ ഝാനന്തരികാ നാമ ഏസാതി. കതരാ? യോയം അവിതക്കവിചാരമത്തോ സമാധീതി യോജേതബ്ബം.

ഝാനന്തരികകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ചക്ഖുനാരൂപംപസ്സതീതികഥാവണ്ണനാ

൮൨൫-൮൨൭. പടിജാനനം സന്ധായാതി "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൩൫൨) നയേന വുത്തം മനോവിഞ്ഞാണപടിജാനനം കിര സന്ധായാതി അധിപ്പായോ, തസ്മാ "ഏവം സന്തേ രൂപം മനോവിഞ്ഞാണം ആപജ്ജതീതി മനോവിഞ്ഞാണപടിജാനനം പന രൂപദസ്സനം കഥം ഹോതീ"തി വിചാരേതബ്ബം.

ചക്ഖുനാരൂപംപസ്സതീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അട്ഠാരസമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൯. ഏകൂനവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. കിലേസപജഹനകഥാവണ്ണനാ

൮൨൮-൮൩൧. അനുപ്പന്നായേവ നുപ്പജ്ജന്തീതി പഹീനാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ നത്ഥി കിലേസപജഹനാതി പടിക്ഖിപതി. തേ പന നേവ ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിഗതാ, നാപി ഭവിസ്സന്തി, ന ച ഉപ്പന്നാതി അതീതേ കിലേസേ പജഹതീതിആദി ന വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി.

കിലേസപജഹനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുഞ്ഞതകഥാവണ്ണനാ

൮൩൨. അനത്തലക്ഖണം താവ ഏകച്ചന്തി അരൂപക്ഖന്ധാനം അനത്തലക്ഖണം വദതി. **ഏകേന പരിയായേനാ**തി അനത്തലക്ഖണസ്സ ജരാമരണഭാവപരിയായേനാതി വദന്തി. രൂപക്ഖന്ധാദീനഞ്ഹി മാ ജീരതു മാ മരതൂതി അലബ്ഭനേയ്യോ അവസവത്തനാകാരോ അനത്തതാ, സാ അത്ഥതോ ജരാമരണമേവ, തഞ്ച "ജരാമരണം ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിത"ന്തി (ധാതു॰ ൭൧) വുത്തത്താ അരൂപക്ഖന്ധാനം ജരാമരണം സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നന്തി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ.

സുഞ്ഞതകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സാമഞ്ഞഫലകഥാവണ്ണനാ

൮൩൬-൮൩൭. ഫലുപ്പത്തി ചാതി പത്തിധമ്മം വദതി.

സാമഞ്ഞഫലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. തഥതാകഥാവണ്ണനാ

൮൪൧-൮൪൩. രൂപാദിസഭാവതാസങ്ഖാതാതി ഏത്ഥ രൂപാദീനം സഭാവതാതി രൂപാദിസഭാവതാതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഭാവം ഹേസ തഥതാതി വദതി, ന ഭാവയോഗന്തി.

തഥതാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കുസലകഥാവണ്ണനാ

൮൪൪-൮൪൭. അനവജ്ജഭാവമത്തേനേവ നിബ്ബാനം കുസലന്തി യംകിഞ്ചി കുസലം, സബ്ബം തം അനവജ്ജഭാവമത്തേനേവ, തസ്മാ നിബ്ബാനം കുസലന്തി വുത്തം ഹോതി.

കുസലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അച്ചന്തനിയാമകഥാവണ്ണനാ

൮൪൮. "സകിം നിമുഗ്ഗോ നിമുഗ്ഗോവ ഹോതീ"തി സുത്തം നിസ്സായാതി തായ ജാതിയാ ലോകുത്തരസദ്ധാദീനം അനുപ്പത്തിം സന്ധായ കതം അവധാരണം സംസാരഖാണുകഭാവം സന്ധായ കതന്തി മഞ്ഞമാനോ പുഥുജ്ജനസ്സായം അച്ചന്തനിയാമതാ, യായം നിയതമിച്ഛാദിട്ഠീതി "അത്ഥി പുഥുജ്ജനസ്സ അച്ചന്തനിയാമതാ"തി വദതി. വിചികിച്ഛുപ്പത്തി നിയാമന്തരുപ്പത്തി ച അച്ചന്തനിയാമനിവത്തകാ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബാ.

അച്ചന്തനിയാമകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൮൫൬-൮൫൭. ലോകിയാനമ്പീതി ലോകുത്തരാനം വിയ ലോകിയാനമ്പി സദ്ധാദീനംയേവ സദ്ധിന്ദ്രിയാദിഭാവദസ്സനേന ലോകിയസദ്ധിന്ദ്രിയാദിഭാവം

സാധേതും **സദ്ധാദീനംയേവ സദ്ധിന്ദ്രിയാദിഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്ത**ന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകൂനവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൦. വീസതിമവഗ്ഗോ

൨. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൬൩-൮൬൪. ഞാണകഥായം **ദുക്ഖം പരിജാനാതീതി ലോകുത്തരമഗ്ഗഞാണമേവ ദീപേതീ**തി ''ദുക്ഖം പരിജാനാതീ''തി വദന്തോ ഇദം തവ വചനം ലോകുത്തരമഗ്ഗഞാണമേവ ദീപേതി, ന തസ്സേവ ഞാണഭാവം. കസ്മാ? യസ്മാ ന ലോകുത്തരമേവ ഞാണം, തസ്മാ ന ഇദം സാധകന്തി വുത്തം ഹോതി.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. നിരയപാലകഥാവണ്ണനാ

൮൬൭-൮൬൮. **പണുന്ന**ന്തി പണുദിതം, അനവസേസഖിത്തന്തി അത്ഥോ.

നിരയപാലകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. തിരച്ഛാനകഥാവണ്ണനാ

൮൬൯-൮൭൧. **തസ്സ അത്ഥിതായ പടിഞ്ഞാ**തി തസ്സ ഹത്ഥിനാഗസ്സ ച ദിബ്ബയാനസ്സ ച അത്ഥിതായാതി വിസും യോജേതബ്ബം.

തിരച്ഛാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൭൬-൮൭൭. ഞാണകഥായം **സചേ തം ദ്വാദസവത്ഥുക**ന്തി ഏത്ഥ ച ''ലോകുത്തര''ന്തി വചനസേസോ, തം വാ ലോകുത്തരഞാണം സചേ ദ്വാദസവത്ഥുകന്തി അത്ഥോ. പരിഞ്ഞേയ്യന്തി പുബ്ബഭാഗോ, പരിഞ്ഞാതന്തി അപരഭാഗോ, സച്ചഞാണം പന മഗ്ഗക്ഖണേപി പരിജാനനാദികിച്ചസാധനവസേന ഹോതീതി ആഹ **''സദ്ധിം പുബ്ബഭാഗപരഭാഗേഹീ''**തി.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥോ പണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൨൧. ഏകവീസതിമവഗ്ഗോ

൫. സാസനകഥാവണ്ണനാ

൮൭൮. തീസുപി പുച്ഛാസു ചോദനത്ഥം വുത്തന്തി തീസുപി പുച്ഛാസു ''സാസന''ന്തിആദിവചനം വുത്തന്തി സമുദായാ ഏകദേസാനം അധികരണഭാവേന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

സാസനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൮൮൩-൮൮൪. ഇദ്ധികഥായം **അത്ഥി അധിപ്പായഇദ്ധീ**തി അധിപ്പായവസേന ഇജ്ഝനതോ അധിപ്പായോതി ഏവംനാമികാ ഇദ്ധി അത്ഥീതി അത്ഥോ.

ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ധമ്മകഥാവണ്ണനാ

൮൮൭-൮൮൮. ധമ്മകഥായം **രൂപട്ഠതോ അഞ്ഞസ്സ രൂപസ്സ അഭാവാ**തി യോ രൂപസ്സ നിയാമോ വുച്ചേയ്യ, സോ രൂപട്ഠോ നാമ കോചി രൂപതോ അഞ്ഞോ നത്ഥീതി രൂപട്ഠതോ അഞ്ഞം രൂപഞ്ച ന ഹോതി, തസ്മാ രൂപം രൂപമേവ, ന വേദനാദിസഭാവന്തി അധിപ്പായേന ''രൂപം രൂപട്ഠേന നിയത''ന്തി വത്തബ്ബം, ന അഞ്ഞഥാ രൂപട്ഠേന നിയാമേനാതി അധിപ്പായോ. തത്ഥ രൂപതോ അഞ്ഞസ്സ രൂപട്ഠസ്സ അഭാവേ ദസ്സിതേ രൂപട്ഠതോ അഞ്ഞസ്സ രൂപസ്സ അഭാവോ ദസ്സിതോയേവ നാമ ഹോതീതി തമേവ രൂപതോ അഞ്ഞസ്സ രൂപട്ഠസ്സ അഭാവം ദസ്സേന്തോ **''രൂപസഭാവോ ഹീ''**തിആദിമാഹ. **ഏസ വോഹാരോ**തി രൂപസ്സ സഭാവോ രൂപസഭാവോ, രൂപസ്സ അത്ഥോ രൂപട്ഠോതി ഏവം അഞ്ഞത്തം ഗഹേത്വാ വിയ പവത്തോ രൂപസഭാവവോഹാരോ രൂപട്ഠവോഹാരോ വാ വേദനാദീഹി നാനത്തമേവ സോ സഭാവോതി നാനത്തസഞ്ഞാപനത്ഥം ഹോതീതി അത്ഥോ. **തസ്മാ**തി രൂപസ്സ രൂപട്ഠേന അനഞ്ഞത്താ. ''രൂപം രൂപമേവ, ന വേദനാദിസഭാവ''ന്തി അവത്വാ **''രൂപം രൂപട്ഠേന നിയത''**ന്തി വദതോ തഞ്ച വചനം വുത്തപ്പകാരേന സദോസം, അഥ കസ്മാ ''രൂപഞ്ഹി രൂപട്ഠേന നിയതന്തി രൂപം രൂപമേവ, ന വേദനാദിസഭാവന്തി അധിപ്പായേന വത്തബ്ബ''ന്തി വദന്തോ ''രൂപം രൂപട്ഠേന നിയത''ന്തി പടിജാനാതീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. നനു ചേതം അത്തനാവ വുത്തം, ന പരേനാതി പടിജാനാതീതി ന വത്തബ്ബന്തി? ന, അത്താനമ്പി പരം വിയ വചനതോ. വത്തബ്ബന്തി വാ സകവാദിനാ വത്തബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. യദി ച തേന വത്തബ്ബം പടിജാനാതി ച സോ ഏതമത്ഥന്തി, അഥ കസ്മാ പടിജാനാതി സകവാദീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. **അത്ഥന്തരവസേനാ**തി തത്ഥ വുത്തമേവ കാരണം നിഗൂഹിത്വാ പരേന ചോദിതന്തി തമേവ കാരണം ദസ്സേത്വാ ചോദനം നിവത്തേതി. **ഇതോ അഞ്ഞഥാ**തി രൂപാദിസഭാവമത്തം മുഞ്ചിത്വാ തേന പരികപ്പിതം നിയതം നത്ഥീതി തസ്സ പരികപ്പിതസ്സ നിവത്തനത്ഥം പുന തേനേവ നയേന ചോദേതും **''മിച്ഛത്തനിയത''**ന്തിആദിമാഹാതി അത്ഥോ.

ധമ്മകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഏകവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൨. ബാവീസതിമവഗ്ഗോ

൨. കുസലചിത്തകഥാവണ്ണനാ

൮൯൪-൮൯൫. കുസലചിത്തകഥായം **ജവനക്ഖണേ**തി പരിനിബ്ബാനചിത്തതോ പുരിമജവനക്ഖണേ.

കുസലചിത്തകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആനേഞ്ജകഥാവണ്ണനാ

൮൯൬. ഭവങ്ഗചിത്തേതി ഭവങ്ഗപരിയോസാനത്താ ചുതിചിത്തം ''ഭവങ്ഗചിത്ത''ന്തി ആഹ.

ആനേഞ്ജകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൭. തിസ്സോപികഥാവണ്ണനാ

൮൯൮-൯൦൦. സത്തവസ്സികം ഗബ്ഭം ദിസ്വാ ''ഗബ്ഭേയേവ അരഹത്തപ്പത്തിഹേതുഭൂതോ ഇന്ദ്രിയപരിപാകോ അത്ഥീ''തി ''അരഹത്തപ്പത്തിപി അത്ഥീ''തി മഞ്ഞതി, ആകാസസുപിനം ദിസ്വാ ''ആകാസഗമനാദിഅഭിഞ്ഞാ വിയ ധമ്മാഭിസമയോ അരഹത്തപ്പത്തി ച അത്ഥീ''തി മഞ്ഞതീതി അധിപ്പായോ.

തിസ്സോപികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ആസേവനപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൯൦൩-൯൦൫. ന കോചി ആസേവനപച്ചയം ആസേവതി നാമാതി യഥാ ബീജം ചതുമധുരഭാവം ന ഗണ്ഹാതി, ഏവം ഭാവനാസങ്ഖാതം ആസേവനപച്ചയം ഗണ്ഹന്തോ ആസേവന്തോ നാമ കോചി നത്ഥീതി അത്ഥോ.

ആസേവനപച്ചയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഖണികകഥാവണ്ണനാ

൯൦൬-൯൦൭. പഥവിയാദിരൂപേസു കേസഞ്ചി ഉപ്പാദോ കേസഞ്ചി നിരോധോതി ഏവം പതിട്ഠാനം രൂപസന്തതിയാ ഹോതി. ന ഹി രൂപാനം അനന്തരാദിപച്ചയാ സന്തി, യേഹി അരൂപസന്തതിയാ വിയ രൂപസന്തതിയാ പവത്തി സിയാതി ചിത്തേ ''ചിത്തേ മഹാപഥവീ സണ്ഠാതീ''തിആദി ചോദിതം.

ഖണികകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബാവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൩. തേവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. ഏകാധിപ്പായകഥാവണ്ണനാ

൯൦൮. കരുണാധിപ്പായേന ഏകാധിപ്പായോതി രാഗാധിപ്പായതോ അഞ്ഞാധിപ്പായോവാതി വുത്തം ഹോതി. **ഏകോ അധിപ്പായോ**തി ഏത്ഥ ഏകതോഭാവേ ഏകസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. സമാനത്ഥേ ഹി സതി രാഗാധിപ്പായേപി ഏകാധിപ്പായേനാതി ഏകാധിപ്പായതാ അത്ഥീതി.

ഏകാധിപ്പായകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൭. ഇസ്സരിയകാമകാരികാകഥാവണ്ണനാ

൯൧൦-൯൧൧. ഇസ്സരിയേന യഥാധിപ്പേതസ്സ കരണം **ഇസ്സരിയകാമകാരികാ. ഗച്ഛേയ്യാ**തി ഗബ്ഭസേയ്യോക്കമനം ഗച്ഛേയ്യ. **ഇസ്സരിയകാമകാരികാഹേതു നാമ ദുക്കരകാരികാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ കരീയതീ**തി ഏത്ഥ ദുക്കരകാരികാ നാമ ഇസ്സരിയകാമകാരികാഹേതു കരിയമാനാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ കരീയതീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, ഇസ്സരിയകാമകാരികാഹേതു നാമ വിനാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ കരിയമാനാ നത്ഥീതി വാ.

ഇസ്സരിയകാമകാരികാകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. പതിരൂപകഥാവണ്ണനാ

൯൧൭-൯൧൯. മേത്താദയോ സന്ധായ "മേത്താദയോ വിയ ന രാഗോ രാഗപതിരൂപകോ കോചി അത്ഥീതി രാഗമേവ ഗണ്ഹാതി, ഏവം ദോസേപീ"തി വദന്തി.

പതിരൂപകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അപരിനിപ്ഫന്നകഥാവണ്ണനാ

൯൨൦-൯൨൮. ന അനിച്ചാദിഭാവന്തി ഏത്ഥ അനിച്ചാദികോ ഭാവോ ഏതസ്സാതി അനിച്ചാദിഭാവന്തി രൂപം വുത്തം. **"ന കേവലഞ്ഹി പഠമസച്ചമേവ ദുക്ഖ"**ന്തി വദന്തേന **"ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്ന"**ന്തി ദുക്ഖസച്ചം സന്ധായ പുച്ഛാ കതാതി ദസ്സിതം ഹോതി. ഏവം സതി തേന "ചക്ഖായതനം അപരിനിപ്ഫന്ന"ന്തിആദി ന വത്തബ്ബം സിയാ. ന ഹി ചക്ഖായതനാദീനി അനുപാദിന്നാനി ലോകുത്തരാനി വാ. **ത**ന്തി "ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്നം, ന പന രൂപ"ന്തി ഏതം രൂപസ്സ ച ദുക്ഖത്താ നോ വത രേ വത്തബ്ബേതി അത്ഥോ.

അപരിനിപ്ഫന്നകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തേവീസതിമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കഥാവത്ഥുപകരണ-മൂലടീകാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

യമകപകരണ-മൂലടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ

കഥാവത്ഥുപകരണേന സങ്ഖേപേനേവ ദേസിതേന ധമ്മേസു വിപരീതഗ്ഗഹണം നിവാരേത്വാ തേസ്വേവ ധമ്മേസു ധമ്മസങ്ഗഹാദീസു പകാസിതേസു ധമ്മപുഗ്ഗലോകാസാദിനിസ്സയാനം സന്നിട്ഠാനസംസയാനം വസേന നാനപ്പകാരകഓസല്ലത്ഥം യമകപകരണം ആരദ്ധം, തം സമയദേസദേസകവസേനേവ ദസ്സേത്വാ സംവണ്ണനാക്കമഞ്ചസ്സ അനുപ്പത്തം "ആഗതോ ഭാരോ അവസ്സം വഹിതബ്ബോ"തി സംവണ്ണനമസ്സ പടിജാനന്തോ ആഹ **"സങ്ഖേപേനേവാ"**തിആദി.

തത്ഥ **യമസ്സ വിസയാതീതോ**തി ജാതിയാ സതി മരണം ഹോതീതി ജാതി, പഞ്ച വാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ യമസ്സ വിസയോ, തം സമുദയപ്പഹാനേന അതീതോതി അത്ഥോ. യമസ്സ വാ രഞ്ഞോ വിസയം മരണം, തസ്സ ആണാപവത്തിട്ഠാനം ദേസം വാ അതീതോ. "ഛച്ചാഭിഠാനാനി അഭബ്ബ കാതു"ന്തി (ഖു॰ പാ॰ ൬.൧൧; സു॰ നി॰ ൨൩൪) വുത്താനം ഛന്നം അഭബ്ബട്ഠാനാനം ദേസകോതി **ഛട്ഠാനദേസകോ** . അയമാ ഏകേകാ ഹുത്വാ ആവത്താ നീലാ അമലാ ച തനുരുഹാ അസ്സാതി **അയമാവത്തനീലാമലതനുരുഹോ**.

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. മൂലയമകം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. യമകാനം വസേന ദേസിതത്താതി ഇമിനാ ദസസു ഏകേകസ്സ യമകസമൂഹസ്സ തംസമൂഹസ്സ ച സകലസ്സ പകരണസ്സ യമകാനം വസേന ലദ്ധവോഹാരതം ദസ്സേതി.

കുസലാകുസലമൂലസങ്ഖാതാനം ദ്വിന്നം അത്ഥാനം വസേന അത്ഥയമകന്തി ഏതേന "യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ കുസലമൂലാ"തി ഏതസ്സേവ യമകഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? നാപജ്ജതി ഞാതും ഇച്ഛിതാനം ദുതിയപഠമപുച്ഛാസു വുത്താനം കുസലകുസലമൂലവിസേസാനം, കുസലമൂലകുസലവിസേസേഹി വാ ഞാതും ഇച്ഛിതാനം പഠമദുതിയപുച്ഛാസു സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതാനം കുസലകുസലമൂലാനം വസേന അത്ഥയമകഭാവസ്സ വുത്തത്താ. ഞാതും ഇച്ഛിതാനഞ്ഹി വിസേസാനം വിസേസവന്താപേക്ഖാനം, തംവിസേസവതം വാ ധമ്മാനഞ്ച വിസേസാപേക്ഖാനം ഏത്ഥ പധാനഭാവോതി ഏകേകായ പുച്ഛായ ഏകേകോ ഏവ അത്ഥോ സങ്ഗഹിതോ ഹോതീതി. അത്ഥസദ്ദോ ചേത്ഥ ന ധമ്മവാചകോ ഹേതുഫലാദിവാചകോ വാ, അഥ ഖോ പാളിഅത്ഥവാചകോ. തേനേവാഹ **"തേസഞ്ഞേവ അത്ഥാന"**ന്തിആദി.

തീണിപി പദാനി ഏകതോ കത്വാതി ഇദം നാമപദസ്സ കുസലാദീനം സങ്ഗാഹകത്തമത്തമേവ സന്ധായ വുത്തം, ന നിരവസേസസങ്ഗാഹകത്തം.

സബ്ബകുസലാദിസങ്ഗണ്ഹനത്ഥമേവ ച നാമപദസ്സ വുത്തത്താ **“കുസലത്തികമാതികായ ചതൂസു പദേസൂ”**തി വുത്തം.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൭൨. **അഞ്ഞമഞ്ഞയമകേ യേ കേചി കുസലാതി അപുച്ഛിത്വാതി** ഏത്ഥ യഥാ ദുതിയയമകേ “യേ കേചി കുസലമൂലാ”തി അപുച്ഛിത്വാ “യേ കേചി കുസലാ”തി പുച്ഛാ കതാ, ഏവമിധാപി “യേ കേചി കുസലാ”തി പുച്ഛാ കാതബ്ബാ സിയാ പുരിമയമകവിസിട്ഠം അപുബ്ബം ഗഹേത്വാ പച്ഛിമയമകസ്സ അപ്പവത്തത്താതി അധിപ്പായോ. “പടിലോമപുച്ഛാനുരൂപഭാവതോ”തി കേചി. പുരിമപുച്ഛായ പന അത്ഥവസേന കതായ തദനുരൂപായ പച്ഛിമപുച്ഛായ ഭവിതബ്ബം അനുലോമേ വിഗതസംസയസ്സ പടിലോമേ സംസയുപ്പത്തിതോ. തേന ന ച പച്ഛിമപുച്ഛാനുരൂപായ പുരിമപുച്ഛായ ഭവിതബ്ബന്തി പുരിമോവേത്ഥ അധിപ്പായോ യുത്തോ. **ഇമിനാപി ബ്യഞ്ജനേന തസ്സേവത്ഥസ്സ സമ്ഭവതോതി** ഇദമേവം ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി കുസലബ്യഞ്ജനത്ഥോ ഏവ കുസലമൂലേന ഏകമൂലബ്യഞ്ജനത്ഥോ, തേനേവ വിസ്സജ്ജനമ്പി അസമാനം ഹോതി. കുസലബ്യഞ്ജനേന ഹി പുച്ഛായ കതായ “അവസേസാ”തി ഇമസ്മിം ഠാനേ “അവസേസാ കുസലാ ധമ്മാ”തി വത്തബ്ബം ഹോതി, ഇതരഥാ അവസേസാ കുസലമൂലസഹജാതാ ധമ്മാതി, ന ച താനി വചനാനി സമാനത്ഥാനി കുസലകുസലാബ്യാകതദീപനതോതി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ സിയാ - “യേ കേചി കുസലാ”തി ഇമിനാപി ബ്യഞ്ജനേന “യേ കേചി കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ”തി വുത്തബ്യഞ്ജനത്ഥസ്സേവ സമ്ഭവതോ ദുതിയയമകേ വിയ അപുച്ഛിത്വാ “യേ കേചി കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ”തി പുച്ഛാ കതാ. ന ഹി കുസലമൂലേഹി വിയ കുസലമൂലേന ഏകമൂലേഹി അഞ്ഞേ കുസലാ സന്തി, കുസലേഹി പന അഞ്ഞേപി തേ സന്തീതി.

പടിലോമപുച്ഛാവണ്ണനായം **“കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ”തി ഹി പുച്ഛായ കതായ “മൂലാനി യാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബം ഭവേയ്യാതി** വുത്തം, തമ്പി തഥാ ന സക്കാ വത്തും. “യേ വാ പന കുസലമൂലേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാ, സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ”തി ച പുച്ഛിതേ “ആമന്താ” ഇച്ചേവ വിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബം. ന ഹി കുസലമൂലേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലേസു കിഞ്ചി ഏകമൂലം ന ഹോതി, യേന അനുലോമപുച്ഛായ വിയ വിഭാഗോ കാതബ്ബോ ഭവേയ്യ. യത്ഥ തീണി കുസലമൂലാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ താനി അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാനി ഏകമൂലാനി ച ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം ഏകേകേന അഞ്ഞമഞ്ഞേകമൂലത്താ. യത്ഥ പന ദ്വേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ താനി അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാനേവ, ന ഏകമൂലാനീതി ഏതസ്സ ഗഹണസ്സ നിവാരണത്ഥം “മൂലാനി യാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീ”തിആദിനാ വിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബന്തി ചേ? ന, “ആമന്താ”തി ഇമിനാവ വിസ്സജ്ജനേന തംഗഹണനിവാരണതോ അനുലോമപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേന ച ഏകതോ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ദ്വിന്നം തിണ്ണഞ്ച മൂലാനം അഞ്ഞമഞ്ഞേകമൂലഭാവസ്സ നിച്ഛിതത്താ. അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാനഞ്ഹി സമാനമൂലതാ ഏവ ഏകമൂലവചനേന പുച്ഛീയതി, ന അഞ്ഞമഞ്ഞസമാനമൂലതാ, അത്ഥി ച ദ്വിന്നം മൂലാനം സമാനമൂലതാ. തേസു ഹി ഏകേകം ഇതരേന മൂലേന തംമൂലേഹി അഞ്ഞേഹി സമാനമൂലന്തി.

അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലത്തേ പന നിച്ഛിതേ ഏകമൂലത്തസംസയാഭാവതോ "സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ"തി പുച്ഛാ ന കതാതി ദട്ഠബ്ബാ. "അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ മൂലാ ഏതേസന്തിപി അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാ, സമാനട്ഠേന ഏകം മൂലം ഏതേസന്തി ഏകമൂലാ"തി ഉഭയമ്പി വചനം മൂലയുത്തതമേവ വദതി, തേനേവ ച ഉഭയത്ഥാപി "കുസലമൂലേനാ"തി വുത്തം. തത്ഥ മൂലയോഗസാമഞ്ഞേ ഏകമൂലത്തേ നിച്ഛിതേ തബ്ബിസേസോ അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലഭാവോ ന നിച്ഛിതോ ഹോതീതി അനുലോമപുച്ഛാ പവത്താ, മൂലയോഗവിസേസേ പന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലത്തേ നിച്ഛിതേ ന വിനാ ഏകമൂലത്തേന അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലത്തം അത്ഥീതി മൂലയോഗസാമഞ്ഞം ഏകമൂലത്തം നിച്ഛിതമേവ ഹോതി, തസ്മാ "ഏകമൂലാ"തി പുച്ഛം അകത്വാ യഥാ കുസലമൂലവചനം ഏകമൂലവചനഞ്ച കുസലഭാവദീപകം ന ഹോതീതി കുസലഭാവേ സംസയസബ്ഭാവാ പഠമദുതിയയമകേസു "സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ"തി പടിലോമപുച്ഛാ കതാ, ഏവം അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലവചനം കുസലഭാവദീപകം ന ഹോതീതി കുസലഭാവേ സംസയസബ്ഭാവാ കുസലാധികാരസ്സ ച അനുവത്തമാനത്താ "സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ"തി പടിലോമപുച്ഛാ കതാതി.

൫൩-൬൭. മൂലനയേ വുത്തേ ഏവ അത്ഥേ കുസലമൂലഭാവേന മൂലസ്സ വിസേസനേന സമാനേന മൂലേന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ച മൂലേന മൂലയോഗദീപനേന ചാതി ഇമിനാ പരിയായന്തരേന പകാസേതും മൂലമൂലനയോ വുത്തോ. അഞ്ഞപദത്ഥസമാസന്തേന ക-കാരേന തീസുപി യമകേസു മൂലയോഗമേവ ദീപേതും മൂലകനയോ വുത്തോ. മൂലമൂലകനയവചനപരിയായോ വുത്തപ്പകാരോവ.

൭൪-൭൮. **അബ്ബോഹാരികം കത്വാ**തി ന ഏകമൂലഭാവം ലഭമാനേഹി ഏകതോ ലബ്ഭമാനത്താ സഹേതുകവോഹാരരഹിതം കത്വാ. ന വാ സഹേതുകദുകേ വിയ ഏത്ഥ ഹേതുപച്ചയയോഗായോഗവസേന അബ്ബോഹാരികം കതം, അഥ ഖോ സഹേതുകവോഹാരമേവ ലഭതി, ന അഹേതുകവോഹാരന്തി അബ്ബോഹാരികം കതം. **ഏകതോ ലബ്ഭമാനകവസേനാ**തി അഹേതുകചിത്തുപ്പാദനിബ്ബാനേഹി ഹേതുപച്ചയരഹിതേഹി സഹ ലബ്ഭമാനകരൂപവസേനാതി അത്ഥോ.

൭൬-൯൭. യസ്സം പാളിയം "അഹേതുകം നാമമൂലേന ന ഏകമൂലം, സഹേതുകം നാമമൂലേന ഏകമൂല"ന്തി (യമ॰ ൧.മൂലയമക.൭൭) പാഠോ ആഗതോ, തത്ഥ "യേ കേചി നാമാ ധമ്മാ"തി നാമാനം നിദ്ധാരിതത്താ "അഹേതുകം സഹേതുക"ന്തി ച വുത്തേ "നാമ"ന്തി ച ഇദം വിഞ്ഞായമാനമേവാതി ന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യത്ഥ പന "അഹേതുകം നാമം, സഹേതുകം നാമ"ന്തി (യമ॰ ൧.മൂലയമക.൭൭) ച പാഠോ, തത്ഥ സുപാകടഭാവത്ഥം "നാമ"ന്തി വുത്തന്തി.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മൂലയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ഖന്ധയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨-൩. ഖന്ധയമകേ ഛസു കാലഭേദേസു പുഗ്ഗലഓകാസപുഗ്ഗലോകാസവസേന ഖന്ധാനം ഉപ്പാദനിരോധാ തേസം പരിഞ്ഞാ ച വത്തബ്ബാ. തേ പന ഖന്ധാ "രൂപക്ഖന്ധോ"തിആദീഹി പഞ്ചഹി പദേഹി വുച്ചന്തി, തേസം ദസ അവയവപദാനി. തത്ഥ യോ രൂപാദിഅവയവപദാഭിഹിതോ ധമ്മോ, കിം സോ ഏവ സമുദായപദസ്സ അത്ഥോ. യോ ച സമുദായപദേന വുത്തോ, സോ ഏവ അവയവപദസ്സാതി ഏതസ്മിം സംസയട്ഠാനേ രൂപാദിഅവയവപദേഹി വുത്തോ ഏകദേസോ സകലോ വാ സമുദായപദാനം അത്ഥോ, സമുദായപദേഹി പന വുത്തോ ഏകന്തേന രൂപാദിഅവയവപദാനം അത്ഥോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും "രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, രൂപക്ഖന്ധോ രൂപ"ന്തിആദിനാ **പദസോധനവാരോ** വുത്തോ.

പുന "രൂപക്ഖന്ധോ"തിആദീനം സമാസപദാനം ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനത്താ പധാനഭൂതസ്സ ഖന്ധപദസ്സ വേദനാദിഉപപദത്ഥസ്സ ച സമ്ഭവതോ യഥാ "രൂപക്ഖന്ധോ"തി ഏതസ്മിം പദേ രൂപാവയവപദേന വുത്തസ്സ രൂപക്ഖന്ധഭാവോ ഹോതി രൂപസദ്ദസ്സ ഖന്ധസദ്ദസ്സ ച സമാനാധികരണഭാവതോതി, ഏവം തത്ഥ പധാനഭൂതേന ഖന്ധാവയവപദേന വുത്തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധാദിഭാവോ ഹോതി ഖന്ധപദേന വേദനാദിപദാനം സമാനാധികരണത്താതി ഏതസ്മിം സംസയട്ഠാനേ ഖന്ധാവയവപദേന വുത്തോ ധമ്മോ കോചി കേനചി സമുദായപദേന വുച്ചതി, ന സബ്ബോ സബ്ബേനാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും "രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ **പദസോധനമൂലചക്കവാരോ** വുത്തോ. ഏവഞ്ച ദസ്സേന്തേന രൂപാദിസദ്ദസ്സ വിസേസനഭാവോ, ഖന്ധസദ്ദസ്സ വിസേസിതബ്ബഭാവോ, വിസേസനവിസേസിതബ്ബാനം സമാനാധികരണഭാവോ ച ദസ്സിതോ ഹോതി.

തേനേത്ഥ സംസയോ ഹോതി - കിം ഖന്ധതോ അഞ്ഞമ്പി രൂപം അത്ഥി, യതോ വിനിവത്തം രൂപം ഖന്ധവിസേസനം ഹോതി, സബ്ബേവ ഖന്ധാ കിം ഖന്ധവിസേസനഭൂതേന രൂപേന വിസേസിതബ്ബാതി, കിം പന തം ഖന്ധവിസേസനഭൂതം രൂപന്തി? ഭൂതുപാദായരൂപം തസ്സേവ ഗഹിതത്താ. നിദ്ദേസേ "ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ"തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതന്തി. ഏവം ഏതസ്മിം സംസയട്ഠാനേ ന ഖന്ധതോ അഞ്ഞം രൂപം അത്ഥി, തേനേവ ചേതേന രൂപസദ്ദേന വുച്ചമാനം സുദ്ധേന ഖന്ധസദ്ദേന വുച്ചതേ, ന ച സബ്ബേ ഖന്ധാ ഖന്ധവിസേസനഭൂതേന രൂപേന വിസേസിതബ്ബാ, തേനേവ തേ വിഭജിതബ്ബാ, ഏസ നയോ വേദനാക്ഖന്ധാദീസുപീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും "രൂപം ഖന്ധോ, ഖന്ധാ രൂപ"ന്തിആദിനാ **സുദ്ധഖന്ധവാരോ** വുത്തോ.

തതോ "രൂപം ഖന്ധോ"തി ഏതസ്മിം അനുഞ്ഞായമാനേ "ന കേവലം അയം ഖന്ധസദ്ദോ രൂപവിസേസനോവ, അഥ ഖോ വേദനാദിവിസേസനോ ചാ"തി രൂപസ്സ ഖന്ധഭാവനിച്ഛയാനന്തരം ഖന്ധാനം രൂപവിസേസനയോഗേ ച സംസയോ ഹോതി. തത്ഥ ന സബ്ബേ ഖന്ധാ വേദനാദിവിസേസനയുത്താ, അഥ ഖോ കേചി കേനചി വിസേസനേന യുഞ്ജന്തീതി ദസ്സേതും **സുദ്ധഖന്ധമൂലചക്കവാരോ** വുത്തോതി. ഏവം യേസം ഉപ്പാദാദയോ വത്തബ്ബാ,

തേസം ഖന്ധാനം പണ്ണത്തിസോധനവസേന തന്നിച്ഛയത്ഥം **പണ്ണത്തിവാരോ** വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

ചത്താരി ചത്താരി ചക്കാനി ബന്ധിത്വാതി ഏത്ഥ ചക്കാവയവഭാവതോ ചക്കാനീതി യമകാനി വുത്താനി ഏകേകഖന്ധമൂലാനി ചത്താരി ചത്താരി യമകാനി ബന്ധിത്വാതി. ഇമിനാ ഹി ഏത്ഥ അത്ഥേന ഭവിതബ്ബന്തി. ചത്താരി ചത്താരി യമകാനി യഥാ ഏകേകഖന്ധമൂലകാനി ഹോന്തി, ഏവം ബന്ധിത്വാതി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ "രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ"തി ഏവമാദികം മൂലപദം നാഭിം കത്വാ "ഖന്ധാ"തി ഇദം നേമിം, "വേദനാക്ഖന്ധോ"തിആദീനി അരേ കത്വാ ചക്കഭാവോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ, ന മണ്ഡലഭാവേന സമ്ബജ്ഝനതോ. വേദനാക്ഖന്ധമൂലകാദീസുപി ഹി ഹേട്ഠിമം സോധേത്വാവ പാഠോ ഗതോ, ന മണ്ഡലസമ്ബന്ധേനാതി. **തേനേവ ച കാരണേനാ**തി സുദ്ധഖന്ധലാഭമത്തമേവ ഗഹേത്വാ ഖന്ധവിസേസനേ രൂപാദിമ്ഹി സുദ്ധരൂപാദിമത്തതായ അട്ഠത്വാ ഖന്ധവിസേസനഭാവസങ്ഖാതം രൂപാദിഅത്ഥം ദസ്സേതും ഖന്ധസദ്ദേന സഹ യോജേത്വാ "ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ"തിആദിനാ നയേന പദം ഉദ്ധരിത്വാ അത്ഥസ്സ വിഭത്തത്താതി അത്ഥോ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨൬. **പിയരൂപം സാതരൂപന്തി** "ചക്ഖും ലോകേ പിയരൂപം...പേ॰... രൂപാ ലോകേ...പേ॰... ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ...പേ॰... ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ...പേ॰... രൂപസഞ്ഞാ...പേ॰... രൂപസഞ്ചേതനാ...പേ॰... രൂപതണ്ഹാ...പേ॰... രൂപവിതക്കോ...പേ॰... രൂപവിചാരോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩; വിഭ॰ ൨൦൩) ഏവം വുത്തം തണ്ഹാവത്ഥുഭൂതം തേഭൂമകം വേദിതബ്ബം, തസ്മാ യം പഞ്ചക്ഖന്ധസമുദായഭൂതം പിയരൂപസാതരൂപം, തം ഏകദേസേന രൂപക്ഖന്ധോ ഹോതീതി ആഹ "പിയരൂപം സാതരൂപം രൂപം ന രൂപക്ഖന്ധോ"തി. പിയസഭാവതായ വാ രൂപക്ഖന്ധോ പിയരൂപേ പവിസതി, ന രുപ്പനസഭാവേനാതി "പിയരൂപം സാതരൂപം രൂപം ന രൂപക്ഖന്ധോ"തി വുത്തം. **സഞ്ഞായമകേ താവ ദിട്ഠിസഞ്ഞാ**തി "വിസേസോ"തി വചനസേസോ. തത്ഥ ദിട്ഠി ഏവ സഞ്ഞാ ദിട്ഠിസഞ്ഞാ. "സയം സമാദായ വതാനി ജന്തു, ഉച്ചാവചം ഗച്ഛതി സഞ്ഞസത്തോ"തി (സു॰ നി॰ ൭൯൭), "സഞ്ഞാവിരത്തസ്സ ന സന്തി ഗന്ഥാ"തി (സു॰ നി॰ ൮൫൩) ച ഏവമാദീസു ഹി ദിട്ഠി ച "സഞ്ഞാ"തി വുത്താതി.

൨൮. "ന ഖന്ധാ ന വേദനാക്ഖന്ധോതി? ആമന്താ"തി ഏവം ഖന്ധസദ്ദപ്പവത്തിയാ അഭാവേ വേദനാക്ഖന്ധസദ്ദപ്പവത്തിയാ ച അഭാവോതി പണ്ണത്തിസോധനമത്തമേവ കരോതീതി ദട്ഠബ്ബം, ന അഞ്ഞധമ്മസബ്ഭാവോ ഏവേത്ഥ പമാണം. ഏവഞ്ച കത്വാ "നായതനാ ന സോതായതനന്തി? ആമന്താ"തിആദിം വക്ഖതീതി.

൩൯. **രൂപതോ അഞ്ഞേ വേദനാദയോ**തി ഏത്ഥ ലോകുത്തരാ വേദനാദയോ ദട്ഠബ്ബാ. തേ ഹി പിയരൂപാ ച സാതരൂപാ ച ന ഹോന്തി തണ്ഹായ അനാരമ്മണത്താതി രൂപതോ അഞ്ഞേ ഹോന്തീതി. **രൂപഞ്ച ഖന്ധേ ച ഠപേത്വാ**

അവസേസാതി ഇദമ്പി ഏതേഹി സദ്ധിം ന-സദ്ദാനം അപ്പവത്തിമത്തമേവ സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ "ചക്ഖുഞ്ച ആയതനേ ച ഠപേത്വാ അവസേസാ ന ചേവ ചക്ഖു ന ച ആയതനാ"തിആദിം (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൫) വക്ഖതി. ന ഹി തത്ഥ അവസേസഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹമാനം കിഞ്ചി അത്ഥി. യദി സിയാ, ധമ്മായതനം സിയാ. വക്ഖതി ഹി "ധമ്മോ ആയതനന്തി? ആമന്താ"തി (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൩). തണ്ഹാവത്ഥു ച ന തം സിയാ. യദി സിയാ, പിയരൂപസാതരൂപഭാവതോ രൂപം സിയാ "രൂപം ഖന്ധോതി? ആമന്താ"തി (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൪൦) വചനതോ ഖന്ധോ ചാതി. അട്ഠകഥായം പന അവിജ്ജമാനേപി വിജ്ജമാനം ഉപാദായ ഇത്ഥിപുരിസാദിഗ്ഗഹണസബ്ഭാവം സന്ധായ **അവസേസാ**തി ഏത്ഥ പഞ്ഞത്തിയാ ഗഹണം കതന്തി വേദിതബ്ബം.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൫൦-൨൦൫. പവത്തിവാരേ വേദനാക്ഖന്ധാദിമൂലകാനി പച്ഛിമേനേവ സഹ യോജേത്വാ തീണി ദ്വേ ഏകഞ്ച യമകാനി വുത്താനി, ന പുരിമേന. കസ്മാ? അമിസ്സകകാലഭേദേസു വാരേസു അത്ഥവിസേസാഭാവതോ. പുരിമസ്സ ഹി പച്ഛിമേന യോജിതയമകമേവ പച്ഛിമസ്സ പുരിമേന യോജനായ പുച്ഛാനം ഉപ്പടിപാടിയാ വുച്ചേയ്യ, അത്ഥേ പന ന കോചി വിസേസോതി. പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേസുപി വിസേസോ നത്ഥി, തേന തഥാ യോജനാ ന കതാതി. കാലഭേദാ പനേത്ഥ ഛ ഏവ വുത്താ. അതീതേന പച്ചുപ്പന്നോ, അനാഗതേന പച്ചുപ്പന്നോ, അനാഗതേനാതീതോതി ഏതേ പന തയോ യഥാദസ്സിതാ മിസ്സകകാലഭേദാ ഏവ തയോ, ന വിസും വിജ്ജന്തീതി ന ഗഹിതാ. തത്ഥ തത്ഥ ഹി പടിലോമപുച്ഛാഹി അതീതേന പച്ചുപ്പന്നാദയോ കാലഭേദാ ദസ്സിതാ, തേനേവ ച നയേന "യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദി സക്കാ യോജേതും. തേനേവ ഹി മിസ്സകകാലഭേദേസു ച ന പച്ഛിമപച്ഛിമസ്സ ഖന്ധസ്സ പുരിമപുരിമേന യോജനം കത്വാ യമകാനി വുത്താനി, അമിസ്സകകാലഭേദേസു ഗഹിതനിയാമേന സുഖഗ്ഗഹണത്ഥമ്പി പച്ഛിമപച്ഛിമേനേവ യോജേത്വാ വുത്താനീതി.

ഇമിനായേവ ച ലക്ഖണേനാതിആദിനാ യേന കാരണേന "പുരേപഞ്ഹോ"തി ച "പച്ഛാപഞ്ഹോ"തി ച നാമം വുത്തം, തം ദസ്സേതി. യസ്സ ഹി സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം ഹോതി, സോ പരിപൂരേത്വാ വിസ്സജ്ജേതബ്ബത്ഥസങ്ഗണ്ഹനതോ പരിപുണ്ണപഞ്ഹോ നാമ. തംവിസ്സജ്ജനസ്സ പന പുരിമകോട്ഠാസേന സദിസത്ഥതായ പുരേപഞ്ഹോ, പച്ഛിമകോട്ഠാസസദിസത്ഥതായ "പച്ഛാപഞ്ഹോ"തി ച നാമം വുത്തം. സദിസത്ഥതാ ച സന്നിട്ഠാനസംസയപദവിസേസം അവിചാരേത്വാ ഏകേന പദേന സങ്ഗഹിതസ്സ ഖന്ധസ്സ ഉപ്പാദനിരോധലാഭസാമഞ്ഞമത്തേന പുരേപഞ്ഹേ ദട്ഠബ്ബാ. സന്നിട്ഠാനപദസങ്ഗഹിതസ്സ വാ ഖന്ധസ്സ അനുഞ്ഞാതവസേന പുരേപഞ്ഹോ വുത്തോതി യുത്തം.

സന്നിട്ഠാനത്ഥസ്സേവ പടിക്ഖിപനം പടിക്ഖേപോ, സംസയത്ഥനിവാരണം പടിസേധോതി അയം പടിക്ഖേപപടിസേധാനം വിസേസോ. **പാളിപദമേവ ഹുത്വാ**തി പുച്ഛാപാളിയാ "നുപ്പജ്ജതീ"തി യം പദം വുത്തം, ന-കാരവിരഹിതം

തദേവ പദം ഹുത്വാതി അത്ഥോ. തത്ഥ ഉപ്പത്തിനിരോധപടിസേധസ്സ പടിസേധനത്ഥം പാളിഗതിയാ വിസ്സജ്ജനം ഉപ്പത്തിനിരോധാനമേവ പടിസേധനത്ഥം പടിസേധേന വിസ്സജ്ജനം കതന്തി വേദിതബ്ബം.

ചതുന്നം പഞ്ഹാനം പഞ്ചന്നഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനം സത്തവീസതിയാ ഠാനേസു പക്ഖേപോ തദേകദേസപക്ഖേപവസേന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. പരിപുണ്ണപഞ്ഹോ ഏവ ഹി സരൂപദസ്സനേന ച വിസ്സജ്ജനം സത്തവീസതിയാ ഠാനേസു പക്ഖിപിതബ്ബന്തി.

കിം നു സക്കാ ഇതോ പരന്തി ഇതോ പാളിവവത്ഥാനദസ്സനാദിതോ അഞ്ഞോ കിം നു സക്കാ കാതുന്തി അഞ്ഞസ്സ സക്കുണേയ്യസ്സ അഭാവം ദസ്സേതി.

"സുദ്ധാവാസാനം തേസം തത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിത്ഥാ"തി ഏതേന സുദ്ധാവാസഭൂമീസു ഏകഭൂമിയമ്പി ദുതിയാ ഉപപത്തി നത്ഥീതി ഞാപിതം ഹോതി. പടിസന്ധിതോ പഭുതി ഹി യാവ ചുതി, താവ പവത്തകമ്മജസന്താനം ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ തസ്സ ഉപ്പാദനിരോധവസേന അയം ദേസനാ പവത്താ. തസ്മിഞ്ഹി അബ്ബോച്ഛിന്നേ കുസലാദീനഞ്ച പവത്തി ഹോതി, വോച്ഛിന്നേ ച അപ്പവത്തീതി തേനേവ ച ഉപ്പാദനിരോധാ ദസ്സിതാ, തസ്മാ തസ്സ ഏകസത്തസ്സ പടിസന്ധിഉപ്പാദതോ യാവ ചുതിനിരോധോ, താവ അതീതതാ നത്ഥി, ന ച തതോ പുബ്ബേ തത്ഥ പടിസന്ധിവസേന കമ്മജസന്താനം ഉപ്പന്നപുബ്ബന്തി ഖന്ധദ്വയമ്പി "നുപ്പജ്ജിത്ഥാ"തി വുത്തം. കസ്മാ പന ഏതായ പാളിയാ സകലേപി സുദ്ധാവാസേ ദുതിയാ പടിസന്ധി നത്ഥീതി ന വിഞ്ഞായതീതി? ഉദ്ധംസോതപാളിസബ്ഭാവാ. ദ്വേപി ഹി പാളിയോ സംസന്ദേതബ്ബാതി.

"അസഞ്ഞസത്താനം തേസം തത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ഏത്ഥ "യസ്സ യത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന വിസേസിതാ അസഞ്ഞസത്താപി സന്തീതി തേ ഏവ ഗഹേത്വാ "അസഞ്ഞസത്താന"ന്തി വുത്തം. തേന യേ സന്നിട്ഠാനേന വജ്ജിതാ, തേ തതോ പഞ്ചവോകാരം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, ന തേസം പുന അസഞ്ഞേ ഉപപത്തിപ്പസങ്ഗോ അത്ഥീതി തേ സന്ധായാഹ - "പച്ഛിമഭവികാനം തേസം തത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതി വേദനാക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൧.ഖന്ധയമക.൹൭). ഏത്ഥ കിം പഞ്ചവോകാരാദിഭാവോ വിയ പച്ഛിമഭവോപി കോചി അത്ഥി, യത്ഥ തേസമനുപ്പത്തി ഭവിസ്സതീതി? നത്ഥി പഞ്ചവോകാരാദിഭവേസ്വേവ യത്ഥ വാ തത്ഥ വാ ഠിതാനം പച്ഛിമഭവികാനം "യസ്സ യത്ഥ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന സങ്ഗഹിതത്താ. തേസം തത്ഥ ഇതരാനുപ്പത്തിഭാവഞ്ച അനുജാനന്തോ "വേദനാക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ആഹാതി.

"സുദ്ധാവാസേ പരിനിബ്ബന്താന"ന്തി ഇദം സപ്പടിസന്ധികാനം അപ്പടിസന്ധികാനഞ്ച സുദ്ധാവാസാനം തംതംഭൂമിയം ഖന്ധപരിനിബ്ബാനവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സബ്ബേസഞ്ഹി തേസം തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥാതി. യഥാ പന "നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി വചനം പച്ചുപ്പന്നേപി ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിമ്ഹി പവത്തതി, ന ഏവം "ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ"തി വചനം പച്ചുപ്പന്നേ പവത്തതി, അഥ ഖോ ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിഗതേ അതീതേ ഏവ, തസ്മാ "പരിനിബ്ബന്താനം നുപ്പജ്ജിത്ഥാ"തി വുത്തം ഉപ്പന്നസന്താനസ്സ അവിഗതത്താ.

അനന്താ ലോകധാതുയോതി ഓകാസസ്സ അപരിച്ഛിന്നത്താ ഓകാസവസേന വുച്ചമാനാനം ഉപ്പാദനിരോധാനമ്പി പരിച്ഛേദാഭാവതോ സംകിണ്ണതാ ഹോതീതി "യത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ നിരുജ്ഝതീതി? ആമന്താ"തി വുത്തം.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൨൦൮-൨൦൯. പുഗ്ഗലോകാസവാരോ ലബ്ഭമാനോപീതി കസ്മാ വുത്തം, നനു ഓകാസവാരസ്സ അലാഭേ തസ്സപി അലാഭേന ഭവിതബ്ബന്തി? ന, തത്ഥ പുഗ്ഗലസ്സേവ പരിഞ്ഞാവചനതോ. പുഗ്ഗലോകാസവാരേപി ഹി ഓകാസേ പുഗ്ഗലസ്സേവ പരിഞ്ഞാ വുച്ചതി, ന ഓകാസസ്സ. ഓകാസവാരോപി ച യദി വുച്ചേയ്യ, "യത്ഥ രൂപക്ഖന്ധം പരിജാനാതീ"തി ഓകാസേ പുഗ്ഗലസ്സേവ പരിജാനനവസേന വുച്ചേയ്യ, തസ്മാ പുഗ്ഗലോകാസവാരസ്സേവ ലബ്ഭമാനതാ വുത്താ, ന ഓകാസവാരസ്സാതി. തേനാഹ - "ആമന്താ...പേ॰... സിയാ"തി.

തേനേവാതി പവത്തേ ചിത്തക്ഖണവസേന തിണ്ണം അദ്ധാനം ലാഭതോ ഏവ, അഞ്ഞഥാ ചുതിപടിസന്ധിക്ഖണേ രൂപക്ഖന്ധപരിജാനനസ്സ അഭാവാ "യോ രൂപക്ഖന്ധം പരിജാനാതി, സോ വേദനാക്ഖന്ധം പരിജാനാതീ"തി ഏത്ഥ "നത്ഥീ"തി വിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബം സിയാ, "ആമന്താ"തി ച കതന്തി. സന്നിട്ഠാനസംസയപദസങ്ഗഹിതാനം പരിഞ്ഞാനം പവത്തേ ചിത്തക്ഖണേ ഏവ ലാഭം ദസ്സേന്തോ **"ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണസ്മിഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. **ന പരിജാനാതീതി പഞ്ഹേ പുഥുജ്ജനം സന്ധായ ആമന്താതി വുത്ത**ന്തി ഇദം പുഥുജ്ജനസ്സ സബ്ബഥാ പരിഞ്ഞാകിച്ചസ്സ അഭാവതോ വുത്തം. "അരഹാ രൂപക്ഖന്ധം ന പരിജാനാതി നോ ച വേദനാക്ഖന്ധം ന പരിജാനിത്ഥ, അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിഞ്ച അരഹന്തഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസാ പുഗ്ഗലാ രൂപക്ഖന്ധഞ്ച ന പരിജാനന്തി വേദനാക്ഖന്ധഞ്ച ന പരിജാനിത്ഥാ"തി പന വചനേന "അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിം ഠപേത്വാ അഞ്ഞോ കോചി പരിജാനാതീ"തി വത്തബ്ബോ നത്ഥീതി ദസ്സിതം ഹോതി, തേന തദവസേസപുഗ്ഗലേ സന്ധായ "ആമന്താ"തി വുത്തന്തി വിഞ്ഞായതീതി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഖന്ധയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആയതനയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൯. ആയതനയമകാദീസു ച പണ്ണത്തിവാരേ പദസോധനവാരാദീനം വചനേ കാരണം ഖന്ധയമകേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **"ഏകാദസ ഏകാദസ കത്വാ തേത്തിംസസതം യമകാനീ"**തിആദിനാ കേസുചി പോത്ഥകേസു ഗണനാ ലിഖിതാ, സാ തഥാ ന ഹോതി. **"ദ്വത്തിംസസത"**ന്തിആദിനാ അഞ്ഞഥ ലിഖിതാ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧൦-൧൭. വായനട്ഠേനാതി പസാരണട്ഠേന, പാകടഭാവട്ഠേന വാ. "കായോ ധമ്മോ"തി ച വുച്ചമാനം സബ്ബം സസഭാവം ആയതനമേവാതി "കായോ ആയതന"ന്തി, "ധമ്മോ ആയതന"ന്തി ച ഏത്ഥ "ആമന്താ"തി വുത്തം. കായവചനേന പന ധമ്മവചനേന ച അവുച്ചമാനം കഞ്ചി സസഭാവം നത്ഥീതി "ന കായോ നായതനം, ന ധമ്മോ നായതന"ന്തി ഏത്ഥ "ആമന്താ"ഇച്ചേവ വുത്തം.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരോ

൧. ഉപ്പാദവാരവണ്ണനാ

൧൮-൨൧. പവത്തിവാരേ **ചക്ഖായതനമൂലകാനി ഏകാദസാ**തി പടിസന്ധിചുതിവസേന ഉപാദിന്നപവത്തസ്സ ഉപ്പാദനിരോധവചനേ ഏതസ്മിം അലബ്ഭമാനവിസ്സജ്ജനമ്പി സദ്ദായതനേന സദ്ധിം യമകം പുച്ഛാമത്തലാഭേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ വദതീതി ദട്ഠബ്ബം. **ഛസട്ഠി യമകാനീ**തി ഏത്ഥ ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായരൂപായതനമൂലകേസു ഏകേകം സദ്ദായതനമൂലകാനി പഞ്ചാതി ഏകാദസ യമകാനി വിസ്സജ്ജനവസേന ഹാപേതബ്ബാനി. വക്ഖതി ഹി "സദ്ദായതനസ്സ പടിസന്ധിക്ഖണേ അനുപ്പത്തിതോ തേന സദ്ധിം യമകസ്സ വിസ്സജ്ജനമേവ നത്ഥീ"തി (യമ॰ അട്ഠ॰ ആയതനയമക ൧൮-൨൧).

ദുതിയം കിഞ്ചാപി പഠമേന സദിസവിസ്സജ്ജനന്തിആദി പുഗ്ഗലവാരമേവ സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഓകാസവാരേ പന അസദിസവിസ്സജ്ജനത്താ വുത്തം, ന തം സബ്ബത്ഥ സദിസവിസ്സജ്ജനന്തി ഞാപേതും പുഗ്ഗലവാരേപി വിസ്സജ്ജിതന്തി. **ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനേഹി സദ്ധിം തീണി യമകാനി സദിസവിസ്സജ്ജനാനീ**തി രൂപാവചരസത്തേ സന്ധായ "സചക്ഖുകാനം അഗന്ധകാന"ന്തിആദിനാ വിസ്സജ്ജിതബ്ബത്താ വുത്തം. തേസഞ്ഹി വിരത്തകാമകമ്മനിബ്ബത്തസ്സ പടിസന്ധിബീജസ്സ ഏവംസഭാവത്താ ഘാനാദീനി ഗന്ധാദയോ ച ന സന്തീതി. **ഘാനായതനയമകേന സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ**തി ചക്ഖായതനമൂലകേസു ഘാനായതനയമകേന സദ്ധിം സദിസവിസ്സജ്ജനത്താതി അത്ഥോ. നനു തത്ഥ "സചക്ഖുകാനം അഘാനകാനം ഉപപജ്ജന്താന"ന്തിആദിനാ വിസ്സജ്ജനം പവത്തം, ഇധ പന ഘാനായതനമൂലകേസു "യസ്സ ഘാനായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ജിവ്ഹായതനം ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ"തി വിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബന്തി നത്ഥി സദിസവിസ്സജ്ജനതാതി? സച്ചം, യഥാ പന തത്ഥ ഘാനായതനയമകേന ജിവ്ഹാകായായതനയമകാനി സദിസവിസ്സജ്ജനാനി, ഏവമിധാപി ജിവ്ഹാകആയായതനയമകാനി സദിസവിസ്സജ്ജനാനി, തസ്മാ തത്ഥ തത്ഥേവ സദിസവിസ്സജ്ജനതാ പാളിയം അനാരുള്ഹതായ കാരണന്തി. നിദസ്സനഭാവേന പന ഗഹിതം ചക്ഖായതനമൂലകാനം സദിസവിസ്സജ്ജനകാനം സദിസവിസ്സജ്ജനം നിദസ്സനഭാവേനേവ കാരണന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഘാനായതനയമകേന സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ"**തി ആഹ. സദിസവിസ്സജ്ജനതാ

ചേത്ഥ ഘാനായതനമൂലകേസു യേഭുയ്യതായ ദട്ഠബ്ബാ. തേസു ഹി ജിവ്ഹാകായായതനയമകേസു തിണ്ണം പുച്ഛാനം "ആമന്താ"തി വിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബം , പച്ഛിമപുച്ഛായ "സകായകാനം അഘാനകാനം ഉപപജ്ജന്താന"ന്തിആദിനാതി.

അഥ വാ യഥാ വേദനാക്ഖന്ധാദിമൂലകാനം സഞ്ഞാക്ഖന്ധാദിയമകാനം അമിസ്സകകാലഭേദേസു തീസു "ആമന്താ"തി പടിവചനവിസ്സജ്ജനേന യഥാവുത്തവചനസ്സ വിസ്സജ്ജനഭാവാനുജാനനം കത്തബ്ബന്തി അപുബ്ബസ്സ വത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ വിസ്സജ്ജനം ന കതം, ഏവമിധാപി ഘാനായതനമൂലകം ജിവ്ഹായതനയമകം അപുബ്ബസ്സ വത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ പാളിം അനാരുള്ഹന്തി പാകടോയമത്ഥോ. കായായതനയമകം പന ദുതിയപുച്ഛായ വസേന വിസ്സജ്ജിതബ്ബം സിയാ, സാ ച ചക്ഖായതനമൂലകേസു ഘാനായതനയമകേന സദിസവിസ്സജ്ജനാ, തസ്മാ യസ്സാ പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനാ കാതബ്ബാ, തസ്സാ ഘാനായതനയമകേന സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ തംസേസാനി പാളിം അനാരുള്ഹാനീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **തഥാ**തി ഇദം പാളിഅനാരുള്ഹതാസാമഞ്ഞേനേവ വുത്തം, ന കാരണസാമഞ്ഞേന. ഘാനജിവ്ഹാകായായതനാനം പന അഗബ്ഭസേയ്യകേസു പവത്തമാനാനം ഗബ്ഭസേയ്യകേസു ച ആയതനപാരിപൂരികാലേ സഹചാരിതായ അവിസേസത്താ ച അപ്പവിസേസത്താ ച ഏകസ്മിം ഘാനായതനയമകേ വിസ്സജ്ജിതേ ഇതരാനി ദ്വേ, ഘാനായതനമൂലകേസു ച വിസ്സജ്ജിതേസു ഇതരദ്വയമൂലകാനി ന വിസ്സജ്ജീയന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. **രൂപായതനമനായതനേഹി സദ്ധി**ന്തി "യസ്സ രൂപായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ മനായതനം ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഏതിസ്സാ പുച്ഛായ വുത്തേഹി രൂപായതനമനായതനേഹി സദ്ധിന്തി അധിപ്പായോ. രൂപായതനമൂലകേസു ഹി മനായതനയമകേ ആദിപുച്ഛായ ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബയമകേസു ആദിപുച്ഛാനം സദിസവിസ്സജ്ജനതാ യമകാനം അവിസ്സജ്ജനേ കാരണഭാവേന വുത്താ. ദുതിയപുച്ഛാനഞ്ഹി പടിവചനവിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബന്തി പുബ്ബേ വുത്തനയേന വിസ്സജ്ജനം ന കാതബ്ബം, ആദിപുച്ഛാനഞ്ച ന കാതബ്ബന്തി.

ഹേട്ഠിമേഹി സദിസവിസ്സജ്ജനത്താതി ഏത്ഥ ഗന്ധായതനമൂലകാനം രസഫോട്ഠബ്ബയമകാനം രസായതനമൂലകസ്സ ച ഫോട്ഠബ്ബയമകസ്സ പടിവചനവിസ്സജ്ജനേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിസ്സജ്ജനം ന കാതബ്ബന്തി യേസം കാതബ്ബം, തേസം ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബമൂലകാനം മനായതനധമ്മായതനയമകാനം ചക്ഖാദിപഞ്ചായതനമൂലകേഹി മനായതനധമ്മായതനയമകേഹി സദിസവിസ്സജ്ജനത്താതി അത്ഥോ. ചക്ഖായതനാദിമൂലകാനി സദ്ദായതനയമകാനി സദ്ദായതനമൂലകാനി സബ്ബാനി അവിസ്സജ്ജനേനേവ അലബ്ഭമാനവിസ്സജ്ജനതാദസ്സനേന വിസ്സജ്ജിതാനി നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"ഛസട്ഠി യമകാനി വിസ്സജ്ജിതാനി നാമ ഹോന്തീ"**തി.

ജച്ചന്ധമ്പി ജച്ചബധിരമ്പീതി ഏത്ഥ ച ജച്ചബധിരഗ്ഗഹണേന ജച്ചന്ധബധിരോ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. **സഘാനകാനം സചക്ഖുകാനന്തി പരിപുണ്ണായതനമേവ ഓപപാതികം സന്ധായ വുത്ത**ന്തി ഏത്ഥ **ഏവ**-സദ്ദം **വുത്ത**ന്തി-ഏതസ്സ പരതോ യോജേത്വാ യഥാ "സഘാനകാനം അചക്ഖുകാന"ന്തി ഇദം അപരിപുണ്ണായതനം സന്ധായ വുത്തം, ന ഏവം "സഘാനകാനം സചക്ഖുകാന"ന്തി ഏതം. ഏതം പന പരിപുണ്ണായതനം സന്ധായ വുത്തമേവാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന ജച്ചബധിരമ്പി സന്ധായ വുത്തതാ ന വാരിതാ ഹോതീതി.

൨൨-൨൫. **യഥ ചക്ഖായതനന്തി രൂപീബ്രഹ്മലോകം പുച്ഛതീതി** നിയമതോ തത്ഥ ചക്ഖുസോതാനം സഹുപ്പത്തിമത്തം പസ്സന്തോ വദതി, ഓകാസവാരേ പന തസ്മിം പുഗ്ഗലസ്സ അനാമട്ഠത്താ യത്ഥ കാമധാതുയം രൂപധാതുയഞ്ച ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ സോതായതനമ്പി ഏകന്തേന ഉപ്പജ്ജതീതി ''ആമന്താ''തി (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൨൨) വുത്തം.

''യസ്സ വാ പന രൂപായതനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ''തി കസ്മാ പടിഞ്ഞാതം, നനു യോ ഗബ്ഭസേയ്യകഭാവം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതി, തസ്സ രൂപായതനം പടിസന്ധിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, ന പന ചക്ഖായതനന്തി? യസ്സ രൂപായതനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ തദവത്ഥസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ രൂപായതനുപ്പാദതോ ഉദ്ധം ചക്ഖായതനസന്താനുപ്പാദസ്സ പവത്തിയമ്പി ഭവിസ്സന്തസ്സ പടിഞ്ഞാതബ്ബത്താ. അഥ കസ്മാ ''യസ്സ വാ പന രൂപായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ''തി പടിഞ്ഞാതം, നനു ഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ പച്ഛിമഭവികസ്സ ഉപപജ്ജന്തസ്സ ഏകാദസമസത്താഹാ ഓരതോ ഠിതസ്സ രൂപായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി നോ ച ചക്ഖായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതീതി? തസ്മിം ഭവേ ഭവിസ്സന്തസ്സ ഉപ്പാദസ്സ അനാഗതഭാവേന അവചനതോ. ഭവന്തരേ ഹി തസ്സ തസ്സ ആയതനസന്താനസ്സ യോ ആദിഉപ്പാദോ പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച ഭവിസ്സതി, സോ അനാഗതുപ്പാദോ തബ്ഭാവേന വുച്ചതി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നാനന്തോഗധത്താ. ന പന യോ തസ്മിംയേവ ഭവേ പവത്തേ ഭവിസ്സതി, സോ അനാഗതുപ്പാദഭാവേന വുച്ചതി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നന്തോഗധത്താ. അദ്ധാവസേന ഹേത്ഥ കമ്മജപവത്തസ്സ പച്ചുപ്പന്നാദികാലഭേദോ അധിപ്പേതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ **ഇന്ദ്രിയയമകേ** (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൩൩൭) ''യസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി , തസ്സ പുരിസിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി? പച്ഛിമഭവികാനം ഇത്ഥീനം ഉപപജ്ജന്തീനം, യാ ച ഇത്ഥിയോ രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, യാ ച ഇത്ഥിയോ ഏതേനേവ ഭാവേന കതിചി ഭവേ ദസ്സേത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, താസം ഉപപജ്ജന്തീനം താസം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച താസം പുരിസിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ''തി വുത്തം. ന ഹി താസം സബ്ബാസം തസ്മിം ഭവേ പവത്തേ പുരിസിന്ദ്രിയം ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതി ലിങ്ഗപരിവത്തനസബ്ഭാവാ, ഭവന്തരേ പന ആദിഉപ്പാദസ്സ അഭാവം സന്ധായ ''നോ ച താസം പുരിസിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ''തി വുത്തം. ഭവന്തരേ ഹി ആദിഉപ്പാദസ്സ അനാഗതത്തം അധിപ്പേതന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ ''കതിചി ഭവേ ദസ്സേത്വാ''തി ഭവഗ്ഗഹണം കതന്തി.

''ആയതനാനം പടിലാഭോ ജാതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൮; വിഭ॰ ൨൩൫) വചനതോ തംതംആയതനനിബ്ബത്തകകമ്മേന ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ അവസ്സംഭാവീആയതനസ്സ യാവ ആയതനപാരിപൂരി, താവ ഉപ്പജ്ജതീതി പന അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ പുച്ഛാദ്വയവിസ്സജ്ജനം സൂപപന്നം ഹോതി. ഏവഞ്ച സതി ''യസ്സ വാ പന സോതായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നുപ്പജ്ജതീതി? പച്ഛിമഭവികാനം പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താനം, യേ ച അരൂപം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേസം ഉപപജ്ജന്താനം തേസം സോതായതനം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, നോ ച തേസം ചക്ഖായതനം നുപ്പജ്ജതീ''തി ഏവമാദീസു (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.ൻ൫) ഗബ്ഭസേയ്യകാപി പച്ഛിമഭവികാദയോ ഉപപജ്ജന്താ ഗഹിതാ ഹോന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ **ഇന്ദ്രിയയമകേ** (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൭൩) ''യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ

ചക്ഖുന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ''തി ഇദമ്പി ഉപപന്നം ഹോതി. സോമനസ്സിന്ദ്രിയുപ്പാദകസ്സ കമ്മസ്സ ഏകന്തേന ചക്ഖുന്ദ്രിയുപ്പാദനതോ ഗബ്ഭേപി യാവ ചക്ഖുന്ദ്രിയുപ്പത്തി, താവ ഉപ്പജ്ജമാനതായ തസ്സാ അഭിനന്ദിതബ്ബത്താ.

യം പന ''യസ്സ വാ പന യത്ഥ രൂപായതനം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ തത്ഥ ഘാനായതനം ഉപ്പജ്ജതീതി? കാമാവചരാ ചവന്താനം, അഘാനകാനം കാമാവചരം ഉപപജ്ജന്താനം, രൂപാവചരാനം തേസം തത്ഥ രൂപായതനം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, നോ ച തേസം തത്ഥ ഘാനായതനം ഉപ്പജ്ജതീ''തി ഏത്ഥ ''അഘാനകാനം കാമാവചരം ഉപപജ്ജന്താന''ന്തി (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൭൩) വുത്തം, തം യേ ഏകാദസമസത്താഹാ ഓരതോ കാലം കരിസ്സന്തി, തേസം ഘാനായതനാനിബ്ബത്തകകമ്മേന ഗഹിതപടിസന്ധികാനം വസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ''യസ്സ യത്ഥ ഘാനായതനം ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ തത്ഥ രൂപായതനം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീതി? കാമാവചരം ഉപപജ്ജന്താനം, അഘാനകാനം കാമാവചരാ ചവന്താനം, രൂപാവചരാനം തേസം തത്ഥ ഘാനായതനം ന നിരുജ്ഝതി, നോ ച തേസം തത്ഥ രൂപായതനം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ''തി ഹി ഏത്ഥ ''അഘാനകാനം കാമാവചരാ ചവന്താന''ന്തി (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൯൧) വചനം അനുപ്പന്നേയേവ ഘാനായതനേ ഗബ്ഭസേയ്യകാനം ചുതി അത്ഥീതി ദീപേതി. ന ഹി കാമാവചരേ ഗബ്ഭസേയ്യകതോ അഞ്ഞോ അഘാനകോ അത്ഥി **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൯൭൮ ആദയോ) ''കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ''തി അവുത്തത്താതി. അഥ കസ്മാ ഓപപാതികേ ഏവ സന്ധായ ഇധ, ഇന്ദ്രിയയമകേ ച യഥാദസ്സിതാസു പുച്ഛാസു ''ആമന്താ''തി വുത്തന്തി ന വിഞ്ഞായതീതി? യമകേ സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതത്ഥസ്സ ഏകദേസേ സംസയത്ഥസമ്ഭവേന പടിവചനസ്സ അകരണതോ. ഭിന്ദിതബ്ബേ ഹി ന പടിവചനവിസ്സജ്ജനം ഹോതി. യദി സിയാ, പരിപുണ്ണവിസ്സജ്ജനമേവ ന സിയാതി. അഥ കസ്മാ ''യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ''തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൩) ഇമിനാ ''ഗബ്ഭസേയ്യകാനം സോമനസ്സപടിസന്ധി നത്ഥീ''തി ന വിഞ്ഞായതീതി? ''കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സ ദസിന്ദ്രിയാനി പാതുഭവന്തി? ഗബ്ഭസേയ്യകാനം സത്താനം സഹേതുകാനം ഞാണസമ്പയുത്താനം ഉപപത്തിക്ഖണേ ദസിന്ദ്രിയാനി പാതുഭവന്തി കായിന്ദ്രിയം മനിന്ദ്രിയം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം വാ പുരിസിന്ദ്രിയം വാ ജീവിതിന്ദ്രിയം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം വാ ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയം വാ സദ്ധിന്ദ്രിയ''ന്തിആദിവചനതോ (വിഭ॰ ൧൦൧൮).

നിരോധവാരേ അനാഗതകാലഭേദേ യഥാ തസ്സേവ ചിത്തസ്സ നിരോധോ അനാഗതഭാവേന തസ്സ ഉപ്പത്തിക്ഖണേ വുത്തോ, ഏവം തസ്സേവ കമ്മജസന്താനസ്സ നിരോധോ അനാഗതഭാവേന തസ്സ ഉപ്പാദേ വത്തബ്ബോതി സബ്ബത്ഥ ഉപപജ്ജന്താനം ഏവ സോ തഥാ വുത്തോ, ന ഉപ്പന്നാനം. ഉപ്പന്നാനം പന അഞ്ഞസ്സ അനാഗതസ്സ സന്താനസ്സ നിരോധോ അനാഗതഭാവേന വത്തബ്ബോ, ന തസ്സേവ. തസ്സ ഹി ഉപ്പാദാനന്തരം നിരോധോ ആരദ്ധോ നാമ ഹോതീതി. തസ്മാ അരഹതം പവത്തേ സോതസ്സ ചക്ഖുസ്സ ച ഭേദേ സതിപി അനാഗതകാലാമസനവസേനേവ ''യസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝിസ്സതി, തസ്സ സോതായതനം നിരുജ്ഝിസ്സതീതി? ആമന്താ. യസ്സ വാ പന സോതായതനം നിരുജ്ഝിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝിസ്സതീതി? ആമന്താ''തി വിസ്സജ്ജനദ്വയം ഉപപന്നമേവ ഹോതീതി. യസ്മാ ച ഉപപത്തിഅനന്തരം

നിരോധോ ആരദ്ധോ നാമ ഹോതി, തംനിട്ഠാനഭാവതോ പന ചുതിയാ നിരോധവചനം, തസ്മാ പവത്തേ നിരുദ്ധേപി സന്താനേകദേസേ അനിരുദ്ധം ഉപാദായ അനിട്ഠിതനിരോധോതി ചുതിയാവ തസ്സ നിരോധോതി വുച്ചതി. വക്ഖതി ഹി "യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝതീതി? ആമന്താ"തി, തേനേത്ഥാപി ചുതിനിരോധേ ഏവ ച അധിപ്പേതേ യഞ്ച പവത്തേ നിരുജ്ഝിസ്സതി, തഞ്ച നിട്ഠാനവസേന ചുതിയാ ഏവ നിരുജ്ഝിസ്സതീതി വുത്തന്തി "ആമന്താ"തി യുത്തം പടിവചനം. "സചക്ഖുകാന"ന്തിആദീസു ച "പടിലദ്ധചക്ഖുകാന"ന്തിആദിനാ അത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി.

"യസ്സ ചക്ഖായതനം ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ സോതായതനം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീതി? സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താനം, അചക്ഖുകാനം ചവന്താനം തേസം ചക്ഖായതനം ന നിരുജ്ഝതി, നോ ച തേസം സോതായതനം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി ഏത്ഥ ആരുപ്പേ പച്ഛിമഭവികേ ഠപേത്വാ സബ്ബേ ഉപപജ്ജന്താ, അചക്ഖുകാ ചവന്താ ച ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. തേ ഹി ദുതിയകോട്ഠാസേന സങ്ഗയ്ഹന്തീതി തദപേക്ഖത്താ സാവസേസമിദം സബ്ബവചനം അചക്ഖുകവചനഞ്ചാതി. "ആരുപ്പേ പച്ഛിമഭവികാന"ന്തി ഏത്ഥ ച അരൂപതോ പഞ്ചവോകാരം അഗച്ഛന്താ അനഞ്ഞൂപപത്തികാപി "അരൂപേ പച്ഛിമഭവികാ"ഇച്ചേവ സങ്ഗയ്ഹന്തീതി വേദിതബ്ബാ. ഏസ നയോ അഞ്ഞേസുപി ഏവരൂപേസൂതി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആയതനയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ധാതുയമകം

൧-൧൯. ലബ്ഭമാനാനന്തി ഇദം പവത്തിവാരേ സദ്ദധാതുസമ്ബന്ധാനം യമകാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതാദിസമ്ബന്ധാനഞ്ച ചുതിപടിസന്ധിവസേന അലബ്ഭമാനതം സന്ധായ വുത്തം.

ധാതുയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സച്ചയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧൦-൨൭. "ദുക്ഖം ദുക്ഖസച്ചന്തി? ആമന്താ"തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി ദുക്ഖദുക്ഖം സങ്ഖാരദുക്ഖം വിപരിണാമദുക്ഖന്തി തീസുപി ദുക്ഖസദ്ദോ പവത്തതി, "ജാതിപി ദുക്ഖാ"തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൧൪; വിഭ॰ ൧൯൦) ജാതിആദീസു ച, സോ പന ദുക്ഖദുക്ഖതോ അഞ്ഞത്ഥ പവത്തമാനോ അഞ്ഞനിരപേക്ഖോ നപ്പവത്തതി. സുദ്ധഞ്ചേത്ഥ ദുക്ഖപദം അഞ്ഞനിരപേക്ഖം ഗഹേത്വാ പണ്ണത്തിസോധനം കരോതി, തേന നിപ്പരിയായതോ ദുക്ഖസഭാവത്താ ഏവ യം ദുക്ഖദുക്ഖം, തസ്മിം ദുക്ഖദുക്ഖേ ഏസ ദുക്ഖസദ്ദോ, തഞ്ച ഏകന്തേന ദുക്ഖസച്ചമേവാതി "ആമന്താ"തി വുത്തം.

സുദ്ധസച്ചവാരേ സച്ചവിഭങ്ഗേ വുത്തേസു സമുദയേസു കോചി ഫലധമ്മേസു നത്ഥി, ന ച ഫലധമ്മേസു കോചി നിരോധോതി വുച്ചമാനോ അത്ഥി, മഗ്ഗസദ്ദോ ച ഫലഫലങ്ഗേസു മഗ്ഗഫലത്താ പവത്തതി, ന മഗ്ഗകിച്ചസബ്ഭാവാ. പരിനിട്ഠിതനിയ്യാനകിച്ചാനി ഹി താനി. നിയ്യാനവാചകോ ചേത്ഥ മഗ്ഗസദ്ദോ, ന നിയ്യാനഫലവാചകോ, തസ്മാ സമുദയോ സച്ചം, നിരോധോ സച്ചം, മഗ്ഗോ സച്ചന്തി ഏതേസുപി "ആമന്താ"ഇച്ചേവ വിസ്സജ്ജനം കതം.

അഥ വാ പദസോധനേന പദേസു സോധിതേസു സച്ചവിസേസനഭൂതാ ഏവ ദുക്ഖാദിസദ്ദാ ഇധ ഗഹിതാതി വിഞ്ഞായന്തി. തേസം പന ഏകന്തേന സച്ചവിസേസനഭാവം, സച്ചാനഞ്ച തബ്ബിസേസനയോഗവിസേസം ദീപേതും സുദ്ധസച്ചവാരോ വുത്തോതി സച്ചവിസേസനാനം ദുക്ഖാദീനം ഏകന്തസച്ചത്താ "ദുക്ഖം സച്ചം...പേ॰... മഗ്ഗോ സച്ചന്തി? ആമന്താ"തി വുത്തന്തി. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഖന്ധയമകാദീസുപി സുദ്ധഖന്ധാദിവാരേസു ഖന്ധാദിവിസേസനഭൂതാനമേവ രൂപാദീനം ഗഹണം യുത്തം. **അട്ഠകഥായം** (യമ॰ അട്ഠ॰ ഖന്ധയമക ൩൮) പന "യസ്മാ പിയരൂപസാതരൂപസങ്ഖാതം വാ രൂപം ഹോതു ഭൂതുപാദാരൂപം വാ, സബ്ബം പഞ്ചസു ഖന്ധേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛതേവ, തസ്മാ ആമന്താതി പടിജാനാതീ"തി വചനേന രൂപാദിചക്ഖാദിദുക്ഖാദിഗ്ഗഹണേഹി സുദ്ധഖന്ധാദിവാരേസുപി ഖന്ധാദിവിസേസനതോ അഞ്ഞേപി ഗഹിതാതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ ഹോതി, തേന തദനുരൂപതാവസേന ഇതരോ അത്ഥോ വുത്തോ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൨൭-൩൩. **അന്തമസോ സുദ്ധാവാസാനമ്പീതി** ഇദം തേസം അരിയത്താ ദുക്ഖസച്ചേന ഉപപജ്ജനേ ആസങ്കാ സിയാതി കത്വാ വുത്തം. **തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സാതി** ഇദം പഞ്ചവോകാരവസേനേവ ഗഹേതബ്ബന്തി വുത്തം. **യസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതീതി** ഏതേന പന സന്നിട്ഠാനേന സബ്ബേ ഉപപജ്ജന്താ പവത്തിയം ചതുവോകാരേ മഗ്ഗഫലതോ അഞ്ഞചിത്താനം ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിനോ പഞ്ചവോകാരേ ച സബ്ബചിത്താനം ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിനോ സങ്ഗഹിതാതി തേസ്വേവ സന്നിട്ഠാനേന നിച്ഛിതേസു കേചി "പവത്തേ തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ"തി ഏതേന ദുക്ഖസമുദയേസു ഏകകോട്ഠാസപ്പവത്തിസമങ്ഗിനോ ദസ്സീയന്തി സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതസ്സേവ വിഭാഗദസ്സനതോ, തേന ചതുവോകാരാനമ്പി ഗഹണം ഉപപന്നമേവ. ന ഹി തേസു മഗ്ഗഫലുപ്പാദസമങ്ഗീസു പസങ്ഗതാ അത്ഥി തംസമങ്ഗീനം തേസം സന്നിട്ഠാനേന അഗ്ഗഹിതത്താതി. **ഇദം ഇധ ന ഗഹേതബ്ബന്തി** ഇദം ചതുവോകാരേ ഫലസമാപത്തിചിത്തം ഇധ സച്ചാനം ഉപ്പാദവചനേ ന ഗഹേതബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി.

ഏത്ഥ ച **സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താനന്തി** ഇദം കമ്മജപവത്തസ്സ പഠമുപ്പാദദസ്സനേന വുത്തം, അസഞ്ഞസത്താപേത്ഥ സങ്ഗഹിതാ. **പവത്തേ തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേതി** ഇദം പന സമുദയസച്ചുപ്പാദവോമിസ്സസ്സ ദുക്ഖസച്ചുപ്പാദസ്സ തംരഹിതസ്സ ദസ്സനവസേന വുത്തം. **തണ്ഹായ ഉപ്പാദക്ഖണേതി** തംസഹിതസ്സ സമുദയസച്ചുപ്പാദവോമിസ്സസ്സ. തേസം പന അസഞ്ഞസത്താനം പവത്തിയം

ദുക്ഖസച്ചസ്സ ഉപ്പാദോ സബ്ബത്ഥ ന ഗഹിതോ, തഥാ നിരോധോ ചാതി. മഗ്ഗസച്ചയമകേപി ഏസേവ നയോ. **തേസം തസ്മിം ഉപപത്തിക്ഖണേ ച തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തുപ്പത്തിക്ഖണേ ചാതി ഏവമേത്ഥ ഖണവസേന ഓകാസോ വേദിതബ്ബോ**തി വുത്തം, ഏവഞ്ച സതി "യസ്സ യത്ഥ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ തത്ഥ സമുദയസച്ചം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൭൧) ഏതസ്സ വിസ്സജ്ജനേ പച്ഛിമകോട്ഠാസേ "ഇതരേസം ചതുവോകാരം പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താനം, പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം തത്ഥ ദുക്ഖസച്ചഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി സമുദയസച്ചഞ്ച ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ഇദം ന യുജ്ജേയ്യ. ന ഹി ഉപപത്തിക്ഖണേ ചിത്തുപ്പത്തിക്ഖണേ ച സമുദയസച്ചം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി. തസ്മാ ഉപപത്തിക്ഖണതണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തുപ്പത്തിക്ഖണസമങ്ഗീനം പുഗ്ഗലാനം യസ്മിം കാമാവചരാദിഓകാസേ സാ ഉപപത്തി ചിത്തുപ്പത്തി ച പവത്തമാനാ, തത്ഥ തേസന്തി ഓകാസവസേനേവേത്ഥ തത്ഥ-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ യുജ്ജതി. പുഗ്ഗലോകാസവാരോ ഹേസ. തത്ഥ പുഗ്ഗലവിസേസദസ്സനത്ഥം "സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താന"ന്തിആദി വുത്തം, ഓകാസോ പന യത്ഥ തേ, സോ ഏവാതി.

"സബ്ബേസം ചവന്താനം പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ആരുപ്പേ മഗ്ഗസ്സ ച ഫലസ്സ ച ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം സമുദയസച്ചഞ്ച നുപ്പജ്ജതി ദുക്ഖസച്ചഞ്ച നുപ്പജ്ജതീ"തി ഏത്ഥ പന "പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ദുക്ഖസച്ചം നുപ്പജ്ജതീ"തി ചിത്തപടിബദ്ധവുത്തിത്താ ചിത്തജരൂപമേവ ഇധാധിപ്പേതം, ന കമ്മജാദിരൂപം ചിത്തം അനപേക്ഖിത്വാവ ഉപ്പജ്ജനതോതി കേചി വദന്തി. **"യസ്സ വാ പന സമുദയസച്ചം നുപ്പജ്ജതീ"**തി ഏതേന പന സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതോ പുഗ്ഗലോ ന ചിത്തം അപേക്ഖിത്വാവ ഗഹിതോ, അഥ ഖോ യോ കോചി ഏവംപകാരോ, തസ്മാ "തസ്സ ദുക്ഖസച്ചം നുപ്പജ്ജതീ"തി ഏതേന ച ന ചിത്താപേക്ഖമേവ ദുക്ഖസച്ചം വുത്തം, അഥ ഖോ യം കിഞ്ചീതി ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ യം കിഞ്ചി ദുക്ഖസച്ചം നുപ്പജ്ജതീതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി. ന ഹി യമകേ വിഭജിതബ്ബേ അവിഭത്താ നാമ പുച്ഛാ അത്ഥീതി.

"സുദ്ധാവാസാനം ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേ"തി ഇദം സബ്ബന്തിമേന പരിച്ഛേദേന യസ്സ യത്ഥ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, നോ ച സമുദയസച്ചം, തംദസ്സനവസേന വുത്തം. തസ്മിം പന ദസ്സിതേ തേന സമാനഗതികത്താ ദുതിയാകുസലചിത്തതോ പുരിമസബ്ബചിത്തസമങ്ഗിനോ തേനേവ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തേസമ്പി ഹി തത്ഥ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ നോ ച തേസം തത്ഥ സമുദയസച്ചം ഉപ്പജ്ജിത്ഥാതി. ഏവഞ്ച കത്വാ "ഇതരേസം ചതുവോകാരപഞ്ചവോകാരാന"ന്തി ഏത്ഥ യഥാവുത്താ സുദ്ധാവാസാ അഗ്ഗഹിതാ ഹോന്തി. യഥാ "യസ്സ യത്ഥ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ തത്ഥ സമുദയസച്ചം ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ"തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൯൧) ഏതസ്സ വിസ്സജ്ജനേ "സുദ്ധാവാസാനം ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ"തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൯൧) ഏതേനേവ ഉപപത്തിചിത്തുപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിസമാനഗതികാ ദുതിയാകുസലതോ പുരിമസബ്ബചിത്തുപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിനോ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി ന തേ "ഇതരേസ"ന്തി ഏതേന ഗയ്ഹന്തി, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബന്തി. "ഇതരേസ"ന്തി വചനം പഞ്ചവോകാരാനം വിസേസനത്ഥം, ന ചതുവോകാരാനം. ന ഹി തേ പുബ്ബേ വുത്താ വജ്ജേതബ്ബാ സന്തി പഞ്ചവോകാരാ വിയ

യഥാവുത്താ സുദ്ധാവാസാതി. ‘‘അഭിസമേതാവീനം തേസം തത്ഥ ദുക്ഖസച്ചഞ്ച ഉപ്പജ്ജിത്ഥ മഗ്ഗസച്ചഞ്ച ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ’’തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൪൧) ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന പുഗ്ഗലോകാസാ അഞ്ഞമഞ്ഞപരിച്ഛിന്നാ ഗഹിതാതി യസ്മിം ഓകാസേ അഭിസമേതാവിനോ, തേ ഏവം ‘‘അഭിസമേതാവീന’’ന്തി ഏതേന ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ . തേന യേ കാമാവചരേ രൂപാവചരേ അരൂപാവചരേ വാ അഭിസമേതാവിനോ രൂപാവചരം അരൂപാവചരം വാ ഉപപന്നാ, യാവ തത്ഥാഭിസമയോ ഉപ്പന്നോ ഭവിസ്സതി, താവ തേ ഏത്ഥ ന ഗയ്ഹന്തി, തേ പന പുരിമകോട്ഠാസേ ‘‘സുദ്ധാവാസാനം ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേ’’തി ഏവം ദസ്സിതേഹി സുദ്ധാവാസേ അനുപ്പന്നാഭിസമയേഹി സമാനഗതികാതി വിസും ന ദസ്സിതാ. ‘‘അനഭിസമേതാവീന’’ന്തി ഗഹിതാ യേ സബ്ബത്ഥ തത്ഥ ച അനഭിസമേതാവിനോ, തേസു സുദ്ധാവാസാനം ഗഹണകാലവിസേസനത്ഥം ‘‘സുദ്ധാവാസാനം ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേ’’തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൪൨) വുത്തന്തി.

യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗം പടിലഭിസ്സന്തീതി ഏതേന വോദാനചിത്തസമങ്ഗിനാ സമാനഗതികാ തതോ പുരിമതരചിത്തസമങ്ഗിനോപി യാവ സബ്ബന്തിമതണ്ഹാസമ്പയുത്തചിത്തസമങ്ഗീ, താവ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. ഏസ നയോ അഞ്ഞേസു ഏവരൂപേസൂതി.

പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേതി ആഗതട്ഠാനേ പടിസന്ധിചിത്തസ്സപി ഭങ്ഗക്ഖണഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം, തഥാ ‘‘പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ’’തി ആഗതട്ഠാനേ ച ചുതിചിത്തസ്സപി ഉപ്പാദക്ഖണസ്സാതി. ‘‘യസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ സമുദയസച്ചം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീ’’തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക. ൧൧൫) ഏതസ്സ വിസ്സജ്ജനേ ദ്വീസുപി കോട്ഠാസേസു ‘‘അരൂപേ മഗ്ഗസ്സ ച ഫലസ്സ ച ഭങ്ഗക്ഖണേ’’ഇച്ചേവ (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൧൧൫) വുത്തം, ന വിസേസിതം. കസ്മാ? ഏകസ്സപി മഗ്ഗസ്സ ച ഫലസ്സ ച ഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗിനോ ഉഭയകോട്ഠാസഭജനതോ. **യസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ന നിരുജ്ഝതീ**തി ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതേസു ഹി അരുപേ മഗ്ഗഫലഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗീസു കേസഞ്ചി തിണ്ണം ഫലാനം ദ്വിന്നഞ്ച മഗ്ഗാനം ഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗീനം നിരന്തരം അനുപ്പാദേത്വാ അന്തരന്തരാ വിപസ്സനാനികന്തിം ഭവനികന്തിം ഉപ്പാദേത്വാ യേ ഉപരിമഗ്ഗേ ഉപ്പാദേസ്സന്തി, തേസം സമുദയസച്ചം നിരുജ്ഝിസ്സതീതി തേസംയേവ പന കേസഞ്ചി അന്തരാ തണ്ഹം അനുപ്പാദേത്വാ ഉപരിമഗ്ഗഉപ്പാദേന്താനം മഗ്ഗഫലഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗീനം സമുദയസച്ചം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീതി. സാമഞ്ഞവചനേനപി ച പുരിമകോട്ഠാസേ വുച്ചമാനേന പച്ഛിമകോട്ഠാസേ വക്ഖമാനേ വജ്ജേത്വാവ ഗഹണം ഹോതീതി ദസ്സിതോയം നയോതി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൧൬൪-൧൭൦. പരിഞ്ഞാവാരേ ...പേ॰... തിസ്സോപേത്ഥ പരിഞ്ഞാ ലബ്ഭന്തീതി ഏത്ഥേവ വിസേസനം ഖന്ധയമകാദീസു സബ്ബഖന്ധാദീനം വിയ സബ്ബസച്ചാനം അപരിഞ്ഞേയ്യതാദസ്സനത്ഥം സച്ഛികരണഭാവനാവസേന ഇമസ്സ വാരസ്സ അപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥഞ്ച. ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞത്ഥം സമുദയസ്സ ച പഹാനത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീതി പരിഞ്ഞാപഹാനം സച്ചേസു ദസ്സേതും ദുക്ഖേ തീരണപരിഞ്ഞാ വുത്താ, ന പഹാനപരിഞ്ഞാ. സമുദയേ ച

പഹാനപരിഞ്ഞാ, ന തീരണപരിഞ്ഞാ. ഞാതപരിഞ്ഞാ പന സാധാരണാതി ഉഭയത്ഥ വുത്താ. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി ദുക്ഖസമുദയാനി വിഭാവേതീതി ഞാതപരിഞ്ഞാ ച ഹോതി , ദുക്ഖതീരണകിച്ചാനം നിപ്ഫാദനതോ തീരണപരിഞ്ഞാ ച, സമുദയസ്സ അപ്പവത്തികരണതോവ പഹാനപരിഞ്ഞാ ചാതി തിസ്സോപി പരിഞ്ഞാ മഗ്ഗക്ഖണേ ഏവ യോജേതബ്ബാതി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ചയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സങ്ഖാരയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ

൧. ഖന്ധാദയോ വിയ പുബ്ബേ അവിഭത്താ കായസങ്ഖാരാദയോതി തേസം അവിഞ്ഞാതത്താ ''അസ്സാസപസ്സാസാ കായസങ്ഖാരോ''തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൮) തയോ സങ്ഖാരേ വിഭജതി. **കായസ്സ സങ്ഖാരോ**തി പഠമേ അത്ഥേ സാമിഅത്ഥേ ഏവ സാമിവചനം, ദുതിയേ അത്ഥേ കത്തുഅത്ഥേ. **വചിയാ സങ്ഖാരോ**തി കമ്മത്ഥേ സാമിവചനം. **ചിത്തസ്സ സങ്ഖാരോ**തി ച കത്തുഅത്ഥേയേവ. സോ പന കരണവചനസ്സ അത്ഥോതി കത്വാ **''കരണത്ഥേ സാമിവചനം കത്വാ''**തി വുത്തം.

൨-൩. സുദ്ധികഏകേകപദവസേന അത്ഥാഭാവതോതി പദസോധനതംമൂലകചക്കവാരേഹി യോപി അത്ഥോ ദസ്സിതോ ദ്വീഹി പദേഹി ലബ്ഭമാനോ ഏകോ അസ്സാസപസ്സാസാദികോ, തസ്സ സുദ്ധികേഹി കായാദിപദേഹി സുദ്ധികേന ച സങ്ഖാരപദേന അവചനീയത്താ യഥാ രൂപപദസ്സ ഖന്ധേകദേസോ ഖന്ധപദസ്സ ഖന്ധസമുദായോ പദസോധനേ ദസ്സിതോ യഥാധിപ്പേതോ അത്ഥോ അത്ഥി, ഏവം ഏകേകപദസ്സ യഥാധിപ്പേതത്ഥാഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **കായോ കായസങ്ഖാരോതിആദി പന വത്തബ്ബം സിയാ**തി യദി വിസും അദീപേത്വാ സമുദിതോ കായസങ്ഖാരസദ്ദോ ഏകത്ഥ ദീപേതി, കായസങ്ഖാരസദ്ദോ കായസങ്ഖാരത്ഥേ വത്തമാനോ ഖന്ധസദ്ദോ വിയ രൂപസദ്ദേന കായസദ്ദേന വിസേസിതബ്ബോതി അധിപ്പായേന വദതി. **സുദ്ധസങ്ഖാരവാരോ ഹേസാ**തി ഏതേന ഇമസ്സ വാരസ്സ പദസോധനേന ദസ്സിതാനം യഥാധിപ്പേതാനമേവ ഗഹണതോ തേസഞ്ച കായാദിപദേഹി അഗ്ഗഹിതത്താ ''കായോ കായസങ്ഖാരോ''തിആദിവചനസ്സ അയുത്തിം ദസ്സേതി. ഇധ പന സങ്ഖാരയമകേ കായാദിപദാനം സങ്ഖാരപദസ്സ ച അസമാനാധികരണത്താ ''കായോ സങ്ഖാരോ, സങ്ഖാരാ കായോ''തിആദിമ്ഹി വുച്ചമാനേ അധിപ്പേതത്ഥപരിച്ചാഗോ അനധിപ്പേതത്ഥപരിഗ്ഗഹോ ച കതോ സിയാതി സുദ്ധസങ്ഖാരതംമൂലചക്കവാരാ ന വുത്താ. പദസോധനവാരതംമൂലചക്കവാരേഹി പന അസമാനാധികരണേഹി കായാദിപദേഹി സങ്ഖാരസദ്ദസ്സ വിസേസനീയതായ ദസ്സിതായ സംസയോ ഹോതി ''യോ അത്ഥന്തരപ്പവത്തിനാ കായസദ്ദേന വിസേസിതോ കായസങ്ഖാരോ, ഏസോ അത്ഥന്തരപ്പവത്തീഹി വചീചിത്തേഹി വിസേസിതോ ഉദാഹു അഞ്ഞോ''തി. ഏവം സേസേസുപി. ഏത്ഥ തേസം അഞ്ഞത്ഥ ദസ്സനത്ഥം ''കായസങ്ഖാരോ വചീസങ്ഖാരോ''തിആദിനാ അനുലോമപടിലോമവസേന ഛ

യമകാനി വുത്താനീതി ദട്ഠബ്ബം. അട്ഠകഥായം പന സുദ്ധസങ്ഖാരവാരട്ഠാനേ വുത്തത്താ അയം നയോ സുദ്ധസങ്ഖാരവാരോതി വുത്തോ.

പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൯. പവത്തിവാരേ സങ്ഖാരാനം പുഗ്ഗലാനഞ്ച ഓകാസത്താ ഝാനം ഭൂമി ച വിസും ഓകാസഭാവേന ഗഹിതാതി പുഗ്ഗലവാരേ ച ഓകാസവസേന പുഗ്ഗലഗ്ഗഹണേന തേസം ദ്വിന്നം ഓകാസാനം വസേന ഗഹണം ഹോതി, തസ്മാ **"വിനാ വിതക്കവിചാരേഹി അസ്സാസപസ്സാസാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ"**തി ദുതിയതതിയജ്ഝാനോകാസവസേന ഗഹിതാ പുഗ്ഗലാ വിസേസേത്വാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ . പുന **പഠമജ്ഝാനം സമാപന്നാനന്തി** ഝാനോകാസവസേന പുഗ്ഗലം ദസ്സേതി, **കാമാവചരാനന്തി** ഭൂമോകാസവസേന. ദ്വിപ്പകാരാനമ്പി പന തേസം വിസേസനത്ഥമാഹ **"അസ്സാസപസ്സാസാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ"**തി. തേന രൂപാരൂപാവചരേസു പഠമജ്ഝാനസമാപന്നകേ കാമാവചരേ ഗബ്ഭഗതാദികേ ച നിവത്തേതി. കാമാവചരാനമ്പി ഹി ഗബ്ഭഗതാദീനം വിനാ അസ്സാസപസ്സാസേഹി വിതക്കവിചാരാനം ഉപ്പത്തി അത്ഥി. അട്ഠകഥായം പന ഏകന്തികത്താ രൂപാരൂപാവചരാ നിദസ്സിതാ. **വിനാ അസ്സാസപസ്സാസേഹി വിതക്കവിചാരാനം ഉപ്പാദക്ഖണേതി** ഏതേന പന ദസ്സിതാ പുഗ്ഗലാ പഠമജ്ഝാനോകാസാ കാമാവചരാദിഓകാസാ ച അസ്സാസപസ്സാസവിരഹവിസിട്ഠാ ദട്ഠബ്ബാ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ പുഗ്ഗലവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

൨൧. **"പഠമജ്ഝാനേ കാമാവചരേതി കാമാവചരഭൂമിയം ഉപ്പന്നേ പഠമജ്ഝാനേ"**തി അട്ഠകഥായം വുത്തം , ഏതസ്മിം പന അത്ഥേ സതി "ചതുത്ഥജ്ഝാനേ രൂപാവചരേ അരൂപാവചരേ തത്ഥ ചിത്തസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച തത്ഥ കായസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഏത്ഥാപി രൂപാരൂപാവചരഭൂമീസു ഉപ്പന്നേ ചതുത്ഥജ്ഝാനേതി അത്ഥോ ഭവേയ്യ, സോ ച അനിട്ഠോ ഭൂമീനം ഓകാസഭാവസ്സേവ അഗ്ഗഹിതതാപത്തിതോ, സബ്ബചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ ഓകാസവസേന അഗ്ഗഹിതതാപത്തിതോ ച, തസ്മാ ഝാനഭൂമോകാസാനം സങ്കരം അകത്വാ വിസും ഏവ ഓകാസഭാവോ യോജേതബ്ബോ. പഠമജ്ഝാനോകാസേപി ഹി കായസങ്ഖാരോ ച ഉപ്പജ്ജതി വചീസങ്ഖാരോ ച ഉപ്പജ്ജതി കാമാവചരോകാസേ ച. യദിപി ന സബ്ബമ്ഹി പഠമജ്ഝാനേ സബ്ബമ്ഹി ച കാമാവചരേ ദ്വയം ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ പന തംദ്വയുപ്പത്തി അത്ഥീതി കത്വാ ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. വിസും ഓകാസത്താ ച **"അങ്ഗമത്തവസേന ചേത്ഥാ"**തിആദിവചനം ന വത്തബ്ബം ഹോതീതി. ഇമമ്ഹി ച യമകേ അവിതക്കവിചാരമത്തം ദുതിയജ്ഝാനം വിചാരവസേന പഠമജ്ഝാനേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി ദട്ഠബ്ബം. മുദ്ധഭൂതം ദുതിയജ്ഝാനം ഗഹേത്വാ ഇതരം അസങ്ഗഹിതന്തി വാ. യസ്സയത്ഥകേ "നിരോധസമാപന്നാന"ന്തി ന ലബ്ഭതി. ന ഹി തേ അസഞ്ഞസത്താ വിയ ഓകാസേ ഹോന്തീതി.

൩൭. സുദ്ധാവാസാനം ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേതി തേസം പഠമതോ അവിതക്കഅവിചാരതോ ദുതിയേ സവിതക്കസവിചാരേപി ഭവനികന്തിആവജ്ജനേ വത്തമാനേ ഉഭയം നുപ്പജ്ജിത്ഥാതി ദസ്സേന്തേന തതോ

പുരിമചിത്തക്ഖണേസുപി നുപ്പജ്ജിത്ഥാതി ദസ്സിതമേവ ഹോതി. യഥാ പന ചിത്തസങ്ഖാരസ്സ ആദിദസ്സനത്ഥം ''സുദ്ധാവാസം ഉപപജ്ജന്താന''ന്തി വുത്തം, ഏവം വചീസങ്ഖാരസ്സ ആദിദസ്സനത്ഥം ''ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേ''തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സങ്ഖാരയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അനുസയയമകം

പരിച്ഛേദപരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. പച്ചയപരിഗ്ഗഹപരിയോസാനാ ഞാതപരിഞ്ഞാതി പച്ചയദീപകേന മൂലയമകേന ഞാതപരിഞ്ഞം , ഖന്ധാദീസു തീരണബാഹുല്ലതോ ഖന്ധാദിയമകേഹി തീരണപരിഞ്ഞഞ്ച വിഭാവേത്വാ അനുസയപഹാനന്താ പഹാനപരിഞ്ഞാതി പഹാതബ്ബമുദ്ധഭൂതേഹി അനുസയേഹി പഹാനപരിഞ്ഞം വിഭാവേതും അനുസയയമകം ആരദ്ധം. **ലബ്ഭമാനവസേനാ**തി അനുസയഭാവേന ലബ്ഭമാനാനം വസേനാതി അത്ഥോ. തീഹാകാരേഹി അനുസയാനം ഗാഹാപനം തേസു തഥാ അഗ്ഗഹിതേസു അനുസയവാരാദിപാളിയാ ദുരവബോധത്താ.

അയം പനേത്ഥ പുരിമേസൂതി ഏതേസു സാനുസയവാരാദീസു പുരിമേസൂതി അത്ഥോ. അത്ഥവിസേസാഭാവതോ ''കാമധാതും വാ പന ഉപപജ്ജന്തസ്സ കാമധാതുയാ ചുതസ്സ, രൂപധാതും വാ പന ഉപപജ്ജന്തസ്സ കാമധാതുയാ ചുതസ്സാ''തി ഏവമാദീഹി അവുച്ചമാനേ കഥമയം യമകദേസനാ സിയാതി? നായം യമകദേസനാ, പുരിമവാരേഹി പന യമകവസേന ദേസിതാനം അനുസയാനം ചുതിഉപപത്തിവസേന അനുസയട്ഠാനപരിച്ഛേദദസ്സനം. യമകദേസനാബാഹുല്ലതോ പന സബ്ബവാരസമുദായസ്സ അനുസയയമകന്തി നാമം ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ പടിലോമപുച്ഛാപി അത്ഥവസേന ലബ്ഭന്തി, അത്ഥവിസേസാഭാവതോ പന ന വുത്താതി ലബ്ഭമാനതാവസേന ഏതിസ്സാപി ദേസനായ യമകദേസനതാ വേദിതബ്ബാ.

അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഏതേന കാരണലാഭേ ഉപ്പത്തിഅരഹതം ദസ്സേതി. അപ്പഹീനാ ഹി അനുസയാ കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജന്തി. യാവ ച മഗ്ഗേന തേസം അനുപ്പത്തിഅരഹതാ ന കതാ ഹോതി, താവ തേ ഏവംപകാരാ ഏവാതി ''അനുസയാ''തി വുച്ചന്തി. സോ ഏവംപകാരോ ഉപ്പജ്ജതി-സദ്ദേന ഗഹിതോ, ന ഖന്ധയമകാദീസു വിയ ഉപ്പജ്ജമാനതാ. തേനേവ ''യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ''തിആദിനാ ഉപ്പജ്ജനവാരോ അനുസയവാരേന നിന്നാനാകരണോ വിഭത്തോ. അനുരൂപം കാരണം പന ലഭിത്വാ യേ ഉപ്പജ്ജിംസു ഉപ്പജ്ജമാനാ ച, തേപി അപ്പഹീനട്ഠേന ഥാമഗതാ അഹേസും ഭവന്തി ച. ഉപ്പത്തിഅരഹതായ ഏവ ച തേ ഉപ്പജ്ജിംസു ഉപ്പജ്ജന്തി ച, ന ച അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നതോ അഞ്ഞേ ഉപ്പത്തിഅരഹാ നാമ അത്ഥി, തസ്മാ സബ്ബേ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാ കാമരാഗാദയോ ''അനുസയാ''തി വുച്ചന്തി. അപ്പഹീനട്ഠേനേവ ഹി അനുസയാ, അപ്പഹീനാ ച

അതീതാദയോ ഏവ, മഗ്ഗസ്സ പന താദിസാനം അനുപ്പത്തിഅരഹതാപാദനേന അനുസയപ്പഹാനം ഹോതീതി. അപ്പഹീനാകാരോ നാമ ധമ്മാകാരോ, ന ധമ്മോ, ധമ്മോ ഏവ ച ഉപ്പജ്ജതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **"അപ്പഹീനാകാരോ ച ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തും ന യുജ്ജതീ"**തി. **സത്താനുസയാ**തി ഏത്ഥ യദി അപ്പഹീനട്ഠേന സന്താനേ അനുസേന്തീതി അനുസയാ, അഥ കസ്മാ സത്തേവ വുത്താ, നനു സത്താനുസയതോ അഞ്ഞേസമ്പി കിലേസാനം അപ്പഹീനത്താ അനുസയഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? നാപജ്ജതി, അപ്പഹീനമത്തസ്സേവ അനുസയഭാവസ്സ അവുത്തത്താ. വുത്തഞ്ഹി ''അനുസയോതി പന അപ്പഹീനട്ഠേന ഥാമഗതകിലേസോ വുച്ചതീ''തി (യമ॰ അട്ഠ॰ അനുസയയമക ൧), തസ്മാ അപ്പഹീനട്ഠേന ഥാമഗതോ കിലേസോയേവ അനുസയോ നാമാതി യുത്തം. ഥാമഗതന്തി ച അഞ്ഞേഹി അസാധാരണോ സഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി ധമ്മസഭാവബോധിനാ തഥാഗതേന ഇമേയേവ ''അനുസയാ''തി വുത്താ. **ഥാമഗതോ**തി അനുസയസമങ്ഗീതി അത്ഥോ.

അനുസയഉപ്പജ്ജനവാരാനം സമാനഗതികത്താ യഥാ ''അനുസേതീ''തി വചനം അപ്പഹീനാകാരദീപകം, ഏവം ''ഉപ്പജ്ജതീ''തി വചനം സിയാതി ഉപ്പജ്ജനവാരേന ''ഉപ്പജ്ജതീ''തി വചനസ്സ അവുത്തതാ സക്കാ വത്തുന്തി ചേ? തം ന, വചനത്ഥവിസേസേന തംദ്വയസ്സ വുത്തത്താ. ''അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജതീ''തി ഹി ഏതസ്മിം അത്ഥേ അവിസിട്ഠേപി ''അനുസേതീ''തി വചനം സന്താനേ അനുസയിതതം ഥാമഗതഭാവം ദീപേതി. യദി തമേവ ''ഉപ്പജ്ജതീ''തി വചനം ദീപേയ്യ, കസ്സചി വിസേസസ്സ അഭാവാ ഉപ്പജ്ജനവാരോ ന വത്തബ്ബോ സിയാ, ''ഉപ്പജ്ജതീ''തി വചനം പന ഉപ്പത്തിയോഗ്ഗം ദീപേതി. കസ്മാ? ഉപ്പജ്ജനവാരേന ഉപ്പത്തിയോഗ്ഗസ്സ ദസ്സിതത്താ, അനുസയസദ്ദസ്സ സബ്ബദാ വിജ്ജമാനാനം അപരിനിപ്ഫന്നസയനത്ഥതായ നിവാരണത്ഥം ഉപ്പത്തിഅരഹതായ ഥാമഗതഭാവസങ്ഖാതസ്സ യഥാധിപ്പേതസയനത്ഥസ്സ ദസ്സനത്ഥം ''അനുസേന്തീതി അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീ''തി യം ഉപ്പത്തിയോഗ്ഗവചനം വുത്തം, തം സുവുത്തമേവാതി അധിപ്പായോ. തമ്പി സുവുത്തമേവ ഇമിനാ തന്തിപ്പമാണേനാതി സമ്ബന്ധോ. തന്തിത്തയേനപി ഹി ചിത്തസമ്പയുത്തതാ ദീപിതാ ഹോതി.

പരിച്ഛേദപരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരവണ്ണനാ

൫. **കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസൂതി കാമാവചരഭൂമിയം സുഖായ ച ഉപേക്ഖായ ചാ**തി അട്ഠകഥായം കാമധാതുഗ്ഗഹണം ദ്വിന്നം വേദനാനം വിസേസനഭാവേന വുത്തം, ഏവം സതി കാമധാതുയാ കാമരാഗാനുസയസ്സ അനുസയട്ഠാനതാ ന വുത്താ ഹോതി. ദ്വീസു പന രാഗേസു ഭവരാഗസ്സ തീസു ധാതൂസു രൂപാരൂപധാതൂനം അനുസയട്ഠാനതാ വുത്താതി കാമധാതുയാ കാമരാഗസ്സ അനുസയട്ഠാനതാ വത്തബ്ബാ. ധാതുവേദനാസബ്ബസക്കായപരിയാപന്നവസേന ഹി തിപ്പകാരം അനുസയാനം അനുസയട്ഠാനം വുത്തന്തി. തസ്മാ തീസു ധാതൂസു കാമധാതുയാ തീസു വേദനാസു ദ്വീസു വേദനാസു ഏത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതീതി വിസും അനുസയട്ഠാനതാ ധാതുയാ വേദനാനഞ്ച യോജേതബ്ബാ. **ദ്വീസു വേദനാസൂ**തി ഇദഞ്ച വേദനാസു അനുസയമാനോ കാമരാഗാനുസയോ ദ്വീസ്വേവ അനുസേതി, ന തീസൂതി തിണ്ണമ്പി ഠാനതാനിവാരണത്ഥമേവ വുത്തന്തി ന സബ്ബാസു ദ്വീസു

അനുസയനപ്പത്തോ അത്ഥി, തേന വേദനാവിസേസനത്ഥം ന കാമധാതുഗ്ഗഹണേന കോചി അത്ഥോ. ഭവരാഗാനുസയനട്ഠാനഞ്ഹി അട്ഠാനഞ്ച അനുസയാനം അപരിയാപന്നം സക്കായേ കാമരാഗാനുസയസ്സ അനുസയട്ഠാനം ന ഹോതീതി പാകടമേതം. യഥാ ച ''ദ്വീസു വേദനാസൂ''തി വുത്തേ പടിഘാനുസയാനുസയട്ഠാനതോ അഞ്ഞാ ദ്വേ വേദനാ ഗയ്ഹന്തി, ഏവം ഭവരാഗാനുസയാനുസയനട്ഠാനതോ ച അഞ്ഞാ താ ഗയ്ഹന്തീതി.

ഏത്ഥ ച ദ്വീഹി വേദനാഹി സമ്പയുത്തേസു അഞ്ഞേസു ച പിയരൂപസാതരൂപേസു ഇട്ഠരൂപാദീസു ഉപ്പജ്ജമാനോ കാമരാഗാനുസയോ സാതസന്തസുഖഗിദ്ധിയാ പവത്തതീതി ദ്വീസു വേദനാസു തസ്സ അനുസയനം വുത്തം. അഞ്ഞത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനോപി ഹി സോ ഇമാസു ദ്വീസു വേദനാസു അനുഗതോ ഹുത്വാ സേതി സുഖമിച്ചേവ അഭിലഭതീതി. ഏവം പടിഘാനുസയോ ച ദുക്ഖവേദനാസമ്പയുത്തേസു അഞ്ഞേസു ച അപ്പിയരൂപാസാതരൂപേസു അനിട്ഠരൂപാദീസു ഉപ്പജ്ജമാനോ ദുക്ഖപടികൂലതോ ദുക്ഖമിച്ചേവ പടിഹഞ്ഞതീതി ദുക്ഖവേദനമേവ അനുഗതോ ഹുത്വാ സേതി, തേന പന തസ്മിം അനുസയനം വുത്തം. ഏവം കാമരാഗപടിഘാനം തീസു വേദനാസു അനുസയവചനേന ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തഅനിട്ഠേസു ആരമ്മണപകതിയാ വിപരീതസഞ്ഞായ ച വസേന ഇട്ഠാദിഭാവേന ഗഹിതേസു കാമരാഗപടിഘാനം ഉപ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതി. തത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനാ ഹി തേ തീസു വേദനാസു അനുസേന്തി നാമ. വേദനാത്തയമുഖേന വാ ഏത്ഥ ഇട്ഠാദീനം ആരമ്മണാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം, കാമധാതുആദിഗ്ഗഹണേന കാമസ്സാദാദിവത്ഥുഭൂതാനം കാമഭവാദീനം. തത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ ഭവസ്സാദവസേന അനുസയമാനോ കാമധാതുയാ അനുസേതി, കാമസുഖസ്സാദവസേന അനുസയമാനോ സുഖോപേക്ഖാവേദനാസു. പടിഘോ ദുക്ഖപടിഘാതവസേനേവ പവത്തതീതി യത്ഥ തത്ഥ പടിഹഞ്ഞമാനോപി ദുക്ഖവേദനായ ഏവ അനുസേതി. രൂപാരൂപഭവേസു പന രൂപാരൂപാവചരധമ്മേസു ച കാമസ്സാദസ്സ പവത്തി നത്ഥീതി തത്ഥ അനുസയമാനോ രാഗോ ഭവരാഗോഇച്ചേവ വേദിതബ്ബോ. ധാതുത്തയവേദനാത്തയഗ്ഗഹണേന ച സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നാനം ഗഹിതത്താ ''യത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതി, തത്ഥ ദിട്ഠാനുസയോ നാനുസേതീ''തി (യമം॰ വ.അനുസയയമക.൪൩) ഏവമാദീനം വിസ്സജ്ജനേസു ധാതുത്തയവേദനാത്തയവിനിമുത്തം ദിട്ഠാനുസയാദീനം അനുസയട്ഠാനം ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. നനു ച അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസു പിഹം ഉപട്ഠാപയതോ പിഹപച്ചയാ ഉപ്പന്നദോമനസ്സേ പടിഘാനുസയോ നാനുസേതി, തഥാ നേക്ഖമ്മസ്സിതസോമനസ്സുപേക്ഖാസു കാമരാഗേന നാനുസയിതബ്ബന്തി തദനുസയനട്ഠാനതോ അഞ്ഞാപി ദിട്ഠാനുസയാനുസയനട്ഠാനഭൂതാ കാമാവചരവേദനാ സന്തീതി? ഹോന്തു, ന പന ധാതുത്തയവേദനാത്തയതോ അഞ്ഞം തദനുസയനട്ഠാനം അത്ഥി, തസ്മാ തം ന വുത്തം. യസ്മാ പന ''യത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ ച പടിഘാനുസയോ ച മാനാനുസയോ ച നാനുസേന്തി, തത്ഥ ദിട്ഠാനുസയോ വിചികിച്ഛാനുസയോ നാനുസേതീതി? ആമന്താ''തി (യമം॰ വ.അനുസയയമക.൭൫) വുത്തം, തസ്മാ അവിസേസേന ദുക്ഖം പടിഘാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാനന്തി സമുദായവസേന ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തഥാ ലോകിയസുഖോപേക്ഖാ കാമരാഗമാനാനുസയനട്ഠാനന്തി.

അപിച സുത്തേ “ഇധാവുസോ വിസാഖ, ഭിക്ഖു ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി ‘കുദാസ്സു നാമാഹം ദോമനസ്സം പജഹേയ്യ’ന്തി, സോ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖിത്വാ പടിഘം തേന പജഹതി, ന തത്ഥ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ”തി നേക്ഖമ്മസ്സിതം ദോമനസ്സം ഉപ്പാദേത്വാ തം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ വീരിയം കത്വാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന പടിഘസ്സ സമുഗ്ഘാതനം സന്ധായ വുത്തം. ന ഹി പടിഘേനേവ പടിഘപ്പഹാനം, ദോമനസ്സേന വാ ദോമനസ്സപ്പഹാനം അത്ഥീതി. പടിഘുപ്പത്തിരഹട്ഠാനതായ പന ഇധ സബ്ബം ദുക്ഖം “പടിഘാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാന”ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. നിപ്പരിയായദേസനാ ഹേസാ, സാ പന പരിയായദേസനാ. ഏവഞ്ച കത്വാ പഠമജ്ഝാനവിക്ഖമ്ഭിതം കാമരാഗാനുസയം തഥാ വിക്ഖമ്ഭിതമേവ കത്വാ അനാഗാമിമഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതനം സന്ധായ “വിവിച്ചേവ...പേ॰... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, രാഗം തേന പജഹതി, ന തത്ഥ രാഗാനുസയോ അനുസേതീ”തി വുത്തം. ഏവം ചതുത്ഥജ്ഝാനവിക്ഖമ്ഭിതം അവിജ്ജാനുസയം തഥാ വിക്ഖമ്ഭിതമേവ കത്വാ അരഹത്തമഗ്ഗേന സമുഗ്ഘാതനം സന്ധായ “സുഖസ്സ ച പഹാനാ...പേ॰... ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, അവിജ്ജം തേന പജഹതി, ന തത്ഥ അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൦) വുത്തം. ന ഹി ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനുപേക്ഖായ അവിജ്ജാനുസയോ സബ്ബഥാ നാനുസേതീതി സക്കാ വത്തും “സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസു ഏത്ഥ അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതീ”തി (യമ॰ അട്ഠ॰ അനുസയയമക ൨) വുത്തത്താ, തസ്മാ അവിജ്ജാനുസയസ്സേവ വത്ഥു ചതുത്ഥജ്ഝാനുപേക്ഖാ, നേക്ഖമ്മസ്സിതദോമനസ്സഞ്ച പടിഘാനുസയസ്സ വത്ഥു ന ന ഹോതീതി തത്ഥാപി തസ്സ അനുസയനം വേദിതബ്ബം. അവത്ഥുഭാവതോ ഹി ഇധ അനുസയനം ന വുച്ചതി, ന സുത്തന്തേസു വിയ വുത്തനയേന തംപടിപക്ഖഭാവതോ തംസമുഗ്ഘാതകമഗ്ഗസ്സ ബലവൂപനിസ്സയഭാവതോ ചാതി.

ഏത്ഥ ച ആരമ്മണേ അനുസയട്ഠാനേ സതി ഭവരാഗവജ്ജോ സബ്ബോ ലോഭോ കാമരാഗാനുസയോതി ന സക്കാ വത്തും. ദുക്ഖായ ഹി വേദനായ രൂപാരൂപധാതൂസു ച അനുസയമാനേന ദിട്ഠാനുസയേന സമ്പയുത്തോപി ലോഭോ ലോഭോ ഏവ, ന കാമരാഗാനുസയോ. യദി സിയാ, ദിട്ഠാനുസയസ്സ വിയ ഏതസ്സപി ഠാനം വത്തബ്ബം സിയാതി. അഥ പന അജ്ഝാസയവസേന തന്നിന്നതായ അനുസയനട്ഠാനം വുത്തം. യഥാ ഇട്ഠാനം രൂപാദീനം സുഖായ ച വേദനായ അപ്പടിലദ്ധം വാ അപ്പടിലാഭതോ സമനുപസ്സതോ, പടിലദ്ധപുബ്ബം വാ അതീതം നിരുദ്ധം വിഗതം പരിണതം സമനുപസ്സതോ ഉപ്പജ്ജമാനോ പടിഘോ ദുക്ഖേ പടിഹഞ്ഞനവസേനേവ പവത്തതീതി ദുക്ഖമേവ തസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വുത്തം, നാലമ്ബിതം, ഏവം ദുക്ഖാദീസു അഭിനിവേസനവസേന ഉപ്പജ്ജമാനേന ദിട്ഠാനുസയേന സമ്പയുത്തോപി ലോഭോ സുഖാഭിസങ്ഗവസേനേവ പവത്തതീതി സാതസന്തസുഖദായമേവസ്സ അനുസയട്ഠാനം വുത്തന്തി ഭവരാഗവജ്ജസ്സ സബ്ബലോഭസ്സ കാമരാഗാനുസയതാ ന വിരുജ്ഝതി, ഏകസ്മിംയേവ ച ആരമ്മണേ രജ്ജന്തി ദുസ്സന്തി ച. തത്ഥ രാഗോ സുഖജ്ഝാസയോ പടിഘോ ദുക്ഖജ്ഝാസയോതി തേസം നാനാനുസയട്ഠാനതാ ഹോതി.

ഏവഞ്ച കത്വാ “യത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി, തത്ഥ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീതി? നോ”തി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൩൪) വുത്തന്തി. അട്ഠകഥായം പന ദ്വീസു വേദനാസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ച

ദോമനസ്സുപ്പത്തിം വത്വാ ''ദോമനസ്സമത്തമേവ പന തം ഹോതി, ന പടിഘാനുസയോ''തി (യമ॰ അട്ഠ॰ അനുസയയമക ๒) വുത്തത്താ യഥാ തത്ഥ പടിഘോ പടിഘാനുസയോ ന ഹോതി, ഏവം ദുക്ഖാദീസു ഉപ്പജ്ജമാനേന ദിട്ഠാനുസയേന സഹജാതോ ലോഭോ കാമരാഗാനുസയോ ന ഹോതിച്ചേവ വിഞ്ഞായതീതി. യം പനേതം വുത്തം **''ദോമനസ്സമത്തമേവ പന തം ഹോതി, ന പടിഘാനുസയോ''**തി, **ഏത്ഥ ന പടിഘാനുസയോ**തി നത്ഥി പടിഘാനുസയോതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി ദോമനസ്സസ്സ പടിഘാനുസയഭാവാസങ്കാ അത്ഥീതി.

ദേസനാ സംകിണ്ണാ വിയ ഭവേയ്യാതി ഭവരാഗസ്സപി കാമധാതുയാ ദീസു വേദനാസു ആരമ്മണകരണവസേനേവ ഉപ്പത്തി വുത്താ വിയ ഭവേയ്യ, തസ്മാ ആരമ്മണവിസേസേന വിസേസദസ്സനത്ഥം ഏവം ദേസനാ കതാ സഹജാതവേദനാവിസേസാഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവാരോ

൧. അനുസയവാരവണ്ണനാ

൩. അനുസേതി ഉപ്പജ്ജതീതി പച്ചുപ്പന്നവോഹാരാ പവത്താവിരാമവസേന വേദിതബ്ബോ. മഗ്ഗേനേവ ഹി അനുസയാനം വിരാമോ വിച്ഛേദോ ഹോതി, ന തതോ പുബ്ബേതി.

൨൦. നാപി ഏകസ്മിം ഠാനേ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ഏകം ധമ്മം ആരമ്മണം കരോന്തീതി ഏത്ഥ പുരിമേന ഏകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ ഉപ്പത്തി നിവാരിതാ, പച്ഛിമേന ഏകസ്മിം ആരമ്മണേതി അയം വിസേസോ. പുഗ്ഗലോകാസവാരസ്സ പടിലോമേ തേസം തേസം പുഗ്ഗലാനം തസ്സ തസ്സ അനുസയസ്സ അനനുസയനട്ഠാനം പകതിയാ പഹാനേന ച വേദിതബ്ബം, ''തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം ദുക്ഖായ വേദനായ തേസം തത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതി, നോ ച തേസം തത്ഥ പടിഘാനുസയോ നാനുസേതി, തേസഞ്ഞേവ പുഗ്ഗലാനം രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ അപരിയാപന്നേ തേസം തത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ ച നാനുസേതി, പടിഘാനുസയോ ച നാനുസേതീ''തി പകതിയാ ദുക്ഖാദീനം കാമരാഗാദീനം അനനുസയട്ഠാനതം സന്ധായ വുത്തം, ''ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാനം സബ്ബത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ ച നാനുസേതി, പടിഘാനുസയോ ച നാനുസേതീ''തി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൯൭) അനുസയപ്പഹാനേന. ഏത്ഥ പുരിമനയേന ഓകാസം അവേക്ഖിത്വാ പുഗ്ഗലസ്സ വിജ്ജമാനാനം അനുസയാനം അനനുസയനം വുത്തം, പച്ഛിമനയേന പുഗ്ഗലം അവേക്ഖിത്വാ ഓകാസസ്സ കാമധാതുആദികസ്സ അനോകാസതാതി.

അനുസയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സാനുസയവാരവണ്ണനാ

൯൭-൧൩൧. സാനുസയപജഹനപരിഞ്ഞാവാരേസു ''സാനുസയോ, പജഹതി, പരിജാനാതീ''തി പുഗ്ഗലോ വുത്തോ. പുഗ്ഗലസ്സ ച ഇമസ്മിം ഭവേ സാനുസയോതി ഏവം ഭവവിസേസേന വാ, ഇമസ്മിം കാമരാഗാനുസയേന

സാനുസയോ ഇമസ്മിം ഇതരേസു കേനചീതി ഏവം ഭവാനുസയവിസേസേന വാ സാനുസയതാനിരനുസയതാദികാ നത്ഥി. തഥാ ദ്വീസു വേദനാസു കാമരാഗാനുസയേന സാനുസയോ, ദുക്ഖായ വേദനായ നിരനുസയോതി ഇദമ്പി നത്ഥി. ന ഹി പുഗ്ഗലസ്സ വേദനാ ഓകാസോ, അഥ ഖോ അനുസയാനന്തി. അനുസയസ്സ പന തസ്സ തസ്സ സോ സോ അനുസയനോകാസോ പുഗ്ഗലസ്സ തേന തേന അനുസയേന സാനുസയതായ, തസ്സ തസ്സ പജഹനപരിജാനനാനഞ്ച നിമിത്തം ഹോതി, അനനുസയനോകാസോ ച നിരനുസയതാദീനം, തസ്മാ ഓകാസവാരേസു ഭുമ്മനിദ്ദേസം അകത്വാ ''യതോ തതോ''തി നിമിത്തത്ഥേ നിസ്സക്കവചനം കതം, പജഹനപരിഞ്ഞാവാരേസു അപാദാനത്ഥേ ഏവ വാ. തതോ തതോ ഹി ഓകാസതോ അപഗമകരണം വിനാസനം പജഹനം പരിജാനനഞ്ചാതി.

തത്ഥ **യതോതി** യതോ അനുസയട്ഠാനതോ അനുലോമേ, പടിലോമേ അനനുസയട്ഠാനതോതി അത്ഥോ. അനുസയാനാനുസയസ്സേവ ഹി നിമിത്താപാദാനഭാവദസ്സനത്ഥം ''രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ തതോ മാനാനുസയേന സാനുസയോതി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൭൭), പജഹതീ''തി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൧൪൯) ച ''ദുക്ഖായ വേദനായ തതോ കാമരാഗാനുസയേന നിരനുസയോതി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൧൧൦), ന പജഹതീ''തി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൧൭൪-൧൭൫) ച ഏവമാദീസു രൂപധാതുആദയോ ഏവ ഭുമ്മനിദ്ദേസേനേവ നിദ്ദിട്ഠാതി. അട്ഠകഥായം പന ചതുത്ഥപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേന സരൂപതോ അനുസയനട്ഠാനസ്സ ദസ്സിതത്താ തദത്ഥേ ആദിപഞ്ഹേപി ''യതോ''തി അനുസയനട്ഠാനം വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം വിഭാവേത്വാ പുന ''യതോ''തി ഏതസ്സ വചനത്ഥം ദസ്സേതും **''ഉപ്പന്നേന കാമരാഗാനുസയേന സാനുസയോ''**തി വുത്തം, തം പമാദലിഖിതം വിയ ദിസ്സതി. ന ഹി ഉപ്പന്നേനേവ അനുസയേന സാനുസയോ, ഉപ്പത്തിരഹട്ഠാനതഞ്ച സന്ധായേവ നിസ്സക്കവചനം ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി അപരിയാപന്നാനം അനുസയുപ്പത്തിരഹട്ഠാനതാതി തം തഥേവ ദിസ്സതി. ഏവം പനേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ - യതോ ഉപ്പന്നേനാതി യതോ ഉപ്പന്നേന ഭവിതബ്ബം, തേനാതി ഉപ്പത്തിരഹട്ഠാനേ നിസ്സക്കവചനം കതന്തി. തഥാ സബ്ബധമ്മേസു ഉപ്പജ്ജനകേനാതി. ഉപ്പത്തിപടിസേധേ അകതേ അനുപ്പത്തിയാ അനിച്ഛിതത്താ സബ്ബധമ്മേസു ഉപ്പജ്ജനകഭാവം ആപന്നേന അനുപ്പജ്ജനഭാവം അപനേതി നാമ. **സബ്ബത്ഥാതി** ഏതസ്സ പന സബ്ബട്ഠാനതോതി അയമത്ഥോ ന ന സമ്ഭവതി. ഥ-കാരഞ്ഹി ഭുമ്മതോ അഞ്ഞത്ഥാപി സദ്ദവിദൂ ഇച്ഛന്തീതി.

സാനുസയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പജഹനവാരവണ്ണനാ

൧൩൨-൧൪൭. പജഹനവാരേ യേന കാമരാഗാനുസയാദയോ സാവസേസാ പഹീയന്തി, സോ തേ പജഹതീതി സന്നിട്ഠാനം കത്വാ വത്തബ്ബോ ന ഹോതി അപജഹനസബ്ഭാവാ, തസ്മാ സന്നിട്ഠാനേ നിരവസേസപ്പജഹനകോയേവ പജഹതീതി വുത്തോ, തസ്മാ ''യോ വാ പന മാനാനുസയം പജഹതി, സോ കാമരാഗാനുസയം പജഹതീതി? നോ''തി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൧൩൨) വുത്തം. യസ്മാ പന സംസയപദേന പഹാനകരണമത്തമേവ പുച്ഛതി, ന സന്നിട്ഠാനം കരോതി, തസ്മാ യഥാവിജ്ജമാനം പഹാനം സന്ധായ ''യോ കാമരാഗാനുസയം പജഹതി, സോ മാനാനുസയം പജഹതീതി? തദേകട്ഠം

പജഹതീ''തി വുത്തം. പടിലോമേ പന ''നപ്പജഹതീ''തി പജഹനാഭാവോ ഏവ സന്നിട്ഠാനപദേന സംസയപദേന ച വിനിച്ഛിതോ പുച്ഛിതോ ച, തസ്മാ യേസം പജഹനം നത്ഥി നിരവസേസവസേന പജഹനകാനം, തേ ഠപേത്വാ അവസേസാ അപ്പജഹനസബ്ഭാവേനേവ നപ്പജഹന്തീതി വുത്താ, ന ച യഥാവിജ്ജമാനേന പഹാനേനേവ വജ്ജിതാതി ദട്ഠബ്ബാതി. ''അനാഗാമിമഗ്ഗസമങ്ഗിഞ്ച അട്ഠമകഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസാ പുഗ്ഗലാ കാമരാഗാനുസയഞ്ച നപ്പജഹന്തി വിചികിച്ഛാനുസയഞ്ച നപ്പജഹന്തീ''തി (യമ॰ ൨.അനുസയയമക.൧൬൫) ഏത്ഥ **അട്ഠകഥായം** ''പുഥുജ്ജനോ പഹാനപരിഞ്ഞായ അഭാവേന നപ്പജഹതി, സേസാ തേസം അനുസയാനം പഹീനത്താ''തി (യമ॰ അട്ഠ॰ അനുസയയമക ൧൩൨-൧൪൭) വുത്തം.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി കേസഞ്ചി വിചികിച്ഛാനുസയോ കേസഞ്ചി ഉഭയന്തി സേസാനം തേസം പഹീനതാ അത്ഥി, തഥാപി സോതാപന്നാദീനം വിചികിച്ഛാനുസയസ്സ പഹീനതാ ഉഭയാപജഹനസ്സ കാരണം ന ഹോതീതി തേസം പഹീനത്താ ''നപ്പജഹന്തീ''തി ന സക്കാ വത്തും, അഥ പന കാമരാഗാനുസയഞ്ച നപ്പജഹന്തീതി ഇമം സന്നിട്ഠാനേന തേസം പുഗ്ഗലാനം സങ്ഗഹിതതാദസ്സനത്ഥം വുത്തന്തി ന തത്ഥ കാരണം വത്തബ്ബം, പുച്ഛിതസ്സ പന സംസയത്ഥസ്സ കാരണം വത്തബ്ബം. ഏവം സതി ''സേസാ തസ്സ അനുസയസ്സ പഹീനത്താ''തി വത്തബ്ബന്തി? ന വത്തബ്ബം ''യോ കാമരാഗാനുസയം നപ്പജഹതി, സോ ദിട്ഠാനുസയം വിചികിച്ഛാനുസയം നപ്പജഹതീ''തി പടിക്ഖിപിത്വാ പുച്ഛിതേ സദിസവിസ്സജ്ജനകേ ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനുസയേ സന്ധായ കാരണസ്സ വത്തബ്ബത്താ, തസ്മാ **തേസം അനുസയാനം പഹീനത്താ**തി തേസം ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനുസയാനം പഹീനത്താ തേ സംസയത്ഥസങ്ഗഹിതേ അനുസയേ നപ്പജഹന്തീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

പജഹനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഹീനവാരവണ്ണനാ

൨൬൪-൨൭൪. പഹീനവാരേ ഫലട്ഠവസേനേവ ദേസനാ ആരദ്ധാതി അനുലോമം സന്ധായ വുത്തം. പടിലോമേ ഹി പുഥുജ്ജനവസേനപി ദേസനാ ഗഹിതാതി. ''ഫലട്ഠവസേനേവാ''തി ച സാധാരണവചനേന മഗ്ഗസമങ്ഗീനം അഗ്ഗഹിതതം ദീപേതി. അനുസയച്ഛന്തപടിപക്ഖേകചിത്തക്ഖണികാനഞ്ഹി മഗ്ഗസമങ്ഗീനം ന കോചി അനുസയോ ഉപ്പത്തിരഹോ, നാപി അനുപ്പത്തിരഹതം ആപാദിതോ, തസ്മാ തേ ന അനുസയസാനുസയപഹീനഉപ്പജ്ജനവാരേസു ഗഹിതാതി.

൨൭൭-൨൮൫. ഓകാസവാരേ സോ സോ അനുസയോ അത്തനോ അത്തനോ ഓകാസേ ഏവ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതോ പഹീനോ, അനാപാദിതോ ച അപ്പഹീനോതി പഹീനാപ്പഹീനവചനാനി തദോകാസമേവ ദീപേന്തി, തസ്മാ അനോകാസേ തദുഭയാവത്തബ്ബതാ വുത്താതി. **സാധാരണട്ഠാനേ തേന സദ്ധിം പഹീനോ നാമ ഹോതീ**തി തേന സദ്ധിം സമാനോകാസേ പഹീനോ നാമാതി അത്ഥോ, ന സമാനകാലേ പഹീനോതി.

പഹീനവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ധാതുവാരവണ്ണനാ

൩൩൨-൩൮. ധാതുവാരേ **സന്താനം അനുഗതാ ഹുത്വാ സയന്തീ**തി യസ്മിം സന്താനേ അപ്പഹീനാ, തംസന്താനേ അപ്പഹീനഭാവേന അനുഗന്ത്വാ ഉപ്പത്തിഅരഹഭാവേന സയന്തീതി അത്ഥോ. ഉപ്പത്തിരഹതാ ഏവ ഹി അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഇധാപി യുത്താതി. ഏത്ഥ ച ന കാമധാതുആദീനി ഛ പടിനിസേധവചനാനി ധാതുവിസേസനിദ്ധാരണാനി ന ഹോന്തീതി ''ന കാമധാതുയാ ചുതസ്സ ന കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സാ''തിആദിമ്ഹി വുച്ചമാനേ ഇമം നാമ ഉപപജ്ജന്തസ്സാതി ന വിഞ്ഞായേയ്യ, തസ്മാ തംമൂലികാസു യോജനാസു ''ന കാമധാതുയാ ചുതസ്സ കാമധാതും രൂപധാതും അരൂപധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സാ''തി പഠമം യോജേത്വാ പുന അനുക്കമേന ''ന കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സാ''തിആദികാ യോജനാ കതാ. ഏവഞ്ഹി ന കാമധാതുആദിപദേഹി യഥാവുത്തധാതുയോയേവ ഗഹിതാ, ന കഞ്ചീതി വിഞ്ഞായതി. യഥാ അനുസയവാരേ ''അനുസേന്തീതി പദസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ ഗഹിതോ''തി വുത്തം, തഥാപി ഉപ്പജ്ജമാനമേവ സന്ധായ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഗഹേതും ന സക്കാ ''യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീതി? ആമന്താ''തിആദിവചനതോ. അഥാപി അപ്പഹീനതം സന്ധായ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ തത്ഥ ഗഹിതോ, ഇധാപി സോ ന ന യുജ്ജതീതി. **ഭങ്ഗാ**തി ഭഞ്ജിതബ്ബാ, ദ്വിധാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ. നനു ന കോചി അനുസയോ യത്ഥ ഉപ്പജ്ജന്തസ്സ അനുസേതി നാനുസേതി ചാതി ദ്വിധാ കാതബ്ബോ, തത്ഥേവ കസ്മാ ''കതി അനുസയാ ഭങ്ഗാ? അനുസയാ ഭങ്ഗാ നത്ഥീ''തി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി കതാനി. ന ഹി പകാരന്തരാഭാവേ സംസയോ യുത്തോതി ? ന ന യുത്തോ, ''അനുസയാ ഭങ്ഗാ നത്ഥീ''തി അവുത്തേ ഭങ്ഗാഭാവസ്സ അവിഞ്ഞാതത്താതി.

ധാതുവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അനുസയയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ചിത്തയമകം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൩൯. ചിത്തയമകവണ്ണനായം **ആദിതോവ തയോ സുദ്ധികമഹാവാരാ ഹോന്തീ**തി ഇമേ തയോ മഹാവാരാ സരാഗാദികുസലാദീഹി മിസ്സകാ സുദ്ധികാ ച, തേസു ആദിതോ സുദ്ധികാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. മിസ്സകേസു ച ഏകേകസ്മിം സരാഗാദിമിസ്സകചിത്തേ തയോ തയോ മഹാവാരാ, തേ തത്ഥ തത്ഥ പന വുത്തേ സമ്പിണ്ഡേത്വാ **''സോളസ പുഗ്ഗലവാരാ''**തിആദി വുത്തം, ന നിരന്തരം വുത്തേതി. ''യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി നുപ്പജ്ജിസ്സതീ''തിആദിനാ ഉപ്പാദനിരോധാനം പച്ചുപ്പന്നാനാഗതകാലാനഞ്ച സംസഗ്ഗവസേന ഏകേകായ പുച്ഛായ പവത്തത്താ **''ഉപ്പാദനിരോധകാലസമ്ഭേദവാരോ''**തി വുത്തോ. ഏവം സേസാനമ്പി വാരാനം തംതംനാമതാ പാളിഅനുസാരേന വേദിതബ്ബാ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൹൬. **തഥാരൂപസ്സേവ ഖീണാസവസ്സ ചിത്തം സന്ധായാ**തി ഇദം ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിപച്ഛിമചിത്തസമങ്ഗിമ്ഹി പുഗ്ഗലേ അധിപ്പേതേ തഞ്ച ചിത്തം അധിപ്പേതമേവ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അരഹതോ പച്ഛിമചിത്തമ്പീ**തി നുപ്പജ്ജതി നിരുജ്ഝതീതി ഏവംപകാരം ഭങ്ഗക്ഖണസമങ്ഗിമേവ സന്ധായ വുത്തം.

൹൭-൶൬. ഉപ്പാദവാരസ്സ ദുതിയപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേ **ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ, നിരോധസമാപന്നാനം, അസഞ്ഞസത്താനം തേസം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, നോ ച തേസം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏത്ഥ ''ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ തേസം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ''തി ഏതസ്സ ''സബ്ബേസം ചിത്തം ഖണപച്ചുപ്പന്നമേവ ഹുത്വാ ഉപ്പാദക്ഖണം അതീതത്താ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ നാമാ''തി അത്ഥോ വുത്തോ. **ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ ചേവ ഉപ്പജ്ജതി ചാ**തി ഏതസ്സപി ഉപ്പാദം പത്തത്താ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, അനതീതത്താ ഉപ്പജ്ജതി നാമാതി ദ്വയമേതം ഏവം ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി ഖണപച്ചുപ്പന്നേ ''ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ''തി അതീതവോഹാരോ അത്ഥി. യദി സിയാ, **യം വാ പന ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏത്ഥ ''നോ''തി അവത്വാ വിഭജിതബ്ബം സിയാ. തഥാ **''യം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ''**തി ഏത്ഥ ച ''നോ''തി അവത്വാ ''ആമന്താ''തി വത്തബ്ബം സിയാ. **''ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ''**തി പന ഭിജ്ജമാനചിത്തസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ വുത്തോ, തസ്സ അതീതം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, ന ച കിഞ്ചി ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി. **ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ**തി ച ഉപ്പജ്ജമാനചിത്തസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ വുത്തോ, തസ്സപി അതീതം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തം പന ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ചിത്തന്തി ഹി സാമഞ്ഞവചനം ഏകസ്മിം അനേകസ്മിഞ്ച യഥാഗഹിതവിസേസേ തിട്ഠതീതി. **''യസ്സ വാ പന ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി? ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ''**തി ഏത്ഥ **യസ്സ വാ പന ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ**തി ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതപുഗ്ഗലസ്സേവ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേതി ഏവം സബ്ബത്ഥ സന്നിട്ഠാനവസേന നിയമോ വേദിതബ്ബോ. ഉപ്പന്നുപ്പജ്ജമാനവാരോ നിരുദ്ധനിരുജ്ഝമാനവാരോ ച പുഗ്ഗലവാരാദീസു തീസുപി നിന്നാനാകരണാ ഉദ്ദിട്ഠാ നിദ്ദിട്ഠാ ച. തത്ഥ പുഗ്ഗലവാരേ അവിസേസേന യം കഞ്ചി താദിസം പുഗ്ഗലം സന്ധായ **''ഉപ്പന്നം ഉപ്പജ്ജമാന''**ന്തിആദി വുത്തം, ധമ്മവാരേ ചിത്തമേവ, പുഗ്ഗലധമ്മവാരേ പുഗ്ഗലം ചിത്തഞ്ചാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ ദട്ഠബ്ബോ.

൶൯. അതിക്കന്തകാലവാരേ ഇമസ്സ പുഗ്ഗലവാരത്താ പുഗ്ഗലോ പുച്ഛിതോതി പുഗ്ഗലസ്സേവ വിസ്സജ്ജനേന ഭവിതബ്ബം. യഥാ **യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ**തി ഏതേന ന കോചി പുഗ്ഗലോ ന ഗഹിതോ, ഏവം **യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജമാനം ഖണം ഖണം വീതിക്കന്തം അതിക്കന്തകാല**ന്തി ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന ന കോചി ന ഗഹിതോ. ന ഹി സോ പുഗ്ഗലോ അത്ഥി, യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണം അതീതം നത്ഥി, തേ ച പന നിരുജ്ഝമാനക്ഖണാതീതചിത്താ ന ന ഹോന്തീതി പഠമോ പഞ്ഹോ ''ആമന്താ''തി വിസ്സജ്ജിതബ്ബോ സിയാ, തഥാ ദുതിയതതിയാ. ചതുത്ഥോ പന ''പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ തേസം ചിത്തം ഭങ്ഗക്ഖണം അവീതിക്കന്തം, നോ ച തേസം ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണം അവീതിക്കന്തം, ഇതരേസം ചിത്തം ഭങ്ഗക്ഖണഞ്ച അവീതിക്കന്തം ഉപ്പാദക്ഖണഞ്ച അവീതിക്കന്ത''ന്തി വിസ്സജ്ജിതബ്ബോ ഭവേയ്യ, തഥാ അവിസ്സജ്ജേത്വാ കസ്മാ

സബ്ബത്ഥ ചിത്തമേവ വിഭത്തന്തി ? ചിത്തവസേന പുഗ്ഗലവവത്ഥാനതോ. ഖണസ്സ ഹി വീതിക്കന്തതായ അതിക്കന്തകാലതാവചനേന വത്തമാനസ്സ ച ചിത്തസ്സ വസേന പുഗ്ഗലോ ഉപ്പാദക്ഖണാതീതചിത്തോ വുത്തോ അതീതസ്സ ച, തത്ഥ പുരിമസ്സ ചിത്തം ന ഭങ്ഗക്ഖണം വീതിക്കന്തം പച്ഛിമസ്സ വീതിക്കന്തന്തി ഏവമാദികോ പുഗ്ഗലവിഭാഗോ യസ്സ ചിത്തസ്സ വസേന പുഗ്ഗലവവത്ഥാനം ഹോതി, തസ്സ ചിത്തസ്സ തംതംഖണവീതിക്കമാവീതിക്കമദസ്സനവസേന ദസ്സിതോ ഹോതീതി സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു ചിത്തമേവ വിഭത്തം. അഥ വാ നയിധ ധമ്മമത്തവിസിട്ഠോ പുഗ്ഗലോ പുച്ഛിതോ, അഥ ഖോ പുഗ്ഗലവിസിട്ഠം ചിത്തം, തസ്മാ ചിത്തമേവ വിസ്സജ്ജിതന്തി വേദിതബ്ബം. യദിപി പുഗ്ഗലപ്പധാനാ പുച്ഛാ, അഥാപി ചിത്തപ്പധാനാ, ഉഭയഥാപി ദുതിയപുച്ഛായ ''ആമന്താ''തി വത്തബ്ബം സിയാ, തഥാ പന അവത്വാ നിരോധക്ഖണവീതിക്കമേന അതിക്കന്തകാലതാ ന ഉപ്പാദക്ഖണവീതിക്കമേന അതിക്കന്തകാലതാ വിയ വത്തമാനസ്സ അത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥം **''അതീതം ചിത്ത''**ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **യസ്സ ചിത്തം ന ഉപ്പജ്ജമാന**ന്തി ഏത്ഥ ഉപ്പജ്ജമാനം ഖണം ഖണം വീതിക്കന്തം അതിക്കന്തകാലം യസ്സ ചിത്തം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ഏസ നയോ **''ന നിരുജ്ഝമാന''**ന്തി ഏത്ഥാപി.

൬൭-൬൮. മിസ്സകവാരേസു **യസ്സ സരാഗം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി നുപ്പജ്ജിസ്സതീ**തി പുച്ഛാ, **നോ**തി വിസ്സജ്ജനഞ്ച അട്ഠകഥായം ദസ്സിതം. പാളിയം പന ''യസ്സ സരാഗം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ന നിരുജ്ഝതി, തസ്സ സരാഗം ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി നുപ്പജ്ജിസ്സതീ''തി മാതികാഠപനായം വുത്തത്താ വിസ്സജ്ജനേപി തഥേവ സന്നിട്ഠാനസംസയത്ഥേസു സരാഗാദിമിസ്സകചിത്തവസേനേവ പുച്ഛാ ഉദ്ധരിത്വാ ''സരാഗപച്ഛിമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം സരാഗം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ന നിരുജ്ഝതി നിരുജ്ഝിസ്സതി നുപ്പജ്ജിസ്സതി, ഇതരേസം സരാഗചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം സരാഗം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ന നിരുജ്ഝതി നിരുജ്ഝിസ്സതി ചേവ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി ചാ''തി ഏവമാദിനാ നയേന യേഭുയ്യേന സുദ്ധികവാരസദിസമേവ വിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബന്തി കത്വാ സംഖിത്തന്തി വിഞ്ഞായതി.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചിത്തയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ധമ്മയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൯. ധമ്മയമകവണ്ണനായം **കുസലാദിധമ്മാനം മാതികം ഠപേത്വാ**തി യഥാ മൂലയമകേ കുസലാദിധമ്മാ ദേസിതാ, യഥാ ച ഖന്ധയമകാദീസു ''പഞ്ചക്ഖന്ധാ''തിആദിനാ അഞ്ഞഥാ സങ്ഗഹേത്വാ ദേസിതാ, തഥാ അദേസേത്വാ യാ കുസലാദീനം ധമ്മാനം ''കുസലാകുസലാ ധമ്മാ''തിആദികാ മാതികാ, തം ഇധ ആദിമ്ഹി ഠപേത്വാ ദേസിതസ്സാതി അത്ഥോ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൩൩-൩൪. **“യസ്സ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്സ അബ്യാകതാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ”**തി ഏതസ്സ വിസ്സജ്ജനേ **“അബ്യാകതാ ചാതി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപവസേന വുത്ത”**ന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തം, ഇമസ്മിം പന പഞ്ഹേ കമ്മസമുട്ഠാനാദിരൂപഞ്ച ലബ്ഭതി, തം പന പടിലോമവാരസ്സ വിസ്സജ്ജനേ **സബ്ബേസം ചവന്താനം, പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ, ആരുപ്പേ അകുസലാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം കുസലാ ച ധമ്മാ ന ഉപ്പജ്ജന്തി അബ്യാകതാ ച ധമ്മാ ന ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഏത്ഥ പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി കമ്മസമുട്ഠാനാദിരൂപം അഗ്ഗഹേത്വാ “അബ്യാകതാ ച ധമ്മാ ന ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി വുത്തത്താ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ ഇധാധിപ്പേതം. കമ്മസമുട്ഠാനാദിരൂപേ ന വിധാനം, നാപി പടിസേധോതി കേചി വദന്തി, തഥാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ സന്ധായ “യസ്സ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്സ അബ്യാകതാ ധമ്മാ നിരുജ്ഝന്തീതി? നോ”തി (യമ॰ ൩.ധമ്മയമക.൧൩൩) വുത്തന്തി. തം പനേതം ഏവം ന സക്കാ വത്തും ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപാദീനമ്പി ഉപ്പാദസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ച നിരോധസ്സ ഏവമാദീഹി ഏവ പാളീഹി പടിസേധസിദ്ധിതോ.

യേ ച വദന്തി “യഥാ പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ നിരോധകഥായം ‘സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ജാതാ ധമ്മാ ഠപേത്വാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം സബ്ബേപി വിരാഗാ ചേവ ഹോന്തി വിരാഗാരമ്മണാ വിരാഗഗോചരാ വിരാഗസമുദാഗതാ വിരാഗപതിട്ഠാ’തിആദീസു ‘ഠപേത്വാ രൂപ’ന്തി അവത്വാ ചിത്തപടിബദ്ധത്താ ചിത്തജരൂപാനം ‘ഠപേത്വാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപ’ന്തി വുത്തം, ഏവമിധാപി ചിത്തപടിബദ്ധത്താ ചിത്തജരൂപമേവ കഥിത”ന്തി, തഞ്ച തഥാ ന ഹോതി. യേസഞ്ഹി സോതാപത്തിമഗ്ഗോ സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി, യേസു ച വിരാഗാദിആസങ്കാ ഹോതി, തേ സോതാപത്തിമഗ്ഗസഹജാതാ ധമ്മാ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ജാതാ ധമ്മാതി തത്ഥ വുത്താ. **സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ജാതാ**തി ഹി വചനം മഗ്ഗേ ജാതതം ദീപേതി, ന ച കമ്മജാദീനി അമഗ്ഗേ ജായമാനാനി മഗ്ഗക്ഖണേ ജാതവോഹാരം അരഹന്തി തേസം തസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ സഹജാതപച്ചയത്താഭാവതോ, തസ്മാ മഗ്ഗക്ഖണേ തംസഹജാതധമ്മേസു ഠപേതബ്ബം ഠപേതും “ഠപേത്വാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപ”ന്തി വുത്തം, ഇധ പന കുസലാദിധമ്മാ യസ്സ യത്ഥ ഉപ്പജ്ജന്തി നിരുജ്ഝന്തി ച, തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ തസ്മിഞ്ച ഓകാസേ അബ്യാകതധമ്മാനം ഉപ്പാദനിരോധാനം കുസലാദിപടിബദ്ധതാ അപ്പടിബദ്ധതാ ച ആമട്ഠാ, ന ച കമ്മജാദിരൂപം അബ്യാകതം ന ഹോതി, തസ്മാ സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഓകാസേ വാ ഉപ്പാദനിരോധേസു വിജ്ജമാനേസു അബ്യാകതാനം തേ വേദിതബ്ബാ, അവിജ്ജമാനേസു ച പടിസേധേതബ്ബാ, ന ച അചിത്തപടിബദ്ധാ അബ്യാകതാതി ഏത്ഥ ന ഗഹിതാതി സക്കാ വത്തും നിരോധസമാപന്നാനം അസഞ്ഞസത്താനഞ്ച ഉപ്പാദനിരോധവചനതോതി.

ചതുത്ഥപഞ്ഹേ **പവത്തേ അകുസലാബ്യാകതചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ**തി ഇദം “യസ്സ വാ പന അബ്യാകതാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി ഏതേന സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതേസു പഞ്ചവോകാരേ അകുസലാബ്യാകതചിത്താനം ചതുവോകാരേ ച അബ്യാകതചിത്തസ്സേവ ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിനോ സന്ധായ വുത്തം. ഏവം സബ്ബത്ഥ സന്നിട്ഠാനവസേന വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

൭൯. **"ഏകാവജ്ജനേന ഏന്റന്റ ഉപ്പന്നസ്സാ"**തി വുത്തം, നാനാവജ്ജനേനപി പന തതോ പുരിമതരജവനവീഥീസു ഉപ്പന്നസ്സ "ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം അകുസലാ ധമ്മാ നുപ്പജ്ജിസ്സന്തി, നോ ച തേസം കുസലാ ധമ്മാ നുപ്പജ്ജന്തീ"തി ഇദം ലക്ഖണം ലബ്ഭതേവ, തസ്മാ ഏതേന ലക്ഖണേന സമാനലക്ഖണം സബ്ബം **യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗം പടിലഭിസ്സന്തി, തസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ**തി ഏതേനേവ കുസലാനാഗതഭാവപരിയോസാനേന തായ ഏവ സമാനലക്ഖണതായ ദീപിതം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ അകുസലാതീതഭാവസ്സ അബ്യാകതാതീതഭാവസ്സ ച ആദിമ്ഹി **"ദുതിയേ അകുസലേ"**തി, **"ദുതിയേ ചിത്തേ"**തി ച വുത്തട്ഠാനേ. യഥാ ഹി ഭാവനാവാരേ ഭാവനാപഹാനാനം പരിയോസാനേന അഗ്ഗമഗ്ഗേന തതോ പുരിമതരാനിപി ഭാവനാപഹാനാനി ദസ്സിതാനി ഹോന്തി, ഏവമിധാപി തം തം തേന തേന ആദിനാ അന്തേന ച ദസ്സിതന്തി.

൧൦൦. **പഞ്ചവോകാരേ അകുസലാനം ഭങ്ഗക്ഖണേ തേസം അകുസലാ ച ധമ്മാ നിരുജ്ഝന്തി അബ്യാകതാ ച ധമ്മാ നിരുജ്ഝന്തീ**തി വചനേന പടിസന്ധിചിത്തതോ സോളസമം, തതോ പരമ്പി വാ ഭവനികന്തിചിത്തം ഹോതി, ന തതോ ഓരന്തി വിഞ്ഞായതീതി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ധമ്മയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഇന്ദ്രിയയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരോ

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ഇന്ദ്രിയയമകേ വിഭങ്ഗേ വിയ ജീവിതിന്ദ്രിയം മനിന്ദ്രിയാനന്തരം അനിദ്ദിസിത്വാ പുരിസിന്ദ്രിയാനന്തരം ഉദ്ദിട്ഠം "തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനി. കതമാനി തീണി? ഇത്ഥിന്ദ്രിയം പുരിസിന്ദ്രിയം ജീവിതിന്ദ്രിയ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൯൨) സുത്തേ ദേസിതക്കമേന. പവത്തിവാരേ ഹി ഏകന്തം പവത്തിയം ഏവ ഉപ്പജ്ജമാനാനം സുഖിന്ദ്രിയാദീനം കമ്മജാനം അകമ്മജാനഞ്ച അനുപാലകം ജീവിതിന്ദ്രിയം ചുതിപടിസന്ധീസു ച പവത്തമാനാനം കമ്മജാനന്തി തംമൂലകാനി യമകാനി ചുതിപടിസന്ധിപവത്തിവസേന വത്തബ്ബാനീതി വേദിതബ്ബാനി. ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീസു പന പുരിസിന്ദ്രിയാവസാനേസു യം മൂലകമേവ ന ഹോതി മനിന്ദ്രിയം, തം ഠപേത്വാ അവസേസമൂലകാനി ചുതിഉപപത്തിവസേനേവ വത്തബ്ബാനി ആയതനയമകേ വിയ, തസ്മാ ജീവിതിന്ദ്രിയം തേസം മജ്ഝേ അനുദ്ദിസിത്വാ അന്തേ ഉദ്ദിട്ഠന്തി.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൪൭. **ഇത്ഥീ ഇത്ഥിന്ദ്രിയ**ന്തി ഏത്ഥ യസ്മാ ഇത്ഥീതി കോചി സഭാവോ നത്ഥി, ന ച രൂപാദിധമ്മേ ഉപാദായ ഇത്ഥിഗ്ഗഹണം ന ഹോതി, തസ്മാ

ഇത്ഥിഗ്ഗഹണസ്സ അവിജ്ജമാനമ്പി വിജ്ജമാനമിവ ഗഹേത്വാ പവത്തിതോ തഥാഗഹിതസ്സ വസേന "നത്ഥീ"തി അവത്വാ "നോ"തി വുത്തം. സുഖസ്സ ച ഭേദം കത്വാ "സുഖം സോമനസ്സ"ന്തി, ദുക്ഖസ്സ ച "ദുക്ഖം ദോമനസ്സ"ന്തി വചനേനേവ സോമനസ്സതോ അഞ്ഞാ സുഖാ വേദനാ സുഖം, ദോമനസ്സതോ ച അഞ്ഞാ ദുക്ഖാ വേദനാ ദുക്ഖന്തി അയം വിസേസോ ഗഹിതോയേവാതി **"സുഖം സുഖിന്ദ്രിയം ദുക്ഖം ദുക്ഖിന്ദ്രിയ"**ന്തി ഏത്ഥ "ആമന്താ"തി വുത്തം.

൧൮൦. സുദ്ധിന്ദ്രിയവാരേ **ചക്ഖു ഇന്ദ്രിയ**ന്തി ഏത്ഥ ദിബ്ബചക്ഖുപഞ്ഞാചക്ഖൂനി പഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി ഹോന്തീതി "ആമന്താ"തി വുത്തം. **അവസേസം സോത**ന്തി തണ്ഹാസോതമേവാഹ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൮൭. പവത്തിവാരേ "ഛയിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനി. കതമാനി ഛ? ചക്ഖുന്ദ്രിയം...പേ॰... കായിന്ദ്രിയം മനിന്ദ്രിയ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൯൫) സുത്തേ വുത്തനയേന ഇധ ഉദ്ദിട്ഠം മനിന്ദ്രിയം ചുതിപടിസന്ധിപവത്തീസു പവത്തമാനേഹി കമ്മജാകമ്മജേഹി സബ്ബേഹിപി യോഗം ഗച്ഛതി, ന ച ജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ അഞ്ഞധമ്മനിസ്സയേന ഗഹേതബ്ബം, പുബ്ബങ്ഗമത്താവ പധാനം, തസ്മാ കൂടം വിയ ഗോപാനസീനം സബ്ബിന്ദ്രിയാനം സമോസരണട്ഠാനം അന്തേ ഠപേത്വാ യോജിതം. ജീവിതിന്ദ്രിയാദിമൂലകേസു പവത്തിഞ്ച ഗഹേത്വാ ഗതേസു "യസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സുഖിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താനം, പവത്തേ സുഖിന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച തേസം സുഖിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, സുഖിന്ദ്രിയസമ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം ജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖിന്ദ്രിയഞ്ച ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിനാ സുഖദുക്ഖദോമനസ്സിന്ദ്രിയേഹി ലോകുത്തരിന്ദ്രിയേഹി ച യോജനാ ലബ്ഭതി, തഥാ "യസ്സ സുഖിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ദുക്ഖിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? നോ"തിആദിനാ തംമൂലകാ ച നയാ. തേഹി പന പവത്തിയംയേവ ഉപ്പജ്ജമാനേഹി യോജനാ തംമൂലകാ ച ചുതിപടിസന്ധിപവത്തീസു പവത്തമാനേഹി സോമനസ്സിന്ദ്രിയാദീഹി യോജനായ ജീവിതിന്ദ്രിയമൂലകേഹി ച നയേഹി പാകടായേവാതി കത്വാ ന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

"സചക്ഖുകാനം വിനാ സോമനസ്സേനാതി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനം ചതുന്നം മഹാവിപാകപടിസന്ധീനം വസേന വുത്ത"ന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തം, തം സോമനസ്സവിരഹിതസചക്ഖുകപടിസന്ധിനിദസ്സനവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി "ചതുന്നംയേവാ"തി നിയമോ കതോ, തേന തംസമാനലക്ഖണാ പരിത്തവിപാകരൂപാവചരപടിസന്ധിയോപി ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തത്ഥ കാമാവചരേസു സോമനസ്സപടിസന്ധിസമാനതായ മഹാവിപാകേഹി ചതൂഹി നിദസ്സനം കതം, തേന യഥാ സസോമനസ്സപടിസന്ധികാ അചക്ഖുകാ ന ഹോന്തി, ഏവം ഇതരമഹാവിപാകപടിസന്ധികാപീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ഗബ്ഭസേയ്യകാനഞ്ച അനുപ്പന്നേസു ചക്ഖാദീസു ചവന്താനം അഹേതുകപടിസന്ധികതാ സഹേതുകപടിസന്ധികാനം കാമാവചരാനം നിയമതോ സചക്ഖുകാദിഭാവദസ്സനേന ദസ്സിതാ ഹോതി. ഗബ്ഭസേയ്യകേപി ഹി

സന്ധായ ‘‘യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? ആമന്താ’’തി ഇദം വചനം യഥാ യുജ്ജതി, തഥാ ആയതനയമകേ ദസ്സിതം. ന ഹി സന്നിട്ഠാനേന സങ്ഗഹിതാനം ഗബ്ഭസേയ്യകാനം വജ്ജനേ കാരണം അത്ഥി, ‘‘ഇത്ഥീനം അഘാനകാനം ഉപപജ്ജന്തീന’’ന്തിആദീസു (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൭) ച തേ ഏവ വുത്താതി.

ഉപേക്ഖായ അചക്ഖുകാനന്തി അഹേതുകപടിസന്ധിവസേന വുത്തന്തി ഏത്ഥ ച കാമാവചരേ സോപേക്ഖഅചക്ഖുകപടിസന്ധിയാ തംസമാനലക്ഖണം അരൂപപടിസന്ധിഞ്ച നിദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. കേസുചി പന പോത്ഥകേസു ‘‘അഹേതുകാരൂപപടിസന്ധിവസേനാ’’തി പാഠോ ദിസ്സതി, സോ ഏവ സേയ്യോ.

‘‘തത്ഥ ഹി ഏകന്തേനേവ സദ്ധാസതിപഞ്ഞായോ നത്ഥി, സമാധിവീരിയാനി പന ഇന്ദ്രിയപ്പത്താനി ന ഹോന്തീ’’തി വുത്തം, യദി പന സമാധിവീരിയാനി സന്തി, ‘‘ഇന്ദ്രിയപ്പത്താനി ന ഹോന്തീ’’തി ന സക്കാ വത്തും ‘‘സമാധി സമാധിന്ദ്രിയന്തി? ആമന്താ’’തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൩) ‘‘വീരിയം വീരിയിന്ദ്രിയന്തി? ആമന്താ’’തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൮) വചനതോ. അഹേതുകപടിസന്ധിചിത്തേ ച യഥാ സമാധിലേസോ ഏകഗ്ഗതാ അത്ഥി, ന ഏവം വീരിയലേസോ അത്ഥി, തസ്മാ ഏവമേത്ഥ വത്തബ്ബം സിയാ ‘‘തത്ഥ ഹി ഏകന്തേനേവ സദ്ധാവീരിയസതിപഞ്ഞായോ നത്ഥി, ഏകഗ്ഗതാ പന സമാധിലേസോ ഏവ ഹോതീ’’തി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ സിയാ - യഥാ അഞ്ഞേസു കേസുചി അഹേതുകചിത്തേസു സമാധിവീരിയാനി ഹോന്തി ഇന്ദ്രിയപ്പത്താനി ച, ഏവമിധ സമാധിവീരിയാനി ഇന്ദ്രിയപ്പത്താനി ന ഹോന്തീതി. സമാധിവീരിയിന്ദ്രിയാനമേവ അഭാവം ദസ്സേന്തോ അഹേതുകന്തരതോ വിസേസേതി . തത്ഥ ‘‘സമാധിവീരിയാനി പന ന ഹോന്തീ’’തി വത്തബ്ബേ ‘‘ഇന്ദ്രിയപ്പത്താനീ’’തി സമാധിലേസസ്സ സമാധിന്ദ്രിയഭാവം അപ്പത്തസ്സ സബ്ഭാവതോ വുത്തം, ന വീരിയലേസസ്സ. വിസേസനഞ്ഹി വിസേസിതബ്ബേ പവത്തതി. യേസു പന പോത്ഥകേസു ‘‘തത്ഥ ഏകന്തേനേവ സദ്ധാവീരിയസതിപഞ്ഞായോ നത്ഥീ’’തി പാഠോ, സോ ഏവ സുന്ദരതരോ.

യാവ ചക്ഖുന്ദ്രിയം നുപ്പജ്ജതി, താവ ഗബ്ഭഗതാനം അചക്ഖുകാനം ഭാവോ അത്ഥീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **‘‘സഹേതുകാനം അചക്ഖുകാനന്തി ഗബ്ഭസേയ്യകവസേന ചേവ അരൂപീവസേന ച വുത്ത’’**ന്തി. ഗബ്ഭസേയ്യകാപി പന അവസ്സം ഉപ്പജ്ജനകചക്ഖുകാ ന ലബ്ഭന്തീതി ദട്ഠബ്ബാ. **സചക്ഖുകാനം ഞാണവിപ്പയുത്താനന്തി കാമധാതുയം ദുഹേതുകപടിസന്ധികാനം വസേന വുത്തന്തി** ഇധാപി അഹേതുകപടിസന്ധികാ ച അചക്ഖുകാ ലബ്ഭന്തേവ. ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയസന്താനാനമ്പി ഉപപത്തിവസേന ഉപ്പാദോ, ചുതിവസേന നിരോധോ ബാഹുല്ലവസേന ദസ്സിതോ. കദാചി ഹി തേസം പഠമകപ്പികാദീനം വിയ പവത്തിയമ്പി ഉപ്പാദനിരോധാ ഹോന്തീതി. ഏത്ഥ പുരിസിന്ദ്രിയാവസാനേസു ഇന്ദ്രിയമൂലയമകേസു പഠമപുച്ഛാസു സന്നിട്ഠാനേഹി ഗഹിതേഹി ഉപപത്തിചുതിവസേന ഗച്ഛന്തേഹി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീഹി നിയമിതത്താ ജീവിതിന്ദ്രിയാദീനം പവത്തിവസേനപി ലബ്ഭമാനാനം ഉപപത്തിചുതിവസേനേവ ദുതിയപുച്ഛാസു സന്നിട്ഠാനേഹി ഗഹണം വേദിതബ്ബം.

൧൮൦. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിസമാനഗതികം ചുതിപടിസന്ധിവസേനേവ ഗച്ഛതി സന്താനുപ്പത്തിനിരോധദസ്സനതോതി ആഹ

“പവത്തേ സോമനസ്സവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേതി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം സന്ധായ വുത്ത”ന്തി. **ഏതേസഞ്ചേവ അഞ്ഞേസഞ്ച പഞ്ചിന്ദ്രിയാനം യഥാലാഭവസേനാ**തി ഏത്ഥ ഏതേസം ജീവിതിന്ദ്രിയാദീനം ചുതിപടിസന്ധിപവത്തേസു, അഞ്ഞേസഞ്ച ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനം ചുതിപടിസന്ധീസൂതി ഏവം യഥാലാഭോ ദട്ഠബ്ബോ. **അയം പന ഛേദേയേവാ**തി ഏത്ഥ തസ്സ തസ്സ പരിപുണ്ണപഞ്ഹസ്സ തസ്മിം തസ്മിം സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനേ വിസ്സജ്ജിതേ പച്ഛിമകോട്ഠാസസ്സ ഛേദോതി നാമം ദട്ഠബ്ബം.

യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയം ന ഉപ്പജ്ജതീതി? വിനാ സോമനസ്സേന ഉപപജ്ജന്താനം പവത്തേ സോമനസ്സവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച തേസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ന ഉപ്പജ്ജതീതി ഏത്ഥ “നിരോധസമാപന്നാനം അസഞ്ഞസത്താന”ന്തി അവചനം രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിസമാനഗതികതം ദീപേതി. തസ്സ ഹി ഉപപത്തിയംയേവ ഉപ്പാദോ വത്തബ്ബോതി. “വിനാ സോമനസ്സേന ഉപപജ്ജന്താന”ന്തി ഏത്ഥ അസഞ്ഞസത്തേ സങ്ഗഹേത്വാ പവത്തിവസേന തേ ച നിരോധസമാപന്നാ ച ന വുത്താ, അനുപ്പാദോപി പനേതസ്സ ചുതിഉപപത്തീസ്വേവ വത്തബ്ബോ, ന പവത്തേതി. പച്ഛിമകോട്ഠാസേപി “സബ്ബേസം ചവന്താനം, പവത്തേ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ തേസം സോമനസ്സിന്ദ്രിയഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജതി ജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജതീ”തി ഏവം “സബ്ബേസം ചവന്താന”ന്തി ഏത്ഥേവ അസഞ്ഞസത്തേ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ പവത്തിവസേന തേ ച നിരോധസമാപന്നാ ന ച വുത്താ. യസ്സയത്ഥകേ ച നിരോധസമാപന്നാ ന ദസ്സേതബ്ബാ ന ഗഹേതബ്ബാതി അത്ഥോ. ന ഹി “നിരോധസമാപന്നാന”ന്തി വചനം “അസഞ്ഞസത്താന”ന്തി വചനം വിയ ഓകാസദീപകം, നാപി “ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ, സബ്ബേസം ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ”തിആദിവചനം വിയ സോമനസ്സിന്ദ്രിയാദീനം അനുപ്പാദക്ഖണദീപകം, അഥ ഖോ പുഗ്ഗലദീപകമേവാതി.

അതീതകാലഭേദേ **സുദ്ധാവാസാനം ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം തത്ഥ സോമനസ്സിന്ദ്രിയഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജിത്ഥ ജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ**തി ഏത്ഥ “ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ”തി കസ്മാ വുത്തം, നനു “സുദ്ധാവാസം ഉപപജ്ജന്താനം, അസഞ്ഞസത്താനം തേസം തത്ഥ സോമനസ്സിന്ദ്രിയഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജിത്ഥ മനിന്ദ്രിയഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ”തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൨൭൭) ഏത്ഥ വിയ “ഉപപജ്ജന്താന”ന്തി വത്തബ്ബന്തി? ന വത്തബ്ബം. യഥാ ഹി സോമനസ്സമനിന്ദ്രിയാനം വസേന ഉപപജ്ജന്താ പുഗ്ഗലാ ഉപപത്തിചിത്തസമങ്ഗിനോ ഹോന്തി, ന ഏവം സോമനസ്സജീവിതിന്ദ്രിയാനം വസേന ഉപപത്തിസമങ്ഗിനോയേവ ഹോന്തി. ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഹി വസേന യാവ പഠമരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം ധരതി, താവ ഉപപജ്ജന്താ നാമ ഹോന്തി. തദാ ച ദുതിയചിത്തതോ പട്ഠായ “ജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ച ന ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ”തി ന സക്കാ വത്തും അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധത്താ, തസ്മാ ഉഭയം ഉപ്പാദക്ഖണേന നിദസ്സിതം. യഥാ ഹി “ന നിരുജ്ഝിത്ഥാ”തി ഇദം ലക്ഖണം ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ദ്വീസു ഖണേസു ലബ്ഭമാനം സബ്ബപഠമേന ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേന നിദസ്സിതം, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബം.

അനാഗതകാലഭേദേ ഉപ്പജ്ജിസ്സമാനേ സന്നിട്ഠാനം കത്വാ അഞ്ഞസ്സ ച ഉപ്പജ്ജിസ്സമാനതാവ പുച്ഛിതാ. തത്ഥ യഥാ പച്ചുപ്പന്നകാലഭേദേ

സന്നിട്ഠാനസംസയഭേദേഹി ഉപ്പജ്ജമാനസ്സേവ ഗഹിതത്താ "യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തി , ഉപപജ്ജന്തസ്സ തസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയാദീനി ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി ഉപപജ്ജന്തസ്സേവ പുച്ഛിതാനം ഉപപത്തിയംയേവ തേസം ഉപ്പാദോ സമ്ഭവതി, ന അഞ്ഞത്ഥ, ന ഏവമിധ "യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി, ഉപപജ്ജന്തസ്സ തസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയാദീനി ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തീ"തി ഉപപജ്ജന്തസ്സേവ പുച്ഛിതാനം തേസം ഉപപത്തിതോ അഞ്ഞത്ഥ ഉപ്പാദോ ന സമ്ഭവതി, തസ്മാ "യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ"തി വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ നിരോധവാരേപി "യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝിസ്സതി, തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝിസ്സതീതി? ആമന്താ"തി വുത്തം. ന ഹി യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം നിരുജ്ഝിസ്സതി, തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന നിരുജ്ഝിസ്സതി, അപി പച്ഛിമഭവികസ്സ ഉപേക്ഖാസഹഗതപടിസന്ധികസ്സ. ന ഹി ഉപപജ്ജന്തസ്സ തസ്സ ചുതിതോ പുബ്ബേവ സോമനസ്സിന്ദ്രിയനിരോധോ ന സമ്ഭവതീതി. ഏത്ഥ ഹി പഠമപുച്ഛാസു സന്നിട്ഠാനത്ഥോ പുച്ഛിതബ്ബത്ഥനിസ്സയോ മാദിസോവ ഉപപത്തിഉപ്പാദിന്ദ്രിയവാ ഉഭയുപ്പാദിന്ദ്രിയവാ അത്ഥോ പടിനിവത്തിത്വാപി പുച്ഛിതബ്ബത്ഥസ്സ നിസ്സയോതി ഏവം ദുതിയപുച്ഛാസു സന്നിട്ഠാനത്ഥമേവ നിയമേതി, ന തത്ഥേവ പുച്ഛിതബ്ബം അനാഗതഭാവമത്തേന സരൂപതോ ഗഹിതം ഉപ്പാദം വാ നിരോധം വാ സംസയത്ഥന്തി. യസ്മാ ചേവം സന്നിട്ഠാനത്ഥസ്സ നിയമോ ഹോതി, തസ്മാ "യസ്സ വാ പന സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ"തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൨൮൪) വുത്തം. ഏസ നയോ നിരോധവാരേപി.

പടിലോമേ പന യഥാ അനുലോമേ "ഉപ്പജ്ജിസ്സതി നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി ഉപ്പാദനിരോധാ അനാഗതാ സരൂപവസേന വുത്താ, ഏവം അവുത്തത്താ യഥാ തത്ഥ സംസയപദേന ഗഹിതസ്സ ഇന്ദ്രിയസ്സ പവത്തിയമ്പി ഉപ്പാദനിരോധാ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിമൂലകേസു യോജിതാ, ന ഏവം യോജേതബ്ബാ. യഥാ ഹി ഉപ്പാദനിരോധേ അതിക്കമിത്വാ അപ്പത്വാ ച ഉപ്പാദനിരോധാ സമ്ഭവന്തി യോജേതും, ന ഏവം അനുപ്പാദാനിരോധേ അതിക്കമിത്വാ അപ്പത്വാ ച അനുപ്പാദാനിരോധാ സമ്ഭവന്തി അഭൂതാഭാവസ്സ അഭൂതാഭാവം അതിക്കമിത്വാ അപ്പത്വാ ച സമ്ഭവാനുപ്പത്തിതോ, അഭൂതുപ്പാദനിരോധാഭാവോ ച പടിലോമേ പുച്ഛിതോ, തസ്മാസ്സ വിസേസരഹിതസ്സ അഭൂതാഭാവസ്സ വത്തമാനാനം ഉപ്പാദസ്സ വിയ കാലന്തരയോഗാഭാവതോ യാദിസാനം ചക്ഖാദീനം ഉപ്പാദനിരോധാഭാവേന പുച്ഛിതബ്ബസ്സ നിസ്സയോ സന്നിട്ഠാനേന സന്നിച്ഛിതോ, തന്നിസ്സയാ താദിസാനംയേവ ഉപപത്തിചുതിഉപ്പാദനിരോധാനം ജീവിതാദീനമ്പി അനുപ്പാദാനിരോധാ സംസയപദേന പുച്ഛിതാ ഹോന്തീതി "യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം നുപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം നുപ്പജ്ജിസ്സതീതി? ആമന്താ"തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൩൦൨) ച, "യസ്സ ചക്ഖുന്ദ്രിയം ന നിരുജ്ഝിസ്സതി, തസ്സ സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീതി? ആമന്താ"തി ച വുത്തം, ന വുത്തം "യേ അരൂപം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തീ"തിആദിനാ ജീവിതിന്ദ്രിയഉപേക്ഖിന്ദ്രിയാദീസു വിയ വിസ്സജ്ജനന്തി.

യേ രൂപാവചരം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേസം ഘാനിന്ദ്രിയം ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, നോ ച തേസം സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ഏത്ഥ യേ സോപേക്ഖപടിസന്ധികാ ഭവിസ്സന്തി, തേ "യേ ച അരൂപം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തീ"തി ഏതേന പച്ഛിമകോട്ഠാസവചനേന

തംസമാനലക്ഖണതായ സങ്ഗഹിതാതി യേ സോമനസ്സപടിസന്ധികാ ഭവിസ്സന്തി, തേ ഏവ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

അട്ഠകഥായം യേസു ആദിമപോത്ഥകേസു "അതീതാനാഗതവാരേ സുദ്ധാവാസാനം ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ മനിന്ദ്രിയഞ്ച നുപ്പജ്ജിത്ഥാതി ധമ്മയമകേ വിയ ഉപ്പാദക്ഖണാതിക്കമവസേന അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ"തി ലിഖിതം, തം പമാദലിഖിതം. യേസു പന പോത്ഥകേസു "പച്ചുപ്പന്നാതീതവാരേ സുദ്ധാവാസാനം ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ മനിന്ദ്രിയഞ്ച നുപ്പജ്ജിത്ഥാതി... പേ... തസ്മിം ഭവേ അനുപ്പന്നപുബ്ബവസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ"തി പാഠോ ദിസ്സതി, സോ ഏവ സുന്ദരതരോതി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൪൩൭-൪൭൯. പരിഞ്ഞാവാരേ **ലോകിയഅബ്യാകതമിസ്സകാനി ചാ**തി ദുക്ഖസച്ചപരിയാപന്നേഹി ഏകന്തപരിഞ്ഞേയ്യേഹി ലോകിയഅബ്യാകതേഹി മിസ്സകത്താ താനി ഉപാദായ മനിന്ദ്രിയാദീനം വേദനാക്ഖന്ധാദീനം വിയ പരിഞ്ഞേയ്യതാ ച വുത്താ. യദി പരിഞ്ഞേയ്യമിസ്സകത്താ പരിഞ്ഞേയ്യതാ ഹോതി, കസ്മാ ധമ്മയമകേ "യോ കുസലം ധമ്മം ഭാവേതി, സോ അബ്യാകതം ധമ്മം പരിജാനാതീ"തിആദിനാ അബ്യാകതപദേന യോജേത്വാ യമകാനി ന വുത്താനീതി? യഥാ "കുസലം ഭാവേമി, അകുസലം പജഹാമീ"തി കുസലാകുസലേസു ഭാവനാപഹാനാഭിനിവേസോ ഹോതി, തഥാ "വേദനാക്ഖന്ധോ അനിച്ചോ, ധമ്മായതനം അനിച്ച"ന്തിആദിനാ ഖന്ധാദീസു പരിജാനാഭിനിവേസോ ഹോതി, തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ "അനിച്ച"ന്തിആദിനാ പരിജാനിതബ്ബാ, തേ ച വേദനാക്ഖന്ധാദിഭാവം ഗഹേത്വാ പരിജാനിതബ്ബാ, ന അബ്യാകതഭാവന്തി.

കസ്മാ പനേത്ഥ ദുക്ഖസച്ചഭാജനീയേ ആഗതസ്സ ദോമനസ്സസ്സ പഹാതബ്ബതാവ വുത്താ, ന പരിഞ്ഞേയ്യതാ, നനു ദുക്ഖസച്ചപരിയാപന്നാ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ കുസലാകുസലഭാവേന അഗ്ഗഹിതാ കുസലാകുസലാപി പരിഞ്ഞേയ്യാതി? സച്ചം, യഥാ പന വേദനാക്ഖന്ധാദിഭാവോ ഭാവേതബ്ബപഹാതബ്ബഭാവേഹി വിനാപി ഹോതി, ന ഏവം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയഭാവോ പഹാതബ്ബഭാവേന വിനാ ഹോതീതി ഇമം വിസേസം ദസ്സേതും ദോമനസ്സിന്ദ്രിയസ്സ പഹാതബ്ബതാവ ഇധ വുത്താ, ന പരിഞ്ഞേയ്യഭാവസ്സ അഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബോ. **അകുസലം ഏകന്തതോ പഹാതബ്ബമേവാ**തി ഏതേന പഹാതബ്ബമേവ, ന അപ്പഹാതബ്ബന്തി അപ്പഹാതബ്ബമേവ നിവാരേതി, ന പരിഞ്ഞേയ്യഭാവന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഭാവേതബ്ബനിട്ഠം, ന പന സച്ഛികാതബ്ബനിട്ഠന്തി ഭാവേതബ്ബഭാവോ ഏവ തസ്സ ഗഹിതോതി. **"ദ്വേ പുഗ്ഗലാ"**തിആദി "ചക്ഖുന്ദ്രിയം ന പരിജാനാതീ"തിആദികസ്സ പരതോ ലിഖിതബ്ബം ഉപ്പടിപാടിയാ ലിഖിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ചക്ഖുന്ദ്രിയമൂലകഞ്ഹി അതിക്കമിത്വാ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയമൂലകേ ഇദം വുത്തം "ദ്വേ പുഗ്ഗലാ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന പജഹന്തി നോ ച അഞ്ഞിന്ദ്രിയം ന ഭാവേന്തീ"തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൪൭൦).

ഏത്ഥ ച പുഥുജ്ജനോ, അട്ഠ ച അരിയാതി നവ പുഗ്ഗലാ. തേസു പുഥുജ്ജനോ ഭബ്ബാഭബ്ബവസേന ദുവിധോ, സോ ''പുഥുജ്ജനോ''തി ആഗതട്ഠാനേസു ''ഛ പുഗ്ഗലാ ചക്ഖുന്ദ്രിയഞ്ച ന പരിജാനിത്ഥ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയഞ്ച ന പജഹിത്ഥാ''തിആദീസു ച അഭിന്ദിത്വാ ഗഹിതോ. ''യേ പുഥുജ്ജനാ മഗ്ഗം പടിലഭിസ്സന്തീ''തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.ൺ, ൫൧-൫൨) ആഗതട്ഠാനേസു ''പഞ്ച പുഗ്ഗലാ ചക്ഖുന്ദ്രിയഞ്ച പരിജാനിസ്സന്തി ദോമനസ്സിന്ദ്രിയഞ്ച പജഹിസ്സന്തീ''തിആദീസു (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.ൻ൫൧) ച ഭബ്ബോ ഏവ ഭിന്ദിത്വാ ഗഹിതോ. ''യേ ച പുഥുജ്ജനാ മഗ്ഗം ന പടിലഭിസ്സന്തീ''തി (യമ॰ ൧.സച്ചയമക.൫൧) ആഗതട്ഠാനേസു ''തയോ പുഗ്ഗലാ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയഞ്ച നപ്പജഹിസ്സന്തി ചക്ഖുന്ദ്രിയഞ്ച ന പരിജാനിസ്സന്തീ''തിആദീസു (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.ൻ൫൭) ച അഭബ്ബോ ഏവ. അഗ്ഗഫലസമങ്ഗീ ച പഠമഫലസമങ്ഗീ അരഹാ ചാതി ദുവിധോ. സോപി ''അരഹാ''തി ആഗതട്ഠാനേസു ''തയോ പുഗ്ഗലാ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയഞ്ച ഭാവിത്ഥ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയഞ്ച പജഹിത്ഥാ''തിആദീസു (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.ൻൻ) ച അഭിന്ദിത്വാ ഗഹിതോ. ''യോ അഗ്ഗഫലം സച്ഛികരോതീ''തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.ൻൻ) ആഗതട്ഠാനേസു ''തയോ പുഗ്ഗലാ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം പജഹിത്ഥ, നോ ച അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം സച്ഛികരിത്ഥാ''തിആദീസു (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.ൻൻ) ച പഠമഫലസമങ്ഗീ ച ഭിന്ദിത്വാ ഗഹിതോ. ''യോ അഗ്ഗഫലം സച്ഛാകാസീ''തി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.ൻ൩, ൻൻ) ആഗതട്ഠാനേസു ഇതരോവാതി ഏവം പുഗ്ഗലഭേദം ഞത്വാ തത്ഥ തത്ഥ സന്നിട്ഠാനേന ഗഹിതപുഗ്ഗലേ നിദ്ധാരേത്വാ വിസ്സജ്ജനം യോജേതബ്ബന്തി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇന്ദ്രിയയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യമകപകരണ-മൂലടീകാ സമത്താ.

പട്ഠാനപകരണ-മൂലടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ

ദിബ്ബന്തി കാമഗുണാദീഹി കീളന്തി ലളന്തി, തേസു വാ വിഹരന്തി, വിജയസമത്ഥതായോഗേന പച്ചത്ഥികേ വിജേതും ഇച്ഛന്തി, ഇസ്സരിയട്ഠാനാദിസക്കാരദാനഗ്ഗഹണം തംതംഅത്ഥാനുസാസനഞ്ച കരോന്താ വോഹരന്തി, പുഞ്ഞയോഗാനുഭാവപ്പത്തായ ജുതിയാ ജോതന്തി, യഥാഭിലാസിതഞ്ച വിസയം അപ്പടിഘാതേന ഗച്ഛന്തി, യഥിച്ഛിതനിപ്ഫാദനേ സക്കോന്തീതി വാ **ദേവാ,** ദേവനീയാ വാ തംതംബ്യസനനിത്ഥരണത്ഥികേഹി സരണം പരായണന്തി ഗമനീയാ, അഭിത്ഥവനീയാ വാ. സോഭാവിസേസയോഗേന കമനീയാതി വാ **ദേവാ**. തേ തിവിധാ - സമ്മുതിദേവാ ഉപപത്തിദേവാ വിസുദ്ധിദേവാതി. ഭഗവാ പന നിരതിസയായ അഭിഞ്ഞാകീളായ, ഉത്തമേഹി ദിബ്ബബ്രഹ്മഅരിയവിഹാരേഹി, സപരസന്താനസിദ്ധായ പഞ്ചവിധമാരവിജയിച്ഛാനിപ്ഫത്തിയാ, ചിത്തിസ്സരിയസത്തധനാദിസമ്മാപടിപത്തിഅവേച്ചപ്പസാദസക്കാരദാനഗ്ഗഹണസങ്ഖാതേന ധമ്മസഭാവപുഗ്ഗലജ്ഝാസയാനുരൂപാനുസാസനീസങ്ഖാതേന ച വോഹാരാതിസയേന, പരമായ പഞ്ഞാസരീരപ്പഭാസങ്ഖാതായ ജുതിയാ, അനോപമായ ച ഞാണസരീരഗതിയാ, മാരവിജയസബ്ബഞ്ഞുഗുണപരഹിതനിപ്ഫാദനേസു അപ്പടിഹതായ സത്തിയാ ച സമന്നാഗതത്താ സദേവകേന ലോകേന സരണന്തി ഗമനീയതോ, അഭിത്ഥവനീയതോ, ഭത്തിവസേന കമനീയതോ ച സബ്ബേ തേ ദേവേ തേഹി ഗുണേഹി അതിക്കന്തോ അതിസയോ വാ ദേവോതി **ദേവാതിദേവോ**. സബ്ബദേവേഹി പൂജനീയതരോ ദേവോതി വാ **ദേവാതിദേവോ,** വിസുദ്ധിദേവഭാവം വാ സബ്ബഞ്ഞുഗുണാലങ്കാരം പത്തത്താ അഞ്ഞദേവേഹി അതിരേകതരോ വാ ദേവോ **ദേവാതിദേവോ. ദേവാനന്തി** ഉപപത്തിദേവാനം തദാ ധമ്മപടിഗ്ഗാഹകാനം. സക്കാദീഹി **ദേവേഹി** പഹാരാദഅസുരിന്ദാദീഹി **ദാനവേഹി** ച **പൂജിതോ**. കായവചീസംയമസ്സ സീലസ്സ ഇന്ദ്രിയസംവരസ്സ ചിത്തസംയമസ്സ സമാധിസ്സ ച പടിപക്ഖാനം അച്ചന്തപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ **സുദ്ധസംയമോ**.

ഇസിസത്തമോതി ചതുസച്ചാവബോധഗതിയാ ഇസയോതി സങ്ഖ്യം ഗതാനം സതം പസത്ഥാനം ഇസീനം അതിസയേന സന്തോ പസത്ഥോതി അത്ഥോ. വിപസ്സീആദയോ ച ഉപാദായ ഭഗവാ ''സത്തമോ''തി വുത്തോ. യതോ വിഞ്ഞാണം പച്ചുദാവത്തതി, തം നാമരൂപം സമുദയനിരോധനേന നിരോധേസീതി **നാമരൂപനിരോധനോ**. അതിഗമ്ഭീരനയമണ്ഡിതദേസനം പട്ഠാനം നാമ ദേസേസി പകരണന്തി സമ്ബന്ധോ.

ഗന്ഥാരമ്ഭവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ

''കേ പന തേ നയാ, കിഞ്ച തം പട്ഠാനം നാമാ''തി നയിദം പുച്ഛിതബ്ബം. കസ്മാ? നിദാനകഥായം പട്ഠാനസമാനനേ അനുലോമാദീനം നയാനം പട്ഠാനസ്സ ച ദസ്സിതത്താതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേന്തോ **''സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി...പേ॰... നാമാതി ഹി വുത്ത''ന്തി** തത്ഥ വുത്തം അട്ഠകഥാപാളിം ആഹരി. തത്ഥ ഗാഥാത്ഥം അട്ഠകഥാധിപ്പായഞ്ച പരതോ വണ്ണയിസ്സാമാതി.

പട്ഠാനനാമത്ഥോ പന തികപട്ഠാനാദീനം തികപട്ഠാനാദിനാമത്ഥോ, ഇമസ്സ പകരണസ്സ ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനസമോധാനതാ ചേത്ഥ വത്തബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി സങ്ഖേപതോ പട്ഠാനേ ഞാതേ വിത്ഥാരോ സുഖവിഞ്ഞേയ്യോ ഹോതീതി. തത്ഥ ച നാമത്ഥോ പഠമം വത്തബ്ബോതി **''തത്ഥ യേസം...പേ॰... നാമത്ഥോ താവ ഏവം വേദിതബ്ബോ''തി** വത്വാ സബ്ബസാധാരണസ്സ പട്ഠാനനാമസ്സേവ താവ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''കേനട്ഠേന പട്ഠാന''ന്തിആദിമാഹ** . **പ-കാരോ ഹീതി** ഉപസഗ്ഗപദം ദസ്സേതി. സോ ''പവിഭത്തേസു ധമ്മേസു, യം സേട്ഠം തദുപാഗമുന്തിആദീസു വിയ നാനപ്പകാരത്ഥം ദീപേതി. നനു പകാരേഹി വിഭത്താ പവിഭത്താതി പ-ഇതി ഉപസഗ്ഗോ പകാരത്ഥമേവ ദീപേതി, ന നാനപ്പകാരത്ഥന്തി? ന, തേസം പകാരാനം നാനാവിധഭാവതോ. അത്ഥതോ ഹി ആപന്നം നാനാവിധഭാവം ദസ്സേതും നാനാ-സദ്ദോ വുത്തോതി. തത്ഥ ഏകസ്സപി ധമ്മസ്സ ഹേതുആദീഹി അനേകപച്ചയഭാവതോ ച ഏകേകസ്സ പച്ചയസ്സ അനേകധമ്മഭാവതോ ച നാനപ്പകാരപച്ചയതാ വേദിതബ്ബാ.

ഹേതുപച്ചയാദിവസേന വിഭത്തത്താതി ഏതേന ധമ്മസങ്ഗഹാദീസു വുത്തതോ കുസലാദിവിഭാഗതോ സാതിസയവിഭാഗതം പട്ഠാനനാമലാഭസ്സ കാരണം ദസ്സേതി. **ഗോട്ഠാ**തി വജാ. **പട്ഠിതഗാവോ**തി ഗതഗാവോ. **ആഗതട്ഠാനസ്മി**ന്തി മഹാസീഹനാദസുത്തം വദതി. പവത്തഗമനത്താ ഏത്ഥാതി വചനസേസോ. അഥ വാ ഗച്ഛതി ഏത്ഥാതി ഗമനം, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സങ്ഗവസേന പവത്തസ്സ ഗമനത്താ ഗമനദേസഭാവതോ ഏകേകം പട്ഠാനം നാമാതി അത്ഥോ. തത്ഥ അഞ്ഞേഹി ഗതിമന്തേഹി അതിസയയുത്തസ്സ ഗതിമതോ ഗമനട്ഠാനഭാവദസ്സനത്ഥം **"സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സാ"**തി വുത്തം. തസ്സ മഹാവേഗസ്സ പുരിസസ്സ പപാതട്ഠാനം വിയ ധമ്മസങ്ഗണീആദീനം സാസങ്ഗഗമനട്ഠാനഭാവം ഇമസ്സ ച മഹാപഥോ വിയ നിരാസങ്ഗഗമനട്ഠാനഭാവം ദസ്സേന്തോ അതിസയയുത്തഗമനട്ഠാനഭാവോ പട്ഠാനനാമലാഭസ്സ കാരണന്തി ദസ്സേതി.

തികാനന്തി തികവസേന വുത്തധമ്മാനം. **സമന്താ**തി അനുലോമാദീഹി സബ്ബാകാരേഹിപി ഗതാനി ചതുവീസതി ഹോന്തീതി അത്ഥോ. ഏതസ്മിം അത്ഥേ **ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനാനീ**തി "സമന്തചതുവീസതിപട്ഠാനാനീ"തി വത്തബ്ബേ സമന്തസദ്ദസ്സ പരയോഗം കത്വാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ **സമന്താ ഛ ഛ ഹുത്വാ**തി ഏതേന അനുലോമാദിസബ്ബകോട്ഠാസതോ തികാദിഛഛഭാവം ദസ്സേതി. തേന സമന്തസദ്ദോ തികാദിഛഛപട്ഠാനവിസേസനം ഹോതി, ന ചതുവീസതിവിസേസനം, തസ്മാ സമന്തതോ പട്ഠാനാനി താനി ചതുവീസതീതി കത്വാ **"ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനാനീ"**തി വുത്തം. സമന്തതോ വാ ധമ്മാനുലോമാദിതികാദിപടിച്ചവാരാദിപച്ചയാനുലോമാദിഹേതുമൂലകാദിപ്പകാരേഹി പവത്താനി പട്ഠാനാനി **സമന്തപട്ഠാനാനി,** അനൂനേഹി നയേഹി പവത്താനീതി വുത്തം ഹോതി. താനി പന ചതുവീസതി ഹോന്തി. തേനേവാഹ **"ഇമേസം ചതുവീസതിയാ ഖുദ്ദകപട്ഠാനസങ്ഖാതാനം സമന്തപട്ഠാനാനം സമോധാനവസേനാ"**തി.

ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ചാതി ഇമിനാ വചനേന ഹേതുനോ അധിപതിപച്ചയാദിഭൂതസ്സ ച ഗഹണം സിയാതി തം നിവാരേന്തോ ആഹ **"ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ"**തി. ഏതേനപി സോ ഏവ ദോസോ ആപജ്ജതീതി പുനാഹ **"ഹേതുഭാവേന പച്ചയോതി വുത്തം ഹോതീ"**തി. തേന ഇധ ഹേതു-സദ്ദേന ധമ്മഗ്ഗഹണം ന കതം, അഥ ഖോ ധമ്മസത്തിവിസേസോ ഗഹിതോതി ദസ്സേതി. തസ്സ ഹി പച്ചയസദ്ദസ്സ ച സമാനാധികരണതം സന്ധായ "ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ചാ"തി, "ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ"തി ച വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ പരതോ പാളിയം "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്ത...പേ... ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ° ൧.൧.൧) തേന തേന ഹേതുഭാവാദിഉപകാരേന തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപകാരത്തം വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന "യോ ഹി ധമ്മോ യം ധമ്മം അപ്പച്ചക്ഖായ തിട്ഠതി വാ ഉപ്പജ്ജതി വാ, സോ തസ്സ പച്ചയോ"തി "മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയോ"തിച്ചേവമാദിനാ ധമ്മപ്പധാനനിദ്ദേസേന ധമ്മതോ അഞ്ഞാ ധമ്മസത്തി നാമ നത്ഥീതി ധമ്മേഹേവ ധമ്മസത്തിവിഭാവനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഇധാപി വാ **ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ചാ**തി ധമ്മേനേവ ധമ്മസത്തിം ദസ്സേതി. ന ഹി ഹേതുപച്ചയോതിആദികോ ഉദ്ദേസോ കുസലാദിഉദ്ദേസോ വിയ ധമ്മപ്പധാനോ, അഥ ഖോ ധമ്മാനം ഉപകാരപ്പധാനോതി. **ഏതീ**തി ഏതസ്സ അത്ഥോ വത്തതീതി, തഞ്ച ഉപ്പത്തിട്ഠിതീനം സാധാരണവചനം. തേനേവാഹ - **"തിട്ഠതി വാ ഉപ്പജ്ജതി വാ"**തി. കോചി ഹി പച്ചയോ ഠിതിയാ ഏവ ഹോതി യഥാ പച്ഛാജാതപച്ചയോ, കോചി ഉപ്പത്തിയായേവ യഥാ അനന്തരാദയോ, കോചി ഉഭയസ്സ യഥാ ഹേതുആദയോതി.

ഉപകാരകലക്ഖണോതി ച ധമ്മേന ധമ്മസത്തിഉപകാരം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഹിനോതി പതിട്ഠാതി ഏത്ഥാതി **ഹേതു**. അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാനം ഹി-സദ്ദോ മൂല-സദ്ദോ വിയ പതിട്ഠത്ഥോതി ദട്ഠബ്ബോതി. ഹിനോതി വാ ഏതേന കമ്മനിദാനഭൂതേന ഉദ്ധം ഓജം അഭിഹരന്തേന മൂലേന വിയ പാദപോ തപ്പച്ചയം ഫലം ഗച്ഛതി പവത്തതി വുഡ്ഢിം വിരൂള്ഹിം ആപജ്ജതീതി **ഹേതു. ആചരിയാന**ന്തി രേവതത്ഥേരം വദതി.

"യോനിസോ, ഭിക്ഖവേ, മനസികരോതോ അനുപ്പന്നാ ചേവ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച കുസലാ ധമ്മാ അഭിവഡ്ഢന്തീ"തിആദീഹി (അം° നി° ൧.൬൬-൬൭) കുസലഭാവസ്സ യോനിസോമനസികാരപടിബദ്ധതാ സിദ്ധാ ഹോതീതി ആഹ **"യോനിസോമനസികാരപടിബദ്ധോ കുസലഭാവോ"**തി. ഏതേനേവ അകുസലാബ്യാകതഭാവാ കുസലഭാവോ വിയ ന ഹേതുപടിബദ്ധാതി ദസ്സിതം ഹോതി. യം പനേകേ മഞ്ഞേയ്യും "അഹേതുകഹേതുസ്സ അകുസലഭാവോ വിയ സഹേതുകഹേതൂനം സഭാവതോവ കുസലാദിഭാവോ അഞ്ഞേസം തംസമ്പയുത്താനം ഹേതുപടിബദ്ധോ"തി, തസ്സ ഉത്തരം വത്തും **"യദി ചാ"**തിആദിമാഹ.

അലോഭോ കുസലോ വാ സിയാ അബ്യാകതോ വാ, യദി അലോഭോ സഭാവതോ കുസലോ, കുസലത്താ അബ്യാകതോ ന സിയാ. അഥ അബ്യാകതോ, തംസഭാവത്താ കുസലോ ന സിയാ അലോഭസഭാവസ്സ അദോസത്താഭാവോ വിയ. യസ്മാ പന ഉഭയഥാപി സോ ഹോതി, തസ്മാ യഥാ ഉഭയഥാ ഹോന്തേസു ഫസ്സാദീസു സമ്പയുത്തേസു ഹേതുപടിബദ്ധകുസലാദിഭാവം പരിയേസഥ, ന സഭാവതോ, ഏവം ഹേതൂസുപി കുസലാദിതാ അഞ്ഞപടിബദ്ധാ പരിയേസിതബ്ബാ, ന സഭാവതോതി. യം വുത്തം "സമ്പയുത്തഹേതൂസു സഭാവതോവ കുസലാദിഭാവോ"തി, തം ന യുജ്ജതി, സാ പന പരിയേസിയമാനാ യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധാ ഹോതീതി ഹേതൂസു വിയ സമ്പയുത്തേസുപി യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, ന ഹേതുപടിബദ്ധോതി സിദ്ധം ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

ആരഭിത്വാപീതി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദേന ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി - രൂപായതനാദിമത്തേ യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി ഏകസ്മിം അട്ഠത്വാ "യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭാ"തി അനിയമേന സബ്ബരൂപായതന...പേ॰... ധമ്മായതനാനഞ്ച ആരമ്മണപച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ ന കോചി ധമ്മോ ന ഹോതീതി.

"ഛന്ദവതോ കിം നാമ ന സിജ്ഝതീ"തിആദികം പുരിമാഭിസങ്ഖാരൂപനിസ്സയം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനേ ചിത്തേ ഛന്ദാദയോ ധുരഭൂതാ ജേട്ഠകഭൂതാ സയം സമ്പയുത്തധമ്മേ സാധയമാനാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി, തംസമ്പയുത്തധമ്മാ ച തേസം വസേ വത്തന്തി ഹീനാദിഭാവേന തദനുവത്തനതോ, തേന തേ അധിപതിപച്ചയാ ഹോന്തി. ഗരുകാതബ്ബമ്പി ആരമ്മണം തന്നിന്നപോണപബ്ഭാരാനം പച്ചവേക്ഖണഅസ്സാദമഗ്ഗഫലാനം അത്തനോ വസേ വത്തയമാനം വിയ പച്ചയോ ഹോതി, തസ്മായം അത്താധീനാനം പതിഭാവേന ഉപകാരകതാ അധിപതിപച്ചയതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതിആദി ചിത്തനിയമോതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സന്തീരണാനന്തരം വോട്ഠബ്ബനം, ചുതിഅനന്തരാ പടിസന്ധീതി യസ്സ യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ യം യം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ തസ്സ തദനന്തരുപ്പാദനിയമോ തംതംസഹകാരീപച്ചയവിസിട്ഠസ്സ പുരിമപുരിമചിത്തസ്സേവ വസേന ഇജ്ഝതീതി ദസ്സേതി. **ഭാവനാബലേന പന വാരിതത്താ**തി ഏത്ഥ യഥാ രുക്ഖസ്സ വേഖേ ദിന്നേ പുപ്ഫിതും സമത്ഥസ്സേവ പുപ്ഫനം ന ഹോതി, അഗദവേഖേ പന അപനീതേ തായയേവ സമത്ഥതായ പുപ്ഫനം ഹോതി, ഏവമിധാപി ഭാവനാബലേന വാരിതത്താ സമുട്ഠാപനസമത്ഥസ്സേവ അസമുട്ഠാപനം, തസ്മിഞ്ച അപഗതേ തായയേവ സമത്ഥതായ സമുട്ഠാപനം ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

ബ്യഞ്ജനമത്തതോവേത്ഥ നാനാകരണം പച്ചേതബ്ബം, ന അത്ഥതോതി ഉപചയസന്തതിഅധിവചനനിരുത്തിപദാനം വിയ സദ്ദത്ഥമത്തതോ നാനാകരണം, ന വചനിയത്ഥതോതി അധിപ്പായോ. തേനേവ സദ്ദത്ഥവിസേസം ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ പുരിമപച്ഛിമാനം നിരോധുപ്പാദന്തരാഭാവതോ നിരന്തരുപ്പാദനസമത്ഥതാ അനന്തരപച്ചയഭാവോ. രൂപധമ്മാനം വിയ സണ്ഠാനാഭാവതോ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം സഹാവട്ഠാനാഭാവതോ ച "ഇദമിതോ ഹേട്ഠാ ഉദ്ധം തിരിയ"ന്തി വിഭാഗാഭാവാ അത്തനാ ഏകത്തമിവ ഉപനേത്വാ സുട്ഠു അനന്തരഭാവേന ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ സമനന്തരപച്ചയതാ.

ഉപ്പാദനസമത്ഥതാതി ച അബ്യാപാരത്താ ധമ്മാനം യസ്മിം യദാകാരേ നിരുദ്ധേ വത്തമാനേ വാ സതി തംതംവിസേസവന്താ ധമ്മാ ഹോന്തി, തസ്സ സോവ ആകാരോ വുച്ചതീതി ദട്ഠബ്ബോ. ധമ്മാനം പവത്തിമേവ ച ഉപാദായ കാലവോഹാരോതി നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഫലസമാപത്തീനം അസഞ്ഞസത്താ ചവന്തസ്സ പുരിമചുതിപച്ഛിമപടിസന്ധീനഞ്ച നിരോധുപ്പാദനിരന്തരതായ കാലന്തരതാ നത്ഥീതി ദട്ഠബ്ബാ. ന ഹി തേസം അന്തരാ അരൂപധമ്മാനം പവത്തി അത്ഥി, യം ഉപാദായ കാലന്തരതാ വുച്ചേയ്യ, ന ച രൂപധമ്മപ്പവത്തി അരൂപധമ്മപ്പവത്തിയാ അന്തരം കരോതി അഞ്ഞസന്താനത്താ. രൂപാരൂപധമ്മസന്തതിയോ ഹി ദ്വേ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസദിസസഭാവത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞോപകാരഭാവേന വത്തമാനാപി വിസുംയേവ ഹോന്തി. ഏകസന്തതിയഞ്ച പുരിമപച്ഛിമാനം മജ്ഝേ വത്തമാനം തംസന്തതിപരിയാപന്നതായ അന്തരകാരകം ഹോതി. താദിസഞ്ച കഞ്ചി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഫലസമാപത്തീനം മജ്ഝേ നത്ഥി, ന ച അഭാവോ അന്തരകാരകോ ഹോതി അഭാവത്തായേവ, തസ്മാ ജവനാനന്തരസ്സ ജവനസ്സ വിയ, ഭവങ്ഗാനന്തരസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ വിയ ച നിരന്തരതാ സുട്ഠു ച അനന്തരതാ ഹോതീതി തഥാ

ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനചുതീനമ്പി ദട്ഠബ്ബാ. ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയഭാവോ ചേത്ഥ അനന്തരപച്ചയാദീനം പാകടോതി ഉപ്പാദനസമത്ഥതാവ വുത്താ. പച്ചുപ്പന്നാനം പന ധമ്മാനം പുബ്ബന്താപരന്തപരിച്ഛേദേന ഗഹിതാനം "ഉപ്പജ്ജതീ"തി വചനം അലഭന്താനം "അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൧) അനന്തരാദിപച്ചയഭാവോ വുത്തോതി ന സോ ഉപ്പത്തിയംയേവാതി വിഞ്ഞായതി. ന ഹി കുസലാദിഗ്ഗഹണം വിയ പച്ചുപ്പന്നഗ്ഗഹണം അപരിച്ഛേദം, യതോ ഉപ്പത്തിമത്തസമങ്ഗിനോയേവ ച ഗഹണം സിയാ, തേനേവ ച അതീതത്തികേ പടിച്ചവാരാദയോ ന സന്തീതി.

ഉപ്പജ്ജമാനോവ സഹുപ്പാദഭാവേനാതി ഏത്ഥാപി ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയഭാവേന പാകടേന ഠിതിയാപി പച്ചയഭാവം നിദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം, പച്ചയുപ്പന്നാനം പന സഹജാതഭാവേന ഉപകാരകതാ സഹജാതപച്ചയതാതി.

അത്തനോ ഉപകാരകസ്സ ഉപകാരകതാ **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാ,** ഉപകാരകതാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞതാവസേനേവ ദട്ഠബ്ബാ, ന സഹജാതാദിവസേന. സഹജാതാദിപച്ചയോ ഹോന്തോയേവ ഹി കോചി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ന ഹോതി, ന ച പുരേജാതപച്ഛാജാതഭാവേഹി ഉപകാരകസ്സ ഉപകാരകാ വത്ഥുഖന്ധാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹോന്തീതി.

തരുആദീനം പഥവീ വിയ അധിട്ഠാനാകാരേന പഥവീധാതു സേസധാതൂനം, ചക്ഖാദയോ ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ഉപകാരകാ **ചിത്തകമ്മസ്സ പടാദയോ വിയ** നിസ്സയാകാരേന ഖന്ധാദയോ തംതംനിസ്സയാനം ഖന്ധാദീനം.

തദധീനവുത്തിതായ അത്തനോ ഫലേന നിസ്സിതോതി യം കിഞ്ചി കാരണം നിസ്സയോതി വദതി. തത്ഥ യോ ഭുസോ, തം ഉപനിസ്സയോതി നിദ്ധാരേതി.

പകതോതി ഏത്ഥ **പ**-കാരോ ഉപസഗ്ഗോ, സോ അത്തനോ ഫലസ്സ ഉപ്പാദനേ സമത്ഥഭാവേന സുട്ഠുകതതം ദീപേതി. തഥാ ച കതം അത്തനോ സന്താനേ കതം ഹോതീതി ആഹ **"അത്തനോ സന്താനേ"**തി. കരണഞ്ച ദുവിധം നിപ്ഫാദനം ഉപസേവനഞ്ചാതി ദസ്സേതും **"നിപ്ഫാദിതോ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപസേവിതോ വാതി** ഏതേന കായഅല്ലീയാപനവസേന ഉപഭോഗൂപസേവനം വിജാനനാദിവസേന ആരമ്മണൂപസേവനഞ്ച ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. തേന അനാഗതാനമ്പി ചക്ഖുസമ്പദാദീനം ആരമ്മണൂപസേവനേന യഥാപടിസേവിതാനം പകതൂപനിസ്സയതാ വുത്താ ഹോതി.

യഥാ പച്ഛാജാതേന വിനാ സന്താനാവിച്ഛേദഹേതുഭാവം അഗച്ഛന്താനം ധമ്മാനം യേ പച്ഛാജാതാകാരേന ഉപകാരകാ, തേസം സാ വിപ്പയുത്താകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ ഉപകാരകതാ **പച്ഛാജാതപച്ചയതാ,** തഥാ നിസ്സയാരമ്മണാകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ പുരേജാതഭാവേന വിനാ ഉപകാരകഭാവം അഗച്ഛന്താനം വത്ഥാരമ്മണാനം പുരേജാതാകാരേന ഉപകാരകതാ **പുരേജാതപച്ചയതാ,** ഏവം സബ്ബത്ഥ പച്ചയാനം പച്ചയന്തരാകാരവിസിട്ഠാ ഉപകാരകതാ യോജേതബ്ബാ.

ഗിജ്ഝപോതകസരീരാനം ആഹാരാസാചേതനാ വിയാതി ഏതേന മനോസഞ്ചേതനാഹാരവസേന പവത്തമാനേഹി അരൂപധമ്മേഹി രൂപകായസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭിതഭാവം ദസ്സേതി. തേനേവ "ആഹാരാസാ വിയാ"തി അവത്വാ ചേതനാഗഹണം കരോതി.

കുസലാദിഭാവേന അത്തനാ സദിസസ്സ പയോഗേന കരണീയസ്സ പുനപ്പുനം കരണം പവത്തനം **ആസേവനട്ഠോ,** അത്തസദിസസഭാവതാപാദനം വാസനം വാ. **ഗന്ഥാദീസു പുരിമാപുരിമാഭിയോഗോ വിയാതി** പുരിമാ പുരിമാ ആസേവനാ വിയാതി അധിപ്പായോ.

ചിത്തപ്പയോഗോ ചിത്തകിരിയാ, ആയൂഹനന്തി അത്ഥോ. യഥാ ഹി കായവചീപയോഗോ വിഞ്ഞത്തി, ഏവം ചിത്തപ്പയോഗോ ചേതനാ. സാ തായ ഉപ്പന്നകിരിയതാവിസിട്ഠേ സന്താനേ സേസപച്ചയസമാഗമേ പവത്തമാനാനം വിപാകകടത്താരൂപാനമ്പി തേനേവ കിരിയഭാവേന ഉപകാരികാ ഹോതി. തസ്സ ഹി കിരിയഭാവസ്സ പവത്തത്താ തേസം പവത്തി, ന അഞ്ഞഥാതി. സഹജാതാനം പന തേന ഉപകാരികാതി കിം വത്തബ്ബന്തി.

നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേനാതി ഏതേന സഉസ്സാഹേഹി വിപാകധമ്മധമ്മേഹി കുസലാകുസലേഹി സാരമ്മണാദിഭാവേന സദിസവിപാകഭാവം ദസ്സേതി. സോ ഹി വിപാകാനം പയോഗേന അസാധേതബ്ബതായ പയോഗേന അഞ്ഞഥാ വാ സേസപച്ചയേസു സിദ്ധേസു കമ്മസ്സ കടത്തായേവ സിദ്ധിതോ നിരുസ്സാഹോ സന്തഭാവോ ഹോതി, ന കിലേസവൂപസമസന്തഭാവോ, തഥാസന്തസഭാവതോയേവ ഭവങ്ഗാദയോ ദുവിഞ്ഞേയ്യാ. പഞ്ചദ്വാരേപി ഹി ജവനപ്പവത്തിയാ രൂപാദീനം ഗഹിതതാ വിഞ്ഞായതി, അഭിനിപാതസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണമത്താ പന വിപാകാ ദുവിഞ്ഞേയ്യായേവ. **നിരുസ്സാഹസന്തഭാവായാ**തി നിരുസ്സാഹസന്തഭാവത്ഥായ. ഏതേന തപ്പച്ചയവതം അവിപാകാനമ്പി വിപാകാനുകൂലം പവത്തിം ദസ്സേതി.

സതിപി ജനകത്തേ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം ആഹാരാനം പധാനകിച്ചന്തി ആഹ **"രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ"**തി. ഉപത്ഥമ്ഭകത്തഞ്ഹി സതിപി ജനകത്തേ അരൂപീനം ആഹാരാനം ആഹാരജരൂപസമുട്ഠാപകരൂപാഹാരസ്സ ച ഹോതി, അസതിപി ചതുസമുട്ഠാനികരൂപൂപത്ഥമ്ഭകരൂപാഹാരസ്സ, അസതി പന ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേ ആഹാരാനം ജനകത്തം നത്ഥീതി ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം പധാനം. ജനയമാനോപി ഹി ആഹാരോ അവിച്ഛേദവസേന ഉപത്ഥമ്ഭയമാനോയേവ ജനേതീതി ഉപത്ഥമ്ഭനഭാവോ ആഹാരഭാവോതി.

അധിപതിയട്ഠേനാതി ഏത്ഥ ന അധിപതിപച്ചയധമ്മാനം വിയ പവത്തിനിവാരകേ അഭിഭവിത്വാ പവത്തനേന ഗരുഭാവോ അധിപതിയട്ഠോ, അഥ ഖോ ദസ്സനാദികിച്ചേസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ജീവനേ ജീവന്തേഹി സുഖിതാദിഭാവേ സുഖിതാദീഹി അധിമോക്ഖപഗ്ഗഹുപട്ഠാനാവിക്ഖേപജാനനേസു അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതി പവത്തിയം ആജാനനേ അഞ്ഞാതാവീഭാവേ ച സദ്ധാദിസഹജാതേഹീതി ഏവം തംതംകിച്ചേസു ചക്ഖാദിപച്ചയേഹി ചക്ഖാദീനം അനുവത്തനീയതാ. തേസു തേസു ഹി കിച്ചേസു ചക്ഖാദീനം ഇസ്സരിയം തപ്പച്ചയാനഞ്ച തദനുവത്തനേന തഥ പവത്തീതി. ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം പന യദിപി ലിങ്ഗാദീഹി അനുവത്തനീയതാ അത്ഥി, സാ പന ന പച്ചയഭാവതോ. യഥാ ഹി ജീവിതാഹാരാ യേസം പച്ചയാ ഹോന്തി, തേ തേസം അനുപാലകഉപത്ഥമ്ഭകാ അത്ഥി, അവിഗതപച്ചയഭൂതാ ച ഹോന്തി, ന ഏവം ഇത്ഥിപുരിസഭാവാ ലിങ്ഗാദീനം കേനചി പകാരേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി, കേവലം പന യഥാസകേഹേവ പച്ചയേഹി പവത്തമാനാനം ലിങ്ഗാദീനം യഥാ ഇത്ഥാദിഗ്ഗഹണസ്സ പച്ചയഭാവോ ഹോതി, തതോ അഞ്ഞേനാകാരേന തംസഹിതസന്താനേ അപ്പവത്തിതോ ലിങ്ഗാദീഹി അനുവത്തനീയതാ ഇന്ദ്രിയതാ ച തേസം വുച്ചതി, തസ്മാ ന തേസം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ വുത്തോ. **ചക്ഖാദയോ അരൂപധമ്മാനംയേവാ**തി ഏത്ഥ സുഖദുക്ഖിന്ദ്രിയാനിപി ചക്ഖാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി.

ലക്ഖണാരമ്മണൂപനിജ്ഝാനഭൂതാനം വിതക്കാദീനം വിതക്കനാദിവസേന ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ നിജ്ഝാനം പേക്ഖനം, ചിന്തനം വാ വിതക്കാദീനംയേവ സാധാരണോ ബ്യാപാരോ **ഉപനിജ്ഝായനട്ഠോ. ഠപേത്വാ സുഖദുക്ഖവേദനാദ്വയ**ന്തി സുഖിന്ദ്രിയദുക്ഖിന്ദ്രിയദ്വയം ഠപേത്വാതി അധിപ്പായോ. **"സബ്ബാനിപീ"**തി വത്വാ **"സത്തഝാനങ്ഗാനീ"**തി വചനേന അഝാനങ്ഗാനം ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാനം നിവത്തനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യദി ഏവം "സത്ത ഝാനങ്ഗാനീ"തി ഏതേനേവ സിദ്ധേ "ഠപേത്വാ സുഖദുക്ഖവേദനാദ്വയ"ന്തി കസ്മാ വുത്തം? വേദനാഭേദേസു പഞ്ചസു സുഖദുക്ഖദ്വയസ്സ ഏകന്തേന അഝാനങ്ഗത്തദസ്സനത്ഥം ഝാനങ്ഗട്ഠാനേ നിദ്ദിട്ഠത്താ. സതിപി വാ ഝാനങ്ഗവോഹാരേ വേദനാഭേദദ്വയസ്സ ഏകന്തേന ഝാനപച്ചയത്താഭാവദസ്സനത്ഥം. ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാനം പന യദിപി ഝാനപച്ചയത്താഭാവോ അത്ഥി, ഝാനപച്ചയഭാവോ പന ന നത്ഥീതി "സബ്ബാനിപി സത്ത ഝാനങ്ഗാനീ"തി ഏത്ഥ ഗഹണം കതം. തത്ഥ "സബ്ബാനിപീ"തി വചനം സബ്ബകുസലാദിഭേദസങ്ഗണ്ഹനത്ഥം, ന പന സബ്ബചിത്തുപ്പാദഗതസങ്ഗണ്ഹനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം.

യതോ തതോ വാതി സമ്മാ വാ മിച്ഛാ വാതി അത്ഥോ. **ഏതേ പന ദ്വേപി ഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ അഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തീ**തി ഇദം അഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തി, ന സഹേതുകചിത്തേസൂതി സഹേതുകചിത്തേസു അലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന അഹേതുകചിത്തേസു ലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥന്തി. ഏവം അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ അഹേതുകചിത്തേസു കത്ഥചി കസ്സചി ലാഭോ ന വാരിതോതി ഏത്തകമേവ വിഞ്ഞായേയ്യ, ന സവിതക്കാഹേതുകചിത്തേസു ഝാനപച്ചയസ്സേവ അലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥം കതന്തി. അഹേതുകചിത്തേസു വാ ലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥേ പന ഇമസ്മിം വചനേ

സവിതക്കാഹേതുകചിത്തേസു ഝാനപച്ചയസ്സ ലാഭാഭാവോ ആപജ്ജതി, തസ്മാ യേന അലാഭേന ധമ്മസങ്ഗണിയം മനോധാതുആദീനം സങ്ഗഹസുഞ്ഞതവാരേസു ഝാനം ന ഉദ്ധടം , തം അലാഭം സന്ധായ ഏസ ഝാനപച്ചയസ്സപി അഹേതുകചിത്തേസു അലാഭോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. യഥാ ഹി സഹേതുകേസു വിതക്കാദീനം സഹജാതേ സംകഡ്ഢിത്വാ ഏകത്തഗതഭാവകരണം ഉപനിജ്ഝായനബ്യാപാരോ ബലവാ, ന തഥാ അഹേതുകചിത്തേസു ഹോതി. ഇമസ്മിം പന പകരണേ ദുബ്ബലമ്പി ഉപനിജ്ഝായനം യദിപി കിഞ്ചിമത്തമ്പി അത്ഥി, തേന ഉപകാരകതാ ഹോതീതി സവിതക്കാഹേതുകചിത്തേസുപി ഝാനപച്ചയോ വുത്തോവ, തസ്മാ യേ ഏവം പഠന്തി "ന ഏതേ പന ദ്വേപി ഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ യഥാസങ്ഖ്യം ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണഅഹേതുകചിത്തേസു ലബ്ഭന്തീ"തി, തേസം സോ പാഠോ സുന്ദരതരോ, ഇമസ്സ പകരണസ്സായം അത്ഥവണ്ണനാ, ന ധമ്മസങ്ഗണിയാതി.

സമം പകാരേഹി യുത്തതായ ഏകീഭാവോപഗമേന വിയ ഉപകാരകതാ **സമ്പയുത്തപച്ചയതാ**.

യുത്താനമ്പി സതം വിപ്പയുത്തഭാവേന നാനത്തൂപഗമേന ഉപകാരകതാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ. ന ഹി വത്ഥുസഹജാതപച്ഛാജാതവസേന അയുത്താനം രൂപാദീനം ആരമ്മണാദിഭാവേന ഉപകാരകാനം വിപ്പയുത്താനം വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ അത്ഥീതി. രൂപാനം പന രൂപേഹി സതിപി അവിനിബ്ഭോഗേ വിപ്പയോഗോയേവ നത്ഥീതി ന തേസം **വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ**. വുത്തഞ്ഹി "ചതൂഹി സമ്പയോഗോ ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ"തി (ധാതു॰ ൩).

പച്ചുപ്പന്നലക്ഖണേനാതി പച്ചുപ്പന്നസഭാവേന. തേന "അത്ഥി മേ പാപകമ്മം കത"ന്തി (പാരാ॰ ൩൮), "അത്ഥേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ"തി (പു॰ പ॰ മാതികാ ൪.൨൪) ച ഏവമാദീസു വുത്തം നിബ്ബത്തഉപലബ്ഭമാനതാലക്ഖണം അത്ഥിഭാവം നിവാരേതി. സതിപി ജനകത്തേ ഉപത്ഥമ്ഭകപ്പധാനാ അത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകതാതി ആഹ **"ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ"**തി. ഇദഞ്ച ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം വത്ഥാരമ്മണസഹജാതാദീനം സാധാരണം അത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകത്തം ദട്ഠബ്ബം.

ആരമ്മണേ ഫുസനാദിവസേന വത്തമാനാനം ഫസ്സാദീനം അനേകേസം സഹഭാവോ നത്ഥീതി ഏകസ്മിം ഫസ്സാദിസമുദായേ സതി ദുതിയോ ന ഹോതി, അസതി പന ഹോതി, തേന നത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകതാ **നത്ഥിപച്ചയതാ**. സതിപി പുരിമതരചിത്താനം നത്ഥിഭാവേ ന താനി നത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകാനി, അനന്തരമേവ പന അത്തനോ അത്ഥിഭാവേന പവത്തിഓകാസം അലഭമാനാനം നത്ഥിഭാവേന പവത്തിഓകാസം ദദമാനം വിയ ഉപകാരകം ഹോതീതി **"പവത്തിഓകാസദാനേന ഉപകാരകതാ"**തി ആഹ.

ഏത്ഥ ച അഭാവമത്തേന ഉപകാരകതാ ഓകാസദാനം **നത്ഥിപച്ചയതാ,** സഭാവാവിഗമേന അപ്പവത്തമാനാനം സഭാവവിഗമേന ഉപകാരകതാ **വിഗതപച്ചയതാ,** നത്ഥിതാ ച നിരോധാനന്തരസുഞ്ഞതാ, വിഗതതാ നിരോധപ്പത്തതാ, അയമേതേസം വിസേസോ, തഥാ അത്ഥിതായ സസഭാവതോ ഉപകാരകതാ **അത്ഥിപച്ചയതാ,** സഭാവാവിഗമേന നിരോധസ്സ അപ്പത്തിയാ ഉപകാരകതാ **അവിഗതപച്ചയതാ**തി പച്ചയഭാവവിസേസോ ധമ്മാവിസേസേപി വേദിതബ്ബോ. ധമ്മാനഞ്ഹി സത്തിവിസേസം സബ്ബം യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുജ്ഝിത്വാ തഥാഗതേന ചതുവീസതിപച്ചയവിസേസാ വുത്താതി ഭഗവതി സദ്ധായ "ഏവംവിസേസാ ഏതേ ധമ്മാ"തി സുതമയഞാണം ഉപ്പാദേത്വാ ചിന്താഭാവനാമയേഹി തദഭിസമയായ യോഗോ കാതബ്ബോ.

ചതൂസു ഖന്ധേസു ഏകസ്സപി അസങ്ഗഹിതത്താഭാവതോ നാമധമ്മേകദേസതാ അനന്തരാദീനം നത്ഥീതി **"നാമധമ്മാവാ"**തി വത്വാ ന കേവലം പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേ ഭജന്താനം ചതുന്നംയേവ ഖന്ധാനം നാമതാ, അഥ ഖോ നിബ്ബാനഞ്ച നാമമേവാതി ദസ്സേന്തോ **"നിബ്ബാനസ്സ അസങ്ഗഹിതത്താ"**തിആദിമാഹ. **പുരേജാതപച്ചയോ രൂപേകദേസോ**തി ഏത്ഥ ഏകദേസവചനേന രൂപരൂപതോ അഞ്ഞം വജ്ജേതി, രൂപരൂപം പന കുസലത്തികേ അനാഗതമ്പി പുരേജാതപച്ചയഭാവേന അഞ്ഞത്ഥ ആഗതമേവ. വുത്തഞ്ഹി "അനിദസ്സനഅപ്പടിഘോ ധമ്മോ അനിദസ്സനഅപ്പടിഘസ്സ ധമ്മസ്സ പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ - ആരമ്മണപുരേജാതം, വത്ഥുപുരേജാതം. ആരമ്മണപുരേജാതം വത്ഥും ഇത്ഥിന്ദ്രിയം

പുരിസിന്ദ്രിയം ആപോധാതും കബളീകാരം ആഹാരം അനിച്ചതോ…പേ॰… ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൨൨.൩ൻ).

പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയനിദ്ദേസോ

൧. ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. **യോ ഹേതുപച്ചയോതി ഉദ്ദിട്ഠോ, സോ ഏവം വേദിതബ്ബോ**തി ഏതേന ഹേതുസങ്ഖാതസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സ ഹേതുസമ്പയുത്തകതംസമുട്ഠാനരൂപസങ്ഖാതാനം പച്ചയുപ്പന്നാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയഭാവോ ഹേതുപച്ചയോതി ഉദ്ദിട്ഠോതി. യോ പന ഹേതുഭാവേന യഥാവുത്തോ പച്ചയധമ്മോ യഥാവുത്താനം പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയോ ഹോതി, സോ ഹേതുപച്ചയോതി ഉദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതി. ഉഭയഥാപി ഹേതുഭാവേന ഉപകാരകതാ ഹേതുപച്ചയോതി ഉദ്ദിട്ഠോതി ദസ്സിതം ഹോതി. ഏസ നയോ സേസപച്ചയേസുപി. ഉപകാരകതാ പന ധമ്മസഭാവോ ഏവ, ന ധമ്മതോ അഞ്ഞാ അത്ഥീതി. തഥാ തഥാ ഉപകാരകം തം തം ധമ്മം ദസ്സേന്തോ ഹി ഭഗവാ തം തം ഉപകാരകതം ദസ്സേതീതി.

ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനന്തി ഏത്ഥ പഠമോ **ഹേതു**-സദ്ദോ പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠോ പച്ചയനിദ്ദേസോ. തേന ഏതസ്സ ഹേതുഭാവേന ഉപകാരകതാ ഹേതുപച്ചയതാതി ദസ്സേതി. ദുതിയോ പച്ചയുപ്പന്നവിസേസനം. തേന ന യേസം കേസഞ്ചി സമ്പയുത്തകാനം ഹേതുപച്ചയഭാവേന പച്ചയോ ഹോതി, അഥ ഖോ ഹേതുനാ സമ്പയുത്താനമേവാതി ദസ്സേതി. നനു ച സമ്പയുത്തസദ്ദസ്സ സാപേക്ഖത്താ ദുതിയേ ഹേതുസദ്ദേ അവിജ്ജമാനേപി അഞ്ഞസ്സ അപേക്ഖിതബ്ബസ്സ അനിദ്ദിട്ഠത്താ അത്തനാവ സമ്പയുത്തകാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി? നായം ഏകന്തോ. ഹേതുസദ്ദോ ഹി പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠോ ''ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഏത്ഥേവ ബ്യാവടോ യദാ ഗയ്ഹതി , തദാ സമ്പയുത്തവിസേസനം ന ഹോതീതി സമ്പയുത്താ അവിസിട്ഠാ യേ കേചി ഗഹിതാ ഭവേയ്യുന്തി ഏവം സമ്പയുത്തസദ്ദേന അത്തനി ഏവ ബ്യാവടേന ഹേതുസദ്ദേന വിസേസനേന വിനാ യേസം കേസഞ്ചി സമ്പയുത്താനം ഗഹണം ഹോതീതി തം സന്ധായ **''അഥാപി…പേ॰… അത്ഥോ ഭവേയ്യാ''**തി ആഹ. നനു യഥാ ''അരൂപിനോ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാന''ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൫), ''അരൂപിനോ ഇന്ദ്രിയാ സമ്പയുത്തകാന''ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൬) ച വുത്തേ ദുതിയേന ആഹാരഗ്ഗഹണേന ഇന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേന ച വിനാപി ആഹാരിന്ദ്രിയസമ്പയുത്തകാവ ഗയ്ഹന്തി, ഏവമിധാപി സിയാതി? ന, ആഹാരിന്ദ്രിയാസമ്പയുത്തസ്സ അഭാവതോ. വജ്ജേതബ്ബാഭാവതോ ഹി തത്ഥ ദുതിയആഹാരിന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേ അസതിപി തംസമ്പയുത്തകാവ ഗയ്ഹന്തീതി തം ന കതം, ഇധ പന വജ്ജേതബ്ബം അത്ഥീതി വത്തബ്ബം ദുതിയം ഹേതുഗ്ഗഹണന്തി.

ഏവമ്പി **ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന**ന്തി ഏത്ഥ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം സോ ഏവ സമ്പയുത്തകഹേതൂതി വിസേസനസ്സ അകതത്താ യോ കോചി ഹേതു യസ്സ കസ്സചി ഹേതുസമ്പയുത്തകസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠസ്സേവ ഹേതുസ്സ പുന സമ്പയുത്തവിസേസനഭാവേന വുത്തത്താ, ഏതദത്ഥമേവ ച വിനാപി ദുതിയേന ഹേതുസദ്ദേന ഹേതുസമ്പയുത്തഭാവേ സിദ്ധേപി തസ്സ ഗഹണം കതം. അഥ വാ അസതി ദുതിയേ ഹേതുസദ്ദേ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, ന പന ഹേതൂനന്തി ഏവമ്പി ഗഹണം സിയാതി തന്നിവാരണത്ഥം സോ വുത്തോ, തേന ഹേതുസമ്പയുത്തഭാവം യേ ലഭന്തി, തേസം സബ്ബേസം ഹേതൂനം അഞ്ഞേസമ്പി ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി ദസ്സിതം ഹോതി. യസ്മാ പന ഹേതുഝാനമഗ്ഗാ പതിട്ഠാമത്താദിഭാവേന നിരപേക്ഖാ, ന ആഹാരിന്ദ്രിയാ വിയ സാപേക്ഖാ ഏവ, തസ്മാ ഏതേസ്വേവ ദുതിയം ഹേതാദിഗ്ഗഹണം കതം. ആഹാരിന്ദ്രിയാ പന ആഹരിതബ്ബഇസിതബ്ബാപേക്ഖാ ഏവ, തസ്മാ തേ വിനാപി ദുതിയേന ആഹാരിന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേന അത്തനാ ഏവ ആഹരിതബ്ബേ ച ഇസിതബ്ബേ ച ആഹാരിന്ദ്രിയഭൂതേ അഞ്ഞേ ച സമ്പയുത്തകേ പരിച്ഛിന്ദന്തീതി തം തത്ഥ ന കതം, ഇധ ച ദുതിയേന ഹേതുഗ്ഗഹണേന പച്ചയുപ്പന്നാനം ഹേതുനാ പച്ചയഭൂതേനേവ സമ്പയുത്താനം ഹേതൂനം അഞ്ഞേസഞ്ച പരിച്ഛിന്നത്താ പുന വിസേസനകിച്ചം നത്ഥീതി **പഞ്ഹാവാരേ** ''കുസലാ ഹേതൂ

സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാന''ന്തിആദീസു (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൧) ദുതിയം ഹേതുഗ്ഗഹണം ന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

നിദ്ദിസിതബ്ബസ്സ അപാകടത്താതി തം-സദ്ദോ പുരിമവചനാപേക്ഖോ വുത്തസ്സേവ നിദ്ദേസോ ''രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാന''ന്തിആദീസു (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨) പുരിമവചനേന നിദ്ദിസിതബ്ബേ പാകടീഭൂതേ ഏവ പവത്തതി. ഏത്ഥ ച പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠോ ഹേതുസദ്ദോ ''ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഏത്ഥ ബ്യാവടോ സമ്പയുത്തസദ്ദേന വിയ തം-സദ്ദേനപി അനപേക്ഖനീയോ അഞ്ഞോ ച കോചി നിദ്ദിസിതബ്ബപ്പകാസകോ വുത്തോ നത്ഥി, തസ്മാ ''തംസമ്പയുത്തകാന''ന്തി ച ന വുത്തന്തി അധിപ്പായോ.

''ഹേതുസമ്പയുത്തകാന''ന്തി ഇമിനാ പന പച്ചയുപ്പന്നവചനേന അസമത്തേന പച്ചയുപ്പന്നവചനന്തരാപേക്ഖേന പുബ്ബേ വുത്തേന തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബം പാകടീകതം, തേന **''തംസമുട്ഠാനാന''**ന്തി ഏത്ഥ തംഗഹണം കതന്തി. കിം പന തസ്മിം ഹേതുസമ്പയുത്തകസദ്ദേ തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബം പാകടീഭൂതന്തി? യേഹി ഹേതൂഹി സമ്പയുത്താ ''ഹേതുസമ്പയുത്തകാ''തി വുത്താ, തേ ഹേതൂ ചേവ സമ്പയുത്തകവിസേസനഭൂതാ തബ്ബിസേസിതാ ച ഹേതുസമ്പയുത്തകാ. തേനാഹ **''തേ ഹേതൂ ചേവാ''**തിആദി. അഞ്ഞഥാ ''തേ ഹേതൂ ചേവാ''തി ഏതസ്സ പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠേന ഹേതുസദ്ദേന സമ്ബന്ധേ സതി യഥാ ഇധ തേനേവ തം-സദ്ദേന നിദ്ദിസിതബ്ബാ പാകടാ, ഏവം പുബ്ബേപി ഭവിതും അരഹന്തീതി ''നിദ്ദിസിതബ്ബസ്സ അപാകടത്താ 'തംസമ്പയുത്തകാന'ന്തി ന വുത്ത''ന്തി ഇദം ന യുജ്ജേയ്യാതി. ദുവിധമ്പി വാ ഹേതുഗ്ഗഹണം അപനേത്വാ തംസദ്ദവചനീയതം ചോദേതി പരിഹരതി ച. **തംസമുട്ഠാനാന**ന്തി ച ഹേതുസമുട്ഠാനാനന്തി യുത്തം. ഹേതൂ ഹി പച്ചയാതി.

ചിത്തജരൂപം അജനയമാനാപീതി **പി**-സദ്ദേന ജനയമാനാപി. യദി ''ചിത്തസമുട്ഠാനാന''ന്തി വചനേന പടിസന്ധിക്ഖണേ കടത്താരൂപസ്സ അഗ്ഗഹണതോ തം ന വുത്തം, സഹജാതപച്ചയവിഭങ്ഗേ ചിത്തചേതസികാനം തസ്സ കടത്താരൂപസ്സ പച്ചയഭാവോ ന വുത്തോ ഭവേയ്യ. യദി ച തത്ഥ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം പച്ചയഭാവേന തംസമാനലക്ഖണാനം കടത്താരൂപാനമ്പി പച്ചയഭാവോ നിദസ്സിതോ, ഏവമിധാപി ഭവിതബ്ബം. ''ചിത്തസമുട്ഠാനാന''ന്തി പന അവത്വാ ''തംസമുട്ഠാനാന''ന്തി വചനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനം സബ്ബചിത്തചേതസികസമുട്ഠാനതാദസ്സനത്ഥം. ഏവംപകാരേന ഹി തംസമുട്ഠാനവചനേന തത്ഥ തത്ഥ വുത്തം സമുട്ഠാനവചനം വിസേസിതം ഹോതി. നനു ''ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാന''ന്തി വചനേന ചിത്തസമുട്ഠാനാനം ചിത്തചേതസികസമുട്ഠാനതാ വുത്താതി? ന വുത്താ. ചിത്തചേതസികാനം പച്ചയഭാവോ ഏവ ഹി തത്ഥ വുത്തോതി.

ചിത്തപടിബദ്ധവുത്തിതായാതി ഏതേനേവ ഹേതുആദിപടിബദ്ധതഞ്ച ദസ്സേതി. ''യഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ചേതേതി, യഞ്ച പകപ്പേതി, യഞ്ച അനുസേതി, ആരമ്മണമേതം ഹോതി, വിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതിയാ ആരമ്മണേ സതി പതിട്ഠാ വിഞ്ഞാണസ്സ ഹോതി, തസ്മിം പതിട്ഠിതേ വിഞ്ഞാണേ വിരുള്ഹേ നാമരൂപസ്സ അവക്കന്തി ഹോതി, നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൩൯) ഇമസ്മിമ്പി സുത്തേ പടിസന്ധിനാമരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ വുത്താതി ആഹ **''തസ്മിം പതിട്ഠിതേ''**തിആദി.

പുരിമതരസിദ്ധായ പഥവിയാ ബീജപതിട്ഠാനം വിയ പുരിമതരസിദ്ധേ കമ്മേ തന്നിബ്ബത്തസ്സേവ വിഞ്ഞാണബീജസ്സ പതിട്ഠാനം കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപ്പത്തീതി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ - **''കമ്മം ഖേത്തം, വിഞ്ഞാണം ബീജ''**ന്തി. കസ്സ പന തം ഖേത്തം ബീജഞ്ചാതി? നാമരൂപങ്കുരസ്സ.

അയഞ്ച പനത്ഥോതി പടിസന്ധിയം കമ്മജരൂപാനം ചിത്തപടിബദ്ധവുത്തിതാ. **ഓകാസവസേനേവാ**തി നാമരൂപോകാസവസേനേവ. സോ ഹി തസ്സ അത്ഥസ്സ ഓകാസോതി. **വത്ഥുരൂപമത്തമ്പീ**തി വദന്തോ വത്ഥുരൂപസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകാനം സേസരൂപാനമ്പി തദുപത്ഥമ്ഭകഭാവേനേവ അരൂപധമ്മാനം പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി, സഹഭവനമത്തം വാ. തത്ഥ കായഭാവാദികലാപാനം കത്ഥചി അഭാവതോ കത്ഥചി അഭാവാഭാവതോ ''വത്ഥുരൂപമത്തമ്പി വിനാ''തി ആഹ. **സസ്സാമികേ**തി ഏതസ്സേവ വിസേസനത്ഥം **''സരാജകേ''**തി വുത്തം.

പവത്തിയം കടത്താരൂപാദീനം പച്ചയഭാവപടിബാഹനതോതി ഇദം കസ്മാ വുത്തം, നനു തേസം പച്ചയഭാവപ്പസങ്ഗോയേവ നത്ഥി ''ഹേതൂ സഹജാതാന''ന്തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧)

വചനതോ. ന ഹി യേസം ഹേതൂ സഹജാതപച്ചയോ ന ഹോന്തി, താനി ഹേതുസഹജാതാനി നാമ ഹോന്തി. യദി സിയും, “കുസലം ധമ്മം സഹജാതോ അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന ഹേതുപച്ചയാ”തിആദി ച ലബ്ഭേയ്യ, ന പന ലബ്ഭതി, തസ്മാ ന താനി ഹേതുസഹജാതാനീതി? സച്ചമേതം, യോ പന ഹേതൂഹി സമാനകാലുപ്പത്തിമത്തം ഗഹേത്വാ ഹേതുസഹജാതഭാവം മഞ്ഞേയ്യ, തസ്സായം പസങ്ഗോ അത്ഥീതി ഇദം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഭഗവാ പന വചനാനം ലഹുഗരുഭാവം ന ഗണേതി, ബോധനേയ്യാനം പന അജ്ഝാസയാനുരൂപതോ ധമ്മസഭാവം അവിലോമേന്തോ തഥാ തഥാ ദേസനം നിയാമേതീതി ന കത്ഥചി അക്ഖരാനം ബഹുതാ വാ അപ്പതാ വാ ചോദേതബ്ബാതി.

ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ആരമ്മണപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. ഉപ്പജ്ജനക്ഖണേയേവാതി ഏതേന വത്തമാനക്ഖണേകദേസേന സബ്ബം വത്തമാനക്ഖണം ഗയ്ഹതീതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി ഉപ്പജ്ജനക്ഖണേയേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം രൂപാദീനി ആരമ്മണപച്ചയോ, അഥ ഖോ സബ്ബസ്മിം വത്തമാനക്ഖണേതി. തേന ആലമ്ബിയമാനാനമ്പി രൂപാദീനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവത്തമാനതായ പുരേ പച്ഛാ ച വിജ്ജമാനാനം ആരമ്മണപച്ചയത്താഭാവം ദസ്സേതി, കോ പന വാദോ അനാലമ്ബിയമാനാനം. **ന ഏകതോ ഹോന്തീ**തി നീലാദീനി സബ്ബരൂപാനി സഹ ന ഹോന്തി, തഥാ സദ്ദാദയോപീതി അത്ഥോ. “യം യ”ന്തി ഹി വചനം രൂപാദീനി ഭിന്ദതീതി. തത്ഥ പുരിമേനത്ഥേന “ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി വചനേന ആരമ്മണപച്ചയഭാവലക്ഖണദീപനത്ഥം **“യം യം ധമ്മ”**ന്തിആദി വുത്തന്തി ദസ്സേതി, പച്ഛിമേന “യം യ”ന്തി വചനേന രൂപാദിഭേദദീപനത്ഥന്തി. **“യം യം വാ പനാരബ്ഭാ”**തി ഏതസ്സ വണ്ണനായം ദസ്സിതസബ്ബാരമ്മണാദിവസേന വാ ഇധാപി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി.

ഏവം വുത്തന്തി യഥാ നദീപബ്ബതാനം സന്ദനം ഠാനഞ്ച പവത്തം അവിരതം അവിച്ഛിന്നന്തി സന്ദന്തി തിട്ഠന്തീതി വത്തമാനവചനം വുത്തം, ഏവം “യേ യേ ധമ്മാ”തി അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം സബ്ബസങ്ഗഹസമുദായവസേന ഗഹിതത്താ തേസം ഉപ്പജ്ജനം പവത്തനം അവിരതന്തി ഉപ്പജ്ജന്തീതി വത്തമാനവചനം വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. ഇമേ പന ന ഹേതാദിപച്ചയാ സബ്ബേപി അതീതാനാഗതാനം ഹോന്തി. ന ഹി അതീതോ ച അനാഗതോ ച അത്ഥി, യസ്സേതേ പച്ചയാ സിയും. ഏവഞ്ച കത്വാ അതീതത്തികേ അതീതാനാഗതാനം ന കോചി പച്ചയോ വുത്തോ, തസ്മാ ഇധാപി “ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി വചനേന യേസം രൂപാദയോ ആരമ്മണധമ്മാ ആരമ്മണപച്ചയാ ഹോന്തി, തേ പച്ചുപ്പന്നാവ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. തേസു ഹി ദസ്സിതേസു അതീതാനാഗതേസു തംതംപച്ചയാ അഹേസും ഭവിസ്സന്തി ചാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി, ന പന തംതംപച്ചയവന്തതാ. പച്ചയവന്തോ ഹി പച്ചുപ്പന്നായേവാതി.

ഏത്ഥ ച **“യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭാ”**തി ഏകവചനനിദ്ദേസം കത്വാ പുന **“തേ തേ ധമ്മാ”**തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ “യം യ”ന്തി വുത്തസ്സ ആരമ്മണധമ്മസ്സ അനേകഭാവോപി അത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥോ. ചത്താരോ ഹി ഖന്ധാ സഹേവ ആരമ്മണപച്ചയാ ഹോന്തി, തേ സബ്ബേപി ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി തേസു ഏകേകം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജമാനം ന ന ഹോതി, തസ്മാ വേദനാദീസു ഫസ്സാദീസു ച ഏകേകസ്സപി ആരമ്മണപച്ചയഭാവദസ്സനത്ഥം **“യം യ”**ന്തി വുത്തം, സബ്ബേസം ഏകചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാനം ആരമ്മണപച്ചയഭാവദസ്സനത്ഥം **“തേ തേ”**തി. തത്ഥ യോ ച രൂപാദികോ ഏകേകോവ യംയം-സദ്ദേന വുത്തോ, യേ ച അനേകേ ഫസ്സാദയോ ഏകേകവസേന യംയം-സദ്ദേന വുത്താ, തേ സബ്ബേ ഗഹേത്വാ “തേ തേ”തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ യസ്മിം കാലേ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മിം കാലേ നീലാദീസു ചിത്തുപ്പാദേസു ച ഏകേകമേവ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ദസ്സനത്ഥം **“യം യ”**ന്തി വുത്തം, തേ പന ആലമ്ബിയമാനാ രൂപാരമ്മണധമ്മാ ച അനേകേ, തഥാ സദ്ദാദിആരമ്മണധമ്മാ ചാതി ദസ്സനത്ഥം **“തേ തേ”**തി.

നിബ്ബാനാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലസ്സ അപരിയാപന്നതോ കുസലവിപാകസ്സ കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതീതി ഇദം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണേന ഖന്ധപടിബദ്ധാനുസ്സരണകാലേ നിബ്ബാനമ്പി രൂപാവചരകുസലകിരിയാനം ആരമ്മണം ഹോതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്തം. ഏവം സതി യഥാ “അപ്പമാണാ ഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന

പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൭൪) വുത്തം, ഏവം ''നിബ്ബാന''ന്തി ച വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച തം വുത്തം. ന ഹി നിബ്ബാനം പുബ്ബേ നിവുട്ഠം അസങ്ഖതത്താ, ന ച പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന പുബ്ബേ നിവുട്ഠേസു അപ്പമാണക്ഖന്ധേസു ഞാതേസു നിബ്ബാനജാനനേ ന തേന പയോജനം അത്ഥി. യഥാ ഹി ചേതോപരിയഞാണം ചിത്തം വിഭാവേന്തമേവ ചിത്താരമ്മണജാനനസ്സ കാമാവചരസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, ഏവമിദമ്പി അപ്പമാണക്ഖന്ധേ വിഭാവേന്തമേവ തദാരമ്മണജാനനസ്സ കാമാവചരസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി. ദിട്ഠനിബ്ബാനോയേവ ച പുബ്ബേ നിവുട്ഠേ അപ്പമാണക്ഖന്ധേ അനുസ്സരതി, തേന യഥാദിട്ഠമേവ നിബ്ബാനം തേസം ഖന്ധാനം ആരമ്മണന്തി ദട്ഠബ്ബം, ന പന പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന തദാരമ്മണവിഭാവനം കാതബ്ബം. വിഭൂതമേവ ഹി തം തസ്സാതി. ഏവം അനാഗതംസഞാണേപി യഥാരഹം യോജേതബ്ബം, തസ്മാ നിബ്ബാനം ന കസ്സചി രൂപാവചരസ്സ ആരമ്മണന്തി ''ചതുന്നം രാസീന''ന്തി വത്തും യുത്തം.

ആരമ്മണപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൩. ധുരന്തി ധുരഗ്ഗാഹം. **ജേട്ഠക**ന്തി സേട്ഠം. **ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന**ന്തി ഏത്ഥ പുരിമഛന്ദസ്സ സമാനരൂപേന തദനന്തരം നിദ്ദിട്ഠേന തംസമ്ബന്ധേന ഛന്ദസദ്ദേനേവ പച്ചയഭൂതസ്സ ഛന്ദസ്സ സമ്പയുത്തകവിസേസനഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി ''ഛന്ദാധിപതി സമ്പയുത്തകാന''ന്തി അവത്വാ ''ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന''ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി.

ഗരുകാരചിത്തീകാരവസേന വാതി കുസലാബ്യാകതാനം പവത്തിം ദസ്സേതി. അലദ്ധം **ലദ്ധബ്ബം,** ലദ്ധം **അവിജഹിതബ്ബം.** യേന വാ വിനാ ന ഭവിതബ്ബം, തം **ലദ്ധബ്ബം,** തസ്സേവത്ഥോ **അവിജഹിതബ്ബ**ന്തി. **അനവഞ്ഞാത**ന്തി അവഞ്ഞാതമ്പി അദോസദസ്സിതായ അസ്സാദനേന അനവഞ്ഞാതം കത്വാ.

മിച്ഛത്തനിയതാ അപ്പനാസദിസാ മഹാബലാ വിനാ അധിപതിനാ നുപ്പജ്ജന്തീതി **''ഏകന്തേനേവാ''**തി ആഹ. കമ്മകിലേസാവരണഭൂതാ ച തേ സഗ്ഗാവരണാ ച മഗ്ഗാവരണാ ച പച്ചക്ഖസഗ്ഗാനം കാമാവചരദേവാനമ്പി ഉപ്പജ്ജിതും ന അരഹന്തി, കോ പന വാദോ രൂപാരൂപീനന്തി.

കാമാവചരാദിഭേദതോ പന തിവിധോ കിരിയാരമ്മണാധിപതി ലോഭസഹഗതാകുസലസ്സേവ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതീതി ഇദം പരസന്താനഗതാനം സാരമ്മണധമ്മാനം ''അജ്ഝത്താരമ്മണോ ധമ്മോ ബഹിദ്ധാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഏതസ്സ അഭാവതോ ''ബഹിദ്ധാരമ്മണോ ധമ്മോ ബഹിദ്ധാരമ്മണസ്സാ''തി ഏത്ഥ ച ആരമ്മണാധിപതിനോ അനുദ്ധടത്താ അധിപതിപച്ചയതാ നത്ഥീതി വിഞ്ഞായമാനേപി ''ബഹിദ്ധാ ഖന്ധേ ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതീ''തിആദിവചനം (പട്ഠാ॰ ൨.൨൦.൩൧) നിസ്സായ അരഹതോ കിരിയധമ്മാ പുഥുജ്ജനാദീഹി ഗരും കത്വാ അസ്സാദിയന്തീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ''സനിദസ്സനസപ്പടിഘാ ഖന്ധാ''തിആദീസു (പട്ഠാ॰ ൨.൨൨.൩൦) വിയ ഖന്ധസദ്ദോ രൂപേ ഏവ ഭവിതും അരഹതീതി വിചാരിതമേതം. പുഥുജ്ജനാദികാലേ വാ അനാഗതേ കിരിയധമ്മേ ഗരും കത്വാ അസ്സാദനം സന്ധായേതം വുത്തം. ''നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മേ ഖന്ധേ ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതീ''തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൧.൩.൯൩) കിരിയധമ്മാ രാഗദിട്ഠീനം അധിപതിപച്ചയോ ഹോന്തേവ, തേ ച ''അതീതാരമ്മണേ അനാഗതേ ഖന്ധേ ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതീ''തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൯.൨൩) അനാഗതാ തേഭൂമകാപി അധിപതിപച്ചയോ ഹോന്തീതി. ആവജ്ജനകിരിയസബ്ഭാവതോ പന ഇദമ്പി വിചാരേതബ്ബം.

അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪. യഥാ ഓകാസദാനവിസേസഭാവേന നത്ഥിവിഗതാ വുത്താ, ന ഏവം അനന്തരസമനന്തരാ, ഏതേ പന ചിത്തനിയാമഹേതുവിസേസഭാവേന വുത്താ, തസ്മാ തം ചിത്തനിയാമഹേതുവിസേസഭാവം ദസ്സേന്തോ **''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതൂ''**തിആദിനാ ധാതുവസേന

കുസലാദിവസേന ച നിദ്ദേസമാഹ. തത്ഥ “മനോവിഞ്ഞാണധാതു മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ”തി വുത്തേ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നവിസേസോ ന വിഞ്ഞായതീതി “പുരിമാ പുരിമാ പച്ഛിമായ പച്ഛിമായാ”തി വത്തബ്ബം സിയാ. ഥാ ച സതി ധാതുവിസേസേന ചിത്തവിസേസേ ദസ്സനം യം കാതും ആരദ്ധോ, തം വോച്ഛിജ്ജേയ്യ. “മനോവിഞ്ഞാണധാതു മനോധാതുയാ”തി ഇദമ്പി ന സക്കാ വത്തും നിയാമാഭാവതോ, “മനോധാതു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ”തി ച തഥേവ ന സക്കാ. ന ഹി മനോധാതു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയായേവ അനന്തരപച്ചയോതി നിയാമോ അത്ഥി, തസ്മാ പാകടാ പഞ്ചവിഞ്ഞാണധാതുയോ ആദിം കത്വാ യാവ ധാതുവിസേസനിയാമോ അത്ഥി, താവ നിദസ്സനേന നയം ദസ്സേത്വാ പുന നിരവസേസദസ്സനത്ഥം **“പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ”**തിആദിമാഹ. **സദിസകുസലാന**ന്തി വേദനായ വാ ഹേതൂഹി വാ സദിസകുസലാനം അനുരൂപകുസലാനന്തി വാ അത്ഥോ. തേന ഭൂമിഭിന്നാനമ്പി പച്ചയഭാവോ വുത്തോ ഹോതി. **ഭവങ്ഗ**ഗ്ഗഹണേന കുസലാകുസലമൂലകേസു ചുതിപി ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം, അബ്യാകതമൂലകേ തദാരമ്മണമ്പി.

കാമാവചരകിരിയാവജ്ജനസ്സാതി കാമാവചരകിരിയായ ആവജ്ജനസ്സാതി ആവജ്ജനഗ്ഗഹണേന കാമാവചരകിരിയം വിസേസേതീതി ദട്ഠബ്ബം. കാമാവചരവിപാകോ കാമാവചരകിരിയരാസിസ്സ ച അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി, ഹോന്തോ ച ആവജ്ജനസ്സേവാതി അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ. ആവജ്ജനഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ വോട്ഠബ്ബനമ്പി ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൬. “അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സാതി അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സാ”തി പോരാണപാഠോ. പാളിയം പന “അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ഏത്ഥ വുത്തസ്സ “അഞ്ഞമഞ്ഞ”ന്തി ഇമസ്സ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ , ന അവുത്തസ്സ “അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സാ”തി ഇമസ്സ, ന ച സമാനത്ഥസ്സപി സദ്ദന്തരസ്സ അത്ഥേ വുത്തേ സദ്ദന്തരസ്സ അത്ഥോ വുത്തോ ഹോതി, തസ്മാ **“അഞ്ഞമഞ്ഞന്തി അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സാ”**തി പഠന്തി. ഓക്കന്തീതി പഞ്ചവോകാരപടിസന്ധിയേവ വുച്ചതി, ന ഇതരാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **“പഞ്ചവോകാരഭവേ പടിസന്ധിക്ഖണേ”**തി. **രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാന**ന്തി ഇദം യദിപി പുബ്ബേ “ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപ”ന്തി വുത്തം, തഥാപി ന തേന ഖണന്തരേ പച്ചയഭാവോ രൂപീനം നിവാരിതോതി തന്നിവാരണത്ഥം വുത്തം. **കഞ്ചി കാലേ**തി കേചി കിസ്മിഞ്ചി കാലേതി വാ അത്ഥോ. തേന രൂപിനോ ധമ്മാ കേചി വത്ഥുഭൂതാ കിസ്മിഞ്ചി പടിസന്ധികാലേതി രൂപന്തരാനം വത്ഥുസ്സ ച കാലന്തരേ അരൂപീനം സഹജാതപച്ചയം പുബ്ബേ അനിവാരിതം നിവാരേതി. ഏവഞ്ച കത്വാ “കഞ്ചി കാല”ന്തി വാ “കിസ്മിഞ്ചി കാലേ”തി വാ വത്തബ്ബേ വിഭത്തിവിപല്ലാസോ കതോ. തേന ഹി “കഞ്ചീ”തി ഉപയോഗേകവചനം **“രൂപിനോ ധമ്മാ”**തി ഏതേന സഹ സമ്ബന്ധേന പച്ചത്തബഹുവചനസ്സ ആദേസോ, **“കാലേ”**തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധേന ഭുമ്മേകവചനസ്സാതി വിഞ്ഞായതി. പുരിമേന ച **“ഏകോ ഖന്ധോ വത്ഥു ച തിണ്ണന്നം ഖന്ധാന”**ന്തിആദിനാ നാമസഹിതസ്സേവ വത്ഥുസ്സ “നാമസ്സ പച്ചയോ”തി വത്തബ്ബത്തേ ആപന്നേ ഏതേന കേവലസ്സേവ തഥാ വത്തബ്ബതം ദസ്സേതി.

തയോ ന അഞ്ഞമഞ്ഞവസേനാതി ലബ്ഭമാനേപി കത്ഥചി അഞ്ഞമഞ്ഞസഹജാതപച്ചയഭാവേ വചനേന അസങ്ഗഹിതത്താ തസ്സ ഏവം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ചതുസമുട്ഠാനികസ്സ രൂപസ്സ** ഏകദേസഭൂതേ **കമ്മസമുട്ഠാനരൂപേ** സമുദായേകദേസവസേന സാമിവചനം ദട്ഠബ്ബം, നിദ്ധാരണേ വാ.

സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮. നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസേ “രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനം കിസ്മിഞ്ചി കാലേ”തി ഇദം ന ലബ്ഭതി. യം പനേത്ഥ ലബ്ഭതി “രൂപിനോ ധമ്മാ കേചീ”തി, തത്ഥ തേ ഏവ ധമ്മേ ദസ്സേതും **“ചക്ഖായതന”**ന്തിആദി വുത്തന്തി. **“വത്ഥുരൂപം പഞ്ചവോകാരഭവേ”**തി വുത്തത്താ **“ഠപേത്വാ ആരുപ്പവിപാക”**ന്തി ഇദം ന വത്തബ്ബന്തി ചേ? ന, “തേഭൂമകവിപാകസ്സാ”തി വുത്തേ പഞ്ചവോകാരഭവേ അനുപ്പജ്ജനകം ഠപേതബ്ബം അജാനന്തസ്സ തസ്സ പകാസേതബ്ബത്താ.

നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഉപനിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯. തേ തയോപി രാസയോതി ഉപനിസ്സയേ തയോ അനേകസങ്ഗാഹകതായ രാസയോതി വദതി. ഏതസ്മിം പന ഉപനിസ്സയനിദ്ദേസേ യേ പുരിമാ യേസം പച്ഛിമാനം അനന്തരൂപനിസ്സയാ ഹോന്തി, തേ തേസം സബ്ബേസം ഏകന്തേനേവ ഹോന്തി, ന കേസഞ്ചി കദാചി, തസ്മാ യേസു പദേസു അനന്തരൂപനിസ്സയോ സങ്ഗഹിതോ, തേസു "കേസഞ്ചീ"തി ന സക്കാ വത്തുന്തി ന വുത്തം. യേ പന പുരിമാ യേസം പച്ഛിമാനം ആരമ്മണപകതൂപനിസ്സയാ ഹോന്തി, തേ തേസം ന സബ്ബേസം ഏകന്തേന ഹോന്തി, യേസം ഉപ്പത്തിപടിബാഹികാ പച്ചയാ ബലവന്തോ ഹോന്തി, തേസം ന ഹോന്തി, ഇതരേസം ഹോന്തി. തസ്മാ യേസു പദേസു അനന്തരൂപനിസ്സയോ ന ലബ്ഭതി, തേസു "കേസഞ്ചീ"തി വുത്തം. സിദ്ധാനം പച്ചയധമ്മാനം യേഹി പച്ചയുപ്പന്നേഹി അകുസലാദീഹി ഭവിതബ്ബം, തേസം കേസഞ്ചീതി അയമ്ചേത്ഥ അത്ഥോ, ന പന അവിസേസേന അകുസലാദീസു കേസഞ്ചീതി.

പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ...പേ॰... അബ്യാകതാനം ധമ്മാനന്തി യേസം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ഭവിതബ്ബം, തേസം അബ്യാകതാനം പച്ഛിമാനന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി രൂപാബ്യാകതം ഉപനിസ്സയം ലഭതീതി. കഥം? ആരമ്മണാനന്തരൂപനിസ്സയേ താവ ന ലഭതി അനാരമ്മണത്താ പുബ്ബാപരനിയമേന അപ്പവത്തിതോ ച, പകതൂപനിസ്സയഞ്ച ന ലഭതി അചേതനേന രൂപസന്താനേന പകതസ്സ അഭാവതോ. യഥാ ഹി അരൂപസന്താനേന സദ്ധാദയോ നിപ്ഫാദിതാ ഉതുഭോജനാദയോ ച ഉപസേവിതാ, ന ഏവം രൂപസന്താനേന. യസ്മിഞ്ച ഉതുബീജാദികേ കമ്മാദികേ ച സതി രൂപം പവത്തതി, ന തം തേന പകതം ഹോതി. സചേതനസ്സേവ ഹി ഉപ്പാദനുപത്ഥമ്ഭനുപയോഗാദിവസേന ചേതനം പകപ്പനം പകരണം, രൂപഞ്ച അചേതനന്തി. യഥാ ച നിരീഹകേസു പച്ചയായത്തേസു ധമ്മേസു കേസഞ്ചി സാരമ്മണസഭാവതാ ഹോതി, കേസഞ്ചി ന, ഏവം സപ്പകരണസഭാവതാ നിപ്പകരണസഭാവതാ ച ദട്ഠബ്ബാ. ഉതുബീജാദയോ പന അങ്കുരാദീനം തേസു അസന്തേസു അഭാവതോ ഏവ പച്ചയാ, ന പന ഉപനിസ്സയാദിഭാവതോതി. പുരിമപുരിമാനംയേവ പനേത്ഥ ഉപനിസ്സയപച്ചയഭാവോ ബാഹുല്ലവസേന പാകടവസേന ച വുത്തോ. "അനാഗതേ ഖന്ധേ പത്ഥയമാനോ ദാനം ദേതീ"തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൨) പന അനാഗതാപി ഉപനിസ്സയപച്ചയാ ഹോന്തി, തേ പുരിമേഹി ആരമ്മണപകതൂപനിസ്സയേഹി തംസമാനലക്ഖണതായ ഇധ സങ്ഗയ്ഹന്തീതി ദട്ഠബ്ബാ.

പുഗ്ഗലോപി സേനാസനമ്പീതി **പുഗ്ഗലസേനാസന**ഗ്ഗഹണവസേന ഉപനിസ്സയഭാവം ഭജന്തേ ധമ്മേ ദസ്സേതി, **പി**-സദ്ദേന ചീവരാരഞ്ഞരുക്ഖപബ്ബതാദിഗ്ഗഹണവസേന ഉപനിസ്സയഭാവം ഭജന്തേ സബ്ബേ സങ്ഗണ്ഹാതി. "അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദീസു ഹി "സേനാസനം കായികസ്സ സുഖസ്സാ"തിആദിവചനേന സേനാസനഗ്ഗഹണേന ഉപനിസ്സയഭാവം ഭജന്താവ ധമ്മാ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തേന പുഗ്ഗലാദീസുപി അയം നയോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി. പച്ചുപ്പന്നാപി ആരമ്മണപകതൂപനിസ്സയാ പച്ചുപ്പന്നതായ സേനാസനസമാനലക്ഖണത്താ ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. വക്ഖതി ഹി "പച്ചുപ്പന്നം ഉതും ഭോജനം സേനാസനം ഉപനിസ്സായ ഝാനം ഉപ്പാദേതീ"തിആദിനാ സേനാസനസ്സ പച്ചുപ്പന്നഭാവം വിയ പച്ചുപ്പന്നാനം ഉതുആദീനം പകതൂപനിസ്സയഭാവം, "പച്ചുപ്പന്നം ചക്ഖും...പേ॰... വത്ഥും പച്ചുപ്പന്നേ ഖന്ധേ ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതീ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൪) ചക്ഖാദീനം ആരമ്മണൂപനിസ്സയഭാവഞ്ചാതി. പച്ചുപ്പന്നാനമ്പി ച താദിസാനം പുബ്ബേ പകതത്താ പകതൂപനിസ്സയതാ ദട്ഠബ്ബാ.

കസിണാരമ്മണാദീനി ആരമ്മണമേവ ഹോന്തി, ന ഉപനിസ്സയോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **"ഏകച്ചായാ"**തി ആഹ.

അരൂപാവചരകുസലമ്പി യസ്മിം കസിണാദിമ്ഹി ഝാനം അനുപ്പാദിതം, തസ്മിം അനുപ്പന്നഝാനുപ്പാദനേ സബ്ബസ്സ ച ഉപ്പന്നഝാനസ്സ സമാപജ്ജനേ ഇദ്ധിവിധാദീനം അഭിഞ്ഞാനഞ്ച ഉപനിസ്സയോതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **"തേഭൂമകകുസലോ ചതുഭൂമകസ്സപി കുസലസ്സാ"**തി. വുത്തമ്പി ചേതം "അരൂപാവചരം സദ്ധം ഉപനിസ്സായ രൂപാവചരം ഝാനം വിപസ്സനം മഗ്ഗം അഭിഞ്ഞം സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩).

കാമാവചരകുസലം രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകാനമ്പി തദുപ്പാദകകുസലാനം ഉപനിസ്സയഭാവവസേന , പടിസന്ധിനിയാമകസ്സ ചുതിതോ പുരിമജവനസ്സ ച വസേന ഉപനിസ്സയോ, രൂപാവചരകുസലം അരൂപാവചരവിപാകസ്സ, അരൂപാവചരകുസലഞ്ച രൂപാവചരവിപാകസ്സ തദുപ്പാദകകുസലൂപനിസ്സയഭാവേനാതി ഏവം പച്ചേകം തേഭൂമകകുസലാനം ചതുഭൂമകവിപാകസ്സ തേഭൂമകകിരിയസ്സ ച യഥായോഗം പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. പാളിയമ്പി ഹി പകതൂപനിസ്സയോ നയദസ്സനമത്തേനേവ പഞ്ഹാവാരേസു വിസ്സജ്ജിതോതി.

ഇമിനാ പന നയേനാതി ലോകുത്തരനിബ്ബത്തനം ഉപനിസ്സായ സിനേഹുപ്പാദനലേസേനാതി അത്ഥോ. ലോകുത്തരാ പന ധമ്മാ അകുസലാനം ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ ഹോന്തീതി ന ഇദം സാരതോ ദട്ഠബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. കാമാവചരാദിതിഹേതുകഭവങ്ഗം കായികസുഖാദി ച രൂപാവചരാദികുസലാനം ഉപനിസ്സയോ, അരൂപാവചരവിപാകോ രൂപാവചരകുസലസ്സ തം പത്ഥേത്വാ തന്നിബ്ബത്തകകുസലുപ്പാദനത്ഥം ഉപ്പാദിയമാനസ്സ, രൂപാവചരകിരിയസ്സ ച പുബ്ബേ നിവുട്ഠാദീസു അരൂപാവചരവിപാകജാനനത്ഥം ഝാനാഭിഞ്ഞായോ ഉപ്പാദേന്തസ്സ അരഹതോ, ചതുഭൂമകവിപാകാനം പന തദുപ്പാദകകുസലൂപനിസ്സയഭാവവസേന സോ സോ വിപാകോ ഉപനിസ്സയോ. തേനാഹ **"തഥാ തേഭൂമകവിപാകോ"**തി. യദിപി അരഹത്തഫലത്തം ഝാനവിപസ്സനാ ഉപ്പാദേതി അനാഗാമീ, ന പന തേന തം കദാചി ദിട്ഠപുബ്ബം പുഥുജ്ജനാദീഹി സോതാപത്തിഫലാദീനി വിയ, തസ്മാ താനി വിയ തേസം ഝാനാദീനം ഇമസ്സ ച അഗ്ഗഫലം ന ഝാനാദീനം ഉപനിസ്സയോ. ഉപലദ്ധപുബ്ബസദിസമേവ ഹി അനാഗതമ്പി ഉപനിസ്സയോതി. തേനാഹ **"ഉപരിട്ഠിമം കുസലസ്സപീ"**തി.

കിരിയഅത്ഥപടിസമ്ഭിദാദിമ്പി പത്ഥേത്വാ ദാനാദികുസലം കരോന്തസ്സ തേഭൂമകകിരിയാപി ചതുഭൂമകസ്സപി കുസലസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ. യോനിസോമനസികാരേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, തം ഉപനിസ്സായ രാഗാദിഉപ്പാദനേ അകുസലസ്സ, കുസലാകുസലൂപനിസ്സയഭാവമുഖേന ചതുഭൂമകവിപാകസ്സ. ഏവം കിരിയസ്സപി യോജേതബ്ബം. തേനാഹ **"കിരിയസങ്ഖാതോപി പകതൂപനിസ്സയോ ചതുഭൂമകാനം കുസലാദിഖന്ധാനം ഹോതിയേവാ"**തി. നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മേസു പന ഉതുഭോജനസേനാസനാനമേവ തിണ്ണം രാസീനം പകതൂപനിസ്സയഭാവദസ്സനം നയദസ്സനമേവാതി. **ഇമസ്മിം പട്ഠാനമഹാപകരണേ ആഗതനയേനാ**തി ഇദം "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ന ഉപനിസ്സയപച്ചയാ, കുസലേ ഖന്ധേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപ"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൯൧) ഏവമാദികം ഉപനിസ്സയപടിക്ഖേപം, അനുലോമേ ച അനാഗമനം സന്ധായ വുത്തം. **സുത്തന്തികപരിയായേനാ**തി "വിഞ്ഞാണൂപനിസം നാമരൂപം, നാമരൂപനിസം സളായതന"ന്തിആദികേന (സം॰ നി॰ ൨.൨൩),

"യഥാപി പബ്ബതോ സേലോ, അരഞ്ഞസ്മിം ബ്രഹാവനേ;
തം രുക്ഖാ ഉപനിസ്സായ, വഡ്ഢന്തേ തേ വനപ്പതീ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൪൯). -

ആദികേന ച.

ഉപനിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. പുരേജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦. നയദസ്സനവസേന യാനി വിനാ ആരമ്മണപുരേജാതേന ന വത്തന്തി, തേസം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ആരമ്മണപുരേജാതദസ്സനേന മനോദ്വാരേപി യം യദാരമ്മണപുരേജാതേന വത്തതി, തസ്സ തദാലമ്ബിതം സബ്ബമ്പി രൂപരൂപം ആരമ്മണപുരേജാതന്തി ദസ്സിതമേവ ഹോതി, സരൂപേന പന അദസ്സിതത്താ **"സാവസേസവസേന ദേസനാ കതാ"**തി ആഹ. ചിത്തവസേന കായം പരിണാമയതോ ഇദ്ധിവിധാഭിഞ്ഞായ ച അട്ഠാരസസു യംകിഞ്ചി ആരമ്മണപുരേജാതം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

തദാരമ്മണഭാവിനോതി ഏത്ഥ പടിസന്ധിഭാവിനോ വത്ഥുപുരേജാതാഭാവേന ഇതരസ്സപി അഭാവാ അഗ്ഗഹണം. ഭവങ്ഗഭാവിനോ പന ഗഹണം കാതബ്ബം ന വാ കാതബ്ബം

പടിസന്ധിയാ വിയ അപരിബ്യത്തസ്സ ആരമ്മണസ്സ ആരമ്മണമത്തഭാവതോ, “മനോധാതൂനഞ്ചാ”തി എത്ഥ സന്തീരണഭാവിനോ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാപി.

പുരേജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. പച്ഛാജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧. തസ്സേവാതി ഇദം കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകാനം നിരവസേസദസ്സിതപുരേജാതദസ്സനവസേന വുത്തം, രൂപാവചരവിപാകോ പന ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ ന ഹോതീതി.

പച്ഛാജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. ആസേവനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨. പഗുണതരബലവതരഭാവവിസിട്ഠന്തി ഏതേന വിപാകാബ്യാകതതോ വിസേസേതി.

ആസേവനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. കമ്മപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩. ചേതനാസമ്പയുത്തകമ്മം അഭിജ്ഝാദി കമ്മപച്ചയോ ന ഹോതീതി **“ചേതനാകമ്മമേവാ”**തി ആഹ. സതിപി ഹി വിപാകധമ്മധമ്മത്തേ ന ചേതനാവജ്ജാ ഏവംസഭാവാതി. **അത്തനോ ഫലം ഉപ്പാദേതും സമത്ഥേനാ**തി കമ്മസ്സ സമത്ഥതാ തസ്സ കമ്മപച്ചയഭാവോ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

പഞ്ചവോകാരേയേവ, ന അഞ്ഞത്ഥാതി ഏതേന കാമാവചരചേതനാ ഏകവോകാരേ രൂപമ്പി ന ജനേതീതി ദസ്സേതി.

കമ്മപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪. വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസേ യേസം ഏകന്തേന വിപാകോ വിപാകപച്ചയോ ഹോതി, തേസം വസേന നയദസ്സനം കതം. ന ഹി ആരുപ്പേ ഭൂമിദ്വയവിപാകോ രൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോതി.

വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. ആഹാരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൫. കബളം കരിത്വാ അജ്ഝോഹരിതോവാതി അസിതപീതാദിവത്ഥൂഹി സഹ അജ്ഝോഹരിതോവാതി വുത്തം ഹോതി. പാതബ്ബസായിതബ്ബാനിപി ഹി സഭാവവസേന കബളായേവ ഹോന്തീതി.

സേസതിസന്തതിസമുട്ഠാനസ്സ അനുപാലകോവ ഹുത്വാതി എത്ഥ ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ ആഹാരപച്ചയഭാവോ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബോ. ന ഹി ചിത്തസമുട്ഠാനോ കബളീകാരോ ആഹാരോ നോചിത്തസമുട്ഠാനോ തദുഭയഞ്ച ചിത്തസമുട്ഠാനകായസ്സ ആഹാരപച്ചയോ വുത്തോ, തിവിധോപി പന സോ നോചിത്തസമുട്ഠാനകായസ്സ വുത്തോതി.

ആഹാരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൬. ഇന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൬. അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയമ്പി സങ്ഗഹിതന്തി മിസ്സകത്താ ജീവിതിന്ദ്രിയം ന സബ്ബേന സബ്ബം വജ്ജിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

അവിനിബ്ഭുത്തധമ്മാനന്തി എത്ഥ അയം അധിപ്പായോ - രൂപാരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിനിബ്ഭുത്തവോഹാരോ നത്ഥീതി അരൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭൂതാനി പച്ചയന്തരാപേക്ഖാനി ചക്ഖാദീനി അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ അവിനിബ്ഭുത്തധമ്മാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം അഫരന്താനിപി ഇന്ദ്രിയപച്ചയാ സിയും. യോ പന നിരപേക്ഖോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ അവിനിബ്ഭുത്തധമ്മാനം ഹോതി, സോ അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ തേസം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം അഫരന്തോ നാമ നത്ഥി. യദി ച ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയാനി ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ലിങ്ഗാദീനം സിയും, അവിനിബ്ഭുത്താനം തേസമ്പി സിയും. ന ഹി രൂപം രൂപസ്സ, അരൂപം വാ അരൂപസ്സ വിനിബ്ഭുത്തസ്സ ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ അത്ഥീതി. സതി ചേവം ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയേഹി അവിനിബ്ഭുത്തത്താ കലലാദികാലേ ച ലിങ്ഗാദീനി സിയും, യേസം താനി ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം ഫരേയ്യും, ന ച ഫരന്തി. തസ്മാ ന തേഹി താനി അവിനിബ്ഭുത്തകാനി, അവിനിബ്ഭുത്തത്താഭാവതോ ച തേസം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം ന ഫരന്തി. അഞ്ഞേസം പന യേഹി താനി സഹജാതാനി, തേസം അബീജഭാവതോയേവ ന ഫരന്തി, തസ്മാ ആപന്നവിനിബ്ഭുത്തഭാവാനം തേസം ലിങ്ഗാദീനം അവിനിബ്ഭുത്താനം അഞ്ഞേസഞ്ച സമാനകലാപധമ്മാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതായ അഫരണതോ താനി ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ന ഹോന്തീതി. യേസം ബീജഭൂതാനി ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനി, തേസം ലിങ്ഗാദീനം അപരമത്ഥഭാവതോതി കേചി, തേ പന കലലാദികാലേപി ലിങ്ഗാദീനം തദനുരൂപാനം അത്ഥിതം ഇച്ഛന്തി.

ജാതിഭൂമിവസേന വുത്തേസു ഭേദേസു കുസലജാതിയം രൂപാവചരകുസലമേവ ആരുപ്പേ ഠപേതബ്ബന്തി **"ഠപേത്വാ പന രൂപാവചരകുസലം അവസേസാ കുസലാകുസലാ"**തി വുത്തം. പഠമലോകുത്തരം പന ദോമനസ്സയുത്തഞ്ച വിസും ഏകാ ജാതി ഭൂമി വാ ന ഹോതീതി ആരുപ്പേ അലബ്ഭമാനമ്പി ന ഠപിതം. ഹേതുആദീസുപി "തഥാ അപരിയാപന്നകുസലഹേതു, തഥാ അകുസലഹേതൂ"തിആദീസു (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧) ഏസ നയോ യോജേതബ്ബോ.

ഠിതിക്ഖണേതി ഇദം രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ സഹജാതപച്ചയത്താഭാവം സന്ധായ വുത്തം. ഉപ്പാദക്ഖണേപി പന തസ്സ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതാ ന സക്കാ നിവാരേതും. വക്ഖതി ഹി "അബ്യാകതം ധമ്മം പടിച്ച...പേ॰... അസഞ്ഞസത്താനം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച...പേ॰... ഇന്ദ്രിയപച്ചയം കമ്മപച്ചയസദിസ"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩൩). ന ഹി അസഞ്ഞസത്താനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ രൂപസ്സ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയതോ അഞ്ഞോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ അത്ഥി, പഞ്ചവോകാരേ പവത്തേ ച കടത്താരൂപസ്സ. പടിച്ചവാരാദയോ ച ഛ ഉപ്പാദക്ഖണമേവ ഗഹേത്വാ പവത്താ, ഏവഞ്ച കത്വാ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഏതേസു അനുലോമതോ ന തിട്ഠതീതി.

ഇന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. ഝാനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൭. വിതക്കവിചാരപീതിസോമനസ്സദോമനസ്സുപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാസങ്ഖാതാനീതി എത്ഥ യദിപി സോമനസ്സദോമനസ്സസങ്ഖാതാനി ഝാനങ്ഗാനി നത്ഥി, സുഖദുക്ഖസങ്ഖാതാനി പന സോമനസ്സദോമനസ്സഭൂതാനേവ ഝാനങ്ഗാനി, ന കായികസുഖദുക്ഖഭൂതാനീതി ഇമസ്സ ദസ്സനത്ഥം സോമനസ്സദോമനസ്സഗ്ഗഹണം കതം. നനു ച "ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജേസൂ"തി വചനേനേവ കായികസുഖദുക്ഖാനി വജ്ജിതാനീതി സുഖദുക്ഖഗ്ഗഹണമേവ കത്തബ്ബന്തി? ന, ഝാനങ്ഗസുഖദുക്ഖാനം ഝാനങ്ഗഭാവവിസേസനതോ. "ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജേസു സുഖദുക്ഖുപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാസങ്ഖാതാനീ"തി ഹി വുത്തേ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാഹി സദ്ധിം കായികസുഖദുക്ഖാനിപി വജ്ജിതാനീതി ഏത്തകമേവ വിഞ്ഞായതി, ന പന യാനി സുഖദുക്ഖാനി ഝാനങ്ഗാനി ഹോന്തി, തേസം ഝാനങ്ഗഭൂതോ സുഖഭാവോ ദുക്ഖഭാവോ ച വിസേസിതോ, തസ്മാ സോമനസ്സദോമനസ്സഭാവവിസിട്ഠോയേവ സുഖദുക്ഖഭാവോ സുഖദുക്ഖാനം ഝാനങ്ഗഭാവോതി ദസ്സനത്ഥം സോമനസ്സദോമനസ്സഗ്ഗഹണം കരോതി. തേന "ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജേസൂ"തി വചനേന വജ്ജിയമാനാനമ്പി സുഖദുക്ഖാനം സോമനസ്സദോമനസ്സഭാവാഭാവതോ ഝാനങ്ഗഭാവാഭാവോതി ദസ്സിതം ഹോതി. യഥാവജ്ജിതാ പന സുഖദുക്ഖോപേക്ഖേകഗ്ഗതാ കസ്മാ വജ്ജിതാതി? യത്ഥ ഝാനങ്ഗാനി ഉദ്ധരീയന്തി ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ, തത്ഥ ച ഝാനങ്ഗന്തി അനുദ്ധടത്താ. കസ്മാ പന ന ഉദ്ധടാതി തം ദസ്സേതും **"പഞ്ചന്നം പന വിഞ്ഞാണകായാന"**ന്തിആദിമാഹ.

അഭിനിപാതമത്തത്താതി ഏതേന ആവജ്ജനസമ്പടിച്ഛനമത്തായപി ചിന്തനാപവത്തിയാ അഭാവം ദസ്സേതി. **"തേസു വിജ്ജമാനാനിപി ഉപേക്ഖാസുഖദുക്ഖാനീ"**തി പോരാണപാഠോ. തത്ഥ ഉപേക്ഖാസുഖദുക്ഖേഹേവ തംസമാനലക്ഖണായ ചിത്തേകഗ്ഗതായപി യഥാവുത്തേനേവ കാരണേന അനുദ്ധടഭാവോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. പുബ്ബേ പന സത്ത അങ്ഗാനി ദസ്സേന്തേന ചത്താരി അങ്ഗാനി വജ്ജിതാനീതി തേസം വജ്ജനേ കാരണം ദസ്സേന്തേന ന സമാനലക്ഖണേന ലേസേന ദസ്സേതബ്ബം. അട്ഠകഥാ ഹേസാതി. യദി ച ലേസേന ദസ്സേതബ്ബം, യഥാവുത്തേസുപി തീസു ഏകമേവ വത്തബ്ബം സിയാ, തിണ്ണം പന വചനേന തതോ അഞ്ഞസ്സ ഝാനങ്ഗന്തി ഉദ്ധടഭാവോ ആപജ്ജതി, യഥാവുത്തകാരണതോ അഞ്ഞേന കാരണേന അനുദ്ധടഭാവോ വാ, തസ്മാ തംദോസപരിഹരണത്ഥം "ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാസുഖദുക്ഖാനീ"തി പഠന്തി. യേ പന "ഝാനങ്ഗഭൂതേഹി സോമനസ്സാദീഹി സുഖദുക്ഖേന അവിഭൂതഭാവേന പാകടതായ ഇന്ദ്രിയകിച്ചയുത്തതായ ച സമാനാനം സുഖാദീനം ഝാനങ്ഗന്തി അനുദ്ധടഭാവേ കാരണം വത്തബ്ബം, ന ചിത്തേകഗ്ഗതായാതി സാ ഏത്ഥ ന ഗഹിതാ"തി വദന്തി, തേസം തം രുചിമത്തം. യദി ഝാനങ്ഗസമാനാനം ഝാനങ്ഗന്തി അനുദ്ധടഭാവേ കാരണം വത്തബ്ബം, ചിത്തേകഗ്ഗതാ ചേത്ഥ ഝാനങ്ഗഭൂതായ വിചികിച്ഛായുത്തമനോധാതുആദീസു ചിത്തേകഗ്ഗതായ സമാനാതി തസ്സാ അനുദ്ധടഭാവേ കാരണം വത്തബ്ബമേവാതി. സേസാഹേതുകേസുപി ഝാനങ്ഗം ഉദ്ധടമേവ ഉദ്ധരണട്ഠാനേ ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേതി അധിപ്പായോ.

ഝാനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮. പഞ്ഞാ വിതക്കോ സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ വീരിയം സതി സമാധി മിച്ഛാദിട്ഠി മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവാതി ഇമാനി ദ്വാദസങ്ഗാനീതി ഏത്ഥ ദുവിധമ്പി സങ്കപ്പം വീരിയം സമാധിഞ്ച വിതക്കവീരിയസമാധിവചനേഹി സങ്ഗണ്ഹിത്വാ "അയമേവ ഖോ, ആവുസോ, അട്ഠങ്ഗികോ മിച്ഛാമഗ്ഗോ അബ്രഹ്മചരിയം. സേയ്യഥിദം - മിച്ഛാദിട്ഠി...പേ॰... മിച്ഛാസമാധീ"തിആദീഹി (സം॰ നി॰ ൫.൧൮) സുത്തവചനേഹി മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവേസുപി മഗ്ഗങ്ഗവോഹാരസിദ്ധിതോ തേഹി സഹ ദ്വാദസങ്ഗാനി ഇധ ലബ്ഭമാനാനി ച അലബ്ഭമാനാനി ച മഗ്ഗങ്ഗവചനസാമഞ്ഞേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ വുത്താനി. ഏവഞ്ഹി സുത്തന്തവോഹാരോപി ദസ്സിതോ ഹോതി, ഏവം പന ദസ്സേന്തേന "മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസേ മഗ്ഗങ്ഗാനീ"തി ഏവം ഉദ്ധരിത്വാ തസ്സ പാഠഗതസ്സ മഗ്ഗങ്ഗസദ്ദസ്സ അത്ഥഭാവേന ഇമാനി ദ്വാദസങ്ഗാനി ന ദസ്സേതബ്ബാനി. ന ഹി പാളിയം മഗ്ഗങ്ഗസദ്ദസ്സ മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവോതി അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. തേഹി സമ്മാവാചാദീഹി പടിപക്ഖാ ചേതനാധമ്മാ തപ്പടിപക്ഖഭാവതോയേവ "മിച്ഛാമഗ്ഗങ്ഗാനീ"തി സുത്തേ വുത്താനി, ന പന മഗ്ഗപച്ചയഭാവേന. മഗ്ഗങ്ഗാനി മഗ്ഗപച്ചയഭൂതാനി ച ഇധ പാളിയം "മഗ്ഗങ്ഗാനീ"തി വുത്താനി, ന ച അഞ്ഞം ഉദ്ധരിത്വാ അഞ്ഞസ്സ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. പരിയായനിപ്പരിയായമഗ്ഗങ്ഗദസ്സനത്ഥം പന ഇച്ഛന്തേന പാളിഗതമഗ്ഗങ്ഗസദ്ദപതിരൂപകോ അഞ്ഞോ മഗ്ഗങ്ഗസദ്ദോ ഉഭയപദത്ഥോ ഉദ്ധരിതബ്ബോ യഥാ "അധികരണം നാമ ചത്താരി അധികരണാനീ"തി (പാരാ॰ ൩൮൫, ൪൦൫). ഇധ പന "മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസേ മഗ്ഗങ്ഗാനീ"തി പാളിഗതോയേവ മഗ്ഗങ്ഗസദ്ദോ ഉദ്ധടോ, ന ച അത്ഥുദ്ധരണവസേന ദസ്സേത്വാ അധിപ്പേതത്ഥനിയമനം കതം, തസ്മാ പാളിയം മഗ്ഗങ്ഗസദ്ദസ്സ മിച്ഛാവാചാദീനം അത്ഥഭാവോ മാ ഹോതൂതി "സമ്മാദിട്ഠിസങ്കപ്പവാചാകമ്മന്താജീവവായാമസതിസമാധിമിച്ഛാദിട്ഠിസങ്കപ്പവായാമസമാധയോതി ഇമാനി ദ്വാദസങ്ഗാനീ"തി പഠന്തി. നനു ഏവം "അഹേതുകചിത്തുപ്പാദവജ്ജേസൂ"തി ന വത്തബ്ബം. ന ഹി തേസു സമ്മാദിട്ഠിആദയോ യഥാവുത്താ സന്തി, യേ വജ്ജേതബ്ബാ സിയുന്തി? ന, ഉപ്പത്തിട്ഠാനനിയമനത്ഥത്താ. അഹേതുകചിത്തുപ്പാദവജ്ജേസ്വേവ ഏതാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, നാഹേതുകചിത്തുപ്പാദേസു. തത്ഥുപ്പന്നാനി ദ്വാദസങ്ഗാനീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ.

മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൯. വിപ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯. സമ്പയോഗാസങ്കായ അഭാവതോതി ഏതേന സമ്പയോഗാസങ്കാവത്ഥുഭൂതോ ഉപകാരകഭാവോ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാതി ദസ്സേതി.

വിപ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൧. അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൧. കുസലാദിവസേന പഞ്ചവിധോ അത്ഥിപച്ചയോ വുത്തോ, ന നിബ്ബാനം. യോ ഹി അത്ഥിഭാവാഭാവേന അനുപകാരകോ അത്ഥിഭാവം ലഭിത്വാ ഉപകാരകോ ഹോതി, സോ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി. നിബ്ബാനഞ്ച നിബ്ബാനാരമ്മണാനം ന അത്തനോ അത്ഥിഭാവാഭാവേന അനുപകാരകം ഹുത്വാ അത്ഥിഭാവലാഭേന ഉപകാരകം ഹോതി. ഉപ്പാദാദിയുത്താനം വാ നത്ഥിഭാവോപകാരകതാവിരുദ്ധോ ഉപകാരകഭാവോ അത്ഥിപച്ചയതാതി ന നിബ്ബാനം അത്ഥിപച്ചയോ.

സതി ച യേസം പച്ചയാ ഹോന്തി, തേഹി ഏകതോ പുരേതരം പച്ഛാ ച ഉപ്പന്നത്തേ സഹജാതാദിപച്ചയത്താഭാവതോ ആഹ **"ആഹാരോ ഇന്ദ്രിയഞ്ച സഹജാതാദിഭേദം ന ലഭതീ"**തി. തദഭാവോ ച ഏതേസം ധമ്മസഭാവവസേന ദട്ഠബ്ബോ.

അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൨-൨൩-൨൪. നത്ഥിവിഗതഅവിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨-൨൩. പച്ചയലക്ഖണമേവ ഹേത്ഥ നാനന്തി ഏതേന നത്ഥിവിഗതപച്ചയേസു അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേസു ച **ബ്യഞ്ജനമത്തേയേവ നാനത്തം, ന അത്ഥേ**തി ഇദം യോ പച്ചയോതി അത്ഥോ, തസ്മിം നാനത്തം നത്ഥി, ബ്യഞ്ജനസങ്ഗഹിതേ പച്ചയലക്ഖണമത്തേയേവ നാനത്തന്തി ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തന്തി വിഞ്ഞായതി.

നത്ഥിവിഗതഅവിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയനിദ്ദേസപകിണ്ണകവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ

"ലോഭദോസമോഹാ വിപാകപച്ചയാപി ന ഹോന്തി, സേസാനം സത്തരസന്നം പച്ചയാനം വസേന പച്ചയാ ഹോന്തീ"തിആദിമപാഠോ. ഏത്ഥ ച ലോഭദോസമോഹാനം പച്ചേകം സത്തരസഹി പച്ചയേഹി പച്ചയഭാവോ വുത്തോ, സബ്ബേ ഹേതൂ സഹ അഗ്ഗഹേത്വാ ഏകധമ്മസ്സ അനേകപച്ചയഭാവദസ്സനത്ഥം അമോഹാദീനം വിസും ഗഹിതത്താതി ദോസസ്സപി സത്തരസഹി പച്ചയഭാവോ ആപജ്ജതി, തഥാ ച സതി ദോസസ്സപി ഗരുകരണം പാളിയം വത്തബ്ബം സിയാ. "അകുസലോ പന ആരമ്മണാധിപതി നാമ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ വുച്ചതീ"തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൪) ഏത്ഥാപി ലോഭദോസസഹഗതചിത്തുപ്പാദാതി വത്തബ്ബം സിയാ, ന പന വുത്തം, തസ്മാ ദോസസ്സ അധിപതിപച്ചയതാപി നിവാരേതബ്ബാ. ന ച **"സേസാന"**ന്തി വചനേന അധിപതിപച്ചയോ നിവാരിതോ, അഥ ഖോ സങ്ഗഹിതോ പുരേജാതാദീഹി യഥാവുത്തേഹി സേസത്താതി തന്നിവാരണത്ഥം ദോസം ലോഭമോഹേഹി സഹ അഗ്ഗഹേത്വാ വിസുഞ്ച അഗ്ഗഹേത്വാ "ദോസോ അധിപതിപച്ചയോപി ന ഹോതി, സേസാനം പച്ചയാനം വസേന പച്ചയോ ഹോതീ"തി പഠന്തി. **ഇമിനാ നയേനാ**തി ഏതേന ഫോട്ഠബ്ബായതനസ്സ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവം, സബ്ബധമ്മാനം യഥായോഗം ഹേതാദിപച്ചയഭാവഞ്ച ദസ്സേതി. ന ഹി ഏതം ഏകപച്ചയസ്സ അനേകപച്ചയഭാവദസ്സനന്തി രൂപാദീനം പകതൂപനിസ്സയഭാവോ ച ഏതേന ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

ചതുന്നം ഖന്ധാനം ഭേദാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദയോതി ഭേദം അനാമസിത്വാ തേ ഏവ ഗഹേത്വാ ആഹ **"ചതൂസു ഖന്ധേസൂ"**തി. **മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവാ തേഹി ചേവ കമ്മാഹാരപച്ചയേഹി ചാതി ഏകൂനവീസതിധാ**തി ഇദമേവം ന സക്കാ വത്തും. ന ഹി മിച്ഛാവാചാദയോ മിച്ഛാദിട്ഠി വിയ മഗ്ഗപച്ചയാ ഹോന്തി ചേതനായ മഗ്ഗപച്ചയത്താഭാവതോ. യദി ച ഭവേയ്യ, പഞ്ഹാവാരേ "കമ്മപച്ചയാ മഗ്ഗേ തീണീ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, തസ്മാ മിച്ഛാവാചാദീനം മഗ്ഗപച്ചയഭാവോ ന വത്തബ്ബോ. പട്ഠാനസംവണ്ണനാ ഹേസാ. സേസപച്ചയഭാവോ ച ചേതനായ അനേകപച്ചയഭാവവചനേന വുത്തോയേവാതി ന ഇദം പഠിതബ്ബന്തി ന പഠന്തി. **"അഹിരികം…പേ॰… മിദ്ധം ഉദ്ധച്ചം വിചികിച്ഛാ"**തിആദിമപാഠോ, വിചികിച്ഛാ പന അധിപതിപച്ചയോ ന ഹോതീതി തം തത്ഥ അപഠിത്വാ

“വിചികിച്ഛാഇസ്സാമച്ഛരിയകുക്കുച്ചാനി തതോ അധിപതിപച്ചയം അപനേത്വാ”തി ഏവമേത്ഥ പഠന്തി.

“ചത്താരി മഹാഭൂതാനി ആരമ്മണ...പേ॰... പുരേജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ദസധാ പച്ചയാ ഹോന്തി, പുന തഥാ ഹദയവത്ഥൂ”തി പുരിമപാഠോ, മഹാഭൂതാനി പന വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ന ഹോന്തീതി “പുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന നവധാ പച്ചയാ ഹോന്തി, വിപ്പയുത്തപച്ചയം പക്ഖിപിത്വാ ദസധാ വത്ഥു”ന്തി പഠന്തി. **ഏത്തകമേവേത്ഥ അപുബ്ബ**ന്തി ഏതസ്മിം പുരേജാതപച്ചയേ സഹജാതനിസ്സയേഹി അപുബ്ബം രൂപസദ്ദഗന്ധരസായതനമത്തമേവാതി അത്ഥോ, ആരമ്മണാനി പനേതാനി ആരമ്മണപച്ചയധമ്മാനം അനേകപച്ചയഭാവേ വുത്താനീതി സബ്ബാതിക്കന്തപച്ചയാപേക്ഖാ ഏതേസം അപുബ്ബതാ നത്ഥീതി. **ഇന്ദ്രിയാദീസു അപുബ്ബം നത്ഥീ**തി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സപി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയതോ അപുബ്ബസ്സ പച്ചയഭാവസ്സ അഭാവം മഞ്ഞമാനേന അപുബ്ബതാ ന വുത്താ. തസ്സ പന പുരേജാതപച്ചയഭാവതോ അപുബ്ബതാ. കബളീകാരാഹാരസ്സ ച പുരേജാതേന സദ്ധിം സത്തധാ പച്ചയഭാവോ യോജേതബ്ബോ.

ആകാരോതി മൂലാദിആകാരോ. **അത്ഥോ**തി തേനാകാരേന ഉപകാരകതാ. **“യേനാകാരേനാ”**തി ഏതസ്സ വാ അത്ഥവചനം **“യേനത്ഥേനാ”**തി. **വിപാകഹേതൂസുയേവ ലബ്ഭതീ**തി ഏത്ഥ അമോഹവിപാകഹേതുസ്സ അധിപതിപച്ചയഭാവോ ച ലോകുത്തരവിപാകേയേവ ലബ്ഭതീതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനം സല്ലക്ഖേതബ്ബം. വിപ്പയുത്തം അപഠിത്വാ **“ഛഹാകാരേഹീ”**തി പുരിമപാഠോ, തം പന പഠിത്വാ **“സത്തഹാകാരേഹീ”**തി പഠന്തി. ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോ ഹേത്ഥ വുച്ചതി, ന ച യം ആരമ്മണം നിസ്സയോ ഹോതി, തം വിപ്പയുത്തം ന ഹോതീതി.

അനന്തരസമനന്തരേസു യം കമ്മപച്ചയോ ഹോതി, തം ന ആസേവനപച്ചയോ. യഞ്ച ആസേവനപച്ചയോ ഹോതി, ന തം കമ്മപച്ചയോതി ദട്ഠബ്ബം. **“പകതൂപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോവാ”**തി വുത്തം , കമ്മപച്ചയോപി പന സോ ഹോതി, തസ്മാ “കമ്മപച്ചയോ ചാ”തി പഠന്തി. അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - പകതൂപനിസ്സയോ യേഭുയ്യേന പകതൂപനിസ്സയോവ ഹോതി, കോചി പനേത്ഥ കമ്മപച്ചയോ ച ഹോതീതി. **“ആരമ്മണപുരേജാതേ പനേത്ഥ ഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയതാ ന ലബ്ഭതീ”**തി വുത്തം. തത്ഥ **ആരമ്മണപുരേജാത**ന്തി യദി കിഞ്ചി ആരമ്മണഭൂതം പുരേജാതം വുത്തം, ആരമ്മണഭൂതസ്സ വത്ഥുസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ ലബ്ഭതീതി സാ ന ലബ്ഭതീതി ന വത്തബ്ബാ. അഥ പന വത്ഥുപുരേജാതതോ അഞ്ഞം വത്ഥുഭാവരഹിതാരമ്മണമേവ “ആരമ്മണപുരേജാത”ന്തി വുത്തം, തസ്സ നിസ്സയപച്ചയതാ ന ലബ്ഭതീതി “നിസ്സയിന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയതാ ന ലബ്ഭതീ”തി വത്തബ്ബം. **ഇതോ ഉത്തരിപീ**തി പുരേജാതതോ പരതോപീതി അത്ഥോ, ഇതോ വാ ഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തതോ നിസ്സയിന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തതോ വാ ഉത്തരി ആരമ്മണാധിപതിആദി ച ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനം വേദിതബ്ബന്തി അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. കമ്മാദീസു പന ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനം ന വക്ഖതീതി പുരിമോയേവേത്ഥ അത്ഥോ അധിപ്പേതോ.

“കബളീകാരോ ആഹാരോ ആഹാരപച്ചയോവാ”തി പുരിമപാഠോ, അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയോപി പന സോ ഹോതി, തേന **“കബളീകാരോ ആഹാരോ ആഹാരപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ അത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ദ്വീഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതീ”**തി പഠന്തി.

“യഥാനുരൂപം ഝാനപച്ചയേ വുത്താനം ദസന്നം ഹേതുഅധിപതീനഞ്ചാതി ഇമേസം വസേനാ”തി പുരിമപാഠോ, **“യഥാനുരൂപം ഝാനപച്ചയേ വുത്താനം മഗ്ഗവജ്ജാനം നവന്നം ഹേതുഅധിപതിഝാനാനഞ്ചാതി ഇമേസം വസേനാ”**തി പച്ഛിമപാഠോ, തേസു വിചാരേത്വാ യുത്തോ ഗഹേതബ്ബോ.

സമനന്തരനിരുദ്ധതായ ആരമ്മണഭാവേന ച സദിസോ പച്ചയഭാവോ പച്ചയസഭാഗതാ, വിരുദ്ധപച്ചയതാ പച്ചയവിസഭാഗതാ. **“ഇമിനാ ഉപായേനാ”**തി വചനതോ ഹേതുആദീനം സഹജാതാനം സഹജാതഭാവേന സഭാഗതാ, സഹജാതാസഹജാതാനം ഹേതുആരമ്മണാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞവിസഭാഗതാതി ഏവമാദിനാ ഉപായേന സഭാഗതാ വിസഭാഗതാ യോജേതബ്ബാ.

ജനകായേവ, ന അജനകാതി ജനകഭാവപ്പധാനായേവ ഹുത്വാ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവപ്പധാനാതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യേസം ഹേതുആദയോ പച്ചയാ ഹോന്തി, തേ തേഹി വിനാ നേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ച പവത്തന്തീതി തേസം ഉഭയപ്പധാനതാ വുത്താ. ന ഹി തേ അനന്തരാദയോ വിയ ജനനേനേവ പവത്തിം കരോന്തീതി.

സബ്ബേസം ഠാനം കാരണഭാവോ സബ്ബട്ഠാനം, തം ഏതേസം അത്ഥീതി **സബ്ബട്ഠാനികാ**. ഉപനിസ്സയം ഭിന്ദന്തേന തയോപി ഉപനിസ്സയാ വത്തബ്ബാ, അഭിന്ദിത്വാ വാ ഉപനിസ്സയഗ്ഗഹണമേവ കാതബ്ബം. തത്ഥ ഭിന്ദനം പകതൂപനിസ്സയസ്സ രൂപാനം പച്ചയത്താഭാവദസ്സനത്ഥം, ആരമ്മണാനന്തരൂപനിസ്സയാനം പന പുബ്ബേ ആരമ്മണാധിപതിഅനന്തരഗ്ഗഹണേഹി ഗഹിതത്താ തേസു ഏകദേസേന അനന്തരൂപനിസ്സയേന ഇതരമ്പി ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. **പുരേജാതപച്ഛാജാതാപി അസബ്ബട്ഠാനികാ അരൂപരൂപാനഞ്ഞേവ യഥാക്കമേന പച്ചയഭാവതോ**തി ഏത്ഥ പുരേജാതപച്ചയോ അനന്തരാദീസു ഏവ വത്തബ്ബോ തംസമാനഗതികത്താ, ന ച യുഗളഭാവോ പച്ഛാജാതേന സഹ കഥനേ കാരണം അസബ്ബട്ഠാനികദസ്സനമത്തസ്സ അധിപ്പേതത്താതി തം തത്ഥ പഠിത്വാ ''പച്ഛാജാതോപി അസബ്ബട്ഠാനികോ രൂപാനംയേവ പച്ചയഭാവതോ''തി പഠന്തി.

പച്ചയനിദ്ദേസപകിണ്ണകവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുച്ഛാവാരോ

൧. പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ

ഏകേകം തികദുകന്തി ഏകേകം തികം ദുകഞ്ചാതി അത്ഥോ, ന തികദുകന്തി.

പച്ചയാ ചേവാതി യേ കുസലാദിധമ്മേ പടിച്ചാതി വുത്താ, തേ പടിച്ചത്ഥം ഫരന്താ കുസലാദിപച്ചയാ ചേവാതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ **''തേ ച ഖോ സഹജാതാവാ''**തി. യേഹി പന ഹേതാദിപച്ചയേഹി ഉപ്പത്തി വുത്താ, തേ സഹജാതാപി ഹോന്തി അസഹജാതാപീതി. ഏത്ഥ പടിച്ചസഹജാതവാരേഹി സമാനത്ഥേഹി പടിച്ചസഹജാതാഭിധാനേഹി സമാനത്ഥം ബോധേന്തേന ഭഗവതാ പച്ഛിമവാരേന പുരിമവാരോ, പുരിമവാരേന ച പച്ഛിമവാരോ ച ബോധിതോതി വേദിതബ്ബോ. ഏസ നയോ പച്ചയനിസ്സയവാരേസു സംസട്ഠസമ്പയുത്തവാരേസു ച, ഏവഞ്ച നിരുത്തികോസല്ലം ജനിതം ഹോതീതി.

''തേ തേ പന പഞ്ഹേ ഉദ്ധരിത്വാ പുന കുസലോ ഹേതു ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാന''ന്തി ലിഖിതം. ''കുസലാ ഹേതൂ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാന''ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.ൻ൧) പഞ്ഹാവാരപാഠോതി പമാദലേഖാ ഏസാതി പാളിയം ആഗതപാഠമേവ പഠന്തി. പുരിമവാരേസു സഹജാതനിസ്സയസമ്പയുത്തപച്ചയഭാവേഹി കുസലാദിധമ്മേ നിയമേത്വാ തസ്മിം നിയമേ കുസലാദീനം ഹേതുപച്ചയാദീഹി ഉപ്പത്തിം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം, ന തത്ഥ ''ഇമേ നാമ തേ ധമ്മാ ഹേതാദിപച്ചയഭൂതാ''തി വിഞ്ഞായന്തി, തസ്മാ തത്ഥ ''സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ''തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨൩) ഏവമാദീഹി സങ്ഗഹിതേ പടിച്ചത്ഥാദിഫരണകഭാവേ ഹേതാദിപച്ചയപച്ചയുപ്പന്നേസു ഹേതാദിപച്ചയാനം നിച്ഛയാഭാവതോ പഞ്ഹാ നിജ്ജടാ നിഗ്ഗുമ്ബാ ച കത്വാ ന വിഭത്താ, ഇധ പന ''സിയാ കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഏവമാദീഹി സങ്ഗഹിതാ ഹേതാദിപച്ചയഭൂതാ കുസലാദയോ പച്ചയുപ്പന്നാ ച നിച്ഛിതാ, ന കോചി പുച്ഛാസങ്ഗഹിതോ അത്ഥോ അനിച്ഛിതോ നാമ അത്ഥീതി ആഹ **''സബ്ബേപി തേ പഞ്ഹാ നിജ്ജടാ നിഗ്ഗുമ്ബാ ച കത്വാ വിഭത്താ''**തി. പഞ്ഹാ പന ഉദ്ധരിത്വാ വിസ്സജ്ജനം സബ്ബത്ഥ സമാനന്തി ന തം സന്ധായ നിജ്ജടതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഉപ്പത്തിയാ പഞ്ഞാപിതത്താതി പുച്ഛാമത്തേനേവ ഉപ്പത്തിയാ ഠപിതത്താ പകാസിതത്താ, നാനപ്പകാരേഹി വാ ഞാപിതത്താതി അത്ഥോ.

൨൭-൩൪. പരികപ്പപുച്ഛാതി വിധിപുച്ഛാ. **കിം സിയാ**തി ഏസോ വിധി കിം അത്ഥീതി അത്ഥോ. കിം സിയാ, അഥ ന സിയാതി സമ്പുച്ഛനം വാ പരികപ്പപുച്ഛാതി വദതി. കിമിദം സമ്പുച്ഛനം നാമ? സമേച്ച പുച്ഛനം, ''കിം സുത്തന്തം പരിയാപുണേയ്യ, അഥ അഭിധമ്മ''ന്തി അഞ്ഞേന സഹ സമ്പധാരണന്തി അത്ഥോ. യോ കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ, സോ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച സിയാതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ സതി

പച്ഛാജാതവിപാകപച്ചയേസുപി സബ്ബപുച്ഛാനം പവത്തിതോ "യോ കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ പച്ഛാജാതപച്ചയാ വിപാകപച്ചയാ, സോ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച സിയാ"തി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായേയ്യ, തഥാ ച സതി പച്ഛാജാതപച്ചയാ വിപാകപച്ചയാതി ഉപ്പജ്ജമാനം നിദ്ധാരേത്വാ തസ്സ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച ഭവനസ്സ പുച്ഛനതോ കുസലാനം തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പത്തി അനുഞ്ഞാതാതി ആപജ്ജതി, ന ച തംതംപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം കുസലാദീനം കുസലാദിധമ്മേ പടിച്ച ഭവനമത്ഥിതാ ഏത്ഥ പുച്ഛിതാ, അഥ ഖോ ഉപ്പത്തി, ഏവഞ്ച കത്വാ വിസ്സജ്ജനേ "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഉപ്പത്തിയേവ വിസ്സജ്ജിതാതി, തസ്മാ അയമത്ഥോ സദോസോതി **"അഥ വാ"**തി അത്ഥന്തരവചനം വുത്തം.

തത്ഥ "കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"തി ഉപ്പത്തിം അനുജാനിത്വാ "ഹേതുപച്ചയാ സിയാ ഏത"ന്തി തസ്സാ ഹേതുപച്ചയാ ഭവനപുച്ഛനം, "ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഹേതുപച്ചയാ ഉപ്പത്തിം അനുജാനിത്വാ തസ്സാ "സിയാ ഏത"ന്തി ഭവനപുച്ഛനഞ്ച ന യുത്തം. അനുഞ്ഞാതഞ്ഹി നിച്ഛിതമേവാതി. തസ്മാ അനനുജാനിത്വാ "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏവം യഥാവുത്തം ഉപ്പജ്ജനം കിം സിയാതി പുച്ഛതീതി ദട്ഠബ്ബം. **ഉപ്പജ്ജേയ്യാ**തി വാ ഇദമ്പി സമ്പുച്ഛനമേവ, കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ കിം ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാതി അത്ഥോ. **സിയാ**തി യഥാപുച്ഛിതസ്സേവ ഉപ്പജ്ജനസ്സ സമ്ഭവം പുച്ഛതി "കിം ഏവം ഉപ്പജ്ജനം സിയാ സമ്ഭവേയ്യാ"തി, അയം നയോ സിയാസദ്ദസ്സ പച്ഛായോജനേ. യഥാഠാനേയേവ പന ഠിതാ "സിയാ"തി ഏസാ സാമഞ്ഞപുച്ഛാ, തായ പന പുച്ഛായ "ഇദം നാമ പുച്ഛിത"ന്തി ന വിഞ്ഞായതീതി തസ്സായേവ പുച്ഛായ വിസേസനത്ഥം "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി പുച്ഛതി, ഏവം വിസേസിതബ്ബവിസേസനഭാവേന ദ്വേപി പുച്ഛാ ഏകായേവ പുച്ഛാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ഗമനുസ്സുക്കവചനന്തി ഗമനസ്സ സമാനകത്തുകപച്ഛിമകാലകിരിയാപേക്ഖവചനന്തി അത്ഥോ. യദിപി പടിഗമനുപ്പത്തീനം പുരിമപച്ഛിമകാലതാ നത്ഥി, പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം പന സഹജാതാനമ്പി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹണം പുരിമപച്ഛിമഭാവേനേവ ഹോതീതി ഗഹണപ്പവത്തിആകാരവസേന പച്ചയായത്തതാഅത്തപടിലാഭസങ്ഖാതാനം പടിഗമനുപ്പത്തികിരിയാനമ്പി പുരിമപച്ഛിമകാലവോഹാരോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബോ. ഗമനം വാ ഉപ്പത്തി ഏവാതി ഗച്ഛന്തസ്സ പടിഗമനം ഉപ്പജ്ജന്തസ്സ പടിഉപ്പജ്ജനം സമാനകിരിയാ. പടികരണഞ്ഹി പടിസദ്ദത്ഥോതി. തസ്മാ "കുസലം ധമ്മ"ന്തി ഉപയോഗനിദ്ദിട്ഠം പച്ചയം ഉപ്പജ്ജമാനം പടിച്ച തദായത്തുപ്പത്തിയാ പടിഗന്ത്വാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ, തേന **പടിച്ചാ**തി സഹജാതപച്ചയം കത്വാതി വുത്തം ഹോതി. സഹജാതപച്ചയകരണഞ്ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാഭിമുഖഉപ്പജ്ജമാനം പടിഗമനം, തം കത്വാതി പടിച്ചസദ്ദസ്സ അത്ഥോതി.

൩൭-൩൮. താസു പാളിയം ദ്വേയേവ ദസ്സിതാതി ഹേതാരമ്മണദുകേ ദ്വിന്നം പുച്ഛാനം ദസ്സിതത്താ വുത്തം. ഏത്ഥ ച ഏകമൂലകാദിഭാവോ പുച്ഛാനം വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ, പച്ചയാനം പന വസേന സബ്ബപഠമോ പച്ചയന്തരേന അവോമിസ്സകത്താ സുദ്ധികനയോ, ദുതിയോ ആരമ്മണാദീസു ഏകേകസ്സ ഹേതു ഏവ ഏകമൂലകന്തി കത്വാ ഏകമൂലകനയോ. ഏവം ഹേതാരമ്മണദുകാദീനം അധിപതിആദീനം മൂലഭാവതോ ദുകമൂലകാദയോ നയാ വേദിതബ്ബാ. തേവീസതിമൂലകനയോ ച തതോ പരം മൂലസ്സ അഭാവതോ "സബ്ബമൂലക"ന്തി പാളിയം വുത്തോ. തത്ഥ നപുംസകനിദ്ദേസേന ഏക...പേ... സബ്ബമൂലകം പച്ചയഗമനം പാളിഗമനം വാതി വിഞ്ഞായതി, ഏക...പേ... സബ്ബമൂലകം നയം അസമ്മുയ്ഹന്തേനാതി ഉപയോഗോ വാ , ഇധ ച സബ്ബമൂലകന്തി ച തേവീസതിമൂലകസ്സേവ വുത്തത്താ പച്ചനീയേ വക്ഖതി "യഥാ അനുലോമേ ഏകേകസ്സ പദസ്സ ഏകമൂലകം...പേ... യാവ തേവീസതിമൂലകം, ഏവം പച്ചനീയേപി വിത്ഥാരേതബ്ബ"ന്തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൫-൪൪).

൩൯-൪൦. "ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാതി ഏത്താവതാ ആരമ്മണപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഹേതുപച്ചയപരിയോസാനോ ഏകമൂലകനയോ ദസ്സിതോ"തി വുത്തം, ഏവം സതി വിനയേ വിയ ചക്കബന്ധനവസേന പാളിഗതി ആപജ്ജതി, ന ഹേട്ഠിമസോധനവസേന. ഹേട്ഠിമസോധനവസേന ച ഇധ അഭിധമ്മേ പാളി ഗതാ, ഏവഞ്ച കത്വാ വിസ്സജ്ജനേ "ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണി, അധിപതിപച്ചയാ തീണി, അധിപതിപച്ചയാ ഹേതുയാ നവ, ആരമ്മണേ തീണീ"തിആദിനാ ഹേട്ഠിമം സോധേത്വാവ പാളി പവത്താ. യോ ചേത്ഥ "ഏകമൂലകനയോ"തി വുത്തോ, സോ സുദ്ധികനയോവ. സോ ച വിസേസാഭാവതോ ആരമ്മണമൂലകാദീസു ന ലബ്ഭതി. ന ഹി ആരമ്മണാദീസു തസ്മിം തസ്മിം ആദിമ്ഹി ഠപിതേപി പച്ചയന്തരേന സമ്ബന്ധാഭാവേന ആദിമ്ഹി വുത്തസുദ്ധികതോ വിസേസത്ഥോ

ലബ്ഭതി, തേനേവ വിസ്സജ്ജനേപി ആരമ്മണമൂലകാദീസു സുദ്ധികനയോ ന ദസ്സിതോതി, തസ്മാ "ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ...പേ॰... ആരമ്മണപച്ചയാ അവിഗതപച്ചയാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩൯) അയം ഹേട്ഠിമസോധനവസേന ഏകസ്മിം ആരമ്മണപച്ചയേ ഹേതുപച്ചയാദികേ യോജേത്വാ വുത്തോ ഏകമൂലകനയോ ദട്ഠബ്ബോ. "ആരമ്മണപച്ചയാ...പേ॰... അവിഗതപച്ചയാ"തി വാ ഏകമൂലകേസു അനന്തരപച്ചയസ്സ മൂലകം ആരമ്മണം ദസ്സേത്വാ ഏകമൂലകാദീനി സംഖിപിത്വാ സബ്ബമൂലകസ്സാവസാനേന അവിഗതപച്ചയേന നിട്ഠാപിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അധിപതിപച്ചയാ അനന്തരപച്ചയാ സമനന്തരപച്ചയാ സഹജാതപച്ചയാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ**തി ഇദം മൂലമേവ ദസ്സേത്വാ ഏകമൂലകാദീനം സംഖിപനം ദട്ഠബ്ബം, ന സുദ്ധികദസ്സനം, നാപി സബ്ബമൂലകേ കതിപയപച്ചയദസ്സനം.

൪൧. തതോ നിസ്സയാദീനി മൂലാനിപി സംഖിപിത്വാ അവിഗതമൂലകനയം ദസ്സേതും **"അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ"**തിആദി ആരദ്ധം. ഏതസ്മിഞ്ച സുദ്ധികസ്സ അദസ്സനേന ആരമ്മണമൂലകാദീസു വിസും വിസും സുദ്ധികനയോ ന ലബ്ഭതീതി ഞാപിതോ ഹോതി. ന ഹി ആദി കത്ഥചി സംഖേപന്തരഗതോ ഹോതി. ആദിഅന്തേഹി മജ്ഝിമാനം ദസ്സനഞ്ഹി സങ്ഖേപോ, ആദിതോ പഭുതി കതിചി വത്വാ ഗതിദസ്സനം വാതി. ദുതിയചതുക്കം വത്വാ "വിഗതപച്ചയാ"തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ ഠപിതം . തേന ഓസാനചതുക്കം ദസ്സേതി. തതിയചതുക്കതോ പഭുതി വാ പഞ്ചകമൂലാനി സംഖിപിത്വാ സബ്ബമൂലകസ്സ അവസാനേന നിട്ഠപേതി.

ഏത്ഥ ച ദുകമൂലകാദീസു യഥാ ഹേതുആരമ്മണദുകേന സദ്ധിം അവസേസാ പച്ചയാ യോജിതാ, ഹേതാരമ്മണാധിപതിതികാദീഹി ച അവസേസാവസേസാ, ഏവം ഹേതുഅധിപതിദുകാദീഹി ഹേതുഅധിപതിഅനന്തരതികാദീഹി ച അവസേസാവസേസാ യോജേതബ്ബാ സിയും. യദി ച സബ്ബേസം പച്ചയാനം മൂലഭാവേന യോജിതത്താ ഹേതുമൂലകേ ഹേതുഅധിപതിആദിദുകാനം അധിപതിമൂലകാദീസു അധിപതിഹേതുആദിദുകേഹി വിസേസോ നത്ഥി. തേ ഏവ ഹി പച്ചയാ ഉപ്പടിപാടിയാ വുത്താ, തഥാപി ആരമ്മണമൂലകാദീസു ആരമ്മണാധിപതിദുകാദീനം അവസേസാവസേസേഹി, ഹേതുമൂലകേ ച ഹേതുഅധിപതിഅനന്തരതികാദീനം അവസേസാവസേസേഹി യോജനേ അത്ഥി വിസേസോതി. യസ്മാ പന ഏവം യോജിയമാനേസുപി സുഖഗ്ഗഹണം ന ഹോതി, ന ച യഥാവുത്തായ യോജനായ സബ്ബാ സാ യോജനാ പഞ്ഞവതാ ന സക്കാ വിഞ്ഞാതും, തസ്മാ തഥാ അയോജേത്വാ അനുപുബ്ബേനേവ യോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബാ. ധമ്മാനം ദേസനാവിധാനേ ഹി ഭഗവാവ പമാണന്തി. ഗണനാഗാഥാ ആദിമപാഠേ കാചി വിരുദ്ധാ, തസ്മാ സുട്ഠു ഗണേത്വാ ഗഹേതബ്ബാ.

"ദ്വാവീസതിയാ തികേസു ഏകേകം തികം ദുകാനം സതേന സതേന സദ്ധിം യോജേത്വാ"തി വുത്തം, തം ദുകതികപട്ഠാനേ കേസഞ്ചി പോത്ഥകാനം വസേന വുത്തം. കേസുചി പന ഏകേകോ ദുകോ ദ്വാവീസതിയാ ദ്വാവീസതിയാ തികേഹി യോജിതോ, തഞ്ച ഗമനം യുത്തം. ന ഹി തത്ഥ തികസ്സ യോജനാ അത്ഥി, അഥ ഖോ തികാനം ഏകേകേന പദേന ദുകസ്സാതി. തത്ഥ ഛസട്ഠിയാ തികപദേസു ഏകേകേന സംസന്ദിത്വാ ഛസട്ഠി ഹേതുദുകാ, തഥാ സഹേതുകദുകാദയോ ചാതി ദുകാനം ഛസതാധികാനി ഛസഹസ്സാനി ഹോന്തി. തേസു ഏകേകസ്മിം പടിച്ചവാരാദയോ സത്ത വാരാ നയാ പുച്ഛാ ച സബ്ബാ ദുകപട്ഠാനേ ഹേതുദുകേന സമാനാ.

"ദുകസതേ ഏകേകം ദുകം ദ്വാവീസതിയാ തികേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ"തി ച വുത്തം, തമ്പി തികദുകപട്ഠാനേ കേസഞ്ചി പോത്ഥകാനം വസേന വുത്തം. വുത്തനയേന പന യുത്തഗമനേസു ഏകേകോ തികോ ദുകസതേന യോജിതോ. തത്ഥ ഹേതുപദം പക്ഖിപിത്വാ വുത്തോ ഏകോ കുസലത്തികോ, തഥാ നഹേതുപദം...പേ॰... അരണപദന്തി കുസലത്തികാനം ദ്വേ സതാനി ഹോന്തി, തഥാ വേദനാത്തികാദീനമ്പീതി സബ്ബേസം ചതുസതാധികാനി ചത്താരി സഹസ്സാനി ഹോന്തി. തേസു ഏകേകസ്മിം വാരനയപുച്ഛാ തികപട്ഠാനേ കുസലത്തികേന സമാനാ.

"ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി വചനതോ പനാതി ഏതേന ഇദം ദസ്സേതി - "അനുലോമമ്ഹീ"തി "തികാദയോ ഛനയാ"തി ച അവിസേസേന വുത്തത്താ പടിച്ചവാരാദിവസേന സത്തവിധമ്പി അനുലോമം സഹ ഗഹേത്വാ **"ഛ അനുലോമമ്ഹീ"**തി വുത്തം, അനുലോമാദിവസേന ചതുബ്ബിധം തികപട്ഠാനം സഹ ഗഹേത്വാ **"തികഞ്ച**

പട്ഠാനവര”ന്തി, തഥാ ചതുബ്ബിധാനി ദുകപട്ഠാനാദീനി സഹ ഗഹേത്വാ **“ദുകുത്തമ”**ന്തിആദിം വത്വാ **“ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാ”**തി വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ഗഹേത്വാ ഇമസ്മിം പച്ചയാനുലോമേ സത്തപ്പഭേദേ ഛപി ഏതേ പട്ഠാനാ പട്ഠാനനയാ ചതുപ്പഭേദാ പുച്ഛാവസേന ഉദ്ധരിതബ്ബാതി. ഏവഞ്ഹി സബ്ബസ്മിം പട്ഠാനേ സബ്ബോ പച്ചയാനുലോമോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി. പച്ചനീയഗാഥാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച ദുകതികപട്ഠാനാദീസു വിസേസിതബ്ബേഹി തികേഹി പട്ഠാനം **തികപട്ഠാനം**. ദുകാനം തികപട്ഠാനം **ദുകതികപട്ഠാനം**. ദുകവിസേസിതാ വാ തികാ ദുകതികാ, ദുകതികാനം പട്ഠാനം **ദുകതികപട്ഠാന**ന്തി ഇമിനാ നയേന വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ദുകാദിവിസേസിതസ്സ ചേത്ഥ തികാദിപദസ്സ ദുകാദിഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. ദുകപട്ഠാനമേവ ഹി തികപദസംസന്ദനവസേന ദുകപദസംസന്ദനവസേന ച പവത്തം ദുകതികപട്ഠാനം ദുകദുകപട്ഠാനഞ്ച, തഥാ തികപട്ഠാനമേവ ദുകപദസംസന്ദനവസേന തികപദസംസന്ദനവസേന ച പവത്തം തികദുകപട്ഠാനം തികതികപട്ഠാനഞ്ചാതി.

പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ

൪൨-൪൪. **തേവീസതിമൂലകന്തി ഇദഞ്ചേത്ഥ ദുമൂലകംയേവ സന്ധായ വുത്തന്തി** ഇദം ദുകമൂലകേ പുച്ഛാനം മൂലഭൂതാ തേവീസതി ദുകാ സമ്ഭവന്തീതി തസ്സ “തേവീസതിമൂലക”ന്തി നാമം കത്വാ യാവ യത്തകോ പഭേദോ അത്ഥി, താവ തത്തകം തേവീസതിമൂലകം യഥാനുലോമേ വിത്ഥാരിതം. **ഏവം പച്ചനീയേപി വിത്ഥാരേതബ്ബന്തി** ദുകമൂലകേന തികമൂലകാദീസു നയം ദസ്സേതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്തം സിയാ. യദി പന യാവ തേവീസതിമം മൂലം യഥാ വിത്ഥാരിതന്തി അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോ, “യാവ തേവീസതിമം മൂല”ന്തേവ പാഠേന ഭവിതബ്ബം സിയാ. ന ഹി “തേവീസതിമൂലക”ന്തി ഏതസ്സ ബ്യഞ്ജനസ്സ തേവീസതിമം മൂലകന്തി അയമത്ഥോ സമ്ഭവതി. യഥാ അനുലോമേ “ഏകേകപദസ്സാ”തിആദിനാ പന ഏകമൂലാദിസബ്ബമൂലകപരിയോസാനം തത്ഥ നയദസ്സനവസേന ദസ്സിതം ഏകേകസ്സ പദസ്സ വിത്ഥാരം ദസ്സേതീതി സബ്ബമൂലകമേവ ചേത്ഥ “തേവീസതിമൂലക”ന്തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തഞ്ഹി തേവീസതിയാ പച്ചയാനം അവസേസസ്സ പച്ചയസ്സ മൂലഭാവതോ “തേവീസതിമൂലക”ന്തി ച തതോ പരം മൂലസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവതോ “സബ്ബമൂലക”ന്തി ച വുച്ചതി.

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൪൫-൪൬. **അനുലോമേ വുത്തേസു സബ്ബേസു ഏകമൂലകാദീസു ഏകേകം പദം പരിഹാപേത്വാതി** തത്ഥ ഏകമൂലകേ ചതുവീസതി പച്ചയപദാനി ഇധ ഏകമൂലകേ തേവീസതി, ഏകോ പന പച്ചയോ മൂലഭാവേന ഠിതോ അപുബ്ബതാഭാവതോ അഗണനൂപഗോ. തത്ഥ ദുമൂലകേ തേവീസതി പച്ചയപദാനി ഗണനൂപഗാനി, ഇധ ദുമൂലകേ ദ്വാവീസതീതി ഏവം പരിഹാപേത്വാതി അത്ഥോ.

അനുലോമതോ ഠിതസ്സ പച്ചനീയതോ അലബ്ഭമാനാനം സുദ്ധികപച്ചയാനഞ്ച അലബ്ഭമാനതം സന്ധായ **“ലബ്ഭമാനപദാന”**ന്തി വുത്തം. ന ഹി അഞ്ഞഥാ പുച്ഛാവസേന കോചി പച്ചയോ അലബ്ഭമാനോ നാമ അത്ഥീതി. വിസ്സജ്ജനാവസേനേവ വാ പവത്തം അനുലോമപച്ചനീയദേസനം സന്ധായ **“ലബ്ഭമാനപദാന”**ന്തി വുത്തം.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുച്ഛാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. കുസലത്തികം

൧. പടിച്ചവാരവണ്ണനാ

൧. പച്ചയാനുലോമം

(൨) വിഭങ്ഗവാരോ

൬൩. യാ കുസലത്തികേ ലഭന്തി, ന തായേവ വേദനാത്തികാദീസൂതി തികപദനാനത്തമത്തേന വിനാ മൂലാവസാനവസേന സദിസതം സന്ധായ **“ന തായേവാ”**തി വുത്തം, ന ച കേവലം തികന്തരേയേവ, കുസലത്തികേപി പന യാ പടിച്ചവാരേ ലഭന്തി, ന തായേവ പച്ചയവാരാദീസൂതി സബ്ബപുച്ഛാസമാഹരണം ഇധ കത്തബ്ബമേവ. **ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയേ ച തികപട്ഠാനേ വിതക്കത്തികപീതിത്തികാനം വിസ്സജ്ജനേ സബ്ബാപേതാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തീ**തി ഏത്ഥ പീതിത്തികഗ്ഗഹണം ന കാതബ്ബം. ന ഹി തത്ഥ ഏകൂനപഞ്ഞാസ പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തീതി.

തേന സദ്ധിന്തി തേന സഹജാതപച്ചയഭൂതേന സദ്ധിന്തി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **“യാവ നിരോധഗമനാ ഉദ്ധം പജ്ജതീ”**തി ച **“ഉപ്പാദാദയോ വാ പാപുണാതീ”**തി ച വചനേഹി ഖണത്തയസമങ്ഗീ ഉപ്പജ്ജതീതി വുച്ചതീതി അനുഞ്ഞാതം വിയ ഹോതി, ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗീയേവ പന ഏവം വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

യസ്മാ പന ഏകോ ഖന്ധോ ഏകസ്സാതിആദി ഇധ കുസലവചനേന ഗഹിതേ ഖന്ധേ സന്ധായ വുത്തം. വേദനാത്തികാദീസു പന ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച ദ്വിന്നം, ദ്വേ പടിച്ച ഏകസ്സപി, ഹേതുദുകാദീസു ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധേകദേസം പടിച്ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധേകദേസസ്സപി ഉപ്പത്തി വുത്താതി സഹ ഉപ്പജ്ജമാനാനം സബ്ബേസം ധമ്മാനം പച്ചയോ ഹോന്തോ ഏകേകസ്സപി ദുകതികാദിഭേദാനഞ്ച പച്ചയോ നാമ ഹോതിയേവ, തഥാ ദുകാദിഭേദാനഞ്ചാതി.

“രൂപേന സദ്ധിം അനുപ്പത്തിതോ ആരുപ്പവിപാകഞ്ച ന ഗഹേതബ്ബ”ന്തി വുത്തം, തം പന ന സബ്ബസ്മിം ഏതസ്മിം വചനേ ഗഹേതബ്ബം, അഥ ഖോ “ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപ”ന്തി ഏത്ഥേവ. ന കേവലഞ്ച ആരുപ്പവിപാകോവ, അഥ ഖോ ലോകുത്തരവിപാകകിരിയാബ്യാകതമ്പി ആരുപ്പേ ഉപ്പജ്ജമാനം ഏത്ഥ ന ഗഹേതബ്ബം. “വിപാകാബ്യാകതം കിരിയാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ”തി ഏത്ഥ പന ന കിഞ്ചി രൂപേന വിനാ സഹ വാ ഉപ്പജ്ജമാനം സഹേതുകം വിപാകകിരിയാബ്യാകതം അഗ്ഗഹിതം നാമ അത്ഥി. തത്ഥ പന യം രൂപേന സഹ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പച്ചയുപ്പന്നവിസേസം ദസ്സേതും **“ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപ”**ന്തി വുത്തം.

“വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ”തി ഏത്തകേ വത്തബ്ബേ പച്ചയഭൂതസ്സ വത്ഥുസ്സ “കടത്താ ച രൂപ”ന്തി ഏതസ്മിം സാമഞ്ഞവചനേ പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന അഗ്ഗഹിതതാപത്തിം നിവാരേതും **“ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥൂ”**തി വുത്തം. **ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥു, വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ**തി വാ വത്ഥുഖന്ധാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭൂതാനം പച്ചയഭാവവിസേസദസ്സനത്ഥം അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖം വചനദ്വയം വുത്തം സാമഞ്ഞേന ഗഹിതമ്പി വിസും ഉദ്ധടം.

മഹാഭൂതേപി പടിച്ച ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥന്തി യം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം കടത്താരൂപഞ്ച ഉപാദാരൂപം ഉപാദാരൂപഗ്ഗഹണേന വിനാ “ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതീ”തി വുത്തം, തസ്സ മഹാഭൂതേപി പടിച്ച ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ. ഏതസ്മിം പന ദസ്സനേ ഖന്ധപച്ചയസഹിതാസഹിതഞ്ച സബ്ബം ഉപാദാരൂപം ഇതോ പരേസു സഹജാതപച്ചയാദീസു സങ്ഗഹിതന്തി ഇമമത്ഥം സന്ധായ **“കടത്താരൂപം പടിസന്ധിയമ്പീ”**തി **പി**-സദ്ദോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപന്തി വുത്തനയേനാതി “മഹാഭൂതേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ”ന്തി ഏത്ഥ അത്ഥതോ അയം നയോ വുത്തോതി സന്ധായാഹ.

൬൪. രൂപമിസ്സകാ പഹായാതി യാസു പുച്ഛാസു രൂപേന വിനാ പച്ചയുപ്പന്നം ന ലബ്ഭതി, അഥ ഖോ രൂപമിസ്സകമേവ ലബ്ഭതി, താ പഹായാതി അധിപ്പായോ.

൬൫. “തിണ്ണം സന്നിപാതാ ഗബ്ഭസ്സ അവക്കന്തി ഹോതീ”തി വചനതോതി ഗബ്ഭസേയ്യകപടിസന്ധിയാ പഞ്ചക്ഖന്ധസബ്ഭാവേന തായ സമാനലക്ഖണാ സബ്ബാപി പഞ്ചവോകാരപടിസന്ധി ഓക്കന്തിനാമകാതി സാധേതി. പരിപുണ്ണധമ്മാനം വിസ്സജ്ജനം ഏത്ഥ അത്ഥീതി **പരിപുണ്ണവിസ്സജ്ജനാ**.

ഏത്ഥ ച “ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച തയോ...പേ०... മഹാഭൂതേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ”ന്തി (പട്ഠാ० ௧.௧.൫൩) ഏത്താവതാ പഞ്ചവോകാരേ സബ്ബം ചിത്തകമ്മസമുട്ഠാനരൂപം ദസ്സിതം. അവസേസം പന ദസ്സേതും **“ബാഹിര”**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ബാഹിര**ന്തി ഏതേന അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപം ദസ്സേതി, പുന **ആഹാരസമുട്ഠാനം ഉതുസമുട്ഠാന**ന്തി ഏതേഹി സബ്ബം ഇന്ദ്രിയബദ്ധം ആഹാരഉതുസമുട്ഠാനരൂപം. തത്ഥ “ഉതുസമുട്ഠാനം ഏക”ന്തിആദിനാ അസഞ്ഞസത്താനമ്പി ഉതുസമുട്ഠാനം വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി തത്ഥ തസ്സ വജ്ജനേ കാരണം അത്ഥീതി. ആദിമ്ഹി പന “ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ചാ”തിആദി അവിസേസവചനം സഹജാതം അരൂപമ്പി പച്ചയം ഹേതാദികേ ച പച്ചയേ ബഹുതരേ ലഭന്തം ചിത്തസമുട്ഠാനകടത്താരൂപദ്വയം സഹ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ വുത്തം, ഏവഞ്ച കത്വാ തസ്സ പരിയോസാനേ “മഹാഭൂതേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ”ന്തി വുത്തം, തസ്മാ തത്ഥ കടത്താരൂപം ചിത്തസമുട്ഠാനസമ്ബന്ധം തംസമാനഗതികം പഞ്ചവോകാരേ വത്തമാനമേവ ഗഹിതന്തി അഗ്ഗഹിതം കടത്താരൂപം ദസ്സേതും **“അസഞ്ഞസത്താനം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ചാ”**തിആദി വുത്തം, തസ്മാ ഉപാദാരൂപം ഇധാപി കമ്മപച്ചയവിഭങ്ഗേ വിയ “മഹാഭൂതേ പടിച്ച കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ”ന്തി (പട്ഠാ० ௧.௧.൬൩) കടത്താരൂപഭാവവിസിട്ഠം ഉപാദാരൂപം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി വുത്തസ്സ ഉതുസമുട്ഠാനസ്സ പുനവചനേ പയോജനം അത്ഥീതി.

കസ്മാ പന യഥാ ബാഹിരാദീസു “മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപ”ന്തി അവിസേസേത്വാ ഉപാദാരൂപം വുത്തം, ഏവം അവത്വാ ചിത്തകമ്മജഉപാദാരൂപാനി “ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ”ന്തി ഹേതുപച്ചയാദീസു സഹ “ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ഉപാദാരൂപം അസഞ്ഞസത്താനം...പേ०... കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ”ന്തി അധിപതിപച്ചയാദീസു വിസും ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഭാവകടത്താരൂപഭാവേഹി വിസേസേത്വാവ വുത്താനീതി? തത്ഥ ബാഹിരഗ്ഗഹണാദീഹി വിയ ഏത്ഥ മഹാഭൂതാനം കേനചി അവിസേസിതത്താ. അപിച ഇദ്ധിചിത്തനിബ്ബത്താനം കമ്മപച്ചയാനഞ്ച ഇട്ഠാനിട്ഠാനം ബാഹിരരൂപായതനാദീനം ചിത്തം കമ്മഞ്ച ഹേതാദീസു ന കോചി പച്ചയോ, ആഹാരഉതുസമുട്ഠാനാനം പന ചിത്തം പച്ഛാജാതഭാവേന ഉപത്ഥമ്ഭകമേവ, ന ജനകം, മഹാഭൂതാനേവ പന തേസം സഹജാതാദിഭാവേന ജനകാനി, തസ്മാ സതിപി ചിത്തേന കമ്മേന ച വിനാ അഭാവേ ഹേതാദിപച്ചയഭൂതേഹി അരൂപേഹി ഉപ്പജ്ജമാനാനി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപകടത്താരൂപഭൂതാനേവ ഉപാദാരൂപാനി ഹോന്തി, ന അഞ്ഞാനീതി ഇമം വിസേസം ദസ്സേതും ചിത്തകമ്മജേസ്വേവ ഉപാദാരൂപേസു വിസേസനം കതം. അഞ്ഞാനി വാ സമാനജാതികേന രൂപേന സമുട്ഠാനാനി പാകടവിസേസനാനേവാതി ന വിസേസനം അരഹന്തി, ഏതാനി പന അസമാനജാതികേഹി അരൂപേഹി സമുട്ഠിതാനി വിസേസനം അരഹന്തീതി വിസേസിതാനീതി വേദിതബ്ബാനി. യഥാ വാ ചിത്തകമ്മാനി ചിത്തകമ്മസമുട്ഠാനാനം സവിസേസേന പച്ചയഭാവേന പച്ചയാ ഹോന്തി സഹജാതാദിപച്ചയഭാവതോ മൂലകരണഭാവതോ ച, ന ഏവം ഉതുആഹാരാ തംസമുട്ഠാനാനന്തി ചിത്തകമ്മജാനേവ വിസും വിസേസനം അരഹന്തി. ഇതരാനി പന മഹാഭൂതവിസേസേനേവ വിസേസിതാനി, ഇധ ഉപാദാരൂപവിസേസനേന മഹാഭൂതാനി വിയ. ന ഹി അഞ്ഞതരവിസേസനം ഉഭയവിസേസനം ന ഹോതീതി.

൧൯. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥു, വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ**തി ഖന്ധവത്ഥൂനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാദസ്സനേന പുബ്ബേ വിസും പച്ചയഭാവേന ദസ്സിതാനം ഖന്ധാനം ഏകതോ പച്ചയഭാവോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **“ചതുന്നമ്പി ഖന്ധാനം ഏകതോ വത്ഥുനാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതം ദസ്സേതും വുത്ത”**ന്തി. “ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥൂ”തി ഇദം പന ചതുന്നമ്പി ഖന്ധാനം ഏകതോ പടിച്ചത്ഥഫരണതാദസ്സനത്ഥം, “വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ”തി വത്ഥുസ്സ. ന കേവലഞ്ച ഖന്ധാനം ഇധേവ, ഹേതുപച്ചയാദീസുപി അയമേവ നയോ. തത്ഥ സബ്ബേസം ഖന്ധാനം വിസും പടിച്ചത്ഥഫരണതം ദസ്സേത്വാ പുന “വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ”തി വത്ഥുസ്സപി ദസ്സിതായ “ഏകം ഖന്ധഞ്ച വത്ഥുഞ്ച പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ”തിആദിനാ ഖന്ധവത്ഥൂനഞ്ച ദസ്സിതായേവ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബാ.

കസ്മാ പനേത്ഥ “കുസലം ധമ്മം പടിച്ച അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ, കുസലേ ഖന്ധേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനാ മഹാഭൂതാ”തി ഏവമാദി ന വുത്തം, നനു യദേവ പടിച്ചത്ഥം ഫരതി, ന തേനേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന ഭവിതബ്ബം ഹേതുപച്ചയാദീഹി വിയ. ന ഹി യം “ഏകം തയോ ദ്വേ ച ഖന്ധേ പടിച്ചാ”തി വുത്തം, തേ ഹേതുപച്ചയഭൂതാ ഏവ ഹോന്തി. ഏസ നയോ ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി. പച്ചയവാരേ ച

“അബ്യാകതം ധമ്മം പച്ചയാ കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ”തി (പട്ഠാം ൧.൧.൨൩) വുത്തം, ന വത്ഥു കുസലാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതി, അഥ ച പന തംപച്ചയാ ഖന്ധാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഉപ്പത്തി വുത്താ ഏവ. യദിപി കുസലാ ഖന്ധാ മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ന ഹോന്തി, തഥാപി തേ പടിച്ച തേസം ഉപ്പത്തി വത്തബ്ബാ സിയാതി? ന വത്തബ്ബാ ഖന്ധസഹജാതാനം മഹാഭൂതാനം ഖന്ധാനം പച്ചയഭാവാഭാവതോ. അഞ്ഞമഞ്ഞസദ്ദോ ഹി ന ഹേതാദിസദ്ദോ വിയ നിരപേക്ഖോ, സഹജാതാദിസദ്ദോ വിയ വാ അഞ്ഞതരാപേക്ഖോ, അഥ ഖോ യഥാവുത്തേതരേതരാപേക്ഖോ. പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാ ച ഖന്ധാ മഹാഭൂതാ ഇധ യഥാവുത്താ ഭവേയ്യും, തേസു ച മഹാഭൂതാ ഖന്ധാനം ന കോചി പച്ചയോ. യസ്സ ച സയം പച്ചയോ, തതോ തേന തന്നിസ്സിതേന വാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജമാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തബ്ബതം അരഹതി, യഥാ ഖന്ധേ പടിച്ച ഖന്ധാ, വത്ഥും പച്ചയാ ഖന്ധാ. തസ്മാ അത്തനോ പച്ചയസ്സ പച്ചയത്താഭാവതോ തദപേക്ഖത്താ ച അഞ്ഞമഞ്ഞസദ്ദസ്സ ഖന്ധേ പടിച്ച പച്ചയാ ച മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഉപ്പത്തി ന വുത്താ, ന അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ച വുത്താ. ഖന്ധാ പന വത്ഥും പച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനാ വത്ഥുസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയാ ഹോന്തി, തന്നിസ്സിതേന ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജന്തി. തസ്മാ വത്ഥും പച്ചയാ ഖന്ധാനം കുസലാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഉപ്പത്തി വുത്താതി.

൯. **ന സാ ഗഹിതാ**തി ചക്ഖായതനാദീനി നിസ്സയഭൂതാനി പടിച്ചാതി ന വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. നിസ്സയപച്ചയഭാവേന പന ന ചക്ഖായതനാദീനി ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന രൂപായതനാദീനി വിയ ന ഗഹിതാനീതി.

൧൦. ദ്വീസു ഉപനിസ്സയേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി, ആരമ്മണൂപനിസ്സയമ്പി പന യേ ലഭന്തി, തേസം വസേന ആരമ്മണപച്ചയസദിസന്തി ഏവം വുത്തന്തി ദസ്സേതും **“തത്ഥ കിഞ്ചാപീ”**തി ആഹ. തത്ഥ “ന സബ്ബേ അകുസലാ അബ്യാകതാ ആരമ്മണൂപനിസ്സയം ലഭന്തീ”തി പുരിമപാഠോ. കുസലാപി പന മഹഗ്ഗതാ ഏകന്തേന, കാമാവചരാ ച കദാചി ന ലഭന്തീതി **“ന സബ്ബേ കുസലാകുസലാബ്യാകതാ”**തി പഠന്തി.

൧൧. പുരേജാതപച്ചയേ യഥാ അഞ്ഞത്ഥ പച്ചയം അനിദ്ദിസിത്വാവ ദേസനാ കതാ, ഏവം അകത്വാ കസ്മാ **“വത്ഥും പുരേജാതപച്ചയാ”**തി വുത്തന്തി? നിയമസബ്ഭാവാ. ഹേതുആദീസു ഹി നിയമോ നത്ഥി. ന ഹി തേഹി ഉപ്പജ്ജമാനാനം അലോഭാദീസു കുസലാദീസു രൂപാദീസു ച അയമേവ പച്ചയോതി നിയമോ അത്ഥി, ഇധ പന വത്ഥു ന വത്ഥുധമ്മേസു പുരേജാതപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ധമ്മാനം നിയമതോ ഛബ്ബിധം വത്ഥു പുരേജാതപച്ചയോ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും ഇദം വുത്തം. ആരമ്മണപുരേജാതമ്പി ഹി വത്ഥുപുരേജാതേ അവിജ്ജമാനേ ന ലബ്ഭതി, ഏവഞ്ച കത്വാ പടിസന്ധിവിപാകസ്സ നപുരേജാതപച്ചയാ ഏവ ഉപ്പത്തി വുത്താ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സപി തസ്സ പുരേജാതപച്ചയോ ന ഉദ്ധടോ. “നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മം പടിച്ച വിപാകോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി പുരേജാതപച്ചയാ”തി ഏതസ്സപി അലാഭതോ തത്ഥ “പുരേജാതേ തീണീ”തി (പട്ഠാം ൧.൩.൧൨൪) വുത്തന്തി.

൧൨. **തഥാ പടിസന്ധിക്ഖണേ മഹാഭൂതാനന്തി** മഹാഭൂതാനം ഏകക്ഖണികനാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയവസേനേവ തദുപാദാരൂപാനമ്പി വദതീതി ച ദട്ഠബ്ബം. **കടത്താരൂപാനന്തി** പവത്തിയം കടത്താരൂപാനന്തി അധിപ്പായോ.

൧൩. **യഥാലാഭവസേനാ**തി ഇന്ദ്രിയരൂപേസു യം യം പടിസന്ധിയം ലബ്ഭതി, തസ്സ തസ്സ വസേന.

൧൪. വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനാനമ്പി കേസഞ്ചി നിയമതോ വത്ഥു വിപ്പയുത്തപച്ചയോ, കേസഞ്ചി ഖന്ധാ, ന ച സമാനവിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഏവ കുസലാദികേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജമാനാ ഉപ്പജ്ജന്തി, അഥ ഖോ നാനാവിപ്പയുത്തപച്ചയാപി, തസ്മാ തം വിസേസം ദസ്സേതും **“വത്ഥും വിപ്പയുത്തപച്ചയാ, ഖന്ധേ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ”**തി തത്ഥ തത്ഥ വുത്തം. തത്ഥ തദായത്തവുത്തിതായ പച്ചയുപ്പന്നോ പച്ചയം പച്ചയം കരോതീതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ വസേന ഉപയോഗവചനം ദട്ഠബ്ബം. വത്ഥും ഖന്ധേ വിപ്പയുത്തപച്ചയകരണതോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. അട്ഠകഥായം പന **“വത്ഥും പടിച്ച വിപ്പയുത്തപച്ചയാ, വത്ഥുനാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതം സാധേന്തേനാ”**തി അത്ഥോ വുത്തോ, തത്ഥ കുസലാനം ഖന്ധാനം വത്ഥും പടിച്ച ഉപ്പത്തി നത്ഥീതി “വത്ഥും പടിച്ചാ”തി ന സക്കാ വത്തുന്തി, ഇദം പന പടിച്ചസദ്ദേന അയോജേത്വാ

“പടിച്ച ഉപ്പജ്ജന്തി വത്ഥും വിപ്പയുത്തപച്ചയാ”തി യോജേത്വാ തസ്സത്ഥോ “വത്ഥുനാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതം സാധേന്തേനാ”തി വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. കിം പന പടിച്ചാതി? യം “ഏകം ഖന്ധ”ന്തിആദികം പാളിയം പടിച്ചാതി വുത്തം. തമേവ അത്ഥം പാകടം കത്വാ “വത്ഥും വിപ്പയുത്തപച്ചയാതി ഖന്ധേ പടിച്ച ഖന്ധാ, വത്ഥുനാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതം സാധേന്തേനാ”തി പഠന്തി. അനന്തരത്താ പാകടസ്സ അബ്യാകതചിത്തസമുട്ഠാനസ്സേവ ഗഹണം മാ ഹോതൂതി **“അബ്യാകതചിത്തസമുട്ഠാനമ്പി കുസലാകുസലചിത്തസമുട്ഠാനമ്പീ”**തി ആഹ. ആസന്നമ്പി ദൂരമ്പി സബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതീതി.

൭൧-൭൨. **“ഇമേ വീസതി പച്ചയാതി സംഖിപിത്വാ ദസ്സിതാനം വസേനേതം വുത്ത”**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ യദി ഏകേനപി ദേസനം സംഖിത്തം സംഖിത്തമേവ, ആദിമ്ഹി പന തയോ പച്ചയാ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ഏകമ്പി പദം അപരിഹാപേത്വാ വിത്ഥാരിതാതി തേ ചത്താരോ പച്ഛാജാതഞ്ച വജ്ജേത്വാ “ഇമേ ഏകൂനവീസതി പച്ചയാ”തി വത്തബ്ബം സിയാ. ഏത്തകാ ഹി സംഖിപിത്വാ ദസ്സിതാതി. യേ പന പാളിയം വിത്ഥാരിതം അവിത്ഥാരിതഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗഹേത്വാ വുത്തന്തി വദന്തി, തേസം “ഇമേ തേവീസതി പച്ചയാ”തി പാഠേന ഭവിതബ്ബം. ആദിമ്ഹി പന തയോ പച്ചയേ വിത്ഥാരിതേ വജ്ജേത്വാ യതോ പഭുതി സങ്ഖേപോ ആരദ്ധോ, തതോ ചതുത്ഥതോ പഭുതി സംഖിത്തം വിത്ഥാരിതഞ്ച സഹ ഗഹേത്വാ “ഇമേ തേവീസതി പച്ചയാ”തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

വിഭങ്ഗവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൨) സങ്ഖ്യാവാരോ

൭൩. **തഥാ പുരേജാതപച്ചയേ**തി യഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ വിസേസോ വിഭങ്ഗേ അത്ഥി, തഥാ പുരേജാതപച്ചയേപി അത്ഥീതി അത്ഥോ. “വത്ഥും പുരേജാതപച്ചയാ”തി ഹി തത്ഥ വിസേസോ പടിസന്ധിഅഭാവോ ചാതി. **വിപാകാനി ചേവ വീഥിചിത്താനി ച ന ലബ്ഭന്തീ**തി ഏതേന “കിരിയാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ചാ”തിആദികേ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൭൩) വിഭങ്ഗേ വിപാകാബ്യാകതാഭാവം കിരിയാബ്യാകതേ ച അജവനസ്സ സബ്ബേന സബ്ബം അലബ്ഭമാനതം വിസേസം ദസ്സേതി.

൭൪. **ഏകമൂലകേ ദസ്സിതായ ദേസനായ ലബ്ഭമാനഗണനഞ്ഞേവ ആദായാ**തി ഇദം ഏതസ്മിം അനുലോമേ സുദ്ധികനയേ ദസ്സിതഗണനതോ തതോ പരേസു നയേസു അഞ്ഞിസ്സാ അഭാവം സന്ധായ വുത്തം. അബഹുഗണനേന യുത്തസ്സ തേന സമാനഗണനതാ ച ഇമസ്മിം അനുലോമേയേവ ദട്ഠബ്ബാ. പച്ചനീയേ പന “നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണേ ഏക”ന്തിആദിം (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൪൪) വക്ഖതീതി.

൭൫-൭൬. **തേ പന സങ്ഖിപിത്വാ തേവീസതിമൂലകോവേത്ഥ ദസ്സിതോ**തി ഏത്ഥ പച്ഛാജാതവിപാകാനം പരിഹീനത്താ “ദ്വാവീസതിമൂലകോ”തി വത്തബ്ബം സിയാ സാസേവനസവിപാകാനം വസേന. ദുവിധമ്പി പന ദ്വാവീസതിമൂലകം സഹ ഗഹേത്വാ സങ്ഗഹിതേ തസ്മിം ഉഭയസബ്ഭാവതോ “തേവീസതിമൂലകോ”തി ആഹാതി ദട്ഠബ്ബം. ആസേവനവിപാകാനം വാ വിരോധാഭാവേ സതി പുച്ഛായ ദസ്സിതനയേന തേവീസതിമൂലകേന ഭവിതബ്ബം, തസ്സ ച നാമം ദ്വാവീസതിമൂലകേ ആരോപേത്വാ “തേവീസതിമൂലകോ”തി വുത്തന്തി അയമേത്ഥ രുള്ഹീ.

ആരമ്മണപദേ ചേവാതി ഏതേന ഏകമൂലകേ അഞ്ഞപദാനി വജ്ജേതി. ന ഹി ഏകമൂലകേ ഹേതാദീസു തയോവാതി അധിപ്പായോ. സുദ്ധികനയോ പന ആരമ്മണമൂലകാദീസു ന ലബ്ഭതീതി ആരമ്മണമൂലകേ “നവാ”തി ഏതായ അധികഗണനായ അഭാവദസ്സനത്ഥം **“ആരമ്മണേ ഠിതേന സബ്ബത്ഥ തീണേവ പഞ്ഹാ”**തി വുത്തം. തത്ഥ കാതബ്ബാതി വചനസേസോ. **തീണേവാ**തി ച തതോ ഉദ്ധം ഗണനം നിവാരേതി, ന അധോ പടിക്ഖിപതി. തേന “വിപാകേ ഏക”ന്തി ഗണനാ ന നിവാരിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. തീസു ഏകസ്സ അന്തോഗധതായ ച “തീണേവാ”തി വുത്തന്തി. **ഇതീ**തിആദിനാ “സബ്ബത്ഥ തീണേവാ”തി വചനേന അത്തനോ വചനം ദള്ഹം കരോതി.

൮൦-൮൬. **യേ ...പേ॰... തം ദസ്സേതു**ന്തി ഏത്ഥായമധിപ്പായോ - യദിപി അവിഗതാനന്തരം “ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണീ”തി വുത്തേപി ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം സംസന്ദനേ യാ

ഗണനാ ലബ്ഭതി, സാ ദസ്സിതാ ഹോതി, തഥാപി ഊനതരഗണനേഹി സമാനഗണനേഹി ച സദ്ധിം സംസന്ദനേ ഊനതരാ സമാനാ ച ഹോതി, ന ഏവം ആവികരണവസേന ദസ്സിതാ ഹോതി, വിപല്ലാസയോജനായ പന തഥാ ദസ്സേതി. വചനേന വാ ഹി ലിങ്ഗേന വാ അത്ഥവിസേസാവികരണം ഹോതീതി. **തേനേതം ആവികരോതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏവമേവ അധിപ്പായോ യോജേതബ്ബോ. പച്ചനീയാദീസുപി പന "നാരമ്മണപച്ചയാ നഹേതുയാ ഏകം... പേ॰... നോവിഗതപച്ചയാ നഹേതുയാ ഏക"ന്തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൭) മൂലപദം ആദിമ്ഹിയേവ ഠപേത്വാ യോജനാ കതാ, ന ച തത്ഥ ഏതം ലക്ഖണം ലബ്ഭതി, തസ്മാ മൂലപദസ്സ ആദിമ്ഹി ഠപേത്വാ യോജനമേവ കമോ, ന ചക്കബന്ധനന്തി "ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണീ"തിആദി യോജിതം, ന ച വിഞ്ഞാതേ അത്ഥേ വചനേന ലിങ്ഗേന ച പയോജനമത്ഥീതി.

പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിച്ചവാരോ

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ

൨൩-൨൭. **"അഹേതുകം വിപാകാബ്യാകതന്തി ഇദം രൂപസമുട്ഠാപകവസേനേവ വേദിതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം, സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന പനേതം ന ന സക്കാ യോജേതും.

൩൩. **സഹജാതപുരേജാതപച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീ**തി ഏത്ഥ ച സഹജാതാ ച ഹേതാദയോ പുരേജാതാ ച ആരമ്മണാദയോ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി നപച്ഛാജാതപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ദ്വീഹേവ സഹജാതപുരേജാതപച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജന്തി, അഥ ഖോ പച്ഛാജാതവജ്ജേഹി സബ്ബേഹീതി.

൩൪-൩൭. **നാഹാരപച്ചയേ ഏകച്ചം രൂപമേവ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്ന**ന്തി യം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി, സോ പച്ചയോ രൂപമേവാതി കത്വാ വുത്തം. യസ്മാ പന പച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി, സോ അരൂപമ്പി ഹോതി യഥാ കമ്മം കടത്താരൂപസ്സ.

൩൯-൧൦൨. നമഗ്ഗപച്ചയേ യദിപി ചിത്തസമുട്ഠാനാദയോ സബ്ബേ രൂപകോട്ഠാസാ ലബ്ഭന്തി, തഥാപി യം മഗ്ഗപച്ചയം ലഭതി, തസ്സ പഹീനത്താ **"ഏകച്ചം രൂപം പച്ചയുപ്പന്ന"**ന്തി വുത്തം, ഏവമേവ പന നഹേതുപച്ചയാദീസുപി ഏകച്ചരൂപസ്സ പച്ചയുപ്പന്നതാ ദട്ഠബ്ബാ.

൧൦൭-൧൨൩. **നാഹാരനഇന്ദ്രിയനഝാനനമഗ്ഗപച്ചയാ സബ്ബത്ഥ സദിസവിസ്സജ്ജനാ**തി ഇദം ഏതേസു മൂലഭാവേന ഠിതേസു ഗണനായ സമാനതം സന്ധായ വുത്തം. മൂലാനഞ്ഹി ഇധ വിസ്സജ്ജനം ഗണനായേവ, ന സരൂപദസ്സനന്തി. **നസഹജാതാദിചതുക്കം ഇധാപി പരിഹീനമേവാ**തി സുദ്ധികനയേ വിയ മൂലേസുപി പരിഹീനമേവാതി അത്ഥോ.

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൧൨൮-൧൭൯. **ഹേതാധിപതിമഗ്ഗപച്ചയേസു അനുലോമതോ ഠിതേസു...പേ॰... അട്ഠ പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭന്തീ**തി തിണ്ണമ്പി സാധാരണാനം പച്ചനീയതോ അലബ്ഭമാനാനം സബ്ബേസം സങ്ഗഹവസേന വുത്തം, തസ്മാ മഗ്ഗപച്ചയേ ഇതരേഹി സാധാരണാ സത്തേവ യോജേതബ്ബാ. അധിപതിപച്ചയേ അനുലോമതോ ഠിതേ ഹേതുപച്ചയോപി പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭതി, സോ പന മഗ്ഗേന അസാധാരണോതി കത്വാ ന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. യേഹി വിനാ അരൂപം ന ഉപ്പജ്ജതി, തേ ഏകന്തികത്താ അരൂപട്ഠാനികാതി ഇധ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ, തേന പുരേജാതാസേവനപച്ചയാ തേഹി വിനാപി അരൂപസ്സ ഉപ്പത്തിതോ വജ്ജിതാ ഹോന്തി. സബ്ബട്ഠാനികാ അഞ്ഞമഞ്ഞആഹാരിന്ദ്രിയാ ച തേഹി വിനാ അരൂപസ്സ അനുപ്പത്തിതോ സങ്ഗഹിതാതി. **ഊനതരഗണനാനംയേവ വസേനാ**തി യദി അനുലോമതോ ഠിതാ ഏകകാദയോ ദ്വാവീസതിപരിയോസാനാ ഊനതരഗണനാ ഹോന്തി, തേസം വസേന പച്ചനീയതോ യോജിതസ്സ തസ്സ തസ്സ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. അഥ പച്ചനീയതോ യോജിതോ ഊനതരഗണനോ, തസ്സ വസേന അനുലോമതോ ഠിതസ്സപി ഗണനാ വേദിതബ്ബാതി അത്ഥോ. "അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ നാരമ്മണേ ഏക"ന്തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൪൩) പന ന ഇദം ലക്ഖണം ഏകന്തികം.

പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ

൧൯. സബ്ബത്ഥേവാതി ന കേവലം ഹേതുമ്ഹിയേവ, അഥ ഖോ സബ്ബേസു പച്ചയേസു പച്ചനികതോ ഠിതേസൂതി അത്ഥോ. പുരേജാതം ആസേവനഞ്ച അലഭന്തം കഞ്ചി നിദസ്സനവസേന ദസ്സേന്തോ **"പടിസന്ധിവിപാകോ പനാ"**തിആദിമാഹ.

"പുരേജാതപച്ഛാജാതാസേവനവിപാകവിപ്പയുത്തേസു പച്ചനീകതോ ഠിതേസു ഏകം ഠപേത്വാ അവസേസാ അനുലോമതോ ലബ്ഭന്തീ"തി ഇദം അവസേസാനം ലാഭമത്തം സന്ധായ വുത്തം. ന സബ്ബേസം അവസേസാനം ലാഭന്തി ദട്ഠബ്ബം. യദിപി ഹി പച്ഛാജാതേ പസങ്ഗോ നത്ഥി "അനുലോമതോ സബ്ബത്ഥേവ ന ലബ്ഭതീ"തി അപവാദസ്സ കതത്താ, പുരേജാതോ പന വിപ്പയുത്തേ പച്ചനീകതോ ഠിതേ അനുലോമതോ ലബ്ഭതീതി ഇദമ്പി അവസേസാ സബ്ബേതി അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ആപജ്ജേയ്യ. യമ്പി കേചി "വിപ്പയുത്തപച്ചയരഹിതേ ആരുപ്പേപി ആരമ്മണപുരേജാതസ്സ സമ്ഭവം ഞാപേതും ഏവം വുത്ത"ന്തി വദന്തി, തമ്പി തേസം രുചിമത്തമേവ. ന ഹി യഥ വത്ഥുപുരേജാതം ന ലബ്ഭതി, തഥ ആരമ്മണപുരേജാതഭാവേന ഉപകാരകം ഹോതീതി ദസ്സിതോയം നയോതി. **യുജ്ജമാനകവസേനാ**തി പച്ചനികതോ ഠിതസ്സ ഠപേതബ്ബത്താ വുത്തം, യുജ്ജമാനകപച്ചയുപ്പന്നവസേന വാതി അത്ഥോ. "മഗ്ഗപച്ചയേ പച്ചനികതോ ഠിതേ ഹേതുപച്ചയോ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭതീ"തി പുരിമപാഠോ, അധിപതിപച്ചയോപി പന ന ലബ്ഭതീതി **"ഹേതാധിപതിപച്ചയാ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തീ"**തി പഠന്തി. അധിപതിപച്ചയേ പച്ചനീകതോ ഠിതേ പച്ഛാജാതതോ അഞ്ഞോ അനുലോമതോ അലബ്ഭമാനോ നാമ നത്ഥീതി ന വിചാരിതം. അഞ്ഞമഞ്ഞേ പച്ചനീകതോ ഠിതേ "അരൂപാനംയേവാ"തി വുത്താ നവ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തി, തമ്പി പച്ചനികതോ ഠിതേഹി ആരമ്മണപച്ചയാദീഹി സദിസതായ സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി ന വിചാരിതം ഭവിസ്സതീതി.

൧൯-൧൮. യാവ ആസേവനാ സബ്ബം സദിസന്തി ന അഞ്ഞമഞ്ഞേന ഘടിതസ്സ മൂലസ്സ വിത്ഥാരിതത്താ തതോ പരാനി മൂലാനി സന്ധായ വുത്തം. തേസു ഹി അനുലോമതോ യോജേതബ്ബപച്ചയാ ച പഞ്ഹാ ചാതി സബ്ബം സദിസന്തി.

ഇമസ്മിം പച്ചനീയാനുലോമേതി ഏതസ്സ **"ഇമേസമ്പി പകിണ്ണകാനം വസേനേത്ഥ ഗണനവാരോ അസമ്മോഹതോ വേദിതബ്ബോ"**തി ഏതേന സഹ സമ്ബന്ധോ . തത്ഥ **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു പച്ചയേസൂതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പച്ചനീയാനുലോമേ ലബ്ഭമാനേസു പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേസുപീതി വാ യോജേതബ്ബം. തത്ഥ **പി**-സദ്ദേന ഇമമത്ഥം ദീപേതി - ന കേവലം പച്ചയേസ്വേവ കിസ്മിഞ്ചി പച്ചനീകതോ ഠിതേ കേചി അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തി, അഥ ഖോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേസുപി കോചി ഏകച്ചം പച്ചയം ലഭമാനോ കഞ്ചി പച്ചയം ന ലഭതീതി. തത്ഥ കമ്മപച്ചയം ലഭമാനോ യേഭുയ്യേന ഇന്ദ്രിയപച്ചയം ലഭതി, മഗ്ഗപച്ചയം ലഭമാനോ യേഭുയ്യേന ഹേതുപച്ചയം, തഥാ ച ഝാനപച്ചയം ലഭമാനോ മഗ്ഗപച്ചയന്തി ഏതേസ്വേവ ലാഭാലാഭാ വിചാരിതാ. **യത്ഥാ**തി പഞ്ചവോകാരപവത്തേ അസഞ്ഞേസു ച. **രൂപധമ്മാ**തി യഥാവുത്താനി കടത്താരൂപാനേവ സന്ധായ വദതി. ന ഹി പഞ്ചവോകാരപവത്തേ സബ്ബേ രൂപധമ്മാ ഹേതാദീനി ന ലഭന്തീതി. "ഹേതാധിപതിവിപാകിന്ദ്രിയപച്ചയേ ന ലഭന്തീ"തി പുരിമപാഠോ, ഝാനമഗ്ഗേപി പന ന ലഭന്തീതി **"ഹേതാധിപതിവിപാകിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയേ ന ലഭന്തീ"**തി പഠന്തി. യേ രൂപധമ്മാനം പച്ചയാ ഹോന്തി, തേസു അരൂപട്ഠാനികവജ്ജേസു ഏതേയേവ ന ലഭന്തീതി അധിപ്പായോ. പച്ഛാജാതാഹാരവിപ്പയുത്തപച്ചയേപി ഹി പവത്തേ കടത്താരൂപം ലഭതീതി. ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനപച്ചയദസ്സനമത്തഞ്ചേതം, ന തേഹി പച്ചയേഹി ഉപ്പത്തിഅനുപ്പത്തിദസ്സനന്തി. ഏവം ഇന്ദ്രിയപച്ചയാലാഭോ ജീവിതിന്ദ്രിയം സന്ധായ വുത്തോ സിയാ. യഥാവുത്തേസു ഹി ധമ്മവസേന പച്ഛാജാതാദിത്തയമ്പി അലഭന്തം നാമ കടത്താരൂപം നത്ഥി. കോ പന വാദോ സബ്ബട്ഠാനികകമ്മേസു. ഇന്ദ്രിയം പന അലഭന്തം അത്ഥി, കിന്തം? ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി. യദി ഏവം ഉപാദാരൂപാനി സന്ധായ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയമ്പി ന ലഭന്തീതി വത്തബ്ബം, തം പന പാകടന്തി ന വുത്തം സിയാ. അരൂപിന്ദ്രിയാലാഭം വാ സന്ധായ ഇന്ദ്രിയപച്ചയാലാഭോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

൧൯൯-൧൯൭. നാരമ്മണമൂലകേസു ദുകാദീസു ഹേതുയാ പഞ്ചാതി യദിപി തികാദീസു "ഹേതുയാ പഞ്ചാ"തി ഇദം നത്ഥി, തഥാപി ദുകാദീസു സബ്ബത്ഥ അനുത്താനം വത്തുകാമോ

''ദുകാദീസൂ''തി സബ്ബസങ്ഗഹവസേന വത്വാ തത്ഥ യം ആദിദുകേ വുത്തം ''ഹേതുയാ പഞ്ചാ''തി, തം നിദ്ധാരേതി. കേചി പന ''നാരമ്മണമൂലകേ ഹേതുയാ പഞ്ചാ''തി പാഠം വദന്തി. ''അഞ്ഞമഞ്ഞേ ഏകന്തി ഭൂതരൂപമേവ സന്ധായ വുത്ത''ന്തി പുരിമപാഠോ, വത്ഥുപി പന ലബ്ഭതീതി **''ഭൂതരൂപാനി ചേവ വത്ഥുഞ്ച സന്ധായ വുത്ത''**ന്തി പഠന്തി. **തിമൂലകേതി** ഇധാപി ദുമൂലകം തിമൂലകന്തി വദന്തി.

൨൦൩-൨൩൩. നകമ്മമൂലകേ ഹേതുയാ തീണീതിആദീസു ചേതനാവ പച്ചയുപ്പന്നാതി ഇദം ''ഹേതുയാ തീണീ''തി ഏവംപകാരേ ചേതനാമത്തസങ്ഗാഹകേ സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ആദി**-സദ്ദോ ഹി പകാരത്ഥോവ ഹോതീതി.
സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയാഹാരഅത്ഥിഅവിഗതേസു പന രൂപമ്പി ലബ്ഭതീതി.

പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പടിച്ചവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സഹജാതവാരവണ്ണനാ

൨൩൪-൨൪൨. കുസലം ധമ്മം സഹജാതോ, കുസലം ഏകം ഖന്ധം സഹജാതോതിആദീസു സഹജാതസദ്ദേന സഹജാതപച്ചയകരണം സഹജാതായത്തഭാവഗമനം വാ വുത്തന്തി തസ്സ കരണസ്സ ഗമനസ്സ വാ കുസലാദീനം കമ്മഭാവതോ ഉപയോഗവചനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ പച്ചയവാരാദീസുപി. തത്രാപി ഹി പച്ചയസദ്ദേന ച നിസ്സയപച്ചയകരണം നിസ്സയായത്തഭാവഗമനം വാ വുത്തം, സംസട്ഠസദ്ദേന ച സമ്പയുത്തപച്ചയകരണം സമ്പയുത്തായത്തഭാവഗമനം വാതി തംകമ്മഭാവതോ ഉപയോഗവചനം കുസലാദീസു കതന്തി. **സഹജാതമ്പി ച ഉപാദാരൂപം ഭൂതരൂപസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീ**തി ''പടിച്ചാ''തി ഇമിനാ വചനേന ദീപിതോ പച്ചയോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **''ഉപാദാരൂപം ഭൂതരൂപസ്സാ''**തി ച നിദസ്സനവസേന വുത്തം. ഉപാദാരൂപസ്സപി ഹി ഉപാദാരൂപം യഥാവുത്തോ പച്ചയോ ന ഹോതി, വത്ഥുവജ്ജാനി രൂപാനി ച അരൂപാനന്തി.

സഹജാതവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പച്ചയവാരവണ്ണനാ

൨൪൩. പച്ചയാതി ഏത്ഥ പതി അയോ പച്ചയോ. പതി-സദ്ദോ പതിട്ഠത്ഥം ദീപേതി, അയ-സദ്ദോ ഗതിം, പതിട്ഠാഭൂതാ ഗതി നിസ്സയോ പച്ചയോതി വുത്തം ഹോതി, തതോ പച്ചയാ, പച്ചയകരണതോ തദായത്തഭാവഗമനതോ വാതി അത്ഥോ.

''മഹാഭൂതേ പച്ചയാ ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപ''ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨൪൫) ഭൂതുപാദാരൂപാനി സഹ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന **ചിത്തസമുട്ഠാനേ ച മഹാഭൂതേ നിസ്സായ ചിത്തസമുട്ഠാനം ഉപാദാരൂപ**ന്തി സയം നിസ്സയോ അഹുത്വാ നിസ്സയേ ഉപ്പജ്ജമാനേന ഉപാദാരൂപേന നിദസ്സനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൨൪൬. അസഞ്ഞ...പേ॰... കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപന്തി ഏത്ഥ യോ പടിച്ചവാരേ സഹജാതേ കമ്മഉതുജാനം, കമ്മേ ച ഏകന്താനേകന്തകമ്മജാനം വസേന അത്ഥോ വുത്തോ, സോ നാധിപ്പേതോ ഏവ ''കടത്താരൂപ''ന്തി കമ്മസമുട്ഠാനരൂപസ്സേവ സബ്ബസ്സ ച ഗഹിതത്താതി തം പഹായ യഥാഗഹിതസ്സ കടത്താരൂപസ്സ വിസേസനവസേന **''ഉപാദാരൂപസങ്ഖാതം കടത്താരൂപ''**ന്തി അത്ഥമാഹ. മഹാഭൂതേ പന പടിച്ച പച്ചയാ ച മഹാഭൂതാനം ഉപ്പത്തി ന നിവാരേതബ്ബാതി ഉപാദാരൂപഗ്ഗഹണേന കടത്താരൂപഗ്ഗഹണം അവിസേസേത്വാ ഉപാദാരൂപാനം നിവത്തേതബ്ബാനം അത്ഥിതായ കടത്താരൂപഗ്ഗഹണേനേവ ഉപാദാരൂപഗ്ഗഹണസ്സ വിസേസനം ദട്ഠബ്ബം.

൨൫൫-൨൭൫. ''അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, കുസലം, അകുസല''ന്തി വത്തബ്ബേ ''അബ്യാകതേന കുസലം, അകുസലം, അബ്യാകത''ന്തി, ''കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ച അകുസലോ ച ധമ്മാ കുസലസ്സാതി അനാമസിത്വാ''തി ച പുരിമപാഠേ പമാദലേഖാ ദട്ഠബ്ബാ.

൨൫൯-൨൬൦. നഹേതുപച്ചയാ നപുരേജാതേ ദ്വേതി ഏത്ഥ അട്ഠകഥായം ''ആരുപ്പേ പന അഹേതുകമോഹസ്സ അഹേതുകകിരിയസ്സ ച വസേന ദ്വേതി വുത്താ, നവിപ്പയുത്തേ ദ്വേതി ആരുപ്പേ അഹേതുകാകുസലകിരിയവസേനാ''തി വുത്തം, തം ലബ്ഭമാനേസു ഏകദേസേന നിദസ്സനവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ആരുപ്പേ പന അഹേതുകമോഹസ്സ അഹേതുകകിരിയായ അഹേതുകപടിസന്ധിയാ ഏകച്ചസ്സ ച രൂപസ്സ വസേന ദ്വേ വുത്താതി, നവിപ്പയുത്തേ ദ്വേതി ആരുപ്പേ അഹേതുകാകുസലകിരിയാഏകച്ചരൂപാനം വസേനാതി വുത്തന്തി. **''നോനത്ഥിനോവിഗതേസു ഏകന്തി സബ്ബരൂപസ്സ വസേനാ''**തി വുത്തം, നഹേതുമൂലകത്താ ഇമസ്സ നയസ്സ ഹേതുപച്ചയം ലഭന്തം ന ലബ്ഭതീതി ''ഏകച്ചസ്സ രൂപസ്സ വസേനാ''തി ഭവിതബ്ബം. ചക്ഖാദിധമ്മവസേന പന ചിത്തസമുട്ഠാനാദികോട്ഠാസവസേന വാ സബ്ബം ലബ്ഭതീതി ''സബ്ബരൂപസ്സാ''തി വുത്തം സിയാ.

൨൬൪-൨൬൫. ആഗതാനാഗതന്തി പഞ്ഹവസേന വുത്തം, **ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനന്തി** ആഗതേ ച പഞ്ഹേ ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനധമ്മവസേന.

പച്ചയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിസ്സയവാരവണ്ണനാ

൩൨൪-൩൩൭. പച്ചയവാരേന നിസ്സയപച്ചയഭാവന്തി നിസ്സയവാരേ വുത്തസ്സ നിസ്സയപച്ചയഭാവം നിയമേതുന്തി അത്ഥോ.

നിസ്സയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സംസട്ഠവാരവണ്ണനാ

൩൫൧-൩൬൨. സംസട്ഠവാരേ പച്ചനീയേ ''നവിപ്പയുത്തേ പടിസന്ധി നത്ഥീ''തി ഇദം വത്ഥുവിരഹിതായ പടിസന്ധിയാ വിസും അനുദ്ധരണതോ വുത്തം. പടിച്ചവാരാദീസു ഹി സഹജാതസ്സ പച്ചയഭാവദസ്സനത്ഥം സവത്ഥുകാ പടിസന്ധി ഉദ്ധടാ, സാ ഇധാപി അധിപതിപുരേജാതാസേവനേസു നകമ്മനവിപാകനഝാനനവിപ്പയുത്തേസു ന ലബ്ഭതി, അഞ്ഞേസു ച അനുലോമതോ പച്ചനീയതോ ച ലബ്ഭമാനപച്ചയേസു ലബ്ഭതീതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം ഉദ്ധടാതി. **സേസാ തേരസ ന ലബ്ഭന്തീ**തി ഏത്ഥ ''സേസാ ചുദ്ദസാ''തി ഭവിതബ്ബം. **ന ഝാനേ ഏകന്തി അഹേതുകപഞ്ചവിഞ്ഞാണവസേനാതി** പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനം ഹേതുപച്ചയവിരഹിതമത്തദസ്സനത്ഥം അഹേതുകഗ്ഗഹണം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം, **''നമഗ്ഗേ ഏകന്തി അഹേതുകകിരിയവസേനാ''**തി വുത്തം, ''അഹേതുകവിപാകകിരിയവസേനാ''തി ഭവിതബ്ബം.

൩൭൪-൩൮൫. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവാതി പടിച്ചവാരേ അനുലോമപച്ചനീയേ വുത്തനയേന. **''നഹേതുപച്ചയുപ്പന്നേസു അഹേതുകമോഹോവ ഝാനമഗ്ഗപച്ചയം ലഭതി, സേസാ ന ലഭന്തീ''**തി വുത്തം, സേസേസു പന പഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജാഹേതുകക്ഖന്ധാ തംസമുട്ഠാനാ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാ ഝാനപച്ചയം ലഭന്തി, ന പച്ചനീയാനുലോമേ ദ്വിന്നം പച്ചയാനം അനുലോമേന സഹ യോജനാ അത്ഥീതി ഝാനമഗ്ഗപച്ചയം സഹിതം ലഭതീതി ച ന സക്കാ വത്തും, തസ്മാ ''അഹേതുകമോഹോവ മഗ്ഗപച്ചയം ലഭതീ''തി വത്തബ്ബം.

സംസട്ഠവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സമ്പയുത്തവാരവണ്ണനാ

൩൮൬-൪൦൦. സദിസം സമ്പയുത്തം സംസട്ഠം വോകിണ്ണഞ്ച സംസട്ഠം ന ഹോതീതി ഉഭയം അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖം വുച്ചമാനം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ നിയാമകം ഹോതീതി.

സമ്പയുത്തവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൦൧-൪൦൩. യേഹി പച്ചയേഹി കുസലോ കുസലസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തേ പച്ചയേ പടിപാടിയാ ദസ്സേതുന്തി യഥാക്കമേന ആഗതാഗതപടിപാടിയാ ദസ്സേതുന്തി അത്ഥോ. **കുസലോ കുസലസ്സാതി** നിദസ്സനമത്തമേതം, തേന കുസലോ കുസലാദീനം, അകുസലോ അകുസലാദീനം, അബ്യാകതോ

അബ്യാകതാദീനം, കുസലാബ്യാകതാ കുസലാദീനന്തിആദികോ സബ്ബോ പഭേദോ നിദസ്സിതോ ഹോതീതി യഥാനിദസ്സിതേ സബ്ബേ ഗഹേത്വാ ആഹ **"തേ പച്ചയേ പടിപാടിയാ ദസ്സേതു"**ന്തി.

൪ം൪. ദത്വാതി എത്ഥ ദാ-സദ്ദോ സോധനത്ഥോപി ഹോതീതി മന്ത്വാ ആഹ **"വിസുദ്ധം കത്വാ"**തി. **തേസഞ്ഹി തം ചിത്ത**ന്തി തേസന്തി വത്തബ്ബതാരഹം സകദാഗാമിമഗ്ഗാദിപുരേചാരികം തം ഗോത്രഭുചിത്തന്തി അധിപ്പായോ . **വിപസ്സനാകുസലം പന കാമാവചരമേവാ**തി പച്ചയുപ്പന്നം ഭൂമിതോ വവത്ഥപേതി. **തേനേവാ**തി ധമ്മവസേനേവ ദസ്സനതോ, ദേസനന്തരത്താതി അധിപ്പായോ.

൪ംരു. അസ്സാദനം സരാഗസ്സ സോമനസ്സസ്സ സസോമനസ്സസ്സ രാഗസ്സ ച കിച്ചന്തി ആഹ **"അനുഭവതി ചേവ രജ്ജതി ചാ"**തി. അഭിനന്ദനം പീതികിച്ചസഹിതായ തണ്ഹായ കിച്ചന്തി ആഹ **"സപ്പീതികതണ്ഹാവസേനാ"**തി. **ദിട്ഠാഭിനന്ദനാ** ദിട്ഠിയേവ. എത്ഥ പന പച്ഛിമത്ഥമേവ ഗഹേത്വാ **"അഭിനന്ദന്തസ്സ അത്താ അത്തനിയന്തിആദിവസേന...പേ...ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ"**തി വുത്തം. അഭിനന്ദനാ പന ദിട്ഠാഭിനന്ദനായേവാതി ന സക്കാ വത്തും "ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണ...പേ... ഭാവനായ പഹാതബ്ബം രാഗം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൮.൩൨) വചനതോ, തസ്മാ പുരിമോപി അത്ഥോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. ദ്വീസു പന സോമനസ്സസഹഗതചിത്തേസു യഥാവുത്തേന സോമനസ്സേന രാഗേന ച അസ്സാദേന്തസ്സ തേസുയേവ സപ്പീതികതണ്ഹായ ചതൂസുപി ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ അഭിനന്ദന്തസ്സ ച ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീതിപി സക്കാ യോജേതും. **ജാതിവസേനാ**തി സുചിണ്ണസാമഞ്ഞവസേനാതി അത്ഥോ.

൪ംന്ദ. തദാരമ്മണതാതി തദാരമ്മണഭാവേന. വിഭത്തിലോപോ ഹേത്ഥ കതോതി. ഭാവവന്തതോ വാ അഞ്ഞോ ഭാവോ നത്ഥീതി ഭാവേനേവ വിപാകം വിസേസേതി, വിപാകോ തദാരമ്മണഭാവഭൂതോതി അത്ഥോ. വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനനേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവിപാകാനം വിയ ന കാമാവചരവിപാകാനം നിയോഗതോ വവത്ഥിതം ഇദഞ്ച കമ്മം ആരമ്മണന്തി തം ലബ്ഭമാനമ്പി ന വുത്തം. തദാരമ്മണേന പന കുസലാരമ്മണഭാവേന സമാനലക്ഖണതായ കമ്മാരമ്മണാ പടിസന്ധിആദയോപി ദസ്സിതായേവാതി ദട്ഠബ്ബാ. **പടിലോമതോ വാ ഏകന്തരികവസേന വാ**തി വദന്തേന അനുലോമതോ സമാപജ്ജനേ യേഭുയ്യേന ആസന്നസമാപത്തിയാ ആരമ്മണഭാവോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. യഥാ പന പടിലോമതോ ഏകന്തരികവസേന ച സമാപജ്ജന്തസ്സ അനാസന്നാപി സമാപത്തി ആരമ്മണം ഹോതി, ഏവം അനുലോമതോ സമാപജ്ജന്തസ്സപി ഭവേയ്യാതി. **"ചേതോപരിയഞാണസ്സാതിആദീനി പരതോ ആവജ്ജനായ യോജേതബ്ബാനീ"**തി വത്വാ **"യാ ഏതേസം ആവജ്ജനാ, തസ്സാ"**തി അത്ഥോ വുത്തോ, ഏവം സതി "ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സാ"തിപി വത്തബ്ബം സിയാ. യസ്മാ പന കുസലാ ഖന്ധാ അബ്യാകതസ്സ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ആരമ്മണം ന ഹോന്തീതി തം ന വുത്തം, ചേതോപരിയഞാണാദീനഞ്ച ഹോന്തീതി താനി വുത്താനി, തസ്മാ കിരിയാനം ചേതോപരിയഞാണാദീനം യായ കായചി ആവജ്ജനായ ച കുസലാരമ്മണായ കുസലാ ഖന്ധാ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൪ം൭-൪ം൮. **വിപ്പടിസാരാദിവസേന വാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ആദീനവദസ്സനേന സഭാവതോ ച അനിട്ഠതാമത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി, അക്ഖന്തിഭേദോ വാ.

൪൧ം. **രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സാ**തിആദിനാ വിഞ്ഞാണകായേഹി നിയതാരമ്മണേഹി അബ്യാകതസ്സ അബ്യാകതാനം ആരമ്മണപച്ചയഭാവം നിദസ്സേതി. സബ്ബസ്സ ഹി വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ ഏകസ്മിം സന്താനേ ധമ്മാനം ഏകദേസേന നിദസ്സനം കരോതീതി.

൪൧൩-൪൧ന്ദ. **ചതുഭൂമകം കുസലം** ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയഭാവേന ദസ്സിതം, പച്ചയുപ്പന്നം പന കാമാവചരമേവ.

൪൧൭. അപുബ്ബതോ ചിത്തസന്താനതോ വുട്ഠാനം ഭവങ്ഗമേവ, തം പന മൂലാഗന്തുകഭവങ്ഗസങ്ഖാതം തദാരമ്മണം പകതിഭവങ്ഗഞ്ച. **അനുലോമം സേക്ഖായ ഫലസമാപത്തിയാ**തി എത്ഥ കായചി സേക്ഖഫലസമാപത്തിയാ അവജ്ജേതബ്ബത്താ വത്തബ്ബം നത്ഥീതി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസലം ഫലസമാപത്തിയാതി ഇദം നിബ്ബിസേസനം

ഫലസമാപത്തിം ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഫലസമാപത്തിയാതി അനാഗാമിഫലസമാപത്തിയാ"**തി. **കാമാവചരകിരിയാ ദുവിധസ്സപി വുട്ഠാനസ്സാതി** ഏത്ഥ കിരിയാനന്തരം തദാരമ്മണവുട്ഠാനേ യം വത്തബ്ബം, തം ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ വുത്തമേവ.

താ ഉഭോപി...പേ०... ദ്വാദസന്നന്തി ഇദം സോമനസ്സസഹഗതമനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേന വുത്തം, ഉപേക്ഖാസഹഗതാ പന യഥാവുത്താനം ദസന്നം വിഞ്ഞാണധാതൂനം വോട്ഠബ്ബനകിരിയസ്സ മനോധാതുകിരിയസ്സ ചാതി ദ്വാദസന്നം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൪൨൩. ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയായത്താ സബ്ബസമ്പത്തിയോ പടിവിജ്ഝിത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **ന പനേതം ഏകന്തേന ഗഹേതബ്ബ**ന്തി "ബലവചേതനാവ ലബ്ഭതി, ന ദുബ്ബലാ"തി ഏതം ഏകന്തം ന ഗഹേതബ്ബം, ദള്ഹം വാ ന ഗഹേതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. കിം കാരണന്തി? ബലവതോ ദുബ്ബലസ്സ വാ കതോകാസസ്സ അന്തരായം പടിബാഹിത്വാ വിപച്ചനതോ "യംകിഞ്ചി യദി വിപാകം ജനേതി, ഉപനിസ്സയോ ന ഹോതീ"തി നവത്തബ്ബത്താ ചാതി ദസ്സേന്തോ **"കതോകാസഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. വിപാകത്തികേ പന പഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ "വിപാകധമ്മധമ്മോ വിപാകസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ, കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ० ൧.൩.൯൩) കമ്മപച്ചയസ്സ വിസും ഉദ്ധടത്താ, വേദനാത്തികേ ച പഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ "നഹേതുപച്ചയാ നആരമ്മണപച്ചയാ നഉപനിസ്സയേ അട്ഠാ"തി (പട്ഠാ० ൧.൨.൮൭) വുത്തത്താ "വിപാകജനകമ്പി കിഞ്ചി കമ്മം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതീ"തി സക്കാ വത്തുന്തി.

തസ്മിം വാ വിരുദ്ധോതി തംനിമിത്തം വിരുദ്ധോ, **വിരുദ്ധ**ന്തി വാ പാഠോ. **ഓമാന**ന്തി പരസ്സ പവത്തഓമാനം. **രാഗോ** രഞ്ജനവസേന പവത്താ കാമരാഗതണ്ഹാ, "ഇതി മേ ചക്ഖും സിയാ അനാഗതമദ്ധാനം, ഇതി രൂപാ"തി അപ്പടിലദ്ധസ്സ പടിലാഭായ ചിത്തപണിദഹനതണ്ഹാ **പത്ഥനാ**തി അയമേതേസം വിസേസോ.

തേസു അഞ്ഞമ്പീതി തേസു യംകിഞ്ചി പുബ്ബേ ഹനിതതോ അഞ്ഞമ്പി പാണം ഹനതീതി അത്ഥോ.

പുനപ്പുനം ആണാപനവസേന വാതി മാതുഘാതകമ്മേന സദിസതായ പുബ്ബേ പവത്തായപി ആണത്തചേതനായ മാതുഘാതകമ്മനാമം ആരോപേത്വാ വദന്തി. ഏസ നയോ **ദ്വീഹി പഹാരേഹീ**തി ഏത്ഥാപി.

യഥേവ ഹി...പേ०... ഉപ്പാദേതി നാമാതി രാഗം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതീതി രാഗം ഉപനിസ്സായ ദാനവസേന സദ്ധം ഉപ്പാദേതീതി അയമത്ഥോ വുത്തോ ഹോതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വദതി. യഥാ രാഗം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതീതിഏവമാദി ഹോതി, ഏവം രാഗാദയോ സദ്ധാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി ഇദമ്പി ഹോതീതി ദസ്സേതി. **കായികം സുഖ**ന്തിആദീനം ഏകതോ ദസ്സനേന വിസുംയേവ ന ഏതേസം പച്ചയഭാവോ, അഥ ഖോ ഏകതോപീതി ദസ്സിതം ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൪൨൪. **ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന പച്ചയത്തായേവാ**തി ഏതേന ഇദം ദസ്സേതി - ന പുരിമവാരേസു വിയ ഇമസ്മിം പച്ചയേന ഉപ്പത്തി വുച്ചതി, അഥ ഖോ തസ്സ തസ്സ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ തേസം തേസം ധമ്മാനം തംതംപച്ചയഭാവോ, ന ച പച്ഛാജാതക്ഖന്ധാ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേന പച്ചയാ ന ഹോന്തി, തേനേസ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഇധ അനുലോമതോ ആഗതോതി.

൪൨൭. **ചേതനാ വത്ഥുസ്സപി പച്ചയോ**തി അത്തനോ പതിട്ഠാഭൂതസ്സപി കമ്മപച്ചയോതി അധിപ്പായോ.

കസ്മാ പനേത്ഥ പച്ചയവാരേ വിയ നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതേസു ദുമൂലകദുകാവസാനാ പഞ്ഹാ ന ഉദ്ധടാതി? അലബ്ഭമാനത്താ. തത്ഥ ഹി പച്ചയുപ്പന്നപ്പധാനത്താ ദേസനായ കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ ഏകതോ ഉപ്പജ്ജമാനാ കുസലാബ്യാകതപച്ചയാ ലബ്ഭന്തീതി "കുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ച ധമ്മം പച്ചയാ കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി (പട്ഠാ० ൧.൧.൪൩) വുത്തം. യതോ തതോ വാ ഉഭയപച്ചയതോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പത്തിമത്തംയേവ ഹി തത്ഥ അധിപ്പേതം, ന ഉഭയസ്സ ഉഭിന്നം പച്ചയഭാവോതി. ഇധ പന പച്ചയപ്പധാനത്താ ദേസനായ കുസലാബ്യാകതാ കുസലാബ്യാകതാനം ഉഭിന്നം നിസ്സയാദിഭൂതാ

ന ലബ്ഭന്തീതി "കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച ധമ്മസ്സ നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി ന വുത്തം.

പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ഹാവാരസ്സ ഘടനേ അനുലോമഗണനാ

൪൩൯. **"ഏത്ഥ പന പുരേജാതമ്പി ലബ്ഭതീ"**തി വുത്തം, യദി ഏവം കസ്മാ "തഥാ"തി വുത്തന്തി? "തീണീ"തി ഗണനമത്തസാമഞ്ഞതോ.

൪൪൦. "അധിപതിപച്ചയേ ഠപേത്വാ വീമംസം സേസാധിപതിനോ വിസഭാഗാ"തി പുരിമപാഠോ നിദസ്സനവസേന ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ പന ഹേതുപച്ചയസ്സ വിസഭാഗേന ഏകേന ആരമ്മണേന നിദസ്സനം അകത്വാ അനന്തരാദീനി വദന്തോ സബ്ബേ വിസഭാഗേ ദസ്സേതി, തസ്മാ ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയാ ച വിസഭാഗാ ദസ്സേതബ്ബാതി "അധിപതിന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയേസു ഠപേത്വാ പഞ്ഞം സേസാ ധമ്മാ വിസഭാഗാ"തി പഠന്തി. **തഥാ ഭാവാഭാവതോ** ഹേതുപച്ചയഭാവേ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവതോ. നനു യഥാ അമോഹവജ്ജാനം ഹേതൂനം ഹേതുപച്ചയഭാവേ അധിപതിന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയഭാവോ നത്ഥീതി പഞ്ഞാവജ്ജാനം അധിപതിപച്ചയാദീനം വിസഭാഗതാ, ഏവം കുസലാദിഹേതൂനം ഹേതുപച്ചയഭാവേ വിപാകപച്ചയഭാവാഭാവതോ ഹേതുവജ്ജാനം വിപാകാനം വിസഭാഗതായ ഭവിതബ്ബന്തി? ന ഭവിതബ്ബം, ഉഭയപച്ചയസഹിതേ ചിത്തചേതസികരാസിമ്ഹി ഹേതുപച്ചയഭാവേ വിപാകപച്ചയത്താഭാവാഭാവതോ. യഥാ ഹി ഹേതുസഹജാതപച്ചയസഹിതരാസിമ്ഹി സതിപി ഹേതുവജ്ജസബ്ഭാവേ ഹേതൂനം ഹേതുപച്ചയഭാവേ സഹജാതപച്ചയത്താഭാവോ നത്ഥീതി ന ഹേതുവജ്ജാനം സഹജാതാനം ഹേതുസ്സ വിസഭാഗതാ വുത്താ, ഏവമിധാപീതി. ഏസ നയോ വിപ്പയുത്തപച്ചയേപി. അപിച പച്ചയുപ്പന്നസ്സേവ പച്ചയാ വുച്ചന്തീതി പച്ചയുപ്പന്നക്ഖണേ തഥാ ഭാവാഭാവവസേന സഭാഗതായ വുച്ചമാനായ നാനാക്ഖണവസേന വിസഭാഗതാ തസ്സേവ ന വത്തബ്ബാതി.

കുസലാ വീമംസാതി ഇദം "കുസലാ വീമംസാധിപതീ"തി ഏവം വത്തബ്ബം. ന ഹി അനധിപതിഭൂതാ വീമംസാ അധിപതിപച്ചയോ ഹോതീതി.

൪൪൭-൪൪൯. **"സചേ പന വിപ്പയുത്തപച്ചയോ പവിസതി, ഇതരാനി ദ്വേ ലഭതീ"**തി പുരിമപാഠോ, "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ചാ"തി ഇദം പന ന ലബ്ഭതീതി "കുസലോ അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാതി ദ്വേ ലഭതീ"തി പഠന്തി. **ഊനതരഗണനേസൂ**തി യേസു പവിട്ഠേസു ഊനതരാ ഗണനാ ഹോതി, തേസൂതി അത്ഥോ. തീണി ദ്വേ ഏകന്തി ഏവം ഊനതരഗണനേസു വാ അഞ്ഞമഞ്ഞാദീസു പവിസന്തേസു തേസം വസേന തികതോ ഊനം യഥാലദ്ധഞ്ച ഏകന്തി ഗണനം ലഭതീതി അത്ഥോ.

അവിപാകാനീതി അനാമട്ഠവിപാകാനീതി അത്ഥോ, ന വിപാകഹേതുരഹിതാനീതി.

തത്ഥ സബ്ബേപി സഹജാതവിപാകാ ചേവാതി തത്ഥ യേ സഹജാതാ പച്ചയുപ്പന്നാ വുത്താ, തേ സബ്ബേപി വിപാകാ ചേവ വിപാകസഹജാതരൂപാ ചാതി അത്ഥോ. **തംസമുട്ഠാനരൂപാ ചാ**തി ഏത്ഥ പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപമ്പി തംസമുട്ഠാനഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഗണ്ഹാതീതി വേദിതബ്ബം. "തംസമുട്ഠാനരൂപകടത്താരൂപാ ച ലബ്ഭന്തീ"തിപി പഠന്തി. **ചതുത്ഥേ വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. "കടത്താരൂപഞ്ചാ"തിപി പന പഠന്തി.

ഏവമ്പീതി "ഏതേസു പന ഘടനേസു സബ്ബപഠമാനീ"തിആദിനാ വുത്തനയേനപി. ഘടനേസു പന യോ യോ പച്ചയോ മൂലഭാവേന ഠിതോ, തംപച്ചയധമ്മാനം നിരവസേസഊനഊനതരഊനതമലാഭക്കമേന ഘടനാ വുച്ചതി, നിരവസേസലാഭേ ച പച്ചയുപ്പന്നാനം നിരവസേസലാഭക്കമേന. തഥാ ഊനലാഭാദീസൂതി അയം കമോ വേദിതബ്ബോ.

ഹേതുമൂലകം നിട്ഠിതം.

൪൫൩. വത്ഥുവസേന സനിസ്സയം വക്ഖതീതി ന ഇദം ലബ്ഭമാനസ്സപി വത്ഥുസ്സ വസേന ഘടനന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"ആരമ്മണവസേനേവ വാ"**തി.

ർർന്ന. സഹജാതേന പന സദ്ധിം ആരമ്മണാധിപതി, ആരമ്മണാധിപതിനാ ച സദ്ധിം സഹജാതം ന ലബ്ഭതീതി ഇദം യഥാ സഹജാതപുരേജാതാ ഏകോ നിസ്സയപച്ചയോ അത്ഥിപച്ചയോ ച ഹോന്തി, ഏവം സഹജാതാരമ്മണാധിപതീനം ഏകസ്സ അധിപതിപച്ചയഭാവസ്സ അഭാവതോ വുത്തം . നിസ്സയഭാവോ ഹി അത്ഥിഅവിഗതഭാവോ ച സഹജാതപുരേജാതനിസ്സയാദീനം സമാനോ, ന പനേവം സഹജാതാരമ്മണാധിപതിഭാവോ സമാനോ. സഹജാതോ ഹി ആരമ്മണഭാവം അനുപഗന്ത്വാ അത്തനാ സഹ പവത്തനവസേന അധിപതി ഹോതി, ഇതരോ ആരമ്മണം ഹുത്വാ അത്തനി നിന്നതാകരണേന. സഹജാതോ ച വിജ്ജമാനഭാവേനേവ ഉപകാരകോ, ഇതരോ അതീതാനാഗതോപി ആരമ്മണഭാവേനേവ, തസ്മാ സഹജാതാരമ്മണപച്ചയാ വിയ ഭിന്നസഭാവാ സഹജാതാരമ്മണാധിപതിനോതി ന തേ ഏകതോ ഏവ അധിപതിപച്ചയഭാവം ഭജന്തി, തേനേവ പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗേ ച "കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി ന വുത്തന്തി.

ർർ൭-ർരൌ. സാഹാരകഘടനാനം പുരതോ വീരിയചിത്തവീമംസാനം സാധാരണവസേന അനാഹാരകാമഗ്ഗകാനി സഇന്ദ്രിയഘടനാനി വത്തബ്ബാനി സിയും "അധിപതിസഹജാതനിസ്സയഇന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതന്തി സത്ത.
അധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയഇന്ദ്രിയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതന്തി തീണി.
അധിപതിസഹജാതനിസ്സയഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതന്തി തീണി.
അധിപതിസഹജാതനിസ്സയവിപാകഇന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതന്തി ഏകം.
അധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകഇന്ദ്രിയസമ്പയുത്തഅവിഗതന്തി ഏകം.
അധിപതിസഹജാതനിസ്സയവിപാകഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതന്തി ഏക"ന്തി. കസ്മാ താനി ന വുത്താനീതി? ഇന്ദ്രിയഭൂതസ്സ അധിപതിസ്സ ആഹാരമഗ്ഗേഹി അഞ്ഞസ്സ അഭാവാ. ചിത്താധിപതി ഹി ആഹാരോ, വീരിയവീമംസാ ച മഗ്ഗോ ഹോതി, ന ച അഞ്ഞോ ഇന്ദ്രിയഭൂതോ അധിപതി അത്ഥി, യസ്സ വസേന അനാഹാരകാമഗ്ഗകാനി സഇന്ദ്രിയഘടനാനി വത്തബ്ബാനി സിയും, തസ്മാ താനി അവത്വാ ചിത്താധിപതിആദീനം ഏകന്തേന ആഹാരമഗ്ഗഭാവദസ്സനത്ഥം സാഹാരകസമഗ്ഗകാനേവ വുത്താനി. തേസു ച സമഗ്ഗകേസു ദ്വേ പച്ചയധമ്മാ ലബ്ഭന്തി, സാഹാരകേസു ഏകോയേവാതി സമഗ്ഗകാനി പുബ്ബേ വത്തബ്ബാനി സിയും. സഇന്ദ്രിയകാനി പന യേഹി ആഹാരമഗ്ഗേഹി ഭിന്ദിതബ്ബാനി , തേസം കമവസേന പച്ഛാ വുത്താനി. അട്ഠകഥായം പന **സദിസത്താ**തി സമഗ്ഗകത്തേന സമാനത്താ, അനന്തരരൂപത്താതി വാ അത്ഥോ.

ർ൭൭-ർന്നം. കുസലാബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാതി ചത്താരീതി അബ്യാകതസഹിതസ്സ കുസലസ്സ പച്ചയഭാവദസ്സനവസേന കുസലമൂലകേസ്വേവ ദുമൂലകമ്പി ആഹരിത്വാ വുത്തം. **അബ്യാകതേ വത്ഥുരൂപമ്പീ**തി ഇദം "കടത്താരൂപമ്പീ"തി ഏവം വത്തബ്ബം. **"ദുതിയഘടനേ അബ്യാകതവിസ്സജ്ജനേ രൂപേസു വത്ഥുമേവ ലബ്ഭതീ"**തി പുരിമപാഠോ, ഭൂതരൂപമ്പി പന ലബ്ഭതീതി "വത്ഥുഞ്ച ഭൂതരൂപഞ്ച ലബ്ഭതീ"തി പഠന്തി. **"ചതുത്ഥേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവാ"**തി വുത്തം, "ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം പടിസന്ധിക്ഖണേ കടത്താരൂപഞ്ചാ"തി പന വത്തബ്ബം. **സവിപാകേസു പഠമേ വിപാകാ ചേവ വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഞ്ചാ**തി ഏത്ഥ **ചതുത്ഥേ വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനമേവാ**തി ഇധ ച കടത്താരൂപമ്പി വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനഗ്ഗഹണേന ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. "കടത്താരൂപഞ്ചാ"തിപി പന പഠന്തി. ഏത്ഥ പന സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥി അവിഗതമൂലകേസു ഘടനേസു ഹേതുകമ്മഝാനമഗ്ഗേഹി ഘടനാനി ന യോജിതാനി, യഥാവുത്തേസു അത്ഥിഅവിഗതമൂലവജ്ജേസു ആഹാരേന, നിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവജ്ജേസു അധിപതിഇന്ദ്രിയേഹി ച. കസ്മാതി? തേസു ഹി യോജിയമാനേസു തംതംചിത്തുപ്പാദേകദേസഭൂതാ ഹേതുആദയോ അരൂപധമ്മാവ പച്ചയഭാവേന ലബ്ഭന്തി. തേന തേഹി ഘടനാനി ഹേതുമൂലകാദീസു വുത്തസദിസാനേവ രൂപമിസ്സകത്താഭാവേന സുവിഞ്ഞേയ്യാനീതി ന വുത്താനി. അത്ഥിഅവിഗതേഹി പന യോജിയമാനോ ആഹാരോ നിസ്സയാദീഹി അധിപതിഇന്ദ്രിയാനി ച രൂപമിസ്സകാനി ഹോന്തീതി അധിപതാഹാരിന്ദ്രിയമൂലകേസു വുത്തസദിസാനിപി ഘടനാനി അത്ഥിഅവിഗതമൂലകേസു നിസ്സയാദിമൂലകേസു ച ആഹാരേന അധിപതിന്ദ്രിയേഹി ച സുപാകടഭാവത്ഥം യോജിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനീതി.

൪൬൨-൪൬൪. നിസ്സയമൂലകേ **“ഛട്ഠേ തീണീതി കുസലാദീനി ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സാ”**തി പുരിമപാഠോ, ചക്ഖാദീനി പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ലബ്ഭന്തീതി “അബ്യാകതസ്സ ചക്ഖായതനാദീനി ചാ”തി പഠന്തി.

൪൬൬. ഉപനിസ്സയമൂലകേ പകതൂപനിസ്സയവസേന വുത്തേസു ദ്വീസു പഠമേ **“ലോകിയകുസലാകുസലചേതനാ പച്ചയഭാവതോ ഗഹേതബ്ബാ”**തി വുത്തം, ലോകുത്തരാപി പന ഗഹേതബ്ബാവ.

൪൭൨-൪൭൭. കമ്മമൂലകേ **പടിസന്ധിയം വത്ഥുപീ**തി ഏത്ഥ ന പവത്തേ വിയ ഖന്ധായേവ പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന ഗഹേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. വിപാകാവിപാകസാധാരണവസേന വുത്തേസു ചതൂസു പഠമേ **“അരൂപേന സദ്ധിം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം ലബ്ഭതീ”**തി വുത്തം, കടത്താരൂപമ്പി പന ലബ്ഭതേവ. ഇമസ്മിം പന കമ്മമൂലകേ “കമ്മപച്ചയാ ആരമ്മണേ ദ്വേ”തി, ആരമ്മണമൂലകേ ച “ആരമ്മണപച്ചയാ കമ്മേ ദ്വേ”തി കസ്മാ ന വുത്തം, നനു കുസലാകുസലചേതനാ കമ്മാരമ്മണാനം പടിസന്ധിയാദീനം കമ്മപച്ചയോ ആരമ്മണപച്ചയോ ച ഹോതി. യഥാ ച ആരമ്മണഭൂതം വത്ഥും ആരമ്മണനിസ്സയപച്ചയഭാവേന വുച്ചതി, ഏവം കമ്മമ്പി ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന വത്തബ്ബന്തി? ന, ദ്വിന്നം പച്ചയഭാവാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപടിക്ഖേപതോ. പച്ചുപ്പന്നഞ്ഹി വത്ഥു നിസ്സയഭാവം അപരിച്ചജിത്വാ തേനേവാകാരേന തന്നിസ്സിതേന ആലമ്ബിയമാനം നിസ്സയഭാവേന ച നിസ്സയപച്ചയോതി യുത്തം വത്തും. കമ്മം പന തസ്മിം കതേ പവത്തമാനാനം കതൂപചിതഭാവേന കമ്മപച്ചയോ ഹോതി, നാരമ്മണാകാരേന, വിസയമത്തതാവസേന ച ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി, ന സന്താനവിസേസം കത്വാ ഫലുപ്പാദനസങ്ഖാതേന കമ്മപച്ചയാകാരേന, തസ്മാ കമ്മപച്ചയഭാവോ ആരമ്മണപച്ചയഭാവം പടിക്ഖിപതി, ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ ച കമ്മപച്ചയഭാവന്തി “കമ്മപച്ചയോ ഹുത്വാ ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതീ”തി, “ആരമ്മണപച്ചയോ ഹുത്വാ കമ്മപച്ചയോ ഹോതീ”തി ച ന സക്കാ വത്തുന്തി ന വുത്തം. ഏസ ച സഭാവോ വത്തമാനാനഞ്ച ആരമ്മണപുരേജാതാനം വത്ഥുചക്ഖാദീനം, യം ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന സഹ നിസ്സയാദിപച്ചയാ ഹോന്തീതി വത്തബ്ബതാ, അതീതസ്സ ച കമ്മസ്സ അയം സഭാവോ, യം ആരമ്മണപച്ചയഭാവേന സഹ കമ്മപച്ചയോ ഹോതീതി നവത്തബ്ബതാ. യഥാ സഹജാതപുരേജാതനിസ്സയാനം സഹ നിസ്സയപച്ചയഭാവേന വത്തബ്ബതാ സഭാവോ, സഹജാതാരമ്മണാധിപതീനഞ്ച സഹ അധിപതിപച്ചയഭാവേന നവത്തബ്ബതാ, ഏവമിധാപീതി.

൪൭൮-൪൮൬. **നിരാധിപതിവിഞ്ഞാണാഹാരവസേനാ**തി അനാമട്ഠാധിപതിഭാവസ്സ വിഞ്ഞാണാഹാരസ്സ വസേനാതി അധിപ്പായോ. **വത്ഥു പരിഹായതീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞമ്പി ലഭന്തസ്സ വത്ഥുസ്സ വസേന സബ്ബസ്സ കടത്താരൂപസ്സ പരിഹാനം ദസ്സേതി.

൪൮൪-൪൯൭. **“തതിയേ അരൂപിന്ദ്രിയാനി രൂപാന”**ന്തി വുത്തം, ചക്ഖാദീനി ച പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ലബ്ഭന്തി. **തതോ വീരിയവസേന മഗ്ഗസമ്പയുത്താനി ഛാ**തി ഏത്ഥ യദിപി വീമംസാ ലബ്ഭതി, വീരിയസ്സ പന വസേന തംസമാനഗതികാ വീമംസാപി ഗഹിതാതി “വീരിയവസേനാ”തി വുത്തം.

൫൧൧-൫൧൪. വിപ്പയുത്തമൂലകേ **“ദസമേ കുസലാദയോ ചിത്തസമുട്ഠാനാന”**ന്തി വുത്തം, പടിസന്ധിയം പന “ഖന്ധാ കടത്താരൂപാനം വത്ഥു ച ഖന്ധാന”ന്തി ഇദമ്പി ലബ്ഭതി. **“ഏകാദസമേ പടിസന്ധിയം വത്ഥു ഖന്ധാന”**ന്തി വുത്തം, തം വിപാകപച്ചയസ്സ അഗ്ഗഹിതത്താ യസ്സ വത്ഥുസ്സ വസേന ഘടനം കതം, തസ്സ ദസ്സനവസേന വുത്തം. “ഖന്ധാ ച വത്ഥുസ്സാ”തി ഇദമ്പി പന ലബ്ഭതേവ. **“ദ്വാദസമേ പടിസന്ധിയം ഖന്ധാ കടത്താരൂപാന”**ന്തി പുബ്ബപാഠോ, ചിത്തസമുട്ഠാനാനി പന ന വജ്ജേതബ്ബാനീതി “ദ്വാദസമേ ഖന്ധാ പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനം പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനഞ്ചാ”തി പഠന്തി.

൫൧൭-൫൧൮. അത്ഥിപച്ചയമൂലകേ പഠമഘടനേ **“അരൂപവത്ഥാരമ്മണമഹാഭൂതഇന്ദ്രിയാഹാരാനം വസേന സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതപച്ചയാ ലബ്ഭന്തീ”**തി വുത്തം, “ആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയാ ചാ”തിപി പന വത്തബ്ബം. ന ഹി ഇന്ദ്രിയാഹാരാനം വസേന സഹജാതാദയോ ലബ്ഭന്തീതി. **“ദുതിയേ പച്ഛാജാതകബളീകാരാഹാരാ ന ലബ്ഭന്തീ”**തി വുത്തം, സബ്ബാനിപി പന അലബ്ഭമാനാനി ദസ്സേതും “പച്ഛാജാതകബളീകാരാഹാരരൂപജീവിതിന്ദ്രിയരൂപാദിആരമ്മണാനി ച ന ലബ്ഭന്തീ”തി പഠന്തി, ഛട്ഠം സബ്ബേസം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന വുത്തം. സത്തമേ തതോ

രൂപജീവിതിന്ദ്രിയമത്തം പരിഹായതീതി ഏവമേതേസം വിസേസോ വത്തബ്ബോ. **തതോ ഏകാദസമേ**തി ഏത്ഥ **തതോ**തി നവമതോതി അത്ഥോ. **തേരസമേ വത്ഥാരമ്മണാ**തി ഏത്ഥ വത്ഥുഗ്ഗഹണേന ചക്ഖാദിവത്ഥൂനിപി ഗഹിതാനി, തഥാ **ചുദ്ദസമേ വത്ഥുമേവാ**തി ഏത്ഥാപി. **"സത്തരസമേ പന തദേവ ആരമ്മണാധിപതിഭാവേന, അട്ഠാരസമേപി തദേവ ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേനാ"**തി പുരിമപാഠോ, "ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേനാ"തി അയം പന സത്തരസമതോ വിസേസോ ന ഹോതി, വത്ഥാരമ്മണാനം പന സത്തരസമേ അട്ഠാരസമേ ച വത്ഥുസ്സേവ പച്ചയഭാവോ വിസേസോതി "സത്തരസമേ പന ആരമ്മണാധിപതിഭാവേന ചക്ഖാദീനി ച, അട്ഠാരസമേ വത്ഥുസ്സേവ ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേനാ"തി പഠന്തി.

൫൯. സഹജാതാനി വിയ സഹജാതേന കേനചി ഏകേന പച്ചയേന അനിയമിതത്താ താനി പകിണ്ണകാനീതി വുത്താനീതി ഏത്ഥ പുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയാനി സഹജാതേന അഞ്ഞമഞ്ഞം അസാമഞ്ഞവസേന വിപ്പകിണ്ണാനി വുത്താനി. ആരമ്മണമൂലകേ അനന്തരസമനന്തരപുരേജാതാതി ഏത്ഥ ഉപനിസ്സയോപി പഠിതബ്ബോ.

യേസു പാകടാ ഹുത്വാ പഞ്ഞായന്തി, താനി ദസ്സേതും **"ഹേതുമൂലകാദീന"**ന്തിആദിമാഹ. അലോഭാദിതംതംനാമവസേന പന ഹേതുആരമ്മണാധിപതിആഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയധമ്മാ ഏവം പാകടാ ഹുത്വാ ന പഞ്ഞായേയ്യുന്തി തേ പരിച്ഛേദവസേന ദസ്സേന്തോ **"ദ്വാദസേവ ഹി ഹേതൂ"**തിആദിമാഹ. തേന "ഏത്തകായേവ പച്ചയധമ്മാ"തി നിച്ഛയം കത്വാ പാകടോ ഹുത്വാ അപഞ്ഞായമാനോപി തേസ്വേവ മഗ്ഗിതബ്ബോതി ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഛ ആരമ്മണാ**തി ഏതേന ആരമ്മണാധിപതി രൂപാദിആരമ്മണഭാവതോ സങ്ഗഹിതോതി തം അഗ്ഗഹേത്വാ **"ചത്താരോ അധിപതയോ"**തി വുത്തം. **ഏകന്തേന കുസലവിപാകാ**തി ഇദം ഇന്ദ്രിയേസു അഞ്ഞിന്ദ്രിയവസേന ലബ്ഭതി. **ഏകന്തേന അകുസലവിപാകാ**തി ഇദം പന ന സക്കാ ലദ്ധും. ഝാനങ്ഗേസ്വപി ഹി ദുക്ഖം അകുസലമേവ വിപാകസ്സ അഝാനങ്ഗത്താ. ചിത്തട്ഠിതിപി അകുസലവിപാകകിരിയാ ഹോതീതി. അകുസലസ്സ വിപാകാ അകുസലവിപാകാതി ഏവം പന അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ഇന്ദ്രിയേസു ദുക്ഖിന്ദ്രിയവസേന ലബ്ഭേയ്യ, കുസലവിപാകാകുസലവിപാകവിസേസേന പന പച്ചയയോജനാ നത്ഥീതി അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോതി സക്കാ വത്തുന്തി.

പഞ്ഹാവാരസ്സ ഘടനേ അനുലോമഗണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചനീയുദ്ധാരവണ്ണനാ

൬൨൭. ഏകേന ലക്ഖണേനാതി "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ നഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഹേതുപച്ചയതോ അഞ്ഞേന പച്ചയേന പച്ചയോതി അത്ഥോ. ഹേതുപച്ചയതോ ച അഞ്ഞേ പച്ചയാ അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന അട്ഠ ഹോന്തി, തേസു കുസലോ കുസലസ്സ തീഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ, അകുസലസ്സ ദ്വീഹി, ഏവം തസ്മിം തസ്മിം പച്ചയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ തതോ അഞ്ഞേ പച്ചയാ ഇമേസ്വേവ ആരമ്മണാദീസു അട്ഠസു പച്ചയേസു യഥായോഗം യോജേതബ്ബാതി ഇദമേത്ഥ ലക്ഖണം വേദിതബ്ബം. ഏതേസു ച അട്ഠസു പച്ചയേസു പുരിമപുരിമേഹി അസങ്ഗഹിതേ സങ്ഗഹേത്വാ പച്ഛിമപച്ഛിമാ വുത്താതി ആരമ്മണതോ അഞ്ഞേസം ദിന്നം വസേന ഉപനിസ്സയോ, വത്ഥുപുരേജാതസ്സ വസേന പുരേജാതം, സഹജാതതോ ഉപനിസ്സയതോ ച, അഞ്ഞിസ്സാ ചേതനായ വസേന കമ്മം, സഹജാതതോ അഞ്ഞസ്സ കബളീകാരാഹാരസ്സ വസേന ആഹാരോ, സഹജാതതോ പുരേജാതതോ ച അഞ്ഞസ്സ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ വസേന ഇന്ദ്രിയം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാതഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിച്ചേവ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൪, ൪൫൯, ൪൬൩) വുത്തം , തദഞ്ഞാഭാവാ ന വുത്തം "കമ്മാഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി, തസ്മാ "ആരമ്മണാധിപതി ആരമ്മണപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീ"തി ഏവം വത്തബ്ബം. യം പന പരിത്തത്തികേ പഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ "അപ്പമാണോ ധമ്മോ അപ്പമാണസ്സ ധമ്മസ്സ സഹജാതഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൩൭, ൭൪) ഏത്ഥ ആരമ്മണസ്സ അവചനം, തം പുരിമേഹി അസങ്ഗഹിതവസേന വുത്താനം സങ്ഗഹിതവിവജ്ജനാഭാവതോ ഉപനിസ്സയതോ അഞ്ഞാരമ്മണാഭാവതോ ച, ന പന ആരമ്മണൂപനിസ്സയസ്സ ആരമ്മണേ അസങ്ഗഹിതത്താ.

അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയാ യദിപി സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയാനം വസേന പഞ്ചവിധാവ, സഹജാതപുരേജാതാനം പന പച്ഛാജാതാഹാരാനം പച്ഛാജാതിന്ദ്രിയാനഞ്ച

സഹാപി അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയഭാവോ ഹോതി, ന തിണ്ണം വിപ്പയുത്തതാ വിയ വിസും‌യേവാതി **“അത്ഥിഅവിഗതേസു ച ഏകേകസ്സ വസേന ഛഹി ഭേദേഹി ഠിതാ”**തി അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയലക്ഖണേസു ഏകേകം സങ്ഗഹേത്വാ വുത്തം.

“രൂപിന്ദ്രിയപച്ചയോ പന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ ദുവിധോ”തി വുത്തം, തം “അജ്ഝത്തികബാഹിരഭേദതോ”തി ഏവം വത്തബ്ബം.

ചതുവീസതിയാപീതി ന സോളസന്നം‌യേവ, നാപി അട്ഠന്നം‌യേവ, അഥ ഖോ ചതുവീസതിയാപീതി അത്ഥോ. ആരമ്മണഭൂതാനം അധിപതിഉപനിസ്സയപച്ചയാനം ഉപനിസ്സയേ നിസ്സയപുരേജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനഞ്ച പുരേജാതേ സങ്ഗഹോ അത്ഥീതി ആരമ്മണപച്ചയം ആരമ്മണപച്ചയഭാവേയേവ ഠപേത്വാ തദേകദേസസ്സ തേസഞ്ച ഉപനിസ്സയാദീസു സങ്ഗഹം വത്തുകാമോ **“ആരമ്മണപച്ചയേ ആരമ്മണപച്ചയോവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി, ന സേസാ തേവീസതീ”**തി ആഹ. **ചതുത്ഥേ പുരേജാതപച്ചയേ**തി ഏത്ഥ യഥാ “ഉപനിസ്സയപച്ചയേ അധിപതിഭൂതോ ആരമ്മണപച്ചയോ”തി വുത്തം, ഏവം “പുരേജാതഭൂതോ ആരമ്മണപച്ചയോ”തിപി വത്തബ്ബം, തം പന തത്ഥ വുത്തനയേന ഗഹേതും സക്കാതി കത്വാ ന വുത്തം സിയാ. അഥ പന “ആരമ്മണതോ അഞ്ഞം പുരേജാതഗ്ഗഹണേന ഗഹിത”ന്തി ന വുത്തം, ഏവം സതി ഉപനിസ്സയഗ്ഗഹണേനപി ആരമ്മണതോ അഞ്ഞേസ്സ ഗഹിതതായ ഭവിതബ്ബന്തി “അധിപതിഭൂതോ ആരമ്മണപച്ചയോ ഉപനിസ്സയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീ”തി ന വത്തബ്ബം സിയാതി.

യേസു പഞ്ഹേസു…പേ॰… ഏകോവ പച്ചയോ ആഗതോതി ഏത്ഥ ആഗതോവാതി ഏവം ഏവസദ്ദോ ആനേത്വാ യോജേതബ്ബോ. തേന ദ്വാദസമചുദ്ദസമേസു പഞ്ഹേസു സഹജാതപുരേജാതേസു ഏകേകോ പച്ചയോ ന അനാഗതോ ഹോതി, അഥ ഖോ ആഗതോവാതി തേസു അഞ്ഞതരപടിക്ഖേപേ തേപി പഞ്ഹാ പരിഹായന്തീതി ദസ്സിതം ഹോതീതി. **യസ്മിം പന പഞ്ഹേ**തി ദുതിയഛട്ഠപഞ്ഹേസു ഏകേകവസേന ഗഹേത്വാ ഏകവചനേന നിദ്ദിസീയതി. **ഏവ**ന്തി ആരമ്മണഉപനിസ്സയവസേനാതി അത്ഥോ. തേന ദ്വാദസമചുദ്ദസമേ നിവത്തേതി. തേസുപി ഹി ദ്വേ പച്ചയാ ആഗതാ, ന പന ആരമ്മണഉപനിസ്സയവസേനാതി. **അവസേസാനം വസേനാ**തി അവസേസാനം ലബ്ഭമാനാനം വസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി തേരസമപന്നരസമേസു പച്ഛാജാതേപി പടിക്ഖിത്തേ ആഹാരിന്ദ്രിയാനം വസേന തേ പഞ്ഹാ ലബ്ഭന്തി, അഥ ഖോ സഹജാതസ്സേവ വസേനാതി. **ഇദമേവ ചേത്ഥ ലക്ഖണ**ന്തി അട്ഠന്നം പച്ചയാനം സബ്ബപച്ചയസങ്ഗാഹകത്തം, ഉക്കട്ഠവസേന പഞ്ഹാപരിച്ഛേദോ, തേ തേ പച്ചയേ സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതപച്ചയപരിച്ഛേദോ, തസ്മിം തസ്മിം പച്ചയേ പടിക്ഖിത്തേ തസ്സ തസ്സ പഞ്ഹസ്സ പരിഹാനാപരിഹാനീതി ഏതം സബ്ബം സന്ധായ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവ **“ഇമിനാ ലക്ഖണേനാ”**തി വുത്തം.

തത്രാതി പഭേദപരിഹാനീസു. **തീഹി പച്ചയേഹി ഏകൂനവീസതി പച്ചയാ ദസ്സിതാ**തി “നഹേതുപച്ചയാ”തി ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനപച്ചയേ സന്ധായ വുത്തം. അയം പന പച്ചയുദ്ധാരോ സബ്ബപച്ചനീയസ്സ സാധാരണലക്ഖണവസേന വുത്തോ, ന “നഹേതുപച്ചയാ”തി ഏത്ഥേവ ലബ്ഭമാനപച്ചയദസ്സനവസേന. ഏവഞ്ച കത്വാ ഹേതുദുകപഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ “ഹേതുധമ്മോ ഹേതുസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൮൩) വുത്തം, അഞ്ഞഥാ “നഹേതുപച്ചയാ”തി ഏത്ഥ ലബ്ഭമാനപച്ചയദസ്സനേ “സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ”തി ന വത്തബ്ബം സിയാ, തസ്മാ ഇധാപി സബ്ബലബ്ഭമാനപച്ചയസങ്ഗഹവസേന പച്ചയുദ്ധാരസ്സ വുത്തത്താ തീഹി പച്ചയേഹി വീസതി പച്ചയാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. യം വുത്തം “തത്രായം വിത്ഥാരകഥാ”തി, തത്ര പഭേദേ വിത്ഥാരകഥം വത്വാ പരിഹാനിയം ദസ്സേന്തോ **“തസ്മിം പന പച്ചയേ…പേ॰… തേ പരതോ വക്ഖാമാ”**തി ആഹ.

൧൦൨. **തഥാ അകുസലാദികേസുപി ചതൂസു പഞ്ഹേസു തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി തേ തേയേവ പച്ചയാ ദസ്സിതാ**തി കുസലാദികേസു ദസ്സിതേഹി അഞ്ഞേസം അഭാവം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ന ഹി “അകുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സാ”തി ഏത്ഥ ദ്വീഹി പച്ചയേഹി തയോ പച്ചയാ ദസ്സിതാ, അഥ ഖോ ദ്വേയേവ, അബ്യാകതസ്സപി അകുസലോ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ന ഹോതീതി.

൩൩൦. സഹജാതപച്ചയാ പന ന ഹോന്തി വത്ഥുമിസ്സകത്താതി അസഹജാതപച്ചയേന വത്ഥുനാ സഹജാതപച്ചയഭാവേന ഗഹിതത്താ തേന സദ്ധിം സഹജാതപച്ചയാ ന ഹോന്തീതി ദസ്സേതി, ന പന സുദ്ധാനം സഹജാതപച്ചയഭാവം നിവാരേതി. വത്ഥുനാ പന സദ്ധിം യേന നിസ്സയാദിനാ പച്ചയാ ഹോന്തി, തമേവ നിസ്സയാദിം വിസേസേതും സഹജാതന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"തസ്മാ തേസ"**ന്തിആദിമാഹ.

ഇമസ്മിം പന പച്ചയുദ്ധാരേ ആരമ്മണഉപനിസ്സയകമ്മഅത്ഥിപച്ചയേസു ചതൂസു സബ്ബപച്ചയേ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ കസ്മാ തേസം വസേന പച്ചയുദ്ധാരോ ന കതോതി? മിസ്സകാമിസ്സകസ്സ അത്ഥിപച്ചയവിഭാഗസ്സ ദുവിഞ്ഞേയ്യത്താ. ന ഹി "അവിഭാഗേന അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തേ സക്കാ വിഞ്ഞാതും "കിം സുദ്ധേന സഹജാതഅത്ഥിപച്ചയേന പുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയഅത്ഥിപച്ചയേന വാ, അഥ സഹജാതപുരേജാതമിസ്സകേന പച്ഛാജാതാഹാരമിസ്സകേന പച്ഛാജാതിന്ദ്രിയമിസ്സകേന വാ"തി. അത്ഥിപച്ചയവിസേസേസു പന സഹജാതാദീസു സരൂപതോ വുച്ചമാനേസു യഥ സുദ്ധാനം സഹജാതാദീനം പച്ചയഭാവോ, തഥ "സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ സുദ്ധാനം, യഥ ച മിസ്സകാനം പച്ചയഭാവോ, തഥ "സഹജാതം പുരേജാത"ന്തിആദിനാ മിസ്സകാനം ഗഹണതോ സുവിഞ്ഞേയ്യതാ ഹോതി, തസ്മാ അത്ഥിപച്ചയവിസേസദസ്സനത്ഥം സഹജാതാദയോ ഗഹിതാ, തേന ച സബ്ബപച്ചയാനം ചതൂസു പച്ചയേസു സങ്ഗഹോ ദസ്സിതോ ഹോതി.

കസ്മാ പന സഹജാതപുരേജാതേ അഗ്ഗഹേത്വാ നിസ്സയോ, പുരേജാതപച്ഛാജാതേ അഗ്ഗഹേത്വാ വിപ്പയുത്തോ വാ അത്ഥിപച്ചയവിസേസഭാവേന ന വുത്തോതി? അവത്തബ്ബത്താ, നിസ്സയോ താവ ന വത്തബ്ബോ സഹജാതപുരേജാതാനം സുദ്ധാനം മിസ്സകാനഞ്ച നിസ്സയപച്ചയഭാവതോ വിഭജിതബ്ബതായ അത്ഥിപച്ചയേന അവിസിട്ഠത്താ, വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ച സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതഭാവതോ അത്ഥിപച്ചയോ വിയ വിസേസിതബ്ബോതി സോ വിയ ന വത്തബ്ബോ. സഹജാതപുരേജാതാനഞ്ച മിസ്സകാനം അത്ഥിപച്ചയഭാവോ ഹോതി, ന വിപ്പയുത്തഭാവോ. തഥാ സഹജാതപച്ഛാജാതാനഞ്ച മിസ്സകാനം അത്ഥിപച്ചയഭാവോ ഹോതി. വക്ഖതി ഹി "അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ച അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയസ്സ ച ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ സഹജാതം പച്ഛാജാത"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൪.൮൪), ന പന വിപ്പയുത്തപച്ചയഭാവോ, തസ്മാ വിപ്പയുത്തഗ്ഗഹണേന മിസ്സകാനം അത്ഥിപച്ചയഭാവസ്സ അഗ്ഗഹണതോ ന സോ അത്ഥിപച്ചയവിസേസോ ഭവിതും യുത്തോതി ഭിയ്യോപി ന വത്തബ്ബോ.

നനു ച സഹജാതപച്ചയോ ച ഹേതുആദീഹി വിസേസിതബ്ബോതി സോപി നിസ്സയവിപ്പയുത്താ വിയ അത്ഥിപച്ചയവിസേസഭാവേന ന വത്തബ്ബോതി? ന, വിരുദ്ധപച്ചയേഹി അവിസേസിതബ്ബത്താ. നിസ്സയവിപ്പയുത്താ ഹി അത്ഥിപച്ചയോ വിയ ഉപ്പത്തികാലവിരുദ്ധേഹി പച്ചയേഹി വിസേസിതബ്ബാ, ന പന സഹജാതോ. ഹേതുആദയോ ഹി സഹജാതാ ഏവ, ന ഉപ്പത്തികാലവിരുദ്ധാതി.

പച്ചനീയുദ്ധാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചനീയഗണനവണ്ണനാ

നഹേതുമൂലകവണ്ണനാ

൩൩൯. സുദ്ധോ ആരമ്മണപച്ചയോ പരിഹായതീതി ഏത്ഥ സുദ്ധഗ്ഗഹണേന ന കിഞ്ചി പയോജനം. ആരമ്മണേ ഹി പച്ചനീയതോ ഠിതേ അധിപതിപച്ചയാദിഭൂതോ ആരമ്മണപച്ചയോ പരിഹായതിയേവാതി. **സുദ്ധോ**തി വാ അട്ഠസു പച്ചയേസു കേവലം ആരമ്മണപച്ചയോ പരിഹായതി, ന സേസാതി ദസ്സേതി. **ഏകാദസന്ന**ന്തി സഹജാതേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തേസു പന്നരസസു അഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തേ വജ്ജേത്വാ ഏകാദസന്നം വസേന. **തേ**തി തേ സഹജാതേ അന്തോഗധായേവ തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ അഞ്ഞേനാകാരേന വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തീതി ദസ്സേതി, അനന്തോഗധാ പന ആരമ്മണാധിപതിപുരേജാതനിസ്സയാദയോ ആരമ്മണാദിആകാരേന ലഭന്തീതി.

കിഞ്ചാപി സഹജാതപച്ചയോയേവ നത്ഥീതി തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ ഇമേ വാരാ ന ലബ്ഭേയ്യും, അഥ ഖോ നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന ഏതേ ലഭിതബ്ബാ സിയുന്തി അധിപ്പായോ. **യസ്മാ പനാ**തിആദിനാ യദിപി സഹജാതപച്ചയോ നത്ഥി , യസ്മാ പന

സഹജാതപച്ചയധമ്മേ ഠിതാ ഏതേ ന നിസ്സയാദയോ ന ഹോന്തി, യസ്മാ ച സഹജാതേ പടിക്ഖിത്തേ യേ പടിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, തേ ഇധ സഹജാതപടിക്ഖേപേന പടിക്ഖിത്താ, തസ്മാ തേപി വാരാ ന ലബ്ഭന്തീതി ദസ്സേതി.

ഠപേത്വാ സഹജാതപച്ചയന്തി ഏതേന നിസ്സയാദിഭൂതഞ്ച സഹജാതപച്ചയം ഠപേത്വാതി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. കുസലതോ പവത്തമാനേസു കുസലാബ്യാകതേസു കുസലസ്സ കുസലോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായാഹ **"അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയധമ്മവസേന പവത്തിസബ്ഭാവതോ"**തി. **യേ ധമ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയസങ്ഗഹം ഗതാ**തി തേസം തേസം പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയഭാവേന വുച്ചമാനാ യേ ധമ്മാ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നഭാവേന വുച്ചമാനാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോതി സങ്ഗഹം ഗതാതി അത്ഥോ. കുസലോ ച കുസലസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോതി കത്വാ കുസലാബ്യാകതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയസങ്ഗഹം ഗതേഹേവ ധമ്മേഹി പച്ചയോ ഹോതി, സമുദായഭൂതോ ഏകദേസഭൂതേഹീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. കുസലോ പന കുസലസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭൂതേഹേവ കുസലാബ്യാകതാനം സഹജാതാദീഹി, ന അഞ്ഞഥാതി അഞ്ഞമഞ്ഞേ പടിക്ഖിത്തേ സോ വാരോ പരിഹായതീതി വത്തബ്ബം.

ചതുന്നം ഖന്ധാനം ഏകദേസോവാതി സഹജാതേ സന്ധായ വുത്തം. അസഹജാതാ ഹി ആഹാരിന്ദ്രിയാ രൂപക്ഖന്ധേകദേസോവ ഹോന്തി. **തേ**തി തേ വിപ്പയുത്തപച്ചയധമ്മാ.

൩൬൬. "ദുമൂലകാദിവസേന പച്ചയഗണനം ദസ്സേതു"ന്തി ലിഖിതം, "പച്ചനീയഗണനം ദസ്സേതു"ന്തി പന വത്തബ്ബം. പച്ചനീയവാരഗണനാ ഹി ദസ്സിതാതി.

"വിപാകം പനേത്ഥ നഉപനിസ്സയപച്ചയേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ ന ലബ്ഭതീ"തി വുത്തം, വിപാകസ്സപി പന കമ്മം ഉപനിസ്സയോ അഹുത്വാപി കമ്മപച്ചയോ ഹോതീതി വിപാകത്തികേ ദസ്സിതമേതന്തി.

നഹേതുമൂലകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൬൭. സത്ത പഞ്ച തീണി ദ്വേ ഏകന്തി പരിച്ഛിന്നഗണനാനീതി സത്താദിപരിച്ഛേദേഹി പരിച്ഛിന്നഗണനാനി വിസ്സജ്ജനാനി ഹേതുമൂലകേ ദസ്സിതാനീതി ആഹ.

൩൬൮. നനിസ്സയപച്ചയാ നഉപനിസ്സയപച്ചയാ നപച്ഛാജാതേ തീണീതി മൂലകം സങ്ഖിപിത്വാ ദസമൂലകേ "നപച്ഛാജാതേ തീണീ"തി വുത്തം ഗണനം ഉദ്ധരതി. **"തേസു കടത്താരൂപഞ്ച ആഹാരസമുട്ഠാനഞ്ച പച്ചയുപ്പന്ന"**ന്തി വുത്തം, ദ്വീസു പന വിപാകോ തതിയേ തേസമുട്ഠാനികകായോ ച പച്ചയുപ്പന്നോ ഹോതിയേവ.

൩൭൩. അബ്യാകതോ ച സഹജാതഅബ്യാകതസ്സാതി "അരൂപാബ്യാകതോ അരൂപാബ്യാകതസ്സ, രൂപാബ്യാകതോ ച രൂപാബ്യാകതസ്സാ"തി ഏതം ദ്വയം സന്ധായ വുത്തം. രൂപാബ്യാകതോ പന അരൂപാബ്യാകതസ്സ, അരൂപാബ്യാകതോ ച രൂപാബ്യാകതസ്സ സഹജാതപച്ചയോ ഹോന്തോ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ഹോതിയേവ. "അബ്യാകതോ സഹജാതാഹാരിന്ദ്രിയവസേന അബ്യാകതസ്സാതി ഏവം പഞ്ചാ"തി പന വത്തബ്ബം.

൩൭൪. നോഅത്ഥിപച്ചയാ നഹേതുയാ നവാതി ഏത്ഥ "ഏകമൂലകേകാവസാനാ അനന്തരപകതൂപനിസ്സയവസേന ലബ്ഭന്തീ"തി വുത്തം, അത്ഥിപച്ചയേ പന പടിക്ഖിത്തേ അട്ഠസു പച്ചയേസു സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയാനി പടിക്ഖിത്താനി, ആരമ്മണഉപനിസ്സയകമ്മാനി ഠിതാനീതി തേസം തിണ്ണം ഠിതാനം വസേന ലബ്ഭന്തീതി വത്തബ്ബം. സബ്ബത്ഥ ഹി അട്ഠസു പച്ചയേസു യേ യേ പടിക്ഖിത്താ, തേ തേ അപനേത്വാ യേ യേ ഠിതാ, തേസം വസേന തേ തേ വാരാ ലബ്ഭന്തീതി ഇദമേത്ഥ ലക്ഖണന്തി. **യാവ നിസ്സയമ്പീ**തി ന കേവലം നാരമ്മണേയേവ ഠത്വാ, അഥ ഖോ യാവ നിസ്സയം, താവ ഠത്വാപി നഉപനിസ്സയേ ദ്വേ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ. നഉപനിസ്സയതോ ഹി പുരിമേസു ച നവപി ലബ്ഭന്തി, നഉപനിസ്സയേ പന പവത്തേ അത്ഥിആരമ്മണഉപനിസ്സയപടിക്ഖേപേന സത്ത പച്ചയാ പടിക്ഖിത്താതി അവസിട്ഠസ്സ കമ്മസ്സ വസേന ദ്വേയേവാതി.

പച്ചനീയഗണനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൭൦. സദിസവാരാതി അനുരൂപവാരാതി അത്ഥോ. നഅഞ്ഞമഞ്ഞേ ലദ്ധേസു ഹി ഏകാദസസു "കുസലോ കുസലസ്സ അകുസലോ അകുസലസ്സാ"തി ഇമേ ഹേതുയാ ലദ്ധേസു സത്തസു ഇമേഹേവ ദ്വീഹി സമാനാ ഹോന്തി, അത്ഥാഭാവതോ പന ന അനുരൂപാതി. അഥ വാ വചനതോ അത്ഥതോ ച ഉദ്ദേസതോ യഥായോഗം നിദ്ദേസതോ ചാതി സബ്ബഥാ സമാനതം സന്ധായ **"സദിസവാരാ"**തി ആഹ.

൭൫. പടിസന്ധിനാമരൂപം സന്ധായാതി പടിസന്ധിയം ഹേതുനാമപച്ചയം വത്ഥുരൂപഞ്ച പച്ചയുപ്പന്നം സന്ധായ . **തീണി കുസലാദീനി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സാ**തി ഏത്ഥ "അബ്യാകതോ കടത്താരൂപസ്സ ചാ"തി ഇദമ്പി വത്തബ്ബം.

൭൯. അധിപതിമൂലകേ **നഹേതുയാ ദസാ**തി ദ്വിന്നമ്പി അധിപതീനം വസേന വുത്തം, **നാരമ്മണേ സത്താ**തി സഹജാതാധിപതിസ്സ, **നസഹജാതേ സത്താ**തി ആരമ്മണാധിപതിസ്സാതി ഏവം സബ്ബത്ഥ തസ്മിം തസ്മിം പച്ചയേ പടിക്ഖിത്തേ ഘടനേസു ച തസ്മിം തസ്മിം പച്ചയേ ഘടിതേ മൂലഭാവേന ഠിതേ പച്ചയേ യേ ധമ്മാ പരിഹായന്തി, യേ ച തിട്ഠന്തി, തേ സാധുകം സല്ലക്ഖേത്വാ യേ ധമ്മാ ഠിതാ യേസം പച്ചയാ ഹോന്തി, തേസം വസേന ഗണനാ ഉദ്ധരിതബ്ബാ. അനുലോമേ വുത്തഘടിതേ ഹി മൂലഭാവേന ഠപേത്വാ ഘടിതാവസേസാ പച്ചയാ പച്ചനീയതോ യോജിതാതി തത്ഥ ലദ്ധായേവ പച്ചനീയതോ ഠിതപച്ചയാനം വസേന സമാനാ ഊനാ ച സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ

൯൯. ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം അതിരേകഗണനസ്സപി ഗണനം പരിഹാപേത്വാതി ഏത്ഥ അനുലോമതോ യോജിയമാനേന പച്ചയേന സദ്ധിം പച്ചനീയതോ ഠിതസ്സ അതിരേകഗണനസ്സപി ഗണനം പരിഹാപേത്വാതി അധിപ്പായോ. പരിഹാപനഗണനായ ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം സമാനത്തഞ്ച ന ഏകന്തികം. നഹേതുനാരമ്മണദുകസ്സ ഹി ഗണനാ അധിപതിപച്ചയേന യോജിയമാനേന ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം പരിഹീനാപി അധിപതിപച്ചയേ ലദ്ധഗണനായ ന സമാനാ, അഥ ഖോ തതോപി ഊനതരാ ഹോതീതി ആഹ **"ന പനേതം സബ്ബസംസന്ദനേസു ഗച്ഛതീ"**തി.

നിസ്സയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ സഹജാതേ ച അനുലോമതോ അതിട്ഠമാനാനം ഹേതുആദീനം സഹജാതസ്സ ച അട്ഠാനം പാകടന്തി അപാകടമേവ ദസ്സേന്തോ **"വത്ഥുപുരേജാതോ അനുലോമതോ ന തിട്ഠതീ"**തി ആഹ. **ആഹാരേ വാ**തിആദിനാ ഇദം ദസ്സേതി - സഹജാതേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ അനുലോമതോ അതിട്ഠമാനാ ഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്താ ആഹാരേ വാ ഇന്ദ്രിയേ വാ പച്ചനീയതോ ഠിതേ തിട്ഠന്തീതി ഹേതുആദയോപി തിട്ഠന്തി. സബ്ബഝാനമഗ്ഗേഹി പന ചതുക്ഖന്ധേകദേസഭൂതാനം സമ്പയുത്തേന ച ചതുക്ഖന്ധഭൂതാനം സബ്ബേസം തേസം അനുലോമതോ ഠാനം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം, ഇതരേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **അധിപതിഉപനിസ്സയാ**തി ആരമ്മണമിസ്സാനമ്പി അനുലോമതോ ഠാനം ദസ്സേതി.

"ഇന്ദ്രിയേ ഏകന്തി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയവസേനാ"തി വുത്തം, "ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനം രൂപജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ച വസേനാ"തി പന വത്തബ്ബം. **കമേന ഗന്ത്വാ വിപ്പയുത്തേ തീണീ**തി ഇദം പാകടഭാവത്ഥം "നവമൂലകാദീസു വിപ്പയുത്തേ തീണീ"തി ഏവം കേസുചി പോത്ഥകേസു ഉദ്ധടം. **ഇമാനി ച ദ്വേ പച്ഛാജാതിന്ദ്രിയവസേനാ**തി ഇദം "ഇമാനി ച ദ്വേ പച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയവസേനാ"തി ച വത്തബ്ബം.

നഹേതുമൂലകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯൯. നഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണീതി കുസലാദീനി ചിത്തസമുട്ഠാനാനന്തി ഏത്ഥ "പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനഞ്ചാ"തിപി വത്തബ്ബം. **ഹേതുയാ വുത്തേഹി തീഹീ**തി വാരസാമഞ്ഞമേവ സന്ധായ വദതി, തഥാ **കമ്മേ തീണീതി ഹേതുയാ വുത്താനേവാ**തി ച. പച്ചയേസു പന സബ്ബത്ഥ വിസേസോ സല്ലക്ഖേതബ്ബോ. **അധിപതിയാ തീണീ**തി നഅഞ്ഞമഞ്ഞനഹേതുനആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിയാ തീണീതി ഏതാനി ഹേട്ഠാ ഹേതുയാ വുത്താനേവാതി.

൩൪൮. യഥാ ച ഹേട്ഠാതി യഥാ നഹേതുമൂലകേ യാവ നവിപാകാ, താവ ഗന്ധാ നാഹാരിന്ദ്രിയേസു ഏകേകമേവ ഗഹിതം, തഥാ ഇധാപി നാരമ്മണമൂലകാദീസു ഏകേകമേവ ഗഹിതന്തി അധിപ്പായോ.

൩൪൯. നാനാക്ഖണികാ കുസലാകുസലചേതനാ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപസ്സാതി ഏത്ഥ ''വിപാകാന''ന്തിപി വത്തബ്ബം. **ആഹാരിന്ദ്രിയേസു തീണി സഹജാതസദിസാനി** രൂപസ്സപി പച്ചയഭാവതോ, **ഝാനമഗ്ഗാദീസു തീണി ഹേതുസദിസാനി** അരൂപാനംയേവ പച്ചയഭാവതോതി അധിപ്പായോ ദട്ഠബ്ബോ. **ആദി**-സദ്ദേന ച ''നവിപ്പയുത്തനഹേതുനാരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിയാ തീണീ''തിആദീനി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩൪൯) സങ്ഗണ്ഹാതി.

൩൫൦. യം പനാതി യം പച്ചയം സകട്ഠാനേ അനുലോമതോ ലഭന്തമ്പി അഗ്ഗഹേത്വാ തതോ പരേതരാ പച്ചനീയതോ ഗയ്ഹന്തി, സോ പച്ചയോ പച്ഛാ അനുലോമതോവ യോജനം ലഭതീതി അത്ഥോ. യഥാ പന നഹേതുമൂലകാദീസു നാഹാരേ ഘടിതേ ഇന്ദ്രിയവസേന, നിന്ദ്രിയേ ച ഘടിതേ ആഹാരവസേന പഞ്ഹലാഭോ ഹോതീതി തേസു അഞ്ഞതരം പച്ചനീയതോ അയോജേത്വാ അനുലോമതോ യോജിതം, ഏവം നോഅത്ഥിനോഅവിഗതമൂലകേസു ഉപനിസ്സയേ ഘടിതേ കമ്മവസേന, കമ്മേ ച ഘടിതേ ഉപനിസ്സയവസേന പഞ്ഹലാഭോ ഹോതീതി തേസു അഞ്ഞതരം പച്ചനീയതോ അയോജേത്വാ അനുലോമതോ യോജിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവമേതസ്മിം പച്ചനീയാനുലോമേ സബ്ബാനി മൂലാനി ദ്വേധാ ഭിന്നാനി നാഹാരനിന്ദ്രിയാനി നഉപനിസ്സയനകമ്മാനി ച പത്വാതി.

പച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കുസലത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വേദനാത്തികവണ്ണനാ

൧. വേദനാരൂപനിബ്ബാനാനി പന തികമുത്തകാനി പടിച്ചാദിനിയമം പച്ചയുപ്പന്നവചനഞ്ച ന ലഭന്തി. പടിച്ചവാരാദീസു പന ഛസു യതോ ഹേതുപച്ചയാദിതോ തികധമ്മാനം ഉപ്പത്തി വുത്താ, തത്ഥ യഥാനുരൂപതോ ആരമ്മണാദിപച്ചയഭാവേന ലബ്ഭന്തീതി വേദിതബ്ബാനീതി.

൧൦. സബ്ബഅരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകാ പന സഹജാതാദയോ പച്ചയാതി ഇമിനാ കുസലത്തികേപി പരിഹീനം സഹജാതം രൂപാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകത്താ ആദിമ്ഹി ഠപേത്വാ ആദിസദ്ദേന സബ്ബാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകവചനേന ച പച്ചയുപ്പന്നവസേന സബ്ബഅരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകാനം ആരമ്മണാദീനം പരിഹാനിം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. തേന കുസലത്തികപരിഹീനാനം സബ്ബട്ഠാനികാനം ചതുന്നം സബ്ബതികാദീസു പരിഹാനി ദസ്സിതാ ഹോതി. **പച്ഛാജാതപച്ചയഞ്ച വിനാവ ഉപ്പത്തിതോതി** ഏതേന പന പച്ഛാജാതപച്ചയസ്സ അനുലോമേ പരിഹാനിം, പച്ചനീയേ ച ലാഭം ദസ്സേതി. **സഹജാതാദയോതി** വാ സഹജാതമൂലകാ സഹജാതനിബന്ധനാ പടിച്ചാദിം ഫരന്തേഹി സഹജാതധമ്മേഹി വിനാ പച്ചയാ അഹോന്താതി വുത്തം ഹോതി. കസ്മാ പന സഹജാതനിബന്ധനാ സബ്ബാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകാ ച യേ, തേവ പരിഹായന്തി , ന പന യോ സഹജാതാനിബന്ധനോ സബ്ബാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകോ ച ന ഹോതി, സോ പച്ഛാജാതോതി തത്ഥ കാരണം വദന്തോ **''സഹജാതാദീഹി വിനാ അനുപ്പത്തിതോ പച്ഛാജാതപച്ചയഞ്ച വിനാവ ഉപ്പത്തിതോ''**തി ആഹ. തത്ഥ **സഹജാതാദീഹി വിനാതി** സഹജാതനിബന്ധനേഹി സബ്ബാരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകേഹി ച വിനാതി അത്ഥോ. അഥ വാ സഹജാതനിബന്ധനാനമേവ പരിഹാനി, ന പച്ഛാജാതസ്സ സഹജാതാനിബന്ധനസ്സാതി ഏത്ഥേവ കാരണം വദന്തോ **''സഹജാതാദീഹി വിനാ അനുപ്പത്തിതോ പച്ഛാജാതപച്ചയഞ്ച വിനാവ ഉപ്പത്തിതോ''**തി ആഹ. സഹജാതനിബന്ധനാപി പന സബ്ബഅരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകായേവ പരിഹായന്തീതി ദസ്സിതമേതന്തി.

൧൭. നവിപാകേപി ഏസേവ നയോതി നയദസ്സനമേവ കരോതി, ന ച പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നസാമഞ്ഞദസ്സനം. സുഖായ ഹി അദുക്ഖമസുഖായ ച വേദനായ സമ്പയുത്തേ ധമ്മേ പടിച്ച താഹി വേദനാഹി സമ്പയുത്താ അഹേതുകകിരിയധമ്മാ വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹജാതമോഹോ ചാതി അയഞ്ഹേത്ഥ നയോതി. **നവിപ്പയുത്തേ ഏകന്തി ആരുപ്പേ ആവജ്ജനവസേന വുത്തന്തി** ഇദം ആവജ്ജനാഹേതുകമോഹാനം വസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൨൭-൩൭. അനുലോമപച്ചനീയേ **യഥാ കുസലത്തികം, ഏവം ഗണേതബ്ബ**ന്തി ഹേതുമൂലകാദീനം നയാനം ഏകമൂലകദ്വിമൂലകാദിവസേന ച യോജേത്വാ ഗഹേതബ്ബതാസാമഞ്ഞം സന്ധായ വുത്തം, ന ഗണനസാമഞ്ഞം. ഇതോ പരേസുപി ഏവരൂപേസു ഏസേവ നയോ. **അഹേതുകസ്സ പന ചിത്തുപ്പാദസ്സാ**തിആദി നഹേതുമൂലകം സന്ധായ വുത്തം, "അഹേതുകസ്സ പന ചിത്തുപ്പാദസ്സ മോഹസ്സ ചാ"തി പനേത്ഥ വത്തബ്ബം. മോഹസ്സ ചാപി ഹി അഹേതുകസ്സ അധിപതിഅഭാവതോ അധിപതിനോ നഹേതുമൂലകേ അനുലോമതോ അട്ഠാനന്തി. **പരിവത്തേത്വാപീ**തി നഹേതുപച്ചയാ നഅധിപതിപച്ചയാ ആരമ്മണേ തീണീതി ഏവം പുരതോ ഠിതമ്പി ആരമ്മണാദിം പച്ഛതോ യോജേത്വാതി അത്ഥോ.

൩൯. പഞ്ഹാവാരേ **ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏതേന തംസമ്പയുത്തേ ദസ്സേതി. ഉപനിസ്സയവിഭങ്ഗേ "സദ്ധാപഞ്ചകേസു മാനം ജപ്പേതി ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതീതി കത്തബ്ബം, അവസേസേസു ന കത്തബ്ബ"ന്തി ഇദം പാഠഗതിദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന പന രാഗാദീഹി മാനദിട്ഠീനം അനുപ്പത്തിതോ. കുസലത്തികേപി ഹി രാഗാദീസു "മാനം ജപ്പേതി ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതീ"തി പാളി ന വുത്താ, "രാഗോ ദോസോ മോഹോ മാനോ ദിട്ഠി പത്ഥനാ രാഗസ്സ ദോസസ്സ മോഹസ്സ മാനസ്സ ദിട്ഠിയാ പത്ഥനായ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) പന രാഗാദീനം മാനദിട്ഠിഉപനിസ്സയഭാവോ വുത്തോ. തഥാ ഇധാപി ദട്ഠബ്ബന്തി . "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തേന പന ചിത്തേന ഗാമഘാതം നിഗമഘാതം കരോതീ"തി സോമനസ്സസമ്പയുത്തലോഭസഹഗതചിത്തേന ഗാമനിഗമവിലുപ്പനം സന്ധായ വുത്തം.

൬൨. **സുദ്ധാന**ന്തി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നപദാനം അനഞ്ഞത്തം ദസ്സേതി. **പുരേജാതപച്ഛാജാതാ പനേത്ഥ ന വിജ്ജന്തി. ന ഹി പുരേജാതാ പച്ഛാജാതാ വാ അരൂപധമ്മാ അരൂപധമ്മാനം പച്ചയാ ഹോന്തീ**തി ഏത്ഥ **പുരേജാതാ**തി ഇമസ്മിം തികേ വുച്ചമാനാ അധികാരപ്പത്താ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താദയോവ അരൂപധമ്മാനം പുരേജാതാ ഹുത്വാ പച്ചയാ ന ഹോന്തി പുരേജാതത്താഭാവതോതി അധിപ്പായോ, തഥാ പച്ഛാജാതത്താഭാവതോ പച്ഛാജാതാ വാ ഹുത്വാ ന ഹോന്തീതി.

൬൩-൬൪. **സാധിപതിഅമോഹവസേനാ**തി അധിപതിഭാവസഹിതാമോഹവസേനാതി അത്ഥോ.

൭൩-൭൭. **നഹേതുപച്ചയാ...പേ॰... നഉപനിസ്സയേ അട്ഠാ**തി നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണപച്ചയാ നഉപനിസ്സയേ അട്ഠാതി ഏവം സങ്ഖിപിത്വാ ഉദ്ധരതി. **നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയവസേന വേദിതബ്ബാ**തി ഇദം "ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സാ"തി ഏതം വജ്ജേത്വാ അവസേസേസു അട്ഠസുപി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയസമ്ഭവം സന്ധായ വുത്തം. ന ഹി സഹജാതപച്ചയോ അട്ഠസുപി ലബ്ഭതി, അഥ ഖോ തീസ്വേവാതി.

വേദനാത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിപാകത്തികവണ്ണനാ

൧-൨൩. വിപാകത്തികേ **വിപാകധമ്മം പടിച്ചാ**തി വിപാകം ധമ്മം പടിച്ച. സമാസേനപി ഹി സോയേവത്ഥോ വുത്തോതി പാളിയം സമാസം കത്വാ ലിഖിതം.

൨൪-൭൭. **"നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മം പടിച്ച നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നവിപാകപച്ചയാ"**തി ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ **"മഹാഭൂതേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ഉപാദാരൂപ"**ന്തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "കടത്താരൂപ"ന്തി. തം ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥത്താ ന വുത്തം. ന ഹേത്ഥ കടത്താരൂപസ്സ ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പത്തി അത്ഥി, യസ്സ മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപ്പത്തി വത്തബ്ബാ സിയാ. പവത്തിയം പന കടത്താരൂപം **"അസഞ്ഞസത്താനം...പേ॰... മഹാഭൂതേ പടിച്ച കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ"**ന്തി ഏതേനേവ ദസ്സിതം ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ അസഞ്ഞസത്താനം രൂപസമാനഗതികത്താ നാഹാരപച്ചയേ ച പവത്തിയം കടത്താരൂപം ന ഉദ്ധടം. തമ്പി ഹി ഉപ്പാദക്ഖണേ ആഹാരപച്ചയേന വിനാ ഉപ്പജ്ജതീതി ഉദ്ധരിതബ്ബം സിയാതി.

വിപാകത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഉപാദിന്നത്തികവണ്ണനാ

൧൭. ഉപാദിന്നത്തികേ **അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയം ധമ്മം പടിച്ച അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നാധിപതിപച്ചയാ**തി ഏതേന സയം അധിപതിഭൂതത്താ അവിരഹിതാരമ്മണാധിപതീസുപി അധിപതി ദുവിധേനപി അധിപതിപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജതീതി ന വത്തബ്ബോ, അയമേതസ്സ സഭാവോതി ദസ്സേതി.

൭൮. **ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ കബളീകാരാഹാരോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ**തി ഏത്ഥ കമ്മജാനം രൂപാനം അബ്ഭന്തരഗതാ ഓജാ തസ്സേവ കമ്മജകായസ്സ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ കടത്താരൂപാനം അനുപാലനുപത്ഥമ്ഭനവസേന പച്ചയോ, ന ജനകവസേനാതി അയമത്ഥോ അട്ഠകഥായം വുത്തോ. ഏതസ്മിം പന അത്ഥേ സതി **ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ ച അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ച ധമ്മാ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ പച്ഛാജാതിന്ദ്രിയ**ന്തി ഏത്ഥ "ആഹാര"ന്തിപി വത്തബ്ബം, യദി ച കമ്മജാ ഓജാ സകലാപരൂപാനമേവ ആഹാരപച്ചയോ ഹോതി, ഏവം സതി "ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ കബളീകാരാഹാരോ അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ന വത്തബ്ബം സിയാ, വുത്തഞ്ചിദം, തമ്പി അനജ്ഝോഹടായ സസന്താനഗതായ ഉപാദിന്നോജായ അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയം സന്ധായ വുത്തം. ഏവഞ്ച സതി "ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ ച അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ച ധമ്മാ അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൪.൮൯) അയമ്പി പഞ്ഹോ പച്ഛാജാതാഹാരവസേന ഉദ്ധരിതബ്ബോ സിയാ, തസ്മാ അജ്ഝോഹടസ്സ ഉപാദിന്നാഹാരസ്സ ലോകുത്തരക്ഖണേ അഭാവതോ ദുമൂലകേസു പഠമപഞ്ഹേ "ആഹാര"ന്തി ന വുത്തം. ദുതിയപഞ്ഹോ ച ന ഉദ്ധടോ, ന ഇതരസ്സ ഉപാദിന്നാഹാരസ്സ കാമഭവേ അസമ്ഭവാഭാവതോതി അജ്ഝോഹടമേവ മണ്ഡൂകാദിസരീരഗതം ഉപാദിന്നാഹാരം സന്ധായ "ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ കബളീകാരാഹാരോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ച അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ച കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൪.൭൪) വദന്താനം വാദോ ബലവതരോ. ന ഹി അജ്ഝോഹടമത്താവ മണ്ഡൂകാദയോ കുച്ഛിവിത്ഥതം ന കരോന്തി, ന ച ബലം ന ഉപജായന്തി, ന ച രൂപവിസേസോ ന വിഞ്ഞായതീതി.

"അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ധമ്മോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ച അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയസ്സ ച ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ സഹജാതം പച്ഛാജാത"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൪.൮൫) ഏവമാദീഹി ഇധ വുത്തേഹി ഏകമൂലകദുകതികാവസാനപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേഹി "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ സഹജാത"ന്തിആദിനാ ഇധ ദുതിയദുകാവസാനേ വിയ വിസ്സജ്ജനം ലബ്ഭതീതി വിഞ്ഞായതി. സുഖാവബോധനത്ഥം പന തത്ഥ സഹജാതവസേനേവ വിസ്സജ്ജനം കതം. പച്ചനീയേ പന സഹജാതസ്സേവ അപടിക്ഖേപേ ലാഭതോ, പടിക്ഖേപേ ച അലാഭതോ സഹജാതപച്ചയവസേനേവ ഏകമൂലകദുകാവസാനാ തത്ഥ ഉദ്ധടാ, ഇധ പനേതേഹി വിസ്സജ്ജനേഹി ഏകോ ധമ്മോ സഹജാതാദീസു അത്ഥിപച്ചയവിസേസേസു അനേകേഹിപി അനേകേസം ധമ്മാനം ഏകോ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതീതി ദസ്സിതം ഹോതി. ഏകോ ഹി ധമ്മോ ഏകസ്സ ധമ്മസ്സ ഏകേനേവ അത്ഥിപച്ചയവിസേസേന അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി, ഏകോ അനേകേസം ഏകേനപി അനേകേഹിപി, തഥാ അനേകോ ഏകസ്സ, അനേകോ അനേകേസം സമാനത്ഥേ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം, അത്ഥിപച്ചയവിസേസേസു പന പഞ്ചസു സഹജാതം പുരേജാതേനേവ സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി, അനഞ്ഞധമ്മത്തേ പച്ഛാജാതേന ച, ന നാനാധമ്മത്തേ.

യദി സിയാ, **"ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ ച അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ച ധമ്മാ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ പച്ഛാജാതം ഇന്ദ്രിയ"**ന്തി ഏത്ഥ "സഹജാത"ന്തിപി വത്തബ്ബം സിയാ. കമ്മജാനഞ്ഹി ഭൂതാനം സഹജാതാനം പച്ഛാജാതാനഞ്ച ലോകുത്തരാനം ഏകക്ഖണേ ലബ്ഭമാനാനമ്പി ഏകോ അത്ഥിപച്ചയഭാവോ നത്ഥി സഹജാതപച്ഛാജാതാനം നാനാധമ്മാനം വിരുദ്ധസഭാവത്താതി തം ന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ച കത്വാ പച്ചനീയേ ച **"നഇന്ദ്രിയേ ബാവീസാ"**തി വുത്തം. അഞ്ഞഥാ ഹി ഇന്ദ്രിയപടിക്ഖേപേപി സഹജാതപച്ഛാജാതവസേന തസ്സ പഞ്ഹസ്സ ലാഭതോ "തേവീസാ"തി വത്തബ്ബം സിയാതി. പുരേജാതം സഹജാതേനേവ സഹ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി, ന ഇതരേഹി, തമ്പി വത്ഥു തംസഹിതപുരേജാതമേവ, ന ഇതരം. കുസലത്തികേ ഹി പഞ്ഹാവാരേ "നവിപ്പയുത്തപച്ചയാ അത്ഥിയാ പഞ്ചാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩൭൪) വുത്തം, സനിദസ്സനത്തികേ പന "വിപ്പയുത്തേ ബാവീസാ"തി. യം പന തത്ഥ അത്ഥിവിഭങ്ഗേ പച്ചയുദ്ധാരേ ച തിമൂലകേകാവസാനം ഉദ്ധടം, തം വത്ഥുസഹിതസ്സ ആരമ്മണപുരേജാതസ്സ

സഹജാതേന, സഹ പച്ചയഭാവതോതി പച്ഛാജാതം ആഹാരിന്ദ്രിയേഹേവ, അനഞ്ഞധമ്മത്തേ ച സഹജാതേന ച, ആഹാരോ പച്ഛാജാതിന്ദ്രിയേഹേവ, ഇന്ദ്രിയം പച്ഛാജാതാഹാരേനാതി ഏവമേതം അത്ഥിപച്ചയവിഭാഗം സല്ലക്ഖേത്വാ അനുലോമേ പച്ചനീയാദീസു ച ലബ്ഭമാനാ പഞ്ഹാ ഉദ്ധരിതബ്ബാ.

ഉപാദിന്നത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. വിതക്കത്തികവണ്ണനാ

൨൨. വിതക്കത്തികേ പടിച്ചവാരാനുലോമേ **അധിപതിയാ തേവീസാ**തി സത്തസു മൂലകേസു യഥാക്കമം സത്ത പഞ്ച തീണി ഏകം തീണി തീണി ഏകന്തി ഏവം തേവീസ, **അഞ്ഞമഞ്ഞേ അട്ഠവീസ** സത്ത പഞ്ച പഞ്ച തീണി ചത്താരി തീണി ഏകന്തി ഏവം, **പുരേജാതേ ഏകാദസ** തീണി ചത്താരി ദ്വേ ദുതിയതതിയദുമൂലകേസു ഏകം ഏകന്തി ഏവം, തഥാ ആസേവനേ. അഞ്ഞാനി ഗണനാനി ഹേതുആരമ്മണസദിസാനി.

൩൫. പച്ചനീയേ നാധിപതിപച്ചയേ പഠമപഞ്ഹേ "അവിതക്കവിചാരമത്തേ ഖന്ധേ പടിച്ച അവിതക്കവിചാരമത്താ അധിപതീ"തി വത്വാ പുന "വിപാകം അവിതക്കവിചാരമത്തം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ചാ"തിആദിനാ വിസ്സജ്ജനം കതം, ന പന അവിസേസേന. കസ്മാ? വിപാകവജ്ജാനം അവിതക്കവിചാരമത്തക്ഖന്ധാനം ഏകന്തേന സാധിപതിഭാവതോ . വിപാകാനം പന ലോകുത്തരാനമേവ സാധിപതിഭാവോ, ന ഇതരേസന്തി തേ വിസും നിദ്ധാരേത്വാ വുത്താ. ലോകുത്തരവിപാകാധിപതിസ്സ ചേത്ഥ പുരിമകോട്ഠാസേയേവ സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ.

൩൭. നാസേവനമൂലകേ **അവിതക്കവിചാരമത്തം വിപാകേന സഹ ഗച്ഛന്തേനാ**തി ഏതം മൂലം അവിതക്കവിചാരമത്തഅവിതക്കവിചാരപദേഹി അവിതക്കേഹി സഹ യോജേന്തേന നപുരേജാതസദിസം പാളിഗമനം കാതബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. സദിസതാ ചേത്ഥ യേഭുയ്യേന വിസദിസതാ ച ദട്ഠബ്ബാ. തത്ഥ ഹി ആരുപ്പേ അവിതക്കവിചാരമത്തം ഇധ വിപാകം അവിതക്കവിചാരമത്തന്തിആദി യോജേതബ്ബന്തി അയമേത്ഥ വിസേസോ. ഇദഞ്ച നാസേവനവിഭങ്ഗാനന്തരം ലിഖിതബ്ബം, ന ഝാനാനന്തരം, കേസുചി പോത്ഥകേസു ലിഖിതം.

പച്ചയവാരേ **പഠമഘടനേ പവത്തിപടിസന്ധിയോ**തി ദുമൂലകേസു പഠമേ സത്തസുപി പഞ്ഹേസു പവത്തിഞ്ച പടിസന്ധിഞ്ച യോജേത്വാതി വുത്തം ഹോതി.

൪൯. പച്ചനീയേ **സത്തസു ഠാനേസു സത്ത മോഹാ ഉദ്ധരിതബ്ബാ മൂലപദേസു ഏവാ**തി സവിതക്കസവിചാരാദിപദേസു മൂലപദമേവ അവസാനഭാവേന യേസു പഞ്ഹേസു യോജിതം, തേസു സത്തസു പഞ്ഹേസു സത്ത മോഹാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി അത്ഥോ.

പഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ "അവിതക്കവിചാരമത്തോ ധമ്മോ അവിതക്കവിചാരമത്തസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണസഹജാതഉപനിസ്സയകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി കേസുചി പോത്ഥകേസു പാഠോ ദിസ്സതി, ഉപനിസ്സയേന പന സങ്ഗഹിതത്താ "കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ന സക്കാ വത്തും. ഉപാദിന്നത്തികപഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ ഹി "അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയോ ധമ്മോ അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയസ്സ ധമ്മസ്സ സഹജാതഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൪.൭, ൩൨) ഏത്തകമേവ വുത്തം. പരിത്തത്തികപഞ്ഹാവാരപച്ചനീയേ ച "മഹഗ്ഗതോ ധമ്മോ മഹഗ്ഗതസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണസഹജാതഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൭൫, ൩൯, ൭൩) ഏത്തകമേവ വുത്തന്തി. ഏത്തകമേവ ച അവിതക്കവിചാരമത്തം കമ്മം അപ്പമാണം മഹഗ്ഗതഞ്ച, തഞ്ച ദുബ്ബലം ന ഹോതീതി ഏതേഹിയേവ വചനേഹി വിഞ്ഞായതീതി.

വിതക്കത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികവണ്ണനാ

ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികേ **ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ഏകേനപി പച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോതീ**തി ഇദം പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ വിചാരിതനയേന വിചാരേതബ്ബന്തി.

ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുച്ഛാഗണനഗാഥായോ

കുസലാദി ഏകകത്തയ-മഥാദി അന്തേന മജ്ഝിമന്തേന;
ആദി ച മജ്ഝേന ദുകാ, തയോ തികേകോ ച വിഞ്ഞേയ്യോ.

തേസ്വേകേകം മൂലം കത്വാ, തം സത്തസത്തകാ പുച്ഛാ;
ഏകേകപച്ചയേ യഥാ, ഭവന്തി ഏകൂനപഞ്ഞാസ.

ഛസത്തതാധികസതം, സഹസ്സമേകഞ്ച സുദ്ധികേ പുച്ഛാ;
ഏസ ച നയോനുലോമേ, പച്ചനീയേ ചാതി നാഞ്ഞത്ഥ.

രാസിഗുണിതസ്സ രാസിസ്സഡ്ഢം, സഹ രാസികസ്സ പിണ്ഡോ സോ;
രാസിസ്സ വാ സഹേകസ്സഡ്ഢം, പുന രാസിനാ ഗുണിതം.

ഇതി ഹേതുമൂലകാദുക-തികാദയോ ഛച്ച സത്തതിസതാ ദ്വേ;
ചതുവീസതേത്ഥ പുച്ഛാ, അഡ്ഢുഡ്ഢസഹസ്സനഹുതഞ്ച.

താസം യസ്മാ സുദ്ധിക-നയോ ന പച്ചേകപച്ചയേ തസ്മാ;
ചതുവീസതിഗുണിതാനം, സസുദ്ധികാനം അയം ഗണനാ.

ലക്ഖത്തയം ദ്വിനഹുതം, പഞ്ച സഹസ്സാനി സത്ത ച സതാനി;
ദ്വാപഞ്ഞാസാ ഏതാ, അനുലോമേ പിണ്ഡിതാ പുച്ഛാ.

അനുലോമസദിസഗണനാ, ഭവന്തി പുച്ഛാനയേ ച പച്ചനീയേ;
ഹാപേത്വാ പന സേസേ, നയദ്വയേ സുദ്ധികേ ലദ്ധാ.

ഛപ്പഞ്ഞാസ ഭവന്തി പുച്ഛാ, ഛസതസഹിതഞ്ച ലക്ഖതേരസകം;
പുച്ഛാനയേസു ഗണിതാ, പടിച്ചവാരേ ചതൂസ്വപി.

സത്തഹി ഗുണിതാ കുസലത്തികേ ദ്വയം, നവുതിഞ്ചേവ പഞ്ചസതാ;
ചത്താരി സഹസ്സാനി ച, തഥേകനവുതേ ച ലക്ഖകാ.

നാദ്വാവീസതി ഗുണിതാ, തികേസു സബ്ബേസു വീസതി ച കോടി;
ലക്ഖത്തയം സഹസ്സം, ചതുവീസതി ചാപി വിഞ്ഞേയ്യാ.

തികപട്ഠാനം.

ഏകകപച്ചയേ പന, നവ നവ കത്വാ സസോളസദ്വിസതം;
ഹേതുദുകപഠമവാരേ, പഠമനയേ സുദ്ധികേ പുച്ഛാ.

ഹേതാദിമൂലകനയേ-സ്വേകേകസ്മിം ദുകാദിഭേദയുതേ;
ചതുരാസീതിചതുസത-സഹിതം സഹസ്സദ്വയം പുച്ഛാ.

താ ചതുവീസതിഗുണിതാ, സസുദ്ധികാ ഏത്ഥ ഹോന്തി അനുലോമേ;
ദ്വത്തിംസട്ഠസതാധിക-സഹസ്സനവകഡ്ഢലക്ഖകാ.

ഏവം പച്ചനീയേ ദ്വേ, സുദ്ധികരഹിതാ ചതൂസ്വതോ ഹോന്തി;
ഛന്നവുതട്ഠസതട്ഠ-തിംസസഹസ്സദ്വിലക്ഖകാനി.

താ പന സത്തഗുണാ ദ്വേ, സത്തതിസതദ്വയം സഹസ്സാനി;
ദ്വാസത്തതി ഹോന്തി തതോ, സോളസ ലക്ഖാനി ഹേതുദുകേ.

താ സതഗുണാ ദുകസതേ, സതദ്വയം സത്തവീസതി സഹസ്സാ;
ദ്വാസത്തതിലക്ഖാനി ച, സോളസകോടി തതോ പുച്ഛാ.

ദുകപട്ഠാനം.

ദുകതികപട്ഠാനേ തിക-പക്ഖേപോ ഹോതി ഏകമേകദുകേ;
തസ്സ ഛസട്ഠിഗുണേന തേ, ഛസട്ഠിസതം ദുകാ ഹോന്തി.

ഹേതുദുകലദ്ധപുച്ഛാ, ഗുണിതാ തേഹി ച ഹോന്തി തികപദമേവ;
ദുകപട്ഠാനേ പുച്ഛാ, താസം ഗണനാ അയം ഞേയ്യാ.

ദ്വാപഞ്ഞാസ സതാനി ച, നവേവ നഹുതാനി നവ ച സട്ഠിഞ്ച;
ലക്ഖാനി തീഹി സഹിതം, സതം സഹസ്സഞ്ച കോടിനം.

ദുകതികപട്ഠാനം.

തികദുകപട്ഠാനേ തിക-മേകേകം ദ്വിസതഭേദനം കത്വാ;
ദ്വാവീസദ്വിസതഗുണാ, ഞേയ്യാ കുസലത്തികേ ലദ്ധാ.

പുച്ഛാ അട്ഠസതാധിക-ചതുസഹസ്സദ്വിലക്ഖയുത്താനം;
കോടീനം ഛക്കമഥോ, കോടിസഹസ്സാനി ചത്താരി.

തികദുകപട്ഠാനം.

തികതികപട്ഠാനേ , തേസട്ഠിവിധേകേകഭേദനാ തു തികാ;
തേഹി ച ഗുണിതാ കുസല-ത്തികപുച്ഛാപി ഹോന്തി പുച്ഛാ താ.

ദ്വാദസ പഞ്ചസതാ ചതു-സട്ഠിസഹസ്സാനി നവുതി ചേകൂനാ;
ലക്ഖാനമേകസട്ഠി, ദ്വാദസസതകോടിയോ ചേവ.

തികതികപട്ഠാനം.

ദ്വയഹീനദ്വയസതഗുണോ, ഏകേകോ ദുകദുകേ തേഹി;
ഹേതുദുകേ ലദ്ധാ സങ്ഖ്യ-ഭേദേഹി ച വഡ്ഢിതാ പുച്ഛാ.

ഛസതയുതാനി പഞ്ചാ-സീതിസഹസ്സാനി ലക്ഖനവകഞ്ച;
ഏകാദസാപി കോടി, പുന കോടിസതാനി തേത്തിംസ.

ദുകദുകപട്ഠാനം.

സമ്പിണ്ഡിതാ തു പുച്ഛാ, അനുലോമേ ഛബ്ബിധേപി പട്ഠാനേ;
ഛത്തിംസതിസതസഹസ്സ-ട്ഠകയുതസത്തനഹുതാനി.

ലക്ഖാനി ഛച്ച ചത്താ-ലീസേവ നവാഥ കോടിയോ ദസ ച;
സത്തകോടിസതേഹി ച, കോടിസഹസ്സാനി നവ ഹോന്തി.

താ ചതുഗുണിതാ പുച്ഛാ, ചതുപ്പഭേദേ സമന്തപട്ഠാനേ;
ചതുചത്താലീസസതത്തയം, സഹസ്സാനി തേരസ ച.

സത്താസീതി ച ലക്ഖാനം, കോടീനഞ്ച സത്തസത്തതിയോ;
ഹോന്തിട്ഠസതാനിട്ഠ-തിംസസതസഹസ്സാനി ഇതി ഗണനാ.

പട്ഠാനസ്സ പുച്ഛാഗണനഗാഥാ.

പട്ഠാനപകരണ-മൂലടീകാ സമത്താ.

ഇതി ഭദന്തആനന്ദാചരിയകേന കതാ ലീനത്ഥപദവണ്ണനാ

അഭിധമ്മസ്സ മൂലടീകാ സമത്താ.